

Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä [SKS:aan](#).

AUVO KOSTIAINEN

SANTERI NUORTEVA  
– KANSAINVÄLINEN  
SUOMALAINEN

Societas Historica Finlandiae  
Suomen Historiallinen Seura  
Finska Historiska Samfundet

Historiallisia Tutkimuksia 120

---

AUVO KOSTIAINEN

SANTERI NUORTEVA  
– KANSAINVÄLINEN  
SUOMALAINEN

---

SUMMARY:

SANTERI NUORTEVA  
– AN INTERNATIONAL FINN

---

SHS ● Helsinki ● 1983



**Kannen suunnittelu:** Rauno Endén

**Kansikuva:** Toveri kymmenvuotias 1907–1917.  
Muistojulkaisu. Astoria, Ore. 1917

**ISSN 0073-2559**  
**ISBN 951-9254-43-9**

**Vammalan Kirjapaino Oy**  
**Vammala 1983**

*In this critical time in world politics it is surely wise for the small democracies to stand together and use every effort to support those forces in the world that are honestly working for a better order of international affairs, based not on brute force and the robbery of the weak, but on freedom, justice and the rights of nations and mankind.*

*Näinä maailmanpoliittisesti kriittisinä aikoina pienten demokratioiden on parasta toimia yhdessä ja käyttää kaikkia mahdollisuuksia niiden maailman voimien tukemiseen, jotka rehellisesti työskentelevät kansainvälisen tilanteen parantamiseksi. Kansainvälinen järjestys ei saa perustua raakaan voimaan eikä heikompien riistämiseen, vaan vapauteen, oikeudenmukaisuuteen ja kansojen ja ihmiskunnan oikeuksiin.\**

## Lukijalle

Tämä kirja on ensimmäinen, mutta tuskin viimeinen Santeri Nuortevasta kirjoitettu elämäkerta. Kiinnostukseni Nuortevan elämänvaiheisiin syntyi jo useita vuosia sitten viimeistellessäni väitöskirjaani. Tuolloin ja useissa muissa yhteyksissä havaitsin, ettei hänestä ollut olemassa mitään perusteellista tutkimusta ja että eri puolilla esiintyneet tiedot usein poikkesivat toisistaan. Aloin suunnitella elämäkerran kirjoittamista aavistamatta miten suuren työn eteen lopulta joutuisin ja miten monista paikoista tietoja olisi etsittävä, joskus menestyksellä, joskus turhaan, kuitenkin tietäen, että aineistoa on olemassa lukkojen takana. Tutkimuksen edistyessä jouduin yhä useammin etsimään vastausta kysymykseen, miksi Nuortevaa ei ollut juuri lainkaan tutkittu ja mikä hän todella oli miehiään.

\* Ote Santeri Nuortevan kirjeestä Meksikon Yhdysvaltain suurlähettiläälle Ignacio Bonillasille, New York 2. 8. 1918. Records of the Dept. of State Relating to Internal Affairs of Finland, 1910–1944, mf.r. 1. NA.

Aineiston kerääminen on tapahtunut useamman vuoden aikana. Olen kiittolisuudenvelassa monien koti- ja ulkomaisten arkistojen henkilökunnille tutkimustani kohtaan osoitetusta kiinnostuksesta ja avuliaisuudesta. Historiantutkijalle tuskin on ollut harvinainen tilanne, ettei näkyvissä ole ollut muita saman aiheen tutkijoita. Aihe ei myöskään ole tuonut mukanaan apurahojen ryöppyä, vaan tutkimus on tapahtunut leipätyön ohessa Turun yliopiston historian laitoksessa. Siellä olen voinut keskustella ongelmista aihepiiristä kiinnostuneiden kanssa. Kommenteista ja ohjeista haluan kiittää erikoisesti oppiaineeni professoria Matti Lauermaa, dosentti Reino Keroa, apulaisprofessori Jussi T. Lappalaista, FL Kari Immosta, Åbo Akademin professoria Sune Jungaria sekä Dr. Michael G. Karnia Minnesotan yliopistosta. Lisäksi kiitokset henkilöille, jotka eri syistä eivät halua nimeään mainittavan tässä yhteydessä. Kieliasuun ovat vaikuttaneet huomautuksillaan positiivisesti ennen kaikkea FK Vuokko Aromaa-Kaskinen ja FK Oili Orre. Englanninkielisen yhteenvedon on kääntänyt dosentti George Maude.

Merkittävä panos tämän elämäkerran syntymisessä on ollut professori Pekka Nuortevalla ja FM Sirkka-Liisa Nuortevalla sekä heidän kauttaan monilla muillakin Nuortevan/Nybergin suvun jäsenillä. He ovat innostaneet tutkimustyössä, antaneet arvokkaita vihjeitä ja osoittaneet suurta harrastusta etäisen sukulaisensa vaiheisiin. Myös professori ja rva Paavo Kastari ovat edesauttaneet työtäni kiinnittäessään huomiota Santeri Nuortevan perhesuhteisiin.

Rahallisesti olen saanut tukea Emil Aaltosen säätiöltä. Olen myös kiitollinen Suomen Historialliselle Seuralle, koska se on ottanut Santeri Nuortevan elämäkerran julkaisuohjelmaansa.

Koska tätä tutkimusta on tehty pääasiassa vapaa-aikana, ovat perhesuhteet joutuneet kärsimään. Puolisoni Anita ja tyttäreni Susan ovat joutuneet osoittamaan ymmärtämystä ja venyvää kärsivällisyyttä perheenisän ollessa iltaisin muissa maailmoissa.

Turussa vappuna 1982

*Auvo Kostiainen*

# Sisällys

LUKIJALLE .....	5
LYHENNELUETTELO .....	10
JOHDANTO .....	11
1 SANTERI NUORTEVAN POLIITTISTEN HARRASTUS- TEN HERÄÄMINEN .....	16
1.1. Perhetausta ja nuoruusvuodet .....	16
1.2. Oppikoulunopettajana Forssassa .....	21
1.3. Milloin Nuortevasta tuli sosialisti? .....	30
2 KANSANEDUSTAJA JA LEHTIMIES .....	34
2.1. Sosiaalidemokraattisena kansanedustajana .....	34
2.1.1. Valinta eduskuntaan .....	34
2.1.2. Tsaaria vastaan – yhteiskunnan kehittämisen puo- lesta .....	40
2.2. »Kynä-Moukka» Turussa eli kansanedustaja kalte- rien takana .....	44
2.2.1. Leninin pako Turun kautta ja miten Nuortevasta tuli »Kynä-Moukka» .....	44
2.2.2. Turkulaisten sosialistien »uusi tähti» .....	50
2.2.3. Rangaistusvanki numero 993 .....	53
2.2.4. Takaisin eduskuntatyöhön .....	60
3 TSAARINHALLINTOA PAKOON AMERIKKAAN ....	62
3.1. Kansan Lehden toimittaja – revisionisti? .....	62
3.2. Painokanteita ja majesteettirikossyytteitä .....	68
3.3. Lähtö Amerikkaan .....	71
4 VALLANKUMOUKSEN PUOLUSTAJANA KAPITA- LISMIN EMÄMAASSA .....	74
4.1. Nuorteva asettuu Amerikkaan .....	74
4.1.1. Toverin toimittaja Nuorteva ja suuntariidat .....	74

4.1.2.	Santeri Nuorteva amerikkansuomalaisena sosialisti-johtajana .....	82
4.2.	Suomalainen Tiedonantotoimisto .....	89
4.2.1.	Suomen punaisten puolesta valkoisia vastaan .....	89
4.2.2.	Painopiste siirtyy Neuvosto-Venäjän puolustamiseen .....	96
4.3.	Santeri Nuorteva – johtava bolševikki? .....	99
4.3.1.	Pesäero sosiaalidemokraatteihin .....	99
4.3.2.	Sotilastiedustelupalvelun kiinnostuksen kohteena ..	102
4.3.3.	Neuvosto-Venäjän tiedotustoimiston sihteeri ja diplomaattisen osaston päällikkö .....	106
4.3.4.	Kaupallista aktiviteettia .....	112
5	KANSAINVÄLINEN KIISTAKAPULA – NUORTEVA PALAA EUROOPPAAN .....	118
5.1.	Kauppasuhteita kanadalaisten kanssa .....	118
5.2.	Mitä Nuorteva teki Englannissa? .....	121
5.3.	Sotalaivalla Tallinnaan .....	126
6	SANTERI NUORTEVA »TYÖLÄISTEN ISÄNMAAN» RAKENTAJANA .....	130
6.1.	Ulkoasiainkomissariaatista Neuvosto-Karjalaan ...	130
6.1.1.	Narkomindelin osastopäällikkö .....	130
6.1.2.	Vankeus ja vapautus .....	135
6.1.3.	Kansanvalistajaksi Neuvosto-Karjalaan .....	141
6.2.	Moskovasta Tukholmaan .....	151
6.2.1.	Pyrkimykset Nuortevan lähettämiseksi ulkomaille ..	151
6.2.2.	»Vaarallinen Nuorteva» Tukholmassa .....	160
6.2.3.	Ruotsin ja Neuvostoliiton suhteet uhattuina .....	163
6.3.	Neuvosto-Karjalan presidentti .....	167
6.3.1.	Karjalan hallinnon johdossa .....	167
6.3.2.	Santeri Nuorteva ja Edvard Gylling .....	173
6.3.3.	Terveiden heikentyminen, kuolema ja sen jälkeinen arvostus .....	176
6.3.4.	Santeri Nuorteva ja SKP .....	182
7	INTERNATIONALISTIN MUOTOKUVA .....	191
	EPILOGI .....	198
	LÄHTEET .....	202

English Summary: Santeri Nuorteva – an International Finn 215

Henkilöhakemisto ..... 222

#### KARTAT

*Kartta 1.* Santeri Nuorteva vaiheiden kannalta merkitykselliset paikkakunnat Pohjois-Amerikassa. .... 75  
*Kartta 2.* Karjalan Autonomisen Sosialistisen Neuvostotasavallan alue. .... 143

#### KUVAT

*Kuva 1.* Kansanedustaja Santeri Nuorteva yksikamarisen eduskunnan ensimmäisellä istuntokaudella v. 1907. .... 37  
*Kuva 2.* Rangaistusvanki no. 993:n varusteluettelo. .... 59  
*Kuva 3.* Perhekuva n. v:lta 1910. .... 65  
*Kuva 4.* »Metsämiesten toveri». .... 79  
*Kuva 5.* Perhekuva n. v. 1915 Fitchburgissa, Mass. .... 83  
*Kuva 6.* Yrjö Sirola perheineen Hancockissa, Mich. v. 1913. .... 85  
*Kuva 7.* Santeri Nuorteva ja Ludvig Martens Yhdysvaltain senaatin asettaman komitean kuultavina Washingtonissa, D. C. v. 1919. .... 110  
*Kuva 8.* Nuorteva tuntemattoman karjalaisen seurassa. .... 149  
*Kuva 9.* Moskovassa v. 1923, jolloin Santeri Nuorteva työskenteli ulkoasiain kansankomissariaatissa. .... 152  
*Kuva 10.* Nuortevat jokiristeilyllä n. v. 1923–1924. .... 157  
*Kuva 11.* Kuudennessa yleiskarjalaisessa neuvostojen edustajakouksessa v. 1926. .... 169  
*Kuva 12.* »Agitaatiolentokone», johon varat kerättiin Karjalassa. ... 172  
*Kuva 13.* Santeri Nuorteva työhuoneessaan. .... 184

## Lyhenneluettelo

(muut kuin arkistolyhenteet, jotka ilmenevät lähdeluettelosta)

AF of L – American Federation of Labor (Yhdysvallat)  
ARCOS – All-Russian Co-operative Society (Iso-Britannia)  
CLP – Communist Labor Party (Yhdysvallat)  
CP – Communist Party (Yhdysvallat)  
EK – Etsivä Keskuspoliisi  
IWW – Industrial Workers of the World (Yhdysvallat)  
KASNT – Karjalan Autonominen Sosialistinen Neuvostotasavalta  
Komintern – Kommunistinen Internationaali  
Narkomindel – Ulkoasiain kansankomissariaatti (Neuvostoliitto)  
NKP(b) – Neuvostoliiton Kommunistinen Puolue (bolševikit)  
SDP – Suomen Sosialidemokraattinen Puolue  
SKP – Suomen kommunistinen puolue  
SSJärjestö – Suomalainen Sosialistijärjestö (Yhdysvallat)  
VKP(b) – Venäjän Kommunistinen Puolue (bolševikit)  
UM – Suomen ulkoasiainministeriö

# Johdanto

Nuorteva vakuutti: »Toveri Chumley, me emme myöskään nuku. Sain asiasta vihjeen eilen iltapäivällä ja vakuutan, etteivät he pääse yllättämään meitä, vaan olemme täysin varuillamme. Minä lähetän sinne 5000 venäläistä, jotka on hiljan opetettu ampumaan suoraan kohti. Sitäpaitsi uskon, että Merimiesten ja Sotilaiden Neuvoston edustajat tulevat olemaan siellä ja että hekin ovat harjoitelleet jonkin verran Steltonissa, New Jerseyssä . . .».<sup>1</sup>

Tämä lainaus viittaa Santeri Nuortevaan, suomalaiseen, joka on jäänyt tuntemattomaksi suurimmalle osalle suomalaisista tai korkeintaan hämäräksi hahmoksi Suomen menneisyydessä. Sitaatissa mainitun tapahtuman aikoihin hän oli Yhdysvalloissa ja jos sitaattiin on uskominen, hän puuhaili tuolloin aseellisissa varusteluissa jonkin varalta. Tuo jokin oli Yhdysvaltain poliisi, joka tapahtumavuonna 1919 seurasi tarkasti Santeri Nuortevaa ja yleensäkin radikaalien toimintaa Amerikassa. Sitaatin mainitsemasta neuvottelustakin viranomaiset saivat tiedon paikalla olleelta omalta edustajaltaan. Tämän-tyyppistä aineistoa on säilynyt paljon Nuortevan Amerikan kaudelta, mutta useiden raporttien kohdalla on kuitenkin syytä kysyä, mikä niissä on totta, mikä kuviteltua.

Edellä esitetty Santeri Nuortevan vakuutus jäisi täysin irralliseksi, mikäli Nuortevaa ei sijoitettaisi ympäristöönsä, tuossa tapauksessa amerikkalaiseen yhteiskuntaan ja sen tiettyyn kehitysvaiheeseen. Santeri Nuortevan elämänvaiheista irroitettuna tuo lainaus taas antaisi hänestä kuvan aseellisena vehkeilijänä, mutta ei juuri muuta.

Santeri Nuorteva (alkuaan Alexander Nyberg, loppuvuosinaan Alexander Fedorovitš Nuorteva) on jäänyt suurelta osin tuntematto-

---

1. Kysymyksessä on »informoijan» antama tieto eräästä kesäkuussa 1919 New Yorkissa pidetystä kokouksesta, johon Nuortevan lisäksi osallistui joukko muita radikaaleja. Synopsis of the Case of Santeri Nuorteva. MIOC, NA.



maksi suomalaisessa historiankirjoituksessa. Hänestä laaditut elämäkerralliset kirjoitukset ovat hyvin lyhyitä ja ylimalkaisia.<sup>2</sup> Lisäksi Nuortevan elämästä esiintyy yhteenvetoja erinäisissä arkistoissa kuten Yhdysvaltain sotilastiedustelupalvelun (Military Intelligence) ja Ison-Britannian ulkoministeriön (Foreign Office) kokoelmissa. Nuortevan kuoleman johdosta useat lehdet julkaisivat kirjoituksia hänen elämästään ja Neuvosto-Karjalassa järjestettiin muistonäyttely hänen kunniakseen. Kyseisestä näyttelystä on säilynyt ohjelmalehtinen, joka sisältää myös henkilötietoja.<sup>3</sup> Tyypillistä kaikille mainituille elämäkertatiedoille on hajanaisten ja virheellistenkin tietojen esittäminen.

Tietävästi ainut laajempi tieteellisuontoinen artikkeli on Marjatta *Variksen* kirjoitus Santeri Nuortevan Forssan kaudesta. Lisäksi nyt käsillä olevan elämäkerran kirjoittaja on aiemmin selvitellyt Santeri Nuortevan osuutta amerikkalaisen kommunistisen liikkeen synnystä.

Miksi sitten historiantutkimus tai asianharrastajat eivät ole pyrki-neet tekemään laajempaa kokonaisuutista Nuortevan elämästä? Ainakaan elämänvaiheiden yksitotisuus ei ole voinut olla tähän syynä, sillä Nuortevan elämä tarjoaisi aineksia jopa seikkailuromaaniiin. Eräänä selityksenä saattaa olla se, että Santeri Nuorteva ehti toimia suhteellisen vähän aikaa suomalaisessa työväenliikkeessä ennen kuin joutui pakenemaan Amerikkaan vuonna 1911, eikä tietävästi sen koommin palannut takaisin Suomeen. Amerikasta palattuaan Nuorteva ikään kuin katosi Neuvosto-Venäjälle, jossa hän toimi ulkoasiainhallinnon ja Neuvosto-Karjalan paikallishallinnon palveluksessa. Kun suomalaisia on tutkittu vallankumouksen jälkeisellä Venäjällä, on päähuomio ollut selvästi SKP:ssä ja sen johtajissa. Nuortevan nimeä ei yleensä ole mainittu tässä yhteydessä.

Santeri Nuortevasta kertovan lähdeaineiston suhteen tilanne on melko erikoinen: hänestä löytyy tietoja hyvin monissa eri yhteyksissä arkistoista, lehdistöstä ja kirjallisuudesta. Kuitenkaan ei tietävästi ole olemassa yhtenäistä kokoelmaa, joka voisi olla elämäkerran kirjoitta-

---

2. Esim. V. V. (Väinö Voionmaa), Nuorteva, Santeri. Kansallinen elämäkerrasto IV (1932), Erkki Salomaa, Santeri Nuorteva, opettaja, lehtimies, vallankumouksen lähettiläs (1962).

3. Vystavka pamjati A. F. Nuorteva. *Kratkij ukazatel'*. Näyttely Santeri Nuortevan muistolle. Lyhyt opas. Toim. S.A. Makarjev, suom. Hanna Karhinen (1929). Karelo-Murmanskij Krajn no. 4–5/1929 oli omistettu Nuortevan muistolle. Venäjän translitteroinnissa on noudatettu Igor Vahroksen ja Martti Kahlan suosituksia Neuvostoliittoinstituutin vuosikirjassa 11–14/11 (1963), erit. s. 138–139.

jan keskeinen aines. Aineiston hajanaisuutta lisää edelleen se, että Nuorteva toimi monessa maassa ja useissa eri tehtävissä.

Suomessa Santeri Nuorteva ehti vaikuttaa monilla paikkakunnilla sanomalehtimiehenä, mistä johtuen hänen toimittamansa lehdet (Forssan Sanomat, Yhdenvertaisuus, Sosialisti ja Kansan Lehti) muodostavat luonnollisen rungon hänen toimintansa tutkimiselle. Lisäksi on olemassa täydentävää aineistoa, jota on säilynyt erityisesti hänen uraltaan sosiaalidemokraattisena poliitikkona. Tässä mielessä tärkeitä lähteitä ovat valtiopäiväjulkaisut sekä eräät Valtionarkiston kokoelmat. Lisävalaistusta Nuortevan toiminnasta saadaan esimerkiksi muistelmakirjallisuudesta.

Siirryttäessä tarkastelemaan Santeri Nuortevan vaiheita Yhdysvalloissa lähdeaineiston luonne muuttuu. Käytettävissä on muistelmaja historiikkiaineistoa hänen työstään amerikansuomalaisessa yhteisössä kuten myös pöytäkirjoja, jotka osoittavat hänen aktiivisen osuutensa paitsi suomalaisessa siirtolaisyhteisössä myös amerikkalaisen vassemmiston toiminnassa. Ensimmäisen maailmansodan loppuvaiheissa alkanut Yhdysvaltain historian murroskausi sisäisine kriiseineen ja radikaalivainoineen on jättänyt runsaasti asiakirjoja, jotka käsittelevät Santeri Nuortevaa. Yhdysvaltain liittovaltion viranomaisten ja osavaltioiden arkistoista löytyy tietoja Nuortevan työstä sekä Suomen vallankumouksellisten että Neuvosto-Venäjän hyväksi. Tähän aikaan hän kirjoitti itse ahkerasti eri lehtiin ja julkaisuihin ja nämä kirjoittivat puolestaan paljon Santeri Nuortevasta.

Todelliset lähdeongelmat alkavat, kun ryhdytään seuraamaan Nuortevan paluuta Yhdysvalloista takaisin Eurooppaan reittiä, joka kulki Kanadan ja Ison-Britannian kautta Neuvosto-Venäjälle. Eri valtioiden viranomaisten arkistot antavat kuitenkin viitteitä tapahtuneesta; myös sanomalehdistö kirjoitti matkan eri vaiheista. Monenkirjavien tapahtumien jälkeen Nuorteva päätyi Neuvosto-Venäjälle valtionhallinnon palvelukseen. Koska vallankumouksen jälkeisiltä vuosilta ei Neuvostoliitosta ole juuri mahdollisuuksia saada alkuperäisaineistoa,<sup>4</sup> on Nuortevan elämänvaiheet 1920-luvulla jouduttu selvittämään pitkälti Neuvosto-Venäjällä ilmestyneiden suomenkielisten lehtien avulla. Poikkeuksellisesti on käytettävissä ollut Nuortevan vuonna 1923 puoluetarkoituksiin laatima omaelämäkerta,<sup>5</sup> minkä lisäksi

- 
4. Vrt. Valtionarkiston (vs. ark. hoitaja Eljas Orrman) ilmoitus kirjoittajalle 30. 1. 1979.
  5. Avtobiografija A. F. Nuorteva, členu VKP (b). Kirjoitettu Moskovassa 2. 11. 1923. Kopio: AKPSS. Tästä lähtien käytetään viittausta Nuorteva, Avtobiografija. Neuvostoliitossa (ilmeisesti Petroskoissa) on laajempi, 9-sivuinen omaelämäkerta.

saatavilla on myös dokumenttiaineistoa esimerkiksi Neuvosto-Karjalasta.

Santeri Nuortevan elämänkaarella Neuvosto-Venäjän/Neuvostoliiton kausi on lähdeaineiston kannalta pulmallinen. Asioiden edes kohtuulliseksi selvittämiseksi on jouduttu turvautumaan toisen käden lähteisiin, joiden uskottavuus usein on kyseenalaista. Tyypillisiä esimerkkejä tällaisista lähteistä ovat ulkovaltojen edustajien tiedotukset Moskovasta ja naapurimaista kuten myös ulkomaisissa lehdissä esiintyneet tiedot. Lisäaineiston saanti Neuvostoliiton arkistoista 1920-luvun tapahtumien osalta muuttaisi epäilemättä eräitä tässä saatuja tutkimustuloksia tai ainakin johtaisi tulosten tarkentamiseen. Ulkomaisen historiantutkijan ulottumattomissa ovat esimerkiksi ulkoasiainkomissariaatin alkuperäisasiakirjat, NKP:n arkistot, keskeiset Kominternin asiakirjat ja myös Neuvosto-Karjalan hallinnon sisäpiirin keskustelupöytäkirjat. Monista Neuvosto-Karjalan ja Neuvostoliiton arkistoista löytyisi varmasti myös Santeri Nuortevan kirjoittamia, sekä virallisia että yksityisluontoisia kirjoituksia.

Jokaiseen elämäkerran kirjoittamiseen kuuluu osana henkilön persoonallisuuden selvittäminen.<sup>6</sup> Santeri Nuortevasta ei ole löytynyt paljonkaan aineistoa, jota voitaisiin luokitella henkilökohtaiseksi. Tämän vuoksi persoonallisuuden kuvauksen täytyy perustua monenlaiseseen käytettävissä olevaan aineistoon. Edellä mainittu omaelämäkerta ulottuu vain vuoteen 1923 ja on sinänsä hyvin luettelomainen, eikä anna lisätietoja Nuortevan henkilökuvaan. Eräitä yksityishenkilöille kirjoitettuja kirjoituksia on säilynyt, mutta ne liittyvät voimakkaasti kulloinkin esillä olleisiin ajankohtaisiin poliittisiin kysymyksiin. Santeri Nuortevan kirjoittamia virallisia kirjoituksia on säilynyt runsaasti, mutta sen sijaan hän ei tietävästi ole kirjoittanut yhtään teosta,

---

jota kuitenkin ei ole ollut mahdollista saada käyttöön. Sen tietoja ovat neuvostoliittolaiset historioitsijat kuten *Suni* käyttäneet hyväkseen. Ks. Leo Sunin kirjeet tämän kirjoittajalle (päiväämätön, syyskuu 1981, ja myös päiväamätön, lokakuu 1981).

6. Elämäkerran kirjoittamisen ongelmia ei ole yleensä kovin laajasti selvitelty elämäkertahistoriallisten tutkimusten alussa. Aihetta on käsitelty esimerkiksi seuraavissa: Arvi Korhonen, Eerikki Antinpoika (1953), erit. s. 5–10; Pentti Renvall, Nykyajan historiantutkimus (1965), s. 233–252, jossa tarkastellaan laajemmin henkilöhistorian tutkimuksen ongelmia persoonallisuuden tutkimuksen näkökulmasta. Vrt. myös Olavi Lähteenmäki, Zefanias Kustaanpoika Suutarla Rymättylän pitäjistä. Valistunut talonpoika maaseudun heräämisen murroksessa (1974), s. 122–123, erit. viitteet 9–11, joissa luotellaan aihepiirin kirjallisuutta. Elämäkertahistoriallisia metodioppaita on useita, esim. Jan Romein, *Die Biographie. Einführung in ihre Geschichte und ihre Problematik* (1948) ja John A. Garraty, *The Nature of Biography* (1957). Aihepiiristä ks. tark. Auvo Kostiainen, *Elämäkerta historiantutkimuksena. Käsitteestä ja ongelmista* (1982).

lukuunottamatta suomalais-englantilaista sanakirjaa, joka taasen ilmentää hänen kieliharrastuksiaan. Eräässä vaiheessa Nuorteva ilmoitti kirjoittaneensa kolmen kirjan käsikirjoitukset, mutta jos nämä todella syntyivät, ne jäivät julkaisematta. Sen sijaan monet säilyneet puheet, lausunnot ja vastaavat valottavat osaltaan luonnekuvaa. Myös monet ystävät ja vihamiehet ovat tehneet hänen persoonallisuuteensa liittyviä havaintoja, jotka luonnollisesti ovat heidän subjektiivisia kannanottojaan.

Tässä tutkimuksessa pyritään luomaan kokonaiskuva Santeri Nuortevan elämänvaiheista. Tarkoituksena on sijoittaa Nuortevan elämänsä kaari mahdollisimman hyvin aikakauden yleiseen taustaan, ja näin ikäänkuin henkilön kautta tutkia myös tuota historian ajanjaksoa. Koska jatkuvasti liikutaan useissa eri maissa, joudutaan työekonomian kannalta valitsemaan sellainen menettelytapa, että esitetään vain yleiset piirteet kulloisenkin maan kehitysvaiheesta.

Koska päämääränä on kokonaisuutensa laatiminen Santeri Nuortevan elämästä, ei luonnollisestikaan voida käsitellä kaikkia yksityiskohtia ja kaikkia tapahtumia, eikä tähän vaikean lähdetilanteen vuoksi edes ole mahdollisuuksia. Niinpä Nuortevan elämästä on valittu painopisteitä, jotka edustavat tämän kirjoittajan käsitystä siitä, mikä hänen elämässään on ollut tärkeää ja mielenkiintoista ja minkä tutkiminen on ollut realistista nykyhetkellä. Siksi tulen keskittymään ensiksi Santeri Nuortevan poliittisten harrastusten heräämiseen, kansanedustajuuteen ja tapahtumiin ennen hänen Suomesta lähtöään. Amerikan kaudelta on kiinnostavaksi valittu Santeri Nuortevan asettuminen »vallankumouksen lähettilääksi»: miten hänestä tuli Suomen kumouksellisten ja sittemmin Neuvosto-Venäjän edustaja; ja miten hän toimi mainituissa tehtävissä?

Viimeisen kokonaisuuden muodostaa Santeri Nuortevan paluu takaisin Eurooppaan ja asettuminen Neuvosto-Venäjälle. Tutkimuksessa pyritään selvittämään paluun syyt ja monimutkaiset vaiheet. Käytettävissä olevan aineiston avulla tarkastellaan Nuortevan asettumista Venäjälle ja hänen tehtäviään, asemaansa ja toimintaansa siellä. Millaiseksi muodostui Santeri Nuortevan panos »työläisten isänmaan» rakentamisessa?

# 1. Santeri Nuortevan poliittisten harrastusten herääminen

## 1.1. Perhetausta ja nuoruusvuodet

Alexander Nyberg syntyi kesäkuun 29. päivänä vuonna 1881 Viipurissa uusmaalaisen Nyberg-suvun jäsenenä. Hänen vanhempansa olivat lennätinvirkamies Claes Fredrik Nyberg ja Venäjän juutalaisista sukua oleva kurskilaisen poliisikomissaarin tytär Anna Aleksandrovna Saharova.<sup>1</sup> Syntyperä ilmeisesti loi pohjan Alexander Nybergin (vuodesta 1906 virallisesti Santeri Nuorteva) kieltämättömälle lahjakkuudelle ja on eräs selitys hänen hyvälle kielitaidolleen. Hän nimittäin puhui sujuvasti ainakin suomea, ruotsia, venäjää, englantia ja saksaa ja on kirjallisestikin pystynyt hyvin käyttämään näitä kaikkia kieliä. Venäjä ja myöhemmin Neuvostoliitto tulivat näyttelemään keskeistä osaa hänen elämässään ja nähtävästi jo kotona omaksuttu venäjänkieli teki helpoksi myöhemmät yhteyksien solmimiset sinne.

Uusmaalaisia Nybergejä voidaan pitää eräänä merkittävänä suomenruotsalaisena kulttuurisukuna. Siihen ovat kuuluneet esimerkiksi matemaatikko Berndt Nyberg (1840–1924), runoilija Mikael Nyberg

---

1. Marjatta Varis, Santeri Nuortevan Forssan-kausi (1971), s. 75. Paul Nyberg kertoo Nybergien sukuhistoriassaan, että Anna Saharova tuli jo melko varhain mielisairaaksi ja kuoli helsinkiläisessä sairaalassa 26. 3. 1899. Ks. Paul Nyberg, *Från barock till nyrokoko. En släktkrönika* (1962), s. 256. Santeri Nuortevan syntymäpaikkoina mainitaan yleensä Viipuri ja Uuras, joka sijaitsi sen välittömässä läheisyydessä. Viimeksimainitulla paikkakunnalla Claes Fredrik Nyberg toimi lennätinvirkailijana vv. 1878–1880, Varkaudessa v. 1881 ja Viipuriin hänet siirrettiin v. 1883. Paul Nybergin mukaan (ks. *ibid.*), ja tieto tuntuu luotettavalta, Santeri Nuorteva syntyi Uuraassa.



(1871–1940), kasvatustieteilijä Bertel Nyberg (1882–1968) ja kirjallisuushistorioitsija Paul Nyberg (1889–1968). Suomalaisuusinnostuksen nousun jälkeen jotkut suvun jäsenet ovat omaksuneet nimen Nuorteva, kuten tunnettu pakinoitsija »Olli» eli Väinö Nuorteva; lisäksi suvussa on esiintynyt suomennettuja nimiä kuten Noramies, Nuorivaara ja Nuormaa. Merkittävänä yhteisenä piirteenä monille suvun jäsenille Marjatta *Varis* toteaa olleen kyvyn ja harrastuksen kirjoittaa.<sup>2</sup> Äitinsä puolelta sukuun kuuluvia ovat myös olleet esimerkiksi tunnetut kulttuurihenkilöt Kaarle ja Ilmari Krohn. Suvussa on esiintynyt myös paljon valtionhallinnossa korkealle nousseita virkamiehiä; eräinä esimerkkeinä voidaan mainita Santeri Nuortevan sedät: everstiluutnantti ja Oulun läänin maaherra Otto Gustaf (1825–1879), kenraalimajuri Robert Carl August (1827–1909), kenraalimajuri Frans Edward (1843–1912) sekä professori ja salaneuvos Alfred Reinhold Nyberg (1864–1909). Santeri Nuortevan isän Claes Fredrik Nybergin (1839–1913) elämänvaiheet olivat kirjavat ennen hänen vakiintumistaan lennätinvirkailijaksi. Hän jätti koulunkäynnin kesken, palveli Venäjän armeijassa aliupseerina, oli merillä saksalaisessa laivassa ja työskenteli rautatievirkamiehenä Kurskin–Asovan radalla, missä hän ilmeisesti tapasi tulevan vaimonsakin. Palveltuaan vuoden 1873 jälkeen useissa eri lennätinkonttoreissa hän yleni uralaan ja lopuksi sai hovineuvoksen arvonimen ja hänelle myönnettiin Pyhän Stanislauksen ritarikunnan kolmannen luokan ritarimerkki.<sup>3</sup>

Kuuden lapsen sisarusarjassa Alexander oli toiseksi nuorin. Kovin venäläisvaikutteiset nimet kuvastavat äidin vaikutusvaltaa: Olga (1871–1917?), Claes Dmitri (Mitja) (1873–1907) – Pietarin kaupungininsinööri, Nicolai (Kolja) (1876–1942) – merikapteeni, Lydia (1878–1906), Alexander (Šura) (1881–1929) sekä Boris (Borja) (1884–1942) – proviisori ja apteekkari. Sisarusten elämänkaaret kokonaisuutena kuvastavat kiihkeitä aikoja, joita vuosisadan vaihteen tienoilla elettiin. Alexander eli Santeri Nybergin/Nuortevan elämä on eräs osoitus tästä, mutta dramatiikkaa ei puutu hänen sisarustensaakaan kohtaloista: Claes Dmitri murhattiin Pietarissa vuonna 1907 työläisten ja työnantajan kiistojen selvittelyissä. Venäläisen rautatievirkillijan Mikael Katzin kanssa avioitunut Lydia joutui kahden

---

2. *Varis* (1971), s. 75–76. Nybergin suvun vaiheista ks. ed. viitteessä mainittu teos Nyberg (1962), erit. sen sukutaulut I–VIII, sekä Paul Nyberg, *Kammarrådet Claes Henrik Nybergs och Otiliana Anna v. Fieandt barn och barnbarn t.o.m. femte led 1824–1914* (1914), s. 9–11.

3. *Varis* (1971), s. 75–76.

lapsensa kanssa ryövärin surmaamaksi Kauko-Idässä, Harbinissa, vuonna 1906.<sup>4</sup>

Työväenliikkeen jäseneksi ja erääksi johtajaksi nousseen Santeri Nuortevan eli Alexander Nybergin sukua ei juuri voi mainita vaatimattomaksi saavutuksiltaan, vaan pikemminkin hänet voidaan lukea taustaltaan selvästi tuon ajan korkeampiin kansankerroksiin kuuluvaksi. Tämä ei ole ollut mitenkään poikkeuksellista, vaan suomalaisen työväenliikkeen johtohenkilöiden piirissä on kautta aikojen ollut paljon selvästi porvarillista syntyperää olevia sekä toisaalta paljon älymystöön kuuluvia. Esimerkkeinä voitaisiin mainita aatelissukuinen tohtori Nils Robert af Ursin ja papin poika Yrjö Sirola.

Santeri Nuortevan nuoruusvuodet eivät ole yksiselitteisen selvästi seurattavissa ja noista ajoista esiintyy jonkin verran erilaisia käsityksiä. Jos hänen isänsä Claes Fredrik Nybergin nuoruusvuodet olivat kirjavia, niin kovin värikkäät olivat myös pojan vaiheet ennenkuin hän vakiintui oppikoulunopettajaksi. Marjatta *Varis* on selvitelletty Nuortevan varhaisvuosia ja hänen käsityksensä on seuraava: Claes Fredrik Nyberg muutti perheineen Helsinkiin vuonna 1891 ja poika Alexander kirjoittautui oppilaaksi Helsingin Svenska Normallyceumiin vuonna 1893. Kuitenkin syksyllä 1898 hän erosi koulun kuudennelta luokalta ja lähti liikealan harjoittelijaksi ulkomaille. Edelleen *Variksen* mukaan, kierrelytään Saksassa, Englannissa ja Amerikassa hän palasi Suomeen takaisin vuonna 1902, suoritti sitten ylioppilastutkinnon Porvoossa vuonna 1903 ja venäjän kielen opettajan tutkinnon Helsingin yliopistossa seuraavana vuonna eli 1904. Tämän jälkeen alkaa *Variksen* mukaan Santeri Nuortevan Forssan-kausi.<sup>5</sup>

Helsingfors Svenska Normallyceumin matrikelista ilmenee, että Alexander Nyberg todella erosi koulusta kesken kuudetta luokkaa syksyllä 1898.<sup>6</sup> Hän oli ollut koulun suomenkielisellä puolella, mikä oli tulevaisuuden kielitaidon kannalta tärkeää – kotona Claes Fredrik Nybergin perheessä ilmeisesti puhuttiin ruotsia ja venäjää. Santeri Nuortevasta esitetyt elämäkertatiedot kertovat hieman eri tavoin koulun jälkeiset tapahtumat. Edellä todettiin, että Marjatta *Variksen*

---

4. Ks. Nyberg (1914), s. 11 ja Nyberg (1962), s. 343 ja taulu IV; sekä Venäjältä. Yhdenvertaisuus 10. 6. 1907.

5. *Varis* (1971), s. 76.

6. Ks. V.T. Rosenqvist, Svenska Normallyceum i Helsingfors 1864–1914. En minneskrift (1915), liite 9, s. 100. Ks. myös Svenska Normallyceum i Helsingfors. Matrikel 1864–1974. Eleverna 1–2028. Del I (1974), s. 142–143. Yksityiskohtaisia tietoja Santeri Nuortevan koulumenestyksestä yms. ei ole yrityksistä huolimatta löytynyt. Vrt. Birger Gestrinin (Rektorsämbetet vid Svenska Normallyceum i Helsingfors) kirje 7. 9. 1981 kirjoittajalle.

mukaan hän lähti liikealan harjoittelijaksi ulkomaille ja kierteli useissa eri maissa. Sen sijaan Erkki *Salomaan* tietojen mukaan Nuorteva koulunkäyntinsä lopetettuaan hankki toimeentulonsa asiapoikana, liikeapulaisena, satamatyöläisenä ja merimiehenä ja oleskeli näinä vaellusvuosinaan muun muassa Saksassa, Englannissa ja Yhdysvalloissa.<sup>7</sup> Neuvostokarjalaisessa Nuortevan muistojulkaisussa viitataan aluksi rautakaupassa työskentelyyn, sitten merillä oloon ja myös oleskeluun eri maissa – edellä mainittujen lisäksi myös Etelä-Amerikassa ja Afrikassa.<sup>8</sup> Kaikkien edellä esitettyjen versioiden lisäksi eräs Santeri Nuortevan amerikaanikainen tuttava muistelee tämän toimineen nuoruudessaan suuren vientiliikkeen edustajana Pietarissa.<sup>9</sup>

Näihin ristiriitaisiin ja sekavan tuntuisiin tietoihin voidaan saada lisäselvyyttä Nuortevan itsensä laatimasta omaelämäkerrasta. Siinä hän kertoo perheen taloudellisten vaikeuksien pakottaneen keskeyttämään koulunkäynnin. Tämän jälkeen Nuorteva kertoo olleensa asiapoikana rautakaupassa, kunnes vielä samana vuonna 1898, siis seitsentoistavuotiaana, lähti Saksaan. Hän työskenteli aluksi Berliinissä ja Hampurissa laivatarvikemyymälässä, mutta joidenkin kuu-kausien kuluttua sai paikan höyrylaivan lämmittäjänä. Laivan mukana hän kertoo käyneensä Etelä- ja Pohjois-Amerikassa, Afrikassa ja monissa Euroopan maissa.<sup>10</sup> Miksi Nuorteva aluksi hankkiutui Saksaan, jää kuitenkin arvoitukseksi. Eräänä mahdollisuutena ovat suvun yhteydet sinne.

Vuonna 1902 Nuorteva kertoo palanneensa meriltä ja olleensa sitten »joitakin vuosia» kirjeenvaihtajana laivatarvikemyymälässä Revsessä,<sup>11</sup> mitä nimeä käytettiin Reposaaresta venäjän kielessä. Porin ulkosatama Reposaari oli 1800-luvun lopulla kohonnut vilkkaaksi kauppapaikaksi, jossa 1900-luvun alussa oli jo noin 1500 asukasta. Siellä toimi useita laivanselvitys- ja stuuvariliikkeitä, jollaista Nuorteva ehkä tarkoittaa laivatarvikemyymälällä.<sup>12</sup>

Kuitenkaan ei Reposaaren eikä Porin seurakunnan kirkonkirjoista löydy tietoa siitä, milloin Alexander Nyberg asettui sinne asumaan, ei liioin tietoa hänen poismuutostaan. Sen sijaan on tietoja hänen

---

7. Salomaa (1962), s. 184; vrt. V.V. (Väinö Voionmaa) (1932), s. 234.

8. Vystavka (1929), s. 16.

9. E.V. (Esko Viljanen), Santeri Nuortevan elämänvaiheista sekä suurlakon ajoista Forssassa. Yli 53 vuotta Amerikassa ollut ronttismäkeläinen muistelee. *Forssan Lehti* 9. 1. 1968.

10. Nuorteva, *Avtobiografija*.

11. *Ibid.*

12. Ks. Aina Lähteenoja, Osk. Pulkkinen ja Werner Hacklin. *Reposaaren historia* (1924), erit. s. 266–272.



tulevasta aviopuolisostaan Irene Sofia Gustafssonista. Tämä oli muuttanut tammikuussa 1899 Reposaareen äitinsä ja sisarensa kanssa ja toimi vuoteen 1905 saakka opettajana Reposaaren kansakoulussa. Irene Sofia Gustafsson ja Alexander Nyberg vihittiin avioliittoon elokuun kahdeksantena päivänä vuonna 1905 ja vaimo muutti miehensä luo Tammelan pitäjään viikon kuluttua.<sup>13</sup> Alexander Nybergin Reposaareissa oleskelun täsmällistä pituutta ei ole mahdollista selvittää, mutta ilmeisesti kysymys on noin vuodesta 1902 aina vuoden 1904 loppukesään, jolloin hän aloitti opettajan työn Forssan Yhteiskoulussa.

Useissa eri kirjoituksissa on väitetty, että Nuorteva (Nyberg) suoritti opettajantutkinnon Helsingin yliopistossa. Esimerkiksi edellä mainittu Marjatta *Varis* sanoo Nuortevan suorittaneen venäjänkielen opettajan tutkinnon. Myös omaelämäkerrassaan Santeri Nuorteva kertoo tutkinnosta, jota hän nimittää »kasvatusopilliseksi tutkinnoksi» ja jonka hän olisi suorittanut vuonna 1904.

Ei kuitenkaan ole löytynyt mitään virallista asiakirjaa, joka vahvistaisi väitteet puheena olevasta tutkinnosta. Helsingin yliopiston matrikelista ilmenee, että Alexander Nyberg suoritti ylioppilastutkinnon yksityisesti Porvoon lyseossa 11. 12. 1903. Hänen setänsä Berndt Axel Nyberg »sattui» olemaan siellä fysiikan ja matematiikan lehtorina ja ehkä osaltaan mahdollisti veljenpoikansa yksityisopinnot. Vuoden 1904 alussa Alexander Nyberg kirjoittautui Helsingin yliopiston historiallisfilosofiseen tiedekuntaan ja liittyi jäseneksi uusmaalaiseen osakuntaan. Hän oli yliopiston kirjoissa keväällä 1904, syksyllä 1904 ja vielä keväällä 1905. Yliopiston matrikeliin ei ole merkitty mitään suorituksia, joita opiskelijalle normaalisti kertyy.<sup>14</sup>

Jos Alexander Nyberg ei opiskellut vakavasti, niin mitä hän sitten teki vuonna 1904? Edellä viitattiin hänen omaelämäkerrallisiin tietoihinsa, joiden mukaan hän oli meriltä paluun jälkeen jonkin aikaa kirjanpitäjänä laivatarvikkeita myyvässä liikkeessä. Kun hän jo syksyllä 1904 oli Forssassa opettajana, jää vain runsaan puolen vuoden ajanjakso ylioppilastutkinnosta Forssaan siirtymiseen, jona aikana hän todella olisi voinut opiskella yliopistossa. Ja tämänkin ajan hän ilmeisesti oli leipätyössä, joten opiskelu tuskin on voinut olla kovin tehokasta. Vaikka Alexander Nyberg kirjoittautui vielä keväksi 1905 yliopistoon, niin työn ohessa opiskelu Forssasta, missä hän asui syksystä 1904, on varmasti ollut hankalaa. Niinpä tuntuu todennäköi-

---

13. Keski-Porin srk:n vir. apul. Kari Erkkolan selvitys 1. 9. 1981 kirjoittajalle.

14. Helsingin yliopiston matrikelit, HYA.

seltä, ettei Alexander Nyberg todellakaan suorittanut mitään yliopistollista tutkintoa. Tähän suuntaan viittaa vahvasti myös Forssan Yhteiskoulun 20-vuotishistoriikki, jossa Santeri Nuortevaa tituleerataan »vain» ylioppilaaksi.<sup>15</sup>

Eräänä mahdollisena selityksenä Alexander Nybergin toiminnoille Helsingissä ovat osakunnat. Hän kirjoittautui aluksi uusmaalaiseen osakuntaan, mutta siirtyi vuonna 1905 Eteläsuomalaiseen osakuntaan. Vaikka hän ei erityisen aktiivisesti osallistunut näiden työskentelyyn, niin aktiivisuuden osoituksena siirtyminen toiseen osakuntaan on merkittävä. Vuosisatamme alussa osakunnissa käytiin vilkasta yhteiskunnallista keskustelua, niissä oli paljon puolueharrastuksia ja niissä usein näkyi erityisesti vanha- ja nuorsuomalaisien vastakohta. Uusmaalainen osakunta ei ollut suosittu suomenkielisten ylioppilaiden keskuudessa ja siksi alettiin puuhata näille uutta osakuntajärjestöä. Seurauksena oli vuonna 1905 tapahtunut Eteläsuomalaisen osakunnan perustaminen – siihen siirtyi jäseniä monista muista osakunnista, varsinkin uusmaalaisesta. Osakunnan historian kirjoittajan Uuno *Tuomisen* mukaan se ei tullut tunnetuksi puolueharrastuksista kuten monet muut osakunnat.<sup>16</sup> Santeri Nuortevan vaiheiden kannalta on tärkeää ainakin se, että hän siirtyi uuteen osakuntaan jo sen perustamisvuonna ja näin osoitti »suomalaismielisyyttään», tutustui uusiin ihmisiin ja ehkä näistä piireistä sai aatteellisiakin virikkeitä kehityksessä kohti sosialismia.

Mutta miksi sitten Santeri Nuorteva itse tai hänen tuttavansa olisivat käyttäneet tästä korkeampaa oppiarvoa, kuin mitä hänellä todellisuudessa oli? Tällainen menettely tuskin oli vuosisadan vaihteessa kovinkaan harvinaista. Onhan tuolloin ja jälkeenkin päin ollut kovin tavallista nimittää ylioppilasta maisteriksi. Näin on selvästi tehty myös Nuortevan kohdalla.<sup>17</sup>

## 1.2. Oppikoulunopettajana Forssassa

Alexander Nyberg sai opettajan paikan Forssasta, lounaishämäläisestä teollisuusyhteisöstä. Opettajankausi kesti aina syyslukukaudes-

---

15. Forssan Yhteiskoulu 1899–1924 (1924), s. 214–215.

16. Ks. Eteläsuomalaisen osakunnan matrikkeli I 1905–1925. Toim. Yrjö Blomstedt (1955), s. 203 ja Uuno Tuominen, Eteläsuomalainen osakunta 1905–1930 (1930), erit. s. 7–13, 53.

17. Esim. Forssan laulu-, soitto- ja urheilujuhlat heinäk. 1 ja 2 p:nä. Forssan Sanomat

ta 1904 vuoteen 1907, joskin loppuaikoina opetustyö jäi pakosta muiden harrastusten varjoon. Forssan Yhteiskoulussa ylioppilas Nybergin opetuskaala oli laaja sisältäen englannin, ruotsin, venäjän, kirjanpidon ja poikien voimistelun.

Alexander Nyberg osallistui aktiivisesti monenlaisiin paikkakunnan rientoihin, mutta myöhempää elämää tarkastellen on erityistä mielenkiintoa hänen poliittisluonteisilla harrastuksillaan. Omaelämäkerrassaan Nuorteva kertoo melko epämääräisesti, että hän liittyi työväenliikkeeseen pian meriltä tulonsa jälkeen. Sosialidemokraattiseen Puolueeseen Nuorteva sanoo liittyneensä syyskuussa 1904.<sup>18</sup>

Puolueharrastusten alku ei eräiden muiden tietojen valossa kuitenkaan näytä näin yksiselitteiseltä. Turussa ilmestyneessä Sosialisti-lehdessä Santeri Nuorteva nimittäin vuonna 1908 kirjoitti kuuluneensa joskus »perustuslailliseen puolueeseen».<sup>19</sup> Kun SDP:n jäsen kirjoittaa kuuluneensa perustuslailliseen puolueeseen, on ilmeistä, ettei kysymyksessä voi olla hänen oma puolueensa SDP, vaan joku muu. Todennäköisesti viittaus tarkoittaa jäsenyyttä nuorsuomalaisissa eli aatteellisesti kysymyksessä oli perustuslaillinen suomenmielisyys.

Vastaus tähän ongelmaan löytyy tutkimalla Forssan yhdistyselämää. Marjatta *Varis* on kirjoittanut laajasti Nuortevan toiminnasta Forssan nuorsuomalaisissa piireissä ja erityisesti tämän nuorisoseuratyöstä. Pian Forssaan tulonsa jälkeen Alexander Nyberg valittiin Tammelan Nuorisoseuran esimieheksi, ja vuoden 1905 lokakuussa kokoontunut seuran vuosikokous valitsi hänet tähän tehtävään uudelleen.<sup>20</sup> Nybergin/Nuortevan esimieskaudesta on säilynyt ylistäviä tietoja. Esimerkiksi Kaarlo Penttilä muisteli hänen työtään seuraavasti:

Siinä oli mies, jolla oli erinomaisen liikkeelle paneva voima. Hänet oli johtajatar Lydén saanut rupeamaan Nuorisoseuran johtajaksi, ja siinä oli todella mies paikallaan. Hän sai seuraan liittymään paljon uusia jäseniä, jotka hän pani toimintaan. Seuran toiminta oli hyvin vilkasta. Nyberg itse oli sujuva kynänkäyttäjä ja kun seuraan liittyi vielä silloinen Forssan

---

4. 7. 1905, sekä Jenny Pulkkinen kirje (ilm. v:lta 1978) prof. Pekka Nuortevalle. Tämän hallussa.

18. Nuorteva, Avtobiografija.

19. Ks. Kynä-Moukan pakinoita. Sosialisti 31. 5. 1908.

20. *Varis* (1971), s. 76–77 ja Paikkakunnalta. Forssan Sanomat 17. 10. 1905.

yhtiön maatalouden kirjanpitäjä Hj. Sjöstedt, jolla oli erinomaiset runoilijantaipumukset, oli kaunokirjallinen puoli hyvin edustettuna.<sup>21</sup>

Vielä vuoden 1905 kesällä saatettiin paikkakunnan eri seurojen kesken järjestää yhteisiä tilaisuuksia jonkin kannatettavan asian vuoksi. Vuoden 1905 kesäkuun ensimmäisenä sunnuntaina järjestettiin Forssassa suuri »työväestön juhlapäivän mielenosoitus», jossa oli läsnä 1 200 henkeä. Mukana olivat raittiusyhdistyksen, eläinsuojeluseuran, Työväenyhdistys Kuhan ja nuorisoseuran jäsenet. Innostuneesti puhuttiin yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden puolesta, kannatettiin kieltolakia ja puolustettiin painovapautta.

Santeri Nuortevan nuorsuomalaisen kauden ja nuorisoseuratoiminnan lopulliseksi päätteeksi *Varis* katsoo suuren nimien suomennoskampanjan toukokuussa 1906. Suomalaiskansallisessa hengessä suoritettiin vastaavanlaisia nimensuomennoksia tuhansittain koko maassa J. V. Snellmannin syntymän satavuotisjuhlan merkeissä. Toukokuun 11. päivänä julkaistiin Forssan Sanomissa pitkät nimiluettelot, joissa lähes 400 alueen asukasta muunsi nimensä suomalaiseen muotoon. Joukossa oli myös Alexander (tai joskus Santeri) Nyberg, joka nyt lopullisesti omaksui nimen Santeri Nuorteva. Innostuksen merkinä voidaan pitää hänen edellisenä kesänä vihityn vaimonsa Irene Sofia Nybergin (Gustafsson) nimen muuttamista Irkki Nuortevaksi. Kesäkuun kahdeksantena päivänä perheeseen syntyi tyttö, joka sai nimen Kerttu.

Nyberg-nimen muuttaminen Nuortevaksi ei tuolloin saanut muulta suvulta kannatusta. Paul Nybergin laatimassa sukukronikassa todetaan Claes Fredrikin suhtautuneen asiaan kielteisesti, mutta toisaalta olleen ylpeän poikansa saavutuksista. Claes Fredrikin kerrotaan ilmoittaneen harmista vapisevalla äänellä, että hän kirjoittaisi edelleen vanhalla nimellä kirjeitä pojalleen. Jos ne eivät menisi perille, saisi tämä olla ilman kirjeitä. Perimätiedoksi ovat myös jääneet Claes Fredrikin puhelinsoitot Forssaan:

» – Onkko se Nuorteva kotona?

– Eikkö se on kotona? No kuinkka paljo kello se tule?»

Isä myös kehui poikaansa kun tämä valittiin eduskuntaan: »Schura har blivit invalid i lantdagen. Han är en glänsande talare. Du ska få se, han kommer att gå långt» (Schura on valittu eduskuntaan. Hän on

21. K. Penttilä, Muistelmia Tammelan nuorisoseuran toiminnasta 40 vuotta sitten Forssan Lehdessä, tieto saatu *Varis* (1971), s. 76.

loistava puhuja. Saat nähdä, että hän tulee pääsemään vielä pitkälle).<sup>22</sup>

Santeri Nuortevan aktiivisuus näkyi hänen vilkkaassa osallistumisessaan Forssan rientoihin. Hän oli mukana nuorisotyössä ja raittiusyhdistyksessä ja puhui »leikillisen vakavasti opettajien elämässä sattuvista ristiriidoista».<sup>23</sup> Kuitenkin Nuortevan ajatuksia alkoivat vuoden 1905 alusta lähtien entistä enemmän askarruttaa sosialismiin liittyvät asiat. Tämä piirre näkyy selvästi kun seurataan hänen kirjoituksiaan tuolta ajalta.

1800-luvun lopulla oli Suomessa alkanut voimakas sosialististen aatteiden juurtuminen kaupunki- ja maaseutuväestön keskuuteen. Merkittävä askel oli ollut työväenpuolueen perustaminen Turussa pidetyssä kokouksessa vuonna 1899 ja edelleen nimen muuttaminen Sosialidemokraattiseksi Puolueeksi Suomessa vuonna 1903. Hannu *Soikkasen* mukaan jo tänä aikana monet työväenyhdistykset olivat selvästi sosialistisia, mutta joukossa oli hyvin paljon muunlaistakin ainesta. Seuraavina vuosina sosialismin kannatus levisi voimakkaasti, mitä kuvastaa työväenyhdistysten määrän lisääntyminen 64:stä 177:ään vuodesta 1899 vuoteen 1905. Samaan aikaan jäsenmäärä yhdistyksissä kohosi hieman yli 9000:sta yli 45 000:een. Tyypillistä tälle ajalle oli kannatuksen vakiintuminen ja leviäminen ja toisaalta se, että liikkeen kärki omaksui marxilaisuuden.<sup>24</sup> Sosialismin aatteet olivat jo varhain löytäneet tiensä myös Forssaan, minne oli vuonna 1889 perustettu Työväenyhdistys Kuha, joka pian kasvoi erääksi suurimmista maaseudun teollisuuskeskusten työväenyhdistyksistä. Suurlakkovuonna 1905 sen jäsenmäärä saavutti huippunsa kun se nousi 764:ään.<sup>25</sup>

Nuorteva perusti yhdessä Forssan Yhteiskoulun rehtorin Joos. Sajaniemen kanssa Lounais-Hämeen seudun ensimmäisen sanomalehden, jonka nimeksi tuli Forssan Sanomat. Nämä yhteiskoulun opettajat olivat myös lehden toimittajat, Sajaniemi vastaavana. Ensimmäiset näytenumerot ilmestyivät vuoden 1904 puolella ja vuoden 1905 tammikuun kuudentena päivänä ensimmäinen varsinainen nume-

22. Nyberg (1962), s. 251. Perimätietona Nybergien nimenvaihdoksista prof. Pekka Nuorteva kertoo isänsä nimen muuttamisesta. Pastorinrouva Alma Josefina Nyberg oli tuolloin tokaisnut nimenvaihdosta puuhaavalle Väinö Nybergille »Inte ska du nu väl ta den skurkens namn» (Et kai vain aio ottaa sen roiston nimeä). Mutta nimenmuutos kuitenkin tapahtui Santeri Nuortevan esimerkin mukaan. Pekka Nuortevan kirje kirjoittajalle 29. 8. 1979.

23. Paikkakunnalta. Forssan Sanomat 6. 6. 1906.

24. Hannu Soikkanen, Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti (1961), erit. s. 40–160 ja 182–233.

25. Forssan Työväenyhdistys 1889–1969 (1969), jäsentilasto s. 61.



ro. Lehden ohjelmajulistus ei ollut korostetusti poliittisluontoinen, vaan se kuvasti lähinnä aikakauden yleisiä pyrkimyksiä yhteiskunnan olojen parantamiseksi. Forssan Sanomat ilmoitti toimivansa paikkakunnan asukkaiden yhdyssiteenä niin taloudellisissa kuin yhteiskunnallisissa asioissa ja yhteisten harrastusten edistäjänä:

Samalla tulee lehti lämpimästi harrastamaan koko maattamme koskevia nykyajan ihanteellisia ja tärkeimpiä rientoja, niinkuin raittiusasiaa, siveellisyyttä, kansanvaltaisuu den laajenemista, kansanvalistuksen kohottamista, säätyeron poistamista, maa-lais- ja kaupunkiasujamiston aineellista kehitystä . . .<sup>26</sup>

Ensimmäisestä numerosta ilmeni myös, että toimittajat seurasivat paitsi yleensä ulkomaiden oloja, myös erityisesti Suomen valtiollisen aseman kehittymistä. Pääkirjoitus kiinnitti huolestuneena huomiota Suomen asemaan Venäjän valtakunnan osana ja mitä mahdollisesti valtaistuimella istuvan tsaari Nikolai II:n aikana tulisi tapahtumaan.

Vaikka Forssan Sanomat ilmestyi pienellä tehdaspaikkakunnalla, ei se kuitenkaan ollut turhan vaatimaton tai alueellisesti rajoittunut toimituspolitiikkansa suunnittelussa. Edellä jo viitattiin siihen, että lehti pyrki seuraamaan ulkomaiden tapahtumia. Ilmeisesti Alexander Nybergin toimesta saatiin melko vaikuttava avustajaluettelo, jossa esiintyivät esimerkiksi professori Kaarle Krohn, tohtori Ilmari Krohn ja lehtori Nyberg Porvoosta. Venäjältä olivat luvanneet kirjeitä lähettää insinööri D. Nyberg (Claes Dmitri Nyberg, Alexander Nybergin veli) ja kapteeni N. Nyberg (merikapteeni Nicolai Nyberg, toinen veli). Eli siis Nybergin suku oli hyvin edustettuna lehden nimellisessä avustajakunnassa. Lisäksi luvattiin Amerikan kirjeitä »eräältä maisterilta».

Jo tammikuussa 1905 ilmestyi Forssan Sanomissa Santeri Nybergin kirjoitus »Enemmän myötätuntoisuutta työväelle», jossa hän asettui puolustamaan alempia kansankerroksia. Nyberg katsoi, että työväenliikkeen päämäärä oli »valoisa ja ihanteellinen», se oli syntynyt »maailman luonnollisen kehityksen tietä», se ei voinut sortua vastustuksen vuoksi, eikä sitä hänen mukaansa olisi mitään syytä vastustakaan. Kirjoittaja katsoi että epäkohtia kyllä oli olemassa, mutta ne voitaisiin poistaa yhteistoimin. »Antakoon kansa työväellekin tilaisuuden niiden korjaamiseen; tilaisuuden kehittämiseen, silloin se näkee, ettei työmies ole sen kehnoin poika».<sup>27</sup>

Forssan Sanomat kiinnitti paljon huomiota Suomen aseman kehittä-

26. Forssan Sanomat 6. 1. 1905.

27. Forssan Sanomat 17. 1. 1905.

tymiseen. Kun Eetu Salin kävi puhujamatkalla Forssassa ja vaati jyrkkiä toimenpiteitä, tuolloinen Santeri Nyberg kirjoitti lehdessä, ettei olisi hyvä omaksua liian jyrkkiä keinoja. Olisi seurattava rauhallisen kehityksen tietä, työväestön oikeudet olisi tunnustettava, mutta samalla työväestön tulisi itse tuntee velvollisuutensa ja työskennellä isänmaan hyväksi.<sup>28</sup> Santeri Nyberg seurasi tarkasti työväenliikkeen sisäistä kehitystä, mitä ilmentävät esimerkiksi hänen lokakuussa 1905 kirjoittamansa pääkirjoituksen sanat. Nyberg totesi muun muassa, että työväenliikkeen taistelu oli vienyt kehitystä eteenpäin, mutta taistelun tuli olla taistelua laillisilla keinoilla. Olisi jopa käytettävä hyväksi yhteistyötä vapaamielisten ja »yhteiskuntaa kehittämään haluavien» kanssa; lyhytaikaiset tuulahdukset ja muutovirtaukset eivät saisi kehitystä horjuttaa. Tässä yhteydessä Nyberg puutui myös Matti Kurikan rooliin Suomen työväenliikkeessä toteamalla, että tällä oli hyvin suuret ansiot, mutta Kurikan Amerikasta palattua olivat ajat erilaiset kuin ennen hänen Suomesta lähtöään. Kurikan pyrkimykset johdattaa työväenliike utopistisille suunnille olisi ehdottomasti torjuttava.<sup>29</sup>

Suurlakko näyttää olleen tietynlainen vedenjakaja Forssan työväenliikkeen kehityksessä ja Santeri Nuortevan elämänvaiheissa, kuten se on ollut koko Suomen työväenliikkeen historian kannalta. Kun suurlakkoon johtanut liikehdintä alkoi, Nuorteva kertoo elämäkerrassaan, että hän oli vierailulla Pietarissa. Selittämättömältä kuitenkin tuntuu, miksi hänen kirkonkirjansakin muutettiin tuolloin S:ta Catharina Svenska Församlingiin Pietarissa. Hänet on nimittäin merkitty seurakuntaan muuttaneeksi 23. 9. 1905 ja sitten poisuuttaneeksi 15. 10. 1905, jolloin hän palasi takaisin Tammelaan. Ehkä Nuortevalla ja hänen puolisolallaan oli tarkoituksena asettua vakituisemmin asumaan Pietariin, jossa myös asusti Santerin veli Mitja toimiessaan Pietarin kaupungininsinöörinä. Pietarin vierailu oli lyhyt, mutta hän näyttää yleensäkin käyneen siellä usein, jopa toimineen kotiopettajana Pietarin lähistöllä. Näistä asioista ei Nuorteva omaelämäkerrassaan mainitse mitään tarkempaa. Hän toteaa käyneensä Pietarissa suurlakon syttymisen aikoihin ja sitten lähteneensä paluumatkalle Suomeen. Matkan varrella hän pysähtyi Viipurissa, entisessä syntymä- ja kotikaupungissaan. Siellä hän kertoo työskennelleensä paikallisessa suurlakkokomiteassa.<sup>30</sup>

28. Mielenosoitus äänioikeudesta. Forssan Sanomat 3. 3. 1905.

29. Helsingin työväen puoluekokouksen johdosta. Forssan Sanomat 13. 10. 1905.

30. Nuorteva, Avtobiografija; vrt. Salomaa (1962), s. 184. Muutot on merkitty ko. seurakunnan muuttokirjaan (Inflyttade och utflyttade 1896–1924), SC, RA;

Viipurissa lakko alkoi lokakuun 30. päivänä useilla työpaikoilla ja levisi nopeasti yli koko kaupungin sekä ympäröivälle maaseudulle. Kaupungissa muodostettiin erilaisia lakkokomiteoita hoitamaan käytännön asioita ja huolehtimaan siitä, että muun muassa elintarvikehuolto toimisi. Ylimpänä toimi »johtava lakkokomitea» ja lisäksi työväestöllä ja perustuslaillisilla oli omat lakkokomiteansa. Perustuslaillisten lakkokomitean kokouksista on säilynyt melko sekavan tuntuisia pöytäkirjoja, jotka on kirjoitettu osin suomeksi, osin ruotsiksi. Kokouspöytäkirjoissa on mainintoja »herra Nybergistä», jonka piti tulla kokoukseen kertomaan vaikutelmistaan Pietarista, mutta hän oli kuitenkin poistunut jo paikkakunnalta.<sup>31</sup> Eräässä kokouksessa hän kuitenkin oli läsnä ja piti lyhyen puheenvuoron, jossa hän arvosteli perustuslaillisia: ». . . se pieni yläluokan ryhmittymä, joka kutsuu itseään perustuslailliseksi puolueeksi, ei merkitse mitään, päinvastoin tärkeitä ovat ne suuret ja mahtavat voimat, jotka nyt ovat liikkeellä ja jotka haluavat toimia rinnan venäläisen vapautusliikkeen kanssa».<sup>32</sup>

Myös sanomalehti Karjalassa selostettiin laajasti lakkoajan tapahtumia Viipurissa, ja erityisesti perustuslaillisten toimintaa. Lehdessä todettiin, että erityisen tärkeäksi katsottiin tietojen hankkiminen Pietarista ja Helsingistä ja että marraskuun ensimmäisenä päivänä lähetettiin kolmen hengen retkikunta Pietariin resiinalla, mutta se palasi Terijoelta takaisin. Marraskuun kolmantena lähetettiin uusi retkikunta Pietariin, nyt laivalla. Siihen kuuluivat ratsumestari Ignatius, tukkukauppias Lindell ja maisteri Nyberg perustuslaillisten lakkokomiteasta sekä yleisen lakkokomitean edustaja.<sup>33</sup> Vaikka Nuortevan (Nybergin) toiminnasta Viipurissa ei ole yksityiskohtaisia tietoja, niin edellä esitetyt tiedot jo osoittavat, että hän työskenteli huomattavassa asemassa perustuslaillisten lakkokomiteassa. Sen sijaan ei ole mitään viitteitä siitä, että hän olisi ollut mukana työväestön lakkokomiteassa.

Nyberg palasi Forssaan ja työpaikalleen ilmeisesti marraskuun kymmenennen päivän tienoilla sen jälkeen kun tilanne oli rauhoittu-

---

toimittaja Gaius Kajanti kertoo perheen perimätietona, että Santeri Nuorteva olisi kahtena kesänä ollut kotiopettajana hänen äitinsä isän Theodor Modénin perheessä Kyrön seurakunnassa Inkerinmaalla. Kajannin mukaan Nuorteva oli pidetty opettaja. Kajannin antama tieto 1. 11. 1982.

31. Pöytäkirja perustuslaillisen puolueen suurlakkokomitean kokouksesta 1. 11. 1905 kaupunginvaltuuston kansliassa. Kirj. ruotsiksi. Suurlakkoa koskevaa aineistoa, Viipuri, VA.

32. Pöytäkirja perustuslaillisten kokouksesta Viipurin Raatihuoneessa 31. 10. 1905. Kirj. ruotsiksi. Ibid.

33. Jättiläislakko Viipurissa. Karjala 9. 11. 1905.



nut. Forssan Sanomien marraskuun numerot ovat lähes täynnä suurlakkoa käsitteleviä selostuksia, tapahtumakuvaus- ja artikkeleita. Lehden pääkirjoitusten kirjoittajina voivat olla joko Sajaniemi tai Nyberg. Mutta niin kuin varmasti suurimmassa osassa suomalaisista sanomalehdistä tuona aikana, kirjoitukset heijastivat suurta innostusta ja toivoa Suomen aseman yleisestä parantumisesta. Samalla kuitenkin pääkirjoitukset korostivat, että nyt olisi käytettävä tilaisuutta hyväksi ja tehtävä eduskuntaudistus, saatava aikaan yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. Forssan Sanomat katsoi, että työväestö oli yleisesti ottaen pettynyt suurlakon tuloksiin, mutta se oli kuitenkin näyttänyt työväestön suuren voiman ja levittänyt tietoa työväestön oloista ja asemasta. Lehti myös korosti, että työväestön osuus Suomen aseman parantamisessa ja »perustuslain pelastamisessa» oli hyvin suuri, mikä osoitti että he olivat myös ansainneet oikeutensa.<sup>34</sup>

Santeri Nybergin yleinen tilannearviointi marraskuulta 1905 on mielenkiintoinen. Aluksi hän totesi, että pimeyden valtakunta nyt oli osittain hävinnyt, mutta jäänteitä siitä vielä oli olemassa ja työtä samaan suuntaan olisi jatkettava. Toisaalta hän totesi, että Suomi oli erottamaton osa Venäjää ja että »Mielehtö on edes olettaa meidän vapautemme, ulottuvan muihin kuin sisällisiin asioihimme». Nyberg uskoi vapaamielisten suuntausten kannattajien voiton Venäjällä olevan väistämätön. Jos Suomessa pysyttäisiin lojaaleina, näiden ryhmien taholta ei tulisi tapahtumaan mitään »kuristustoimenpiteitä» Suomen oikeuksia kohtaan.<sup>35</sup> Nyberg siis katsoi, että Suomi oli osa Venäjää. Tämä samainen teema esiintyy myöhemminkin hänen kirjoituksissaan, eikä häntä juuri missään vaiheessa voida katsoa itsenäisyysuuntauksen kannattajaksi.

Pian suurlakon jälkeen Forssan Sanomat julkisti ohjelmansa vuodelle 1906 uusien tilaajien hankkimiseksi ja kannatuksen levittämiseksi. Lehti ilmoitti asettuvansa yhteiskunnallisissa kysymyksissä »sosiaalidemokratian periaatteiden kannalle, ajaen niitä tarkasti noudattamalla perustuslakiamme».<sup>36</sup> Ilmeisesti syynä tarkkaan suunnan ilmoittamiseen olivat jatkuvat taloudelliset vaikeudet lehden julkaisemisessa, jotka vuoden kuluttua johtivat lehden lakkauttamiseen. Työväestö ei tähän asti ollut asettunut varauksetta tukemaan Forssan Sanomia, kuten hyvin ilmeni esimerkiksi lokakuussa 1905 pidetyssä Kuhan kokouksessa. Siellä esitettiin mielipiteitä, että lehdessä ei saisi ilmoittaa, koska se oli liian porvarillinen ja »kapitaalia kannattava».

34. Ks. esim. Lakkoviikon kuluttua. Forssan Sanomat 10. 11. 1905.

35. S.N., Mitä nykyinen asemamme vaatii? Forssan Sanomat 17. 11. 1905.

36. Ks. Forssan Sanomat 5. 12. 1905.

Ilmoittamalla Forssan Sanomissa työväenyhdistys tekisi henkisen itsemurhan.<sup>37</sup>

Marjatta *Varis* on Nuorteva-artikkelissaan ajoittanut Forssan Sanomien linjan muutoksen vasta vuodelle 1906 ja ilmeisesti kesästä 1906 tapahtuvaksi.<sup>38</sup> Edellä mainittu ohjelmajulistus on kuitenkin hyvin yksiselitteinen ja siksi voitaneen katsoa, että muutos tapahtui jo suurlakon aikoina. Taloudelliset vaikeudet tuskin kuitenkaan olivat ainoa tekijä linjan muutoksessa. Sen sijaan voidaan pitää melko varmana, että Santeri Nuortevan vaikutuksesta lehti ilmoitti asettuvansa sosiaalidemokraattisten periaatteiden kannalle. Ja tästä sitten johtui, että vuoden 1906 aikana porvarilliset ja nuorisoseuralaisiin lukeutuvat avustajat jäivät vähitellen pois toimitustyöstä.

Forssan Sanomat ei suinkaan ollut Suomessa tuohon aikaan ainoa työväenliikkeen kannattajiin kuulumaton sanomalehti, joka enenevässä määrin sai sosialistista sävytystä. Sosialististen aatteiden kannatuksen laajetessa 1900-luvun alkuvuosina nimittäin useissa muissakin lehdissä tapahtui samansuuntaista kehitystä – esimerkiksi vuonna 1903 Kotkan Sanomissa Yrjö Sirolan ja vuonna 1905 Uusimaa-lehdessä Kullervo Mannerin vaikutuksesta.<sup>39</sup>

Kehitys johti lopulta siihen, että Forssan Sanomien tilalle alettiin puuhata uutta lehteä. Forssan Sanomien pohja alkoi entisestään horjua ja toisaalta sen suuntautuminen vasemmalle karsi lukijoita ja ilmoittajia. Uusi lehti sai voimakkaan aatteellisen nimen Yhdenvertaisuus ja 5. 10. 1906 ilmestynyt ensimmäinen näytenumero ilmoitti vastaavaksi toimittajaksi Santeri Nuortevan ja taloudenhoitajaksi Kalle Heikkilän. Näytenuumerossa korostettiin, että seutu tarvitsi oman sosiaalidemokraattisen äänenkannattajan, joka pelkäämättä taistelisi yhdenvertaisuuden ja köyhälistön oikeuksien puolesta. Lehden nimi viittasi selvästi sosialistisiin aatteisiin, mutta todellisuudessa ensimmäinen näytenumero ei kovinkaan paljon poikennut Forssan Sanomista. Lokakuun kuudentena päivänä ilmestyi toinen näytenumero, jossa etusivu oli omistettu sosiaalidemokraattien vaaliohjelmalle. Lehden julkaisijaksi ilmoitettiin »työväenpuolueeseen kuuluvien paikkakuntalaisten muodostama Lounais-Hämeen sanomalehti- ja kirjapaino-osuuskunta».<sup>40</sup>

---

37. Paikkakunnalta. Forssan Sanomat 31. 10. 1905.

38. *Varis* (1971), s. 80–81. Vrt. E. Aaltonen, Kaksi yhteiskoulun opettajaa sanomalehtimiehinä. Forssan Sanomain kaunis mutta lyhyt tarina. Forssan Lehti 17. 9. 1949.

39. Soikkanen (1961), s. 173.

40. Paikkakunnalta. Forssan Sanomat 9. 10. 1906.

Vuoden 1907 neljäntenä päivänä ilmestyi kolmas näyttenumero, joka oli sisällöltään ja kokonaisilmeeltään selvästi työväenlehti. Forssan Sanomat ilmestyi vielä helmikuun alkuun nimellisesti, mutta todellisuudessa lehti oli jo Yhdenvertaisuus. Forssan Sanomien nimen käyttäminen johtui siitä, ettei virallista painolupaa oltu vielä saatu Yhdenvertaisuudelle. Edellä mainitussa kolmannessa näyttenumerossa julkaistiin Santeri Nuortevan kirjoitus »Työtoverilleni Joos. Sajaniemelle», missä Nuorteva kiitti menneiden vuosien yhteistyöstä sanomalehtialalla ja jatkoi sitten »Sinä kuitenkin voit ja tahdot ymmärtää minua, ymmärtää että toimintani sosialismin hyväksi ja sen päämäärään pyrkiminen on johdonmukainen seuraus niistä suurista ihanteista joiden minussa heräämisestä saan suureksi osaksi kiittää Sinua. Kiitos siitäkin!»

Tässä vaiheessa Nuorteva tunnustautui avoimesti sosialistiksi ja johti poliittisen heräämisensä työväenliikkeen kannattajaksi erityisesti Joos. Sajaniemeen, Forssan Sanomien vastaavaan toimittajaan ja opettajatoveriinsa. Tämä oli melko tyyppillinen kansanvalistusmies ja ihanteellinen nuorsuomalainen, jollaiseksi Santeri Nuortevakin on varhaisvuosinaan määriteltävissä.

### 1.3. Milloin Nuortevasta tuli sosialisti?

Jos palaamme aikaisemmin esitettyyn kysymykseen Santeri Nuortevan poliittisten harrastusten vakiintumisesta, niin edellä esitetyt tiedot eivät vielä anna täyttä selvyyttä asiasta. Näyttää siltä, että Nuorteva (Nyberg) oli vuoden 1905 alusta lähtien myötämielinen työväenliikkeen ajamille asioille. Vuoden 1905 loppupuolella, erityisesti suurlakon aikana ja jälkeen, hän asettui jo voimakkain sanoin työväenliikkeen puolelle. Kuitenkaan ei esimerkiksi työväenyhdistys Kuhan seikkaperäinen toimintakertomus vuodelta 1905 osoita, että hänellä olisi ollut merkittävä asema työväenyhdistyksessä.<sup>41</sup> Nuortevan sanat ja teot olivat suurlakon aikoihin muutenkin ristiriidassa keskenään, mitä osoittavat tapahtumat Viipurissa. Vaikka hän esimerkiksi arvosteli perustuslaillisten johtoa, hän itse kuitenkin oli

41. Kertomus Forssan Kuha Työväenyhdistyksen toiminnasta vuonna 1905. Forssan Sanomat 9. ja 13. 3. 1906.

mukana juuri perustuslaillisen puolueen Viipurin lakkokomiteassa, jopa sen luottamustehtävissä. Sen sijaan hän ei toiminut työväestön lakkokomiteassa.

Jälkimmäinen vaihtoehto olisi ollut todennäköinen, jos Nuorteva olisi ollut Sosialidemokraattisen Puolueen jäsen vuoden 1904 syksystä kuten hän väittää omaelämäkerrassaan. Myös eräissä muissa lähteissä väitetään, että hän liittyi työväenyhdistykseen heti Forssaan tultuaan syksyllä 1904 ja että hän olisi luennoinut yhdistyksessä »yleissivistävistä aiheista».<sup>42</sup> Koska Forssan työväenyhdistys Kuhan arkistot noilta vuosilta ovat tuhoutuneet tulipalossa tietojen tarkistaminen alkuperäislähteistä on mahdotonta.

Nuortevan osallistuminen Kuhan toimintaan alkoi olla todella näkyvää vasta vuoden 1906 puolella. Esimerkiksi Forssan Sanomien palstoilla ensimmäiset maininnat yhdistyksen järjestämistä luentokursseista löytyvät vasta vuoden 1906 helmikuulta. Tuolloin yhdistys valitsi toimikunnan ajamaan »kansanopistokurssien» järjestämistä, ja Nuortevasta tuli eräs toimikunnan jäsenistä. Kurssien opetusohjelmaan kuuluivat muun muassa kirjoitus- ja lukutaito, historia, yhteiskuntaoppi sekä englanti. Ehdottomana vaatimuksena osanottajille oli raittiuden noudattaminen. Kun kurssit alkoivat Nuortevan johdolla, ensimmäinen tilaisuus aloitettiin laulamalla Kansainvälinen.<sup>43</sup> Näin Nuorteva oli siirtynyt työväenliikkeen piirissä kansansivistystyön pariin, mikä tuli olemaan tunnusomaista hänelle myöhempinäkin vuosina. Hyvän pohjan tälle antoi hänen toimintansa yhteiskoulunopettajana ja hänen osoittamansa kiinnostus kansanvalistuksen tehostamiseen osana laajempaa yhteiskunnallista uudistusohjelmaa.

Vuoden 1906 tammikuussa Nuorteva toimi vetäjänä työväenyhdistyksen talolla järjestetyssä tilaisuudessa, jossa keskusteltiin kolmen tunnin ajan yksikamarisesta eduskunnasta ja äänioikeudesta.<sup>44</sup> Keväästä 1906 lähtien Nuorteva alkoi esiintyä useissa erilaisissa työväestön tilaisuuksissa puhujana. Puheiden aiheina olivat tavallisesti eduskuntauudistus ja sosialismi.<sup>45</sup> Vuoden 1906 heinäkuussa pidettiin Turussa sosialististen sanomalehtimiesten kokous, johon Nuortevakin osallistui. Hän sai puheoikeuden sen jälkeen kun oli ilmoittanut

---

42. Vystavka (1929), s. 16.

43. Ks. Paikkakunnalta ja Kansanopisto-kurssit. Forssan Sanomat 13. 2. 1906 sekä Paikkakunnalta. Forssan Sanomat 16. 2. 1906.

44. Keskustelukokouksia. Forssan Sanomat 9. 1. 1906.

45. Esim. Paikkakunnalta. Forssan Sanomat 20. 4. 1906 ja Vapunpäivä. Forssan Sanomat 4. 5. 1906.

lehtensä (Forssan Sanomat) muuttuvan tulevaisuudessa »täydelliseksi puoluelehdeksi». <sup>46</sup>

Taistelua eduskuntauudistuksen puolesta käytiin koko maassa monien yhteiskuntaryhmien ajamana ja sosialistit olivat tässä hyvin merkittävästi esillä. Järjestettiin mielenosoituksia, kokouksia ja annettiin julkilausumia. Heinäkuussa 1906 saatiin vihdoinkin aikaan lait, jotka takasivat Suomelle ajan oloihin nähden poikkeuksellisen uuden-aikaisen yksikamarisen eduskunnan, joka valittiin yleisillä ja yhtäläisillä vaaleilla, joissa jokaisella oli yksi ääni, myös naisilla. <sup>47</sup> Vaalilain johdosta Forssan Sanomat laati pitkän pääkirjoituksen, jossa todettiin tapahtuneen merkittävän käännöksen parempaan päin: »Työväenliikkeelle maassamme tämä muutos on suuresta merkityksestä. Passiivisen toiminnan sijalle tulee aktiivinen, – koittaa aika, jona ei enää toivota ja vaadita vaan, myöskin toteutetaan». <sup>48</sup>

Osoituksena siitä, että Nuorteva oli kesällä 1906 jo saavuttanut merkittävän luottamusaseman Forssan työväenliikkeen keskuudessa, oli hänen valitsemisensa sosiaalidemokraattisen puolueen Oulun puoluekokoukseen. Eräänä perusteluna oli ilmeisesti se, että Nuorteva oli harvoja paikkakunnan laajemman koulusivistyksen saaneita työväenliikkeen jäseniä ja että hän oli jo ehtinyt saavuttaa mainetta hyvänä puhujana ja esiintyjänä.

Oulun puoluekokouksessa Santeri Nuorteva käytti joitakin puheen- vuoroja, esimerkiksi opettaja J. K. Karin kysymyksen kohdalla, missä hän asettui vastustavalle kannalle ministerisosialismi-kysymyksessä. <sup>49</sup> Kokouksessa hän myös osoitti selvästi oman erikoisalansa esittämällä puolueen vaaliohjelmaan otettavaksi mukaan kouluolot ja erityisesti kansakoululaitoksen. Kokous päättikin tehdä näin ja ottaa »kouluasian» mukaan. <sup>50</sup>

Edellä esitetystä voidaan nähdä, että Santeri Nuorteva oli ainakin kesään 1906 ehdittäessä tullut voimakkaasti mukaan poliittiseen toimintaan. Vuonna 1905 hän jo ehti selvästi osoittaa sympatiansa työväenliikkeelle. Mutta oliko hänellä sosiaalidemokraattinen jäsen-

46. Suomen sosialidemokraattisten sanomalehtimiesten ensimmäinen kokous. Forssan Sanomat 17. 7. 1906.

47. Suomen poliittisen järjestelmän kehityksestä ks. esim. Juhani Mylly, Vuosien 1905–07 murros Suomen puoluejärjestelmän kehityksessä (1980), s. 105–120.

48. Uudelle uralle. Forssan Sanomat 24. 7. 1906.

49. Suomen Sosialidemokratian Puolueen viidennen edustajakokouksen Pöytäkirja. Kokous pidetty Oulussa 20–27 p. Elokuuta 1906. Toim. Mikko Uotinen (1906), s. 181–182. Vrt. Soikkanen (1961), s. 265.

50. SDP:n Oulun puoluekokouksen pöytäkirja, s. 451, 474.



kirja vuoden 1904 syyskuussa vai ehkä vasta seuraavan vuoden syyskuussa? Viimeksi mainittu sopisi hyvin kaikkeen edellä esitettyyn ja vahvistaisi näkemystä, jonka esimerkiksi Marjatta *Varis* on esittänyt. Sen mukaan Nuorteva olisi Forssaan tultuaan alkanut osallistua yhä enemmän ja enemmän työväenyhdistyksen toimintaan. Siirtyminen työväenliikkeeseen olisi tapahtunut erilaisten paikkakunnalla toimineiden yhdistysten kuten työväenyhdistyksen, nuorisoseuran ja raittiusseuran yhteistyön lisääntymisen myötä.<sup>51</sup>

Samaan suuntaan viittaavat vanhan forssalaisen yhdistysmiehen, Akseli Kiven, muistelmat Santeri Nuortevasta ja tämän politiikkaan tulosta. Kiven muistikuvien mukaan Nuorteva oli paikkakunnalle tullessaan kiihkömielinen nuorsuomalainen, jota työväenaate alkoi vähitellen kiinnostaa ja joka alkoi käydä Forssassa Kauppakadun varrella sijainneessa työväentalossa ja innokkaasti osallistua tilaisuuksissa käytyihin keskusteluihin. Kivi myös muisteli, miten Nuorteva innolla väitteli työväenliikkeen veteraanin »Setä-Jousisen» kanssa. Myöhemmin Nuorteva itse olisi kertonut, että »Setä-Jousinen» hänestä todella teki sosialistin.<sup>52</sup>

---

51. Santeri Nuortevan omaelämäkerrassa on ainakin kolme vuosilukuvirhettä, ilmeisesti huolimattomuuden aiheuttamia. SDP:hen liittyminen voisi hyvinkin olla neljäs. On mahdollista, että Nuortevan huolimattomuusvirheet ovat edelleen siirtyneet muihin lähteisiin, esimerkiksi *Salomaan* tekstiin ja neuvostokarjalaiseen muistojulkaisuun, koska ainakin jälkimmäinen näyttää saaneen käytettäväksi omaelämäkerran sisältämiä tietoja.

52. E.V. (Esko Viljanen), Santeri Nuortevan elämänvaiheista.

## **2. Kansanedustaja ja lehtimies**

### **2.1. Sosiaalidemokraattisena kansanedustajana**

#### **2.1.1. Valinta eduskuntaan**

Ensimmäiset eduskuntavaalit merkitsivät todella huomattavaa murrosta Suomen valtiopäivälaitoksen kehityksessä. Olihan nyt valittava kansanedustuslaitos Venäjän valtakunnan alaisuudessa uudentyyppi-nen yksikamarinen eduskunta. Vaaleihin valmistauduttiin suuren innostuksen vallassa ja erityisesti sosialistit olivat toivorikkaita tulosten suhteen odottaen suurta menestystä.

Santeri Nuorteva oli sanomalehtimiehen ominaisuudessa kirjoittanut paljon uudistuksesta ja teroittanut sen merkittävyyttä Suomen olojen kannalta. Opettajamaisia otteita näkyi siinä, että useissa eri tilaisuuksissa, joissa Nuorteva puhui uudentyypisistä eduskunnasta ja sen merkityksestä, järjestettiin koevaaleja. Niissä kansaa totutettiin osallistumaan uuteen vaalitapaan ja yleensä äänestämään, koska eiväthän työläiset, talonpojat ja torpparit juuri ennen olleet saaneet mahdollisuutta osallistua vaaleihin.

Ensimmäiset Hämeen eteläisen vaalipiirin sosialistien vaaliliitto-luettelot julkaistiin Forssan Sanomien palstoilla lokakuun 10. päivänä vuonna 1906, mutta niissä ei ollut lainkaan Nuortevaa esillä. Näyttää siltä, että Nuortevan pääsy ehdokaslistoille ensimmäisissä vaaleissa ei ollut helppoa ja tapahtui vasta kun hänen kotiseutunsa Forssan työväestö alkoi sitä vaatia. Nuorteva alkoi vuoden 1906 aikana olla jo hyvin tunnettu paikkakunnalla paitsi opettajan toimensa niin erityises-

ti sanomalehtimiehen roolinsa vuoksi. Kuten aikaisemmin on mainittu, kesällä 1906 hän sai jo huomattavia luottamustoimia paikallisen työväenliikkeen jäsenistöltä ja esimerkiksi oli edustajana Oulun puoluekokouksessa. Luottamustehtäviä kasaantui lisää marraskuussa 1906, kun hänet valittiin vasta perustettuun Forssan sosiaalidemokraattien kunnallistoimikuntaan. Forssan työväenyhdistyksen 50-vuotishistoriikissa ehkä hieman liioitellen todetaan sosialistien innokas toiminta Forssassa ja lähiympäristössä ja että »kaiken keskipiste oli silloin Forssassa vaikuttanut Santeri Nuorteva».<sup>1</sup>

Marraskuun lopulla 1906 Forssan seudun sosiaalidemokraatit kokoontuivat keskustelemaan ja päättämään ehdokkaista tulevissa vaaleissa. Läsä oli kaikkiaan 57 edustajaa Forssasta ja sen ympäristöstä. He katsoivat, että aiemmin syksyllä esitetty ehdokaslista oli pelkästään hämeenlinnalaisten laatima ja oli osaksi tulosta »häikäilemättömästä persoonallisesta agitaatiosta». Ehdokkaista keskusteltiin ja erityisesti Santeri Nuortevan nimi nousi esille. Nuorteva vastusteli lehtiselostuksen mukaan ja katsoi, ettei hän olisi sopiva ehdokas senkään vuoksi, että jotkut olivat syyttäneet häntä porvarillisuudesta. Kokousedustajat eivät kuitenkaan hyväksyneet vastustelua, vaan katsoivat, että hänellä ei ollut kieltäytymisoikeutta, jos puoluetoverit asettaisivat hänet ehdolle. Nuortevalla katsottiin olevan ehdottomasti suurin ja laajin kannatuspiiri ja muutkin edellytykset tähän toimeen. Äänestyksessä vain muutama kokousedustaja asettui vastustamaan hänen ehdokkuuttaan ja näin Santeri Nuortevasta tuli kansanedustajaehdokas.<sup>2</sup>

Nuortevalle tarjoutui lehtimiehenä hyvä tilaisuus tehdä edelleen itseään tunnetuksi valitsijoille. Niinpä Forssan Sanomien vuoden 1906 loppupuolen numerot sisältävät paljon eduskuntavaaleihin liittyvää kirjoittelua sekä yleiseltä kannalta että erityisesti työväenliikkeen näkökulmasta. Sama tahti jatkui Forssan Sanomien lakkauttamisen jälkeen Yhdenvertaisuuden palstoilla. Nuorteva piti puheita paikkakunnalla ja kierteli lähiympäristössä erilaisissa väittelytilaisuuksissa.

Torpparikysymys yleisesti ja esimerkiksi Laukon torpparien hädät olivat juuri eduskuntavaalien alla eräitä polttavia kysymyksiä. Nuortevan kirjoitukset ja puheet käsittelivät usein juuri näitä aiheita. Muun muassa Lopella järjestettiin torpparikysymystä käsittelevä väittelytilaisuus, johon Nuortevakin osallistui sosialistien edustajana. Sanomalehtien kertoman mukaan tilaisuudesta kehkeytyi hyvin kiivassanai-

1. Forssan Työväenyhdistys 1889–1939. 50-vuotistaipaleelta (1939), s. 47.

2. Forssan sosialidemokraattisen valitsijayhdistyspiiriin edustajakokous. Forssan Sanomat 27. 11. 1906.



nen: suomettarelaiten edustajana ollut »Branderi» (Paloheimo) suutui ja haukkui Nuortevan siveellistä kantaa ala-arvoiseksi. Nuorteva puolestaan suuttui tästä jne.<sup>3</sup> Forssalaiset raittiusaatteen kannattajat tiedustelivat Yhdenvertaisuuden palstoilla kansanedustajaehdokkaiden kantaa kieltolakikysymyksessä. Santeri Nuorteva vastasi ainoana tiedusteluun toteamalla, että hän tulisi toimimaan SDP:n periaateohjelman mukaan ja asettuisi tukemaan kieltolakia. Nuorteva katsoi, että alkoholin avulla vain turrutetaan työväestöä ja heikennetään sen vastustuskykyä.<sup>4</sup>

Kukaan, joka tähän aikaan luki Forssan seudun ainoaa sanomalehteä Yhdenvertaisuutta, ei varmasti voinut välttyä havaitsemasta eduskuntavaalien läheisyyttä, siksi paljon asiasta kirjoiteltiin.

Eri puolueet järjestivät vaalitulaisuuksia kannatuksen saamiseksi omille ehdokkailleen, ja sosialistit olivat erittäin näkyvästi esillä. He odottivat saavansa hyvän äänimäärän, koska seudulla oli paljon työväestöä sekä tehtaissa että maaseudulla. Nuorteva omakätisesti ohjasi suurta osaa vaalitoiminnasta ja vaalien edellä jopa puolueen kunnallistoimikunnan kanslia tilapäisesti sijoittui Santeri Nuortevan yksityisasuntoon. Sieltä luvattiin antaa neuvoja vaaliasioissa ja sinne pyydettiin suuntaamaan kaikki puolueen jäseniä ja järjestöjä koskeva kirjeenvaihto.<sup>5</sup>

Sosialistien menestys eduskuntavaaleissa yllätti ilmeisesti jokaisen. SDP sai 80 edustajapaikkaa, suomalainen puolue 59, nuorsuomalaiset 26, ruotsalaiset 24 ja maalaisliitto 9 edustajaa. Hyvään tulokseen sosialistit pääsivät myös Hämeen eteläisessä vaalipiirissä, missä SDP sai 32 954 ääntä, suomettarelaiset 16 705 ja nuorsuomalaiset 6 080 ääntä. Vaalien todelliseksi ääniharavaksi tuli Tammelan pitäjässä kirjoilla oleva toimittaja Santeri Nuorteva, joka sai vaaliliiton sisällä 10 417 ääntä. Toiseksi eniten sai ääniä sosialistien O. Jalava, 7 907. Suomettarelaiten paras oli J. R. Danielson-Kalmari 6 976 äänellä.<sup>6</sup> Nuorteva tuli valituksi ilmeisesti juuri tehokkaan kampanjansa, laajojen puhujamatkojensa ja sanomalehtimiehenä tunnetuksi tulemisensa vuoksi.

---

3. Äksä, Lopen laulun loppu. Yhdenvertaisuus 18. 1. 1907. »Branderi» oli todennäköisesti Hjalmar Gabriel Paloheimo (Brander v:een 1906). Hän oli loppelainen tilanomistaja ja liikemies, joka vv. 1904–1905 oli talonpoikaissäädyn jäsen. Vv. 1907 ja 1908 hän oli suomalaisen puolueen kansanedustaja Hämeen eteläisestä vaalipiiristä lukeutuen sen oikeaan siipeen. V. 1918 hän oli senaattorina. Ks. Kansallinen elämäkerrasto IV (1932) prof. A. Osw. Kairamon kirjoitus, s. 328–329.

4. Yleisöltä. Yhdenvertaisuus 1. 3. 1907.

5. Ks. ilmoitus Yhdenvertaisuudessa 11. 3. 1907.

6. Paikkakunnalta. Yhdenvertaisuus 27. 3. 1907.



Kuva 1. Kansanedustaja Santeri Nuorteva yksikamarisen eduskunnan ensimmäisellä istuntokaudella v. 1907. (TA)

Ennen kuin Santeri Nuorteva lähti Helsinkiin loppukeväästä 1907 kokoontuville ensimmäisille yksikamarisille valtiopäiville, häntä pyydettiin pitämään valitsijoilleen evästyskokouksia, joissa valitsijat voivat kertoa hänelle toivomuksiaan. Tällä tavoin yhteys valitsijoiden ja valituksi tulleen välillä säilyisi hyvänä ja hän olisi sanan kirjaimellisessa merkityksessä kansan edustaja. Kun pyyntöjä näistä kokouksista ensimmäisen kerran tuli, Nuorteva ilmoitti, että »niinpian kuin maantiet kuivuvat pyörällä ajettaviksi, hän saapuu kokouksia pitämään».<sup>7</sup>

Nuortevan siirtyminen kansanedustajan tehtävien hoitamista varten Helsinkiin luonnollisesti merkitsi hänen osuutensa vähenemistä Yhdenvertaisuuden toimituksessa. Niinpä toukokuun 1907 alusta lähtien hänen kirjoituksiaan ei siinä juuri enää näy muuten kuin että Nuorteva toimitti erilaisia raportteja eduskunnan työstä. Esimerkiksi lehdessä julkaistiin kertomuksia sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän kokouksista ja Nuortevan puheenvuoroja eduskunnassa sekä hänen laatimiaan kirjelmiä. Aika ajoin näkyi myös kirjoituksia, joissa selvitettiin Nuortevan omaa työtä kansanedustajana.

Yhdenvertaisuus jatkoi ilmestymistä heinäkuun 15. päivään saakka ja koko ajan oli muodollisesti vastaavana toimittajana Santeri Nuorteva. Lehden toimittamisesta vastasivat paikkakuntalaiset työväenliikkeen jäsenet kuten Toivo Åmark ja Emil Lehén; toukokuun 1907 aikana toimi päätoimittajana Aarne Orjatsalo. Lehden kuolema oli kuitenkin ennen pitkää odotettavissa sen heikon taloudellisen pohjan vuoksi. Kohtalon hetki koitti heinäkuussa, jolloin sitä Hämeenlinnassa painava Uusi Kirjapaino ilmoitti lakkauttavansa lehden painamisen »toistaiseksi», koska kirjapainolla oli saatavia yli 9 000 markkaa, kun taas vuoden 1907 puolella sille oli maksettu vain 300 markkaa. Kirjapaino totesikin ironisesti: »lehden tilausrahat ja ilmoitusmaksut on kyllä koottu, mutta käytetty parempiin tarkoituksiin kuin painon laskujen maksamiseen».<sup>8</sup> *Variksen* mukaan lehden kuoleman syyinä oli lähinnä se, että Yhdenvertaisuus oli rajoittunut liian tiukasti kannattamaan sosialismia, mikä vähensi sen lukijakuntaa muiden aatesuuntien kannattajien joukossa. Mieluimmin nämä lukivat lähi-kaupunkien sanomalehtiä.<sup>9</sup> *Variksen* arvio tuntuu osapuilleen oikeaan osuneelta ja Yhdenvertaisuuden kokema kohtalo melko tavanomaiselta. Uudet lehdet joutuivat vuosisadan alussa kovaan kilpailuun

7. Paikkakunnalta. Yhdenvertaisuus 24. 4. 1907.

8. Ks. Yhdenvertaisuus 15. 7. 1907.

9. Varis (1971), s. 84.

vanhojen kanssa ja erityisesti pienten paikkakuntien lehdillä oli suuria vaikeuksia jalansijan vakiinnuttamisessa. Toisaalta voidaan kysyä, miksi Yhdenvertaisuus ei kannattanut, vaikka vaalitulosten perusteella mahdollista lukija- ja tilaajajoukkoa löytyi runsaasti. Oliko kysymys kansan lukutaidottomuudesta, kiinnostuksen puutteesta, varattomuudesta vai menivätkö lehden rahat vaalitaistelun tiimelyksessä?

Kansanedustaja Santeri Nuorteva tottui pian Helsingin ympäristöön ja edustajantyöhönsä. Hänellä oli toukokuussa 1907 istuntokautensa aloittaneilla valtiopäivillä 79 sosiaalidemokraattista kansanedustajatoveria, näiden joukossa sellaisia merkittäviä sosialisteja kuin Yrjö Sirola, Väinö Tanner, Oskari Tokoi, Nils Robert af Ursin ja Taavi Tainio. Ennen kuin siirrytään tarkastelemaan Nuortevan työtä eduskunnassa on syytä todeta, että hänet valittiin sinne kaikkiaan kolme kertaa. Ensimmäisen kerran valinta tapahtui vuoden 1907 keväällä Hämeen läänin eteläisestä vaalipiiristä; tämä eduskunta hajotettiin huhtikuussa 1908. Seuranneisiin eduskuntavaaleihin Nuorteva ei osallistunut ehdokkaana. Suomen järjestyksessä toinen eduskunta hajotettiin vuoden 1909 alussa. Tämän jälkeen suoritettiin kolmannet eduskuntavaalit, joissa Nuorteva oli jälleen ehdokkaana, nyt Turun läänin eteläisessä vaalipiirissä siirryttyään Turkuun Sosialistin toimittajaksi. Kun tämäkin eduskunta hajotettiin marraskuussa 1909, suoritettiin neljännet eduskuntavaalit ja kolmannet, joihin Nuorteva osallistui. Hän myös tuli valituksi, jälleen Turun eteläisessä vaalipiirissä. Vuoden 1910 maaliskuun ensimmäisenä päivänä tämä eduskunta kokoontui varsinaisille valtiopäiville, jotka jatkuivat toukokuun loppuun. Loppukesästä eduskunta kutsuttiin ylimääräisille valtiopäiville ja jälleen seurasi eduskunnan hajottaminen.

Eduskuntien hajottamiset kuvastavat kriittisiä aikoja, joita Suomessa elettiin noina vuosina. Tsaarinhallinto keskusteli Suomen erikois- asemasta valtakunnan yhteydessä useaan otteeseen ja duumassa ja Venäjän hallituspiireissä esiintyi voimakkaita ryhmittymiä, jotka vaativat jopa täydellistä erikoisaseman poistamista. Eduskuntien hajottamiset olivat seurausta siitä, että Suomen eduskunta pani kovan kovaa vastaan ja asettui avoimesti vastustamaan Pietarissa tehtyjä päätöksiä.<sup>10</sup>

---

10. Aikakauden yleisestä kehityksestä ks. Osmo Jussila, *Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899–1914* (1979) sekä Juhani Paasivirta, *Suomi ja Eurooppa. Autonomiakausi ja kansainväliset kriisit (1808–1914)* (1978), erit. s. 377–382. *Jussila* korostaa em. teoksessaan, että nk. toisen sortokauden »laittomuudet» olivat laittomuuksia vain suomalaisen laintulkinnan mukaan. *Jussila*, s. 246.



## 2.1.2. Tsaaria vastaan – yhteiskunnan kehittämisen puolesta

Nuorteva kosketteli eduskuntatyössään paljon juuri Suomen erityis- asemaan liittyviä asioita. Useissa puheenvuoroissa eri edustajakau- sinaan hän osoittautui voimakkaaksi Suomen erityisaseman puolusta- jaksi aivan samoin kuin hän oli korostanut erikoisaseman merkitystä sanomalehtikirjoituksissaan. Hyvä esimerkki löytyy vuoden 1910 ylimääräisiltä valtiopäiviltä, jotka oli kutsuttu koolle muun muassa antamaan lausunto kahdesta lakiehdotuksesta. Näistä toinen koski muiden Venäjän alamaisten saattamista oikeuksiltaan yhdenveroisiksi Suomen kansalaisten kanssa ja toinen niitä maksuja, joita valtakun- nanrahastosta olisi maksettava keisarikunnan valtiorahastoon Suo- men kansalaisten suorittaman asevelvollisuuden sijasta. Asian käsitte- lyn yhteydessä edustaja Nuorteva totesi muun muassa seuraavan:

Mutta se kohtelu, jonka alaiseksi eduskunta Venäjän valtio- vallon taholta on joutunut, on sitä laatua että siihen meidän eduskuntamme ei voi eikä saa vastata millään muulla tavalla kuin syvällä halveksumisella. Jos olisin ollut tilaisuudessa jollakin tavalla vaikuttamaan siihen menettelyyn, mitä eduskun- ta tässä tapauksessa noudattaa, niin minun yksityisen käsityk- seni mukaan olisi ollut parasta, ettei edes niinkään paljon vaivaa olisi nähty näiden kysymysten takia kuin mitä tänään on nähty. Ei olisi ollut tarpeellista edes sekään että puhemies ilmoittaa, tällaisten papereiden hänelle saapumisesta. Olisi voinut tehdä niin, että ilman muuta eduskunta ei olisi ryhtynyt minkäänlaisiin toimenpiteisiin niiden johdosta. Siihen Valtiopäiväjärjestys olisi antanut meille aihetta ja tämä olisi ollut minun mielestäni kaikkein arvokkain vastaus siihen halveksivaan kohteluun, joka meidän osaksemme on tullut.<sup>11</sup>

Eduskunta tekikin päätöksen, ettei se ryhdy käsittelemään asioita, koska esitykset eivät olleet syntyneet Suomen lakien eikä valtiopäi- väjärjestyksen mukaisesti. Kuten tunnettua tämä johti eduskunnan hajottamiseen, jonka myötä myös päättyi Santeri Nuortevan edusta- jankausi.

Kansanedustaja Nuorteva osoittautui aktiiviseksi ja toimeliaaksi

---

11. Ks. valtiopäiväasiakirjat (tästä lähin lyhennetään VP), Ylimääräiset valtiopäivät 1910, s. 41–43.

edustajantyössään ja hänen lausuntonsa ja puheenvuoronsa omalta osaltaan heijastavat hänen henkilökohtaisia intressejään kuten myös sekä henkilökohtaisia että aatteelliselta pohjalta lähteviä käsityksiään. Todisteen siitä, että Nuortevaa arvostettiin myös sosiaalidemokraattisessa eduskuntaryhmässä, antaa hänen nimittämisensä lukuisiin eri valiokuntiin edustajavuosinaan: hän oli varsinaisena jäsenenä suuressa valiokunnassa, lakivaliokunnassa, tarkastusvaliokunnassa, anomusvaliokunnassa, sivistysvaliokunnassa, perustuslakivaliokunnassa sekä virkamiesvaliokunnassa. Varajäsenenä hän oli pankkivaliokunnassa.

Virkamiesvaliokunnan puheenjohtajana Santeri Nuorteva teki merkittävän työn laadittaessa mietintöä virkamiesoloista. Eduskunnan hyväksymässä mietinnössä kiinnitettiin huomiota erityisesti virkamiesten kielitaitoon, pätevyyteen ja suuriin palkkaeroihin ja ehdotettiin niiden tasoittamista. Myös virastokankeus sai osansa huomautuksista.<sup>12</sup> Väinö Voionmaa on todennut, että kyseinen mietintö heijasti osuvasti yleistä maassa vallitsevaa poliittista ja yhteiskunnallista ajattelutapaa uudistuspyrkimyksineen.<sup>13</sup>

Suurlakon jälkeisinä vuosina Suomessa vahvistettiin poliisivoimia huomattavasti. Osmo Jussila on korostanut tutkimuksessaan »Nationalismi ja vallankumous suomalais-venäläisissä suhteissa», että toimenpidettä ei varsinaisesti ollut suunnattu työväenliikettä, vaan venäläistä hallintoa uhkaavia sosialistisia anarkisteja vastaan.<sup>14</sup> Suomalaisessa työväenliikkeessä tämä synnytti voimakkaita protesteja ja Santeri Nuorteva näyttää olleen eräs »vastarintaliikkeen» johtajia. Vuoden 1907 valtiopäivillä hän teki välikysymyksen, eli interpellatsioonin kuten sitä tuolloin nimitettiin, poliisivoimain lisäämisestä maassa. Nuortevan mukaan kyseiset pyrkimykset lisäsivät levottomuutta »laajoissa kansankerroksissa» ja lisäksi hänen mukaansa poliisien työtapa herätti vastenmielisyyttä: he harrastivat väärinkäytöksiä, eivätkä toimineet kansanvaltaisuuden periaatteiden mukaan. Esimerkkinä tällaisista tapauksista Nuorteva toi poliisin toiminnan Laukon torpparien häätöjen yhteydessä. Välikysymys ei kuitenkaan saanut tarpeeksi kannatusta, vaan eduskunta palasi päiväjärjestykseen.<sup>15</sup>

12. VP. Pöytäkirjat 1910, s. 1142: mietintö on julkaistu Asiakirjoissa V, anomusmietintö no. 10.

13. Ks. V.V. (Väinö Voionmaa) (1932), s. 234–235.

14. Ks. Jussila (1979), s. 150–157. Näistä ryhmittymistä ks. Antti Kujala, Suomalaiset vallankumousjärjestöt ja poliittinen rikollisuus 1906–1908 (1981), passim.

15. VP. Pöytäkirjat 1907, s. 964–967 ja 1357–1503.

Poliisiasiat näyttävät olleen eräs kohteista, joiden kimppuun Nuorteva usein hyökkäsi, sekä eduskunnassa että sen ulkopuolella. Hän näki asiat siten, että poliiseja käytettiin lähinnä olemassa olevan yhteiskuntajärjestyksen tukemiseen ja kansan olojen kiristämiseen. Omakohtaisia kokemuksia poliisien otteista ei Nuortevalta puuttunut, kuten ei oikeuslaitoksestakaan. Hän joutui majesteettirikoksesta istumaan puoli vuotta Turun lääninvankilassa. Lisäksi tähän rangaistukseen yhdistettiin tuomio Turun poliisimestarin kunnian loukkaamisesta sekä oikeuden puheenjohtajan halventamisesta. Yksityiskohtaisemmin kansanedustaja Nuortevan vankeutta ja siihen johtaneita tapahtumia tarkastellaan seuraavassa luvussa.

Nuortevan edustajantoimi vuoden 1909 toisilla varsinaisilla valtiopäivillä jäi hyvin lyhytaikaiseksi, koska hän oli istuntokauden alkaessa sovittamassa tuomiotaan vankilassa ja pääsi juuri vähän ennen istuntokauden loppua vapauteen ja edustajantyöhön mukaan. Silti hän pyrki vankeudessaakin toimimaan kansanedustajana ja muun muassa lähetti edustajan valtakirjansa välimiehen kautta. Nuorteva anoi, että hänen sallittaisiin osallistua eduskuntatyöhön ja hän jopa lähetti esityksiä eduskunnan käsiteltäväksi. Eduskunnan puhemies Svinhufvud ja eduskunnan porvarillinen enemmistö ottivat kuitenkin kielteisen kannan kaikkiin Nuortevan ehdotuksiin »koska kysymys oli laillisen tuomioistuimen säättämästä rangaistuksesta». Niin hän sai istua rangaistuksensa loppuun, eikä esityksiä otettu käsitellyn.<sup>16</sup>

Tosin on muistettava, ettei Nuorteva suinkaan ollut ainoa kansanedustaja, joka joutui seuraamaan kalterien takaa maailman menoa. Niinpä vuoden 1910 valtiopäivien alkaessa oli sosiaalidemokraattien Arthur Sivenius kärsimässä rangaistusta majesteettirikoksesta. Sama kohtalo oli Kullervo Mannerilla vuonna 1911.<sup>17</sup> Näinä aikoina hyvin monet muutkin sosiaalidemokraatit kuten Eetu Salin saivat vankeusrangaistuksia johtuen erityisesti painoylihallituksen tiukasta linjasta majesteettirikossyytteiden nostamisessa.

Omakohtaiset kokemukset vaikuttivat ilmeisesti siihen, että Santeri Nuorteva kiinnitti paljon huomiota vankilaoiloihin. Hän vaati inhimillisempää oikeudenkäyttöä ja »rikollisuuden psykologian» perinpohjaista selvittämistä ja rangaistusmenetelmän kehittämistä siten, että se

---

16. Nuortevan asian käsittelystä valtiopäivillä ks. Pöytäkirjat, toiset valtiopäivät 1909, s. 32–33, 236–243, 317–318 sekä Asiakirjat IV, perustuslakivaliokunnan mietinnöt 1 ja 3. Nuortevan laatimat anomusehdotukset vankeudessa oloaikanaan on koottu yhteen Liitteessä no. XI.

17. Ks. Y.K. Laine, Suomen poliittisen työväenliikkeen historia II. Kahlittu demokratia (1946), s. 286–287.

olisi sopusoinnussa ihmisyyden ja oikeudentunnon kanssa. Nuorteva muun muassa väitti, ettei tuon ajan vankilalaitos suinkaan ollut kasvatuslaitos hairahtuneille, vaan se perustui raakuuteen ja kylvi raakuutta. Toistuvasti hän esitti eduskunnalle, että se myöntäisi Mathilda Wredelle määrärahoja vankeinhoidon parantamiseksi ja myös käytettäväksi vankien perheiden avustamiseksi. Nuortevan esitysten perusteella näitä määrärahoja ei kuitenkaan myönnetty.<sup>18</sup>

Toisaalta Nuortevan kiinnostus kansanvalistustyöhön näkyi hyvin hänen edustajantoimessaan. Hän puolusti yleensä opetustoimen kehittämistä ja kansansivistyksen parantamista kuten myös hänen lukuisat sanomalehtikirjoituksensa osoittavat. Niinpä kun vuoden 1907 varsinaisilla valtiopäivillä oli esillä sosialistien esitys oppivelvollisuuslaiksi, Nuorteva oli ollut eräs sen valmistelijoista. Esityksen mukaan oppivelvollisuus olisi koskenut 7–14 vuotiaita ja opetus olisi kohdistunut erityisesti luonnontieteellisten ja yhteiskunnallisten tietojen kartuttamiseen. Siinä ehdotettiin muun muassa erilaisten asuntoloiden perustamista kotoaan poissa olemaan joutuville koululaisille. Kustannukset lakiesitys ehdotti kunnan ja valtion maksettavaksi.<sup>19</sup> Osoittautui kuitenkin, ettei aika vielä ollut kypsä uuden oppivelvollisuuslain läpiviemiseen. Edistystä oppivelvollisuuslain suhteen ei tapahtunut koko Nuortevan eduskunnassa olon aikana, vaikka hän otti asian myöhemminkin esille.

Edustaja Nuortevan mielenkiinto suuntautui edellä mainittujen asioiden lisäksi hyvin monille muillekin aloille. Hän käytti puheenvuoroja valtiovarain tilasta, piti painoylihallitusta tarpeettomana yhteiskunnan mätäpäiseenä, katsoi että juutalaisille olisi myönnettävä samanlaiset kansalais- ja asutusoikeudet Suomessa kuin muillekin, vaati »lääketieteen nimissä tehtävää eläinrääkkäystä» lopetettavaksi jne.

Santeri Nuortevan aktiivisuus ja sanavalmius näkyvät hyvin hänen toiminnassaan eduskunnassa. Nuorteva oli myös nopea reagoimaan muiden edustajien puheenvuoroihin. Hän osallistui välihuutajana varsinkin porvarillisten puhujien häirintään ja toisaalta hänen omiin puheenvuoroihinsa eduskunnan pikakirjoittajat usein saivat merkitä muistiin keskusteluja yleisön kanssa. Erityisen innokkaasti Nuorteva

---

18. Nuortevan perusteltu anomusehdotus on julkaistu VP, Liitteet IX, toiset valtiopäivät 1909. Nuortevan pitkä puheenvuoro asiasta, ks. Pöytäkirjat, toiset valtiopäivät 1909, s. 1237–1248. Kerttu Nuorteva kertoo isänsä olleen Mathilda Wreden hyvä ystävä. Ks. Kerttu Nuorteva Paul Nybergille 22. 2. 1956. Kerttu Nuortevan kokoelma, VA. Muualta ei ole löytynyt väitettä tukevia tietoja.

19. VP, valtiopäivät 1907, Liitteet, vihko III, s. 115–125.



osallistui vuoden 1909 toisilla valtiopäivillä väittelyyn juutalaisten oikeudesta asettua Suomeen ja saada kansalaisoikeudet. Kiinnostuksella oli ehkä henkilökohtaistakin taustaa, koska Nuorteva äiti oli Venäjän juutalaista syntyperää. Nuorteva piti sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän ensimmäisen puheenvuoron asiasta ja asettui siinä ehdottomasti kannattamaan oikeuksien myöntämistä. Kun suomalaisen puolueen kansanedustaja Eino Sakari Yrjö-Koskinen vastusti oikeuksien myöntämistä, Nuorteva keskeytti hänen puheenvuoronsa tämän tästä välihuudoillaan. Edustaja Nevanlinna, joka puhui asiasta juutalaisille kielteiseen sävyyn, oli lähellä menettää malttinsa ja katsoi jopa aiheelliseksi moittia Nuorteva tapaa esiintyä puhujana. Nevanlinnan mukaan oli »suunnattoman vastenmielistä nähdä eduskunnan puhujalavalta puhuttavan kädet housuntaskussa ja liivin kolossa ja häärittävän ja pyörittävän.»<sup>20</sup>

Nuorteva toiminta kansanedustajana osoitti yleensä hänen myötuntoaan ja pyrkimyksiään yhteiskunnan vähäosaisten aseman parantamiseksi ja erityisesti kansanvalistuksen tason nostamiseksi. Toisaalta hän osoittautui sosiaalidemokraattisen puolueen linjoilla voimakkaaksi valtiollisten olojen arvostelijaksi ja Suomen erityisaseman puolustajaksi. Samalla voidaan havaita, että Santeri Nuorteva otti tehtävänsä hyvin tunnollisesti ja pyrki todella toimimaan kansanedustajana.

## **2.2. »Kynä-Moukka» Turussa eli kansanedustaja kalterien takana**

### **2.2.1. Leninin pako Turun kautta ja miten Nuortevasta tuli »Kynä-Moukka»**

Eduskunnan hajotuksen jälkeen vuoden 1908 huhtikuussa Nuorteva oli vailla vakinaista työtä ja pian hänet kiinnitettiin turkulaisen Sosialistin toimitukseen. Lehtimieheksi ryhtyminen tuntuikin luonnolliselta ottaen huomioon hänen toimintansa aikaisemmin Forssan

---

20. VP, toiset valtiopäivät 1909, Pöytäkirjat, s. 1377–1385, 1396–1404.

Sanomissa ja Yhdenvertaisuudessa. Virallisesti Nuortevan työ Sosialistissa alkoi toukokuun 22. päivänä ja lehden vastaavana toimittajana hän oli vuoden 1908 elokuun alusta marraskuun 11. päivään. Tämän jälkeen hänen työnsä lehdessä oli epävakaisempaa, koska vuoden 1909 keväällä pidetyissä kansanedustajain vaaleissa hänet jälleen valittiin eduskuntaan. Tämän eduskunnan hajottamisen jälkeen marraskuussa 1909 toimitetuissa vaaleissa Nuorteva valittiin Turun eteläisestä vaalipiiristä uudelleen. Santeri Nuortevan Turun kausi ajoittuu siis vuosiin 1908–1910; tosin jo vuoden 1910 helmikuussa hänet nimitettiin tamperelaisen Kansan Lehden vastaavaksi toimittajaksi.

Santeri Nuorteva työskenteli Turun aikanaan myös yhteistyössä paikkakunnan ruotsinkielisten sosiaalidemokraattien kanssa. Lähinnä tämä näkyi osallistumisena vuoden 1908 marraskuussa ilmestymään alkaneen *Arbetet*-lehden toimitustyöhön. Kirjapainaja Janne Ojalasta tuli lehden vastaava toimittaja, mutta *Arbetetin* historiassaan Anna *Bondestam* toteaa, että »Vär.nen Santeri» kirjoitti monet lehden ensimmäisistä pääkirjoituksista, varsinkin iskevimmistä.<sup>21</sup> Nuorteva oli siis mukana lehden toimitustyössä sen alkuaikoina. Hänen osuutensa lehdessä jää kokonaisuutena kuitenkin melko epämääräiseksi, eikä hän kuulunut lehden toimituskuntaan.<sup>22</sup> Nuortevan lehtityön pääpaino Turussa oli selvästi suomenkielisessä Sosialistissa.

Jo ennen Sosialisti -lehden toimitukseen tuloaan Santeri Nuortevalla oli yhteyksiä turkulaisiin työväenliikkeen jäseniin. Tämä näkyi esimerkiksi siinä miten hän oli järjestämässä Leninin pakoa ulkomaille Suomen ja Turun kautta vuosien 1907–1908 vaihteessa. Petroskoissa, Neuvosto-Karjalassa, ilmestyneessä Punainen Karjala -lehdessä Nuorteva julkaisi vuonna 1927 muistelmansa Leninin pakomatkasta.<sup>23</sup> Tämä ei tuolloin suinkaan ensimmäistä kertaa ollut Suomen kamaralla, vaan hän oli muun muassa osallistunut vuosina 1905 ja 1906 Tampereella pidettyihin Venäjän vallankumouksellisten konferensseihin. Suomi oli tuohon aikaan tunnettu kumouksellisten läpikulupaikka Pietarin ja läntisen Euroopan välisellä reitillä. Useat vallanku-

---

21. Anna *Bondestam*, *Arbetet*. En tidning i Åbo på 1910-talet och människorna kring den (1968), s. 29. Ks. esim. *Arbetet* 19. 2. 1909.

22. *Bondestam* (1968), s. 31.

23. Santeri Nuorteva, Leninin pako Suomesta joulukuussa 1907. *Punainen Karjala* 21. 1. 1927. Julkaistu myös teoksessa Lenin suomalaisten muistelmissa. Toim. Tuure Lehén (1969), s. 49–52. Sama Nuortevan kirjoitus on julkaistu venäjänkielisenä A.F. Nuorteva, *V dekabre 1907 goda. S Leniny meste. Vospominaniya. Dokumenty* (1967), s. 67–71. Tämä on lainattu Krasnaja Kareljasta 21. 1. 1927.

mousjohtajat kävivät vuosisadan alussa Suomessa, monet näistä pakomatalla.<sup>24</sup>

Santeri Nuorteva kertoo melko yksityiskohtaisesti pakomatkojen järjestelystä Suomessa. Omaelämäkerrassaan hän väittää jopa kuuluneensa puolueen asettamaan komiteaan, joka järjesteli matkoja.<sup>25</sup> Venäjän kielen lehtori V. Smirnov Helsingin yliopistosta johti pakolaiskomiteaa, jolla oli asiamiehiä ympäri maan, erityisesti tärkeissä satamakaupungeissa. Nuorteva tuli mukaan tähän toimintaan ilmeisesti ensimmäisellä kansanedustajankaudellaan vuonna 1907 ja Leninin puheena oleva matka Turun kautta kuului osana pakolaisten ulkomaille toimittamiseen.

Turussa toimivassa komiteassa työskenteli myös Santeri Nuorteva. Sen johtajana oli turkulainen liikemies Walter Borg, ja lisäksi Leninin pakomatkan järjestelyissä näytteli tärkeää osaa turkulainen Ludvig Lindström. Nuortevan ja Lindströmin muistikuvat tapahtumista poikkeavat jonkin verran toisistaan, samoin on käyty kiistaa siitä, missä Lenin Turussa todella kävi.<sup>26</sup> Selvää kuitenkin on, että Leninin Turkuun tulo tapahtui epäsuotuisissa merkeissä. Ohrana oli tämän kannoilla ja Leninin tarkoituksena oli tulla junalla Turkuun sekä jatkaa täältä Bore-laivalla Tukholmaan. Lenin pääsikin Helsingissä turvallisesti Turun junaan Linda Tannerin saattamana, mutta huomasi pian santarmien olevan kannoillaan. Varjostajat hän eksytti loikkaamalla junasta Littoisten asemalla vähän ennen Turkuja. Sen jälkeen hän tarpoi pakkasessa yötä myöten radanvarrtta Kupittaaan asemalle ja ilmeisesti sitten sieltä vossikalla Walter Borgin luo.

Turkulaiset avustajat toimittivat Leninin hevoskyydillä Paraisille Kirjalan Norrgårdiin, jossa tämä viipyi pari päivää. Erikoisen yksityiskohdan matkalla muodosti se, että kyytimiehenä ollut Ludvig Lindström joutui pulaan hevosen sorruttua matkan aikana. Neuvokkaana miehenä Lindström kävi pyytämässä Paraisten poliisia avuksi, ja tämä kuljetti »ulkomaalaista» kalkkikiven tutkija Müllerä eteenpäin. Tukholmaan menevä laiva poimi Leninin väylän varrelta, mutta

24. Aiheesta on kirjoitettu suhteellisen paljon, ks. esim. Michael Futrell, Vallankumouksen etappimiehiä. Maanalaista toimintaa Suomessa ja Skandinavian maissa vuosina 1863–1917 (1964).

25. Ks. Nuorteva, Leninin pako; ja Ludvig Lindström, Pakomatalla Leninin kanssa. Lenin suomalaisten muistelmissa (1969), s. 49–52 ja 53–65. Lindströmin kirjoituksen aikaisemmasta julkaisemisesta ks. s. 148.

26. Ks. esim. artikkelia Leninillä on Turussa monta osoitetta. Turun Sanomat 17. 4. 1981. Seuraava Leninin pakomatkan kuvaus pohjautuu em. Nuortevan ja Lindströmin muistelmiin ja ko. lehtiartikkeliin. Vrt. V. Smirnov, Lenin Suomen vaiheissa (1970), s. 80–83.

matkan tuoltakaan vaiheelta ei puuttunut dramatiikkaa. Lenin putosi jäihin, mutta kuitenkin matka jatkui edelleen kohti Ruotsia ja maanpakolaisuutta, joka päättyi vasta vallankumoukseen vuonna 1917.

Tukholmassa Lenin odotteli muutaman päivän vaimonsa Nadežda Krupskajan tuloa. Tämäkin käytti hyväkseen Turun »punktia», ja Santeri Nuorteva antoi vaimonsa passin Krupskajan »väliaikaiseen käyttöön». <sup>27</sup> Tukholmasta Lenin ja Nadežda Krupskaja matkustivat Berliinin kautta Geneveen. Myöhemmin Nuorteva kertoo tapaamisestaan Leninin kanssa Moskovassa vuonna 1920 Kommunistisen Internationaalin toisessa konferenssissa ja miten he yhdessä muistelivat pakoretkä »poliisivallan kynsistä poliisin ajamassa reessä». <sup>28</sup>

Nuortevan tulo Sosialistin toimitukseen ei merkinnyt mitään mullistusta lehden toimituksessa tai toimituspolitiikassa. Luonnollisesti turkulaisessa työväenliikkeessä havaittiin uuden merkittävän politiikan saapuminen. Sosiaalidemokraattisena kansanedustajana ja puoluekokousedustajana hän oli luonnollisesti jo saavuttanut kuuluisuutta valtakunnallisellakin tasolla. Turkulaisten kanssa Nuorteva oli joutunut tekemisiin myös ollessaan mukana tietyissä venäläisten vallankumouksellisten kuljetuksia järjestellevissä ryhmissä. Pian kuitenkin Nuortevan kynän jälki alkoi tuottaa mainetta ja hänestä tuli melkoinen kuuluisuus Turun seudulla eräiden tapahtumien seurauksena.

Toukokuun 27. päivänä 1908 Sosialistiin ilmestyi uusi palsta »Kynä-Moukan pakinoita», jonka kirjoittajaksi myöhemmin osoittautui Santeri Nuorteva. Pakinoiden lähtökohtana oli nimimerkin selvittäminen. Tämän kirjoittaja teki kertomalla seitsemän veljeksien sarjasta, josta neljää kutsuttiin nimellä »Moukka»; veljekset olivat yhteiskunnan eri aloilla: yksi maanviljelijänä, toinen kauppiana jne.; yksi veljeksistä lienee pakinoitsija »Kynä-Moukka». Tarkoituksena hänellä oli täten kuvata yhteiskunnan jakaantumista erilaisiin yhteiskuntaryhmiin.

Varsin pian »Kynä-Moukka» saavutti kuuluisuutta hyvästä sanankäytöstään ja terävästä kielestään. Pakinat käsittelivät sekä yleisiä valtakunnallisia asioita että paikkakunnan kiinnostavia ja tärkeitä asioita. Erityisesti Turun poliisiasiat saivat palstatilaa ja poliisimestari kuulla kunniansa. Myös paikalliset porvarilliset sanomalehdet kuten Turun Sanomat joutuivat »Kynä-Moukan» piikkien kohteeksi, kun hän syytti Turun Sanomia vain sensaatioita kaipaavaksi »keltaiseksi

27. Ks. *ibid.*, s. 82.

28. Nuorteva, Leninin pako.

lehdeksi».<sup>29</sup> Vastaavasti taas esimerkiksi nimimerkki »Änkkä-Kustu» Turun Sanomissa kutsui Nuortevaa silkkipytyherraksi ja halusi täten viitata hänen sosiaaliseen asemaansa ja taustaansa ja näin saattaa Nuortevan paikka työväenliikkeessä kyseenalaiseksi. Samassa yhteydessä myös viitattiin siihen epäilyttävään seikkaan, että Nuorteva hallitsi venäjän kielen ja oli sitä opiskellutkin.<sup>30</sup>

Sosialistin 30-vuotisjuhlanumerossa vuonna 1929 nimimerkki »Korven Kuokkija» muisteli lehden vaikutusta Laitilan seudulla ja korosti Nuortevan merkitystä sen toimittajana toteamalla, että

. . . [kun] lehdessä toimittajana olleen Santeri Nuortevan 'kynä-Moukan' mehevät pakinat ja kirjoitukset herättivät niin paljon ansaittua huomiota, että paikkakuntamme vanhat mummot ja täditkin niitä silmälasiansa lävitse ahkerasti tarkkailivat, sai lehti jo paljon laajempaa kannatusta täälläkin.<sup>31</sup>

Eräs osoitus siitä, miten suosittu »Kynä-Moukka» oli, näkyi vastaavanlaisten nimimerkkien ilmestymisessä Sosialistin palstoille. Niinpä lehdessä alkoivat kirjoitella »Moukan veli», »Punainen Moukka», »Kylämoukka» ja »Moukka». Tavallisesti nämä kirjoittajat tulivat joiltakin maaseutupaikkakunnilta.

Nuortevan »Kynä-Moukka» intoutui juhannuksena 1908 jopa runoilemaan. Kirjoitettuaan allaolevan runon »Kynä-Moukka» pyyteli anteeksi hempeämielisyyttään, jonka hän kertoi johtuneen kahdesta »ihanasta neitosesta», jotka toivat lehden toimitukseen kesän ensimmäiset mansikat, ja siitä, että hän oli käynyt puistossa kuuntelemassa lintujen laulua. »Kynä-Moukan» keskikesän kunniaksi kirjoittama runo tuskin nousee taiteellisesti kovin korkealle, mutta sitä voimakkaampi on runon aatteellinen paatos. Muita Santeri Nuortevan kirjoittamia runoja ei tähän mennessä ole löytynyt.

Kesän sunnuntai ihana juhannus on  
Juhla, juhlien kesäisten jalo  
Juhla köyhäinkin sorrettujen verraton  
Juhla voittojen ilon ja valon.

Siispä minäkin, Moukka, niin tyhmä kun lien,  
Ja vaikk' kankea onkin mun kielen'

29. Esim. Santeri Nuorteva, Keltaisille. Sosialisti 2. 8. 1908.

30. Ks. Änkkä-Kustu, Välikysymyksiä. Turun Sanomat 28. 5. 1908.

31. Sosialisti 14. 1. 1929. juhlanumero 11 B.

Laulun muotoon mun kirjeeni täll'kertaa teen  
Sillä laulua kuohuu mieleni.

—  
—  
—  
—  
—

Minä laulan vaan meistä, meist, moukista vaan,  
Huviksemme tuo kantelo helkkyy  
Kun me juhannusaattona karkeloitaan  
Järven rannoill' miss, kokko jo välkkyy.

Minä laulan, ja hetkeksi unohtuvat  
Meiltä murheet ja suruinen mieli.  
Meitä kesä ja valo nyt innostuttaa,  
Niistä puhuvi syömmemme kieli.

Moukat sorretut, vainotut, poljetut te!  
Nyt on juhannus teillekin tullut,  
Kesäaurinko teillekin hymyilee,  
Koivulehdoissa teillekin laulut.

Mutta hetkeksi vaan, Juhannuksena vaan.  
Huomispäivä taas suruja nostaa.  
Silloin taas teitä lyödään ja taas poljetaan,  
Teiltä raha taas elonne ostaa.

Te myytte sen taas, nälän pelko kun on,  
Ja te palkaksi kiviä saatte.  
Puute, köyhyys tuo ainainen loppumaton  
Peittää ilon kuin likainen vaate.

Mutta ainako palkaksi sortoa vaan?  
Eikö koskaan voi leipääkin saada,  
Leipää ruumiin ja hengen, min avulla näin  
Juhla ainaiseks' juhlaks' voi jäädä.

Eipä suinkaan! Kyll' valoa moukatkin saa,  
Kyllä heille uus'päivä voi koittaa,  
Jos he nousevat miehissä taistelemaan,  
Jos he tahtovat onnensa voittaa.

— — — —



Nyt on Juhannus siis, kesänjuhla nyt on  
Järven rannalla tulet jo loistaa,  
Köyhän syömmehen syttynyt sammumaton  
Tuli, surut ja murheet mi poistaa.

Näin siis moukatkin sorretut juhlia voi  
Kunnes huomina aamu taas koittaa  
Heidän juhliessaan riemulaulutkin soi,  
Soivat kunniaksi köyhien voiton.<sup>32</sup>

## 2.2.2. Turkulaisten sosialistien »uusi tähti«

Santeri Nuorteva suurimman kiinnostuksen ja harrastuksen kohteena Sosialistin toimittajana olivat poliittiset olot. Kuten monet muut johtavat sosiaalidemokraatit hän kiinnitti erityisen vakavaa huomiota Suomen valtiolliseen asemaan ja marraskuussa 1908 ennusti uuden sortokauden odottavan Suomea. Varsinkin hän vaati eduskunnan aseman selventämistä ja vahvistamista raha-asiaihin suhteen. Se antaisi eduskunnalle enemmän liikkuma-alaa ja päätäntävaltaa.<sup>33</sup>

Joulukuussa 1908 Nuorteva ryhtyi laajasti pohtimaan Suomen asemaa Venäjän valtakunnan yhteydessä. Hän totesi, että Suomi oli strategisesti tärkeä Venäjälle ja tämän vuoksi Suomessa olisi ymmärrettävä puolustukseen, talouselämään ja henkiseenkin puoleen liittyvät seikat. Suomi voisi hyötyä paljon yhteydestään Venäjään – esimerkiksi sen tarjoamista suurista markkinoista ja Venäjän henkisestä kulttuurista. Suomen olisi tunnettava lojaalisuutta Venäjän hallitusvaltaa kohtaan näistä syistä ja lisäksi tekijöistä, jotka olivat seurausta Suomen valtiollisesta asemasta. Samalla Suomen olisi saatava kehittyä kansanvaltaisten ja kansallisten voimien avulla. Nuorteva mielestä Venäjä ei kuitenkaan ollut kyennyt luomaan otollisia edellytyksiä olojen kehittämiseksi. Venäjän politiikka oli ei-venäläisten kansojen sortamista, jonka puitteissa hallitusvalta ei saanut osakseen alamaistensa kunnioitusta, eivätkä suomalaisetkaan vallitsevissa oloissa voineet hyödyntää edullista asemaansa.<sup>34</sup>

Nuorteva arvosteli erittäin voimakkaasti vallitsevia oloja ja hänen

32. Sosialisti 25. 6. 1908.

33. Sortokauden kynnyksellä. Sosialisti 20. 11. 1908.

34. S.N., Suomen suhde Venäjään I. Sosialisti 5. 12. 1908.

kirjoituksensa osoittivat selvää asiantuntemusta. Toisaalta Nuorteva näyttää käyneen melko usein Pietarissa. Eräs tällainen vierailu tapahtui vuoden 1908 keväällä, jolloin duumassa käsiteltiin Suomea koskevia asioita. Santeri Nuorteva ja joukko muita suomalaisia oli jo aikaisemmin käynyt Pietarissa selostamassa suomalaisten näkökantoja ja hän oli pitänyt duuman sosiaalidemokraattisille jäsenille esitelmiä Suomen valtio-oikeudellisesta asemasta ja yleensä oloista Suomessa. Kevään 1908 vierailu tapahtui samanlaisissa merkeissä ja Nuorteva kirjoitti Suomeen palattuaan Sosialistissa kokemuksistaan ja muun muassa tapaamisesta kadettipuolueen johtaja Miljukovin kanssa. Nuortevan hauska esitystavasta vakavienkin asioiden yhteydessä on hyvänä esimerkkinä kuvaus duuman vahtimestareista:

Ja sitten näen polis . . . anteeksi, duuman vahtimestareita. Hienoja herroja, kovin hienoja. Ja niitä on paljon. Kaikilla kultakaulukset, ja kiiltävät napit. Oi, sinä eduskuntamme vahtimestari. Sinä kun aina tallustelit salissa pitkävartisissa saappaissasi ja kotoisessa nutussasi, etkö kadehdi sinä, joka melkein yksin sait siellä toimittaa melkein kaikki hommat . . .<sup>35</sup>

Santeri Nuorteva ilmeisesti saavutti tietynlaisen luottamusmiehen aseman sosiaalidemokraattien eduskuntaryhmässä »Venäjän matkajana». Vuoden 1910 alkupuolella eduskuntaryhmä jälleen lähetti Nuortevan Pietariin puolueen delegaation johtajana. Suomeen takaisin palattuaan delegaatio kertoi neuvotteluista sosiaalidemokraattien kanssa todeten näiden kannattavan Suomen »historiallista oikeutta konstitutsioon». Pietarin sosiaalidemokraatit olivat myös luvanneet lähettää edustajiaan Suomeen neuvottelemaan SDP:n kanssa.<sup>36</sup>

Kun Turussa kiisteltiin Santeri Nuortevan edustajanoikeuksista hänen vankeusaikanaan, hänen puolustajansa toivat mielellään esille Nuortevan yhteydet Venäjälle ja sen, että hänen työnsä eduskunnassa olisi tärkeää juuri Venäjän suhteiden kannalta.<sup>37</sup> Nuortevan lisäksi Suomen eduskunnassa ei ollut monta venäjänkielen taitoista, mikä ilmenee esimerkiksi siitä, että hän joutui tulkkamaan venäjäästä suomeksi. Hella Wuolijoki kertoo muistelmissaan hauskan tapauksen Nuortevan tarjoamasta tulkkausavusta. Keväällä 1907 eduskunnassa vierailivat duuman ja valtakunnan neuvoston lähetystöt ja Hella Wuolijoki itsekin joutui tutustumaan molempiin kielitaitonsa vuoksi.

35. S.N., Suomea koskevat välikysymykset duumassa. Sosialisti 22. 5. 1908.

36. Sos. dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 10. 4. 1910, TA.

37. Esim. S.H., Pääseekö Nuorteva eduskuntaan? Sosialisti 16. 5. 1909.

Wuolijoki kertoo edelleen, että jomman kumman lähetystön aikana Santeri Nuorteva oli tulkitsemassa eduskunnan puhemiehen Svinhufvudin puhetta venäjäksi. »Muistan, että puhemies puhui viisi minuuttia, mutta Nuorteva viisitoista. Hän kutsui sitä »vapaaksi» käännökseksi ja sangen vapaata se olikin. Mutta olihan siinä muutamia tähteitä puhemiehenkin puheesta». <sup>38</sup>

Sosialistin palstoilta löytyy paljon Nuortevan kirjoituksia kansanopetuksesta ja tiukkoja vaatimuksia sen lisäämiseksi ja tehostamiseksi. Hän vaati muun muassa kansanopistojen valloittamista ja niiden muuttamista köyhälistön opinahjoiksi. Siksi työväestön olisi liityttävä kannatusyhdistyksiin. <sup>39</sup> Samoin hän kirjoitti suomen kielen aseman parantamisesta, juutalaisten oikeuksista Suomessa ja kunnallisesta äänioikeudesta. Sosialistin palstoilta myös ilmenee, miten Nuorteva vähitellen tuli mukaan paikalliseen sosialistien toimintaan. Hän alkoi esiintyä yhä useammin puhujana paikkakunnan ja lähiympäristön sosiaalidemokraattien tilaisuuksissa ja järjestää iltaisin luentokursseja työväestölle.

Kun vuoden 1909 alussa pidettiin Turussa sosiaalidemokraattien piirikokousta, Nuorteva oli valittu Turun sosialistien yhdeksi edustajaksi.

Kokouksessa esitetyn raportin mukaan puolueen edustajat olivat vuoden aikana pitäneet yhteensä 1 046 esitelmää, joista Nuorteva 25. Raportoijan mukaan »Uusi tähti oli vielä ilmestynyt piirikokouksen näyttämölle S. Nuortevan nimellä, tunnettu hyvä puhuja, sai edustajain »jakamattoman suosion» osakseen – alustustensa ja esitelmänsä kautta». <sup>40</sup> Hänen »jakamatonta suosiotaan» kuvastaa myös se, että jo vuoden 1909 helmikuussa, eli noin vuoden Turussa olon jälkeen, hänet valittiin Turun kunnallistoimikunnan puheenjohtajaksi. Nuorteva tosin oli ensiksi kieltäytynyt tästä tehtävästä, mutta ilmeisesti Sosialistin yleisönosaston palstoilla olleiden kirjoitusten ansiosta hänet otettiin uudelleen painostuksen alaiseksi ja saatiin taivutetuksi tehtävään. Kirjoituksissa hänestä annettiin hyvin positiivinen kuva: hän oli pitänyt esitelmiä ja luentoja, oli innostunut, taistelukykyinen ja saanut uusia kannattajia työväenliikkeelle. <sup>41</sup> Myös Turun seudun ruotsinkieliset sosiaalidemokraatit kehuivat Nuortevaa. Erityisesti

38. Hella Wuolijoki, *Yliopistovuodet Helsingissä 1904–1908* (1973), s. 253–254.

39. Ks. S.N., *Köyhälistön suhde kansanopistoihin*. Sosialisti 16. 6. 1908.

40. Ks. Neljäs sihteeri, *Pikakuvia piirikokouksesta*. Sosialisti 15. 1. 1909 ja Turun läänin eteläisen vaalipiirin sos. dem. piirikokous. Sosialisti 12. ja 14. 1. 1909.

41. Ks. palstaa »yleisöltä». Sosialisti 31. 1. 1909. Valinnasta kunnallisjärjestön puheenjohtajaksi, ks. Turun sos. dem. kunnallisjärjestön vuosikokous. Sosialisti 2. 2. 1909.

tuotiin esille hänen kaksikielisyytensä, vaikka hänet nähtiinkin ennen muuta suomenkielisten työläisten edustajana. Nuortevan valintaa eduskuntaan Arbetetissa pidettiin itsestään selvänä – olihan tämä eräs puolueen parhaita kykyjä!<sup>42</sup>

Ottaen huomioon kaiken edellä esitetyn, ei ollut mikään ihme, että Santeri Nuorteva keväällä 1909 valittiin kansanedustajaksi Turun eteläisestä vaalipiiristä viidenneksi suurimmalla vertausluvulla. Suomettarelaiten ehdokas hovioikeuden assessori Aleksi Käpy sai suurimman vertausluvun ja Nuortevan edellä oli myös torpparin poika Evert Eloranta, hänkin sosiaalidemokraatti.<sup>43</sup> Kun eduskunnan hajottamisen jälkeen käytiin uudet kansanedustajain vaalit, ei Nuortevan voittajaa enää löytynyt sosialistien riveistä. Hän sai suurimman vertausluvun vaalipiiristä ja myös toiseksi eniten henkilökohtaisia ääniä, 9 685, kun ruotsalaisten vapaaherra Viktor Magnus von Born sai 9 793 ääntä.<sup>44</sup> Viimeisen valinnan tapahtuessa Nuorteva jo oli asettunut Tampereelle ja ryhtynyt siellä toimittamaan sosiaalidemokraattien Kansan Lehteä.

### 2.2.3. Rangaistusvanki numero 993

Tapahtumat, joista Santeri Nuortevan Turun kaudella eniten puhuttiin, liittyvät hänen vuonna 1909 Turun lääninvankilassa kärsimäänsä rangaistukseen majesteettirikoksesta. Tämän jutun yhteydessä hän myös sai paljon kuuluisuutta vaalipiirissä ja ehkä se osaltaan auttoi häntä pääsemään kansanedustajaksi.

Kaikki juonsi juurensa Nuortevan Forssan aikoihin ja hänen toimintaansa Forssan Sanomissa. Syyskuun 11. päivänä vuonna 1906 julkaistiin lehdessä Giuseppe Sergin kirjoittama artikkeli otsikolla »Venäjän jättiläiskamppailu», joka oli alkuaan lainattu eräästä ranskalaisesta lehdestä. Artikkelin hyökkäsi voimakkaasti tsaarinvaltaa vastaan ja vertasi sitä kuolleeseen savijumalaan. Ryömivät orjat pönkittivät jumalaa ja pelkäsivät murskautuvansa sen alle romahduksen tullessa. Artikkelissa väitettiin edelleen, että tsaari oli henkilökohtaisesti vastuussa kaikista Venäjällä tapahtuvista julmuuksista. Tämän

---

42. Våra lanttdagskandidater. Arbetet 19. 3. 1909.

43. Turku ja ympäristö. Sosialisti 14. 5. 1909.

44. Virallinen tulos edustajavaaleista Turun 1. pohj. v.-piiristä. Sosialisti 13. 2. 1910.

sisältöisestä kirjoituksesta painoylihallitus halusi majesteettirikossyytteen nostamista. Forssan Sanomien toimitus väitti, ettei se edes ollut itse artikkelia pannut lehteen, vaan hämeenlinalainen lehtea painava Uusi Kirjapaino oli sen sinne pannut täytteeksi. Kirjapaino puolestaan vastasi, että artikkeli oli otettu hämeenlinalaisesta työväenlehdestä Hämeen Voimasta. Se oli ilmestynyt myös monissa muissa lehdissä.<sup>45</sup>

Asia meni eteenpäin ja senaatin oikeusosasto lähetti sen Turun hovioikeuden käsiteltäväksi. Asian jatkokäsittely oli melko mutkikas kuten ilmenee siitä, että ensiksi hovioikeus katsoi oikeaksi vapauttaa Forssan Sanomien toimituksen syyteestä. Kuitenkin eräs hovioikeuden virkamies valitti senaattiin tuomiosta. Niinpä senaatin päätöksellä 1. 4. 1909 tuomittiin toimittaja Santeri Nuorteva kuudeksi kuukaudeksi vankeuteen majesteettirikoksesta, kun sen sijaan lehden vastaava toimittaja Sajaniemi vapautettiin edesvastausta.<sup>46</sup>

Nuortevan majesteettirikoksesta saaman rangaistuksen kärsimiseen tuli lisäväriä Turun tapahtumista. Kuuden kuukauden tuomioon tuli pidennystä rangaistuksista, jotka hän sai kannauksista paikallisen poliisiin kanssa. Tämä prosessi lähti liikkeelle siitä, että Turun poliisimestari R. Westman anoi kuvernööriä lisävaroja poliisien palkkaamiseen viitaten Turussa tehtyyn yleiseen agitaatioon järjestysvaltaa vastaan ja tottelemattomuuden levittämiseen. Santeri Nuorteva kirjoitti tätä voimakkaasti paheksuvan kirjoituksen lehtensä palstoilla otsikolla »Turun poliisimestari valehtelee virallisessa kirjelmässä». Siinä hän vaati poliisimestaria todistamaan väitteensä. Tämä oli kirjelmässään esittänyt ankaria syytöksiä järjestynyttä työväenliikettä vastaan ja syyttänyt sitä viranomaisten tietoisesta vastustamisesta.<sup>47</sup>

Se, että Nuorteva arvosteli poliisivoimien lisäämistä maassa ei ollut mitään uutta hänen toiminnassaan. Esimerkiksi ensimmäisellä kansanedustajan kaudellaan hän oli tehnyt samasta asiasta välikysymyksen. Yleensäkin Santeri Nuorteva kiinnitti hyvin herkästi huomiota poliisin toimintaan ja seurasi tarkasti poliisiviranomaisten käyttäytymistä, koska hän tulkitsi nämä vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen kannattajiksi.

---

45. Ks. Paikkakunnalta. Forssan Sanomat 21. 9. 1906.

46. Ks. Luettelo nost. kanteista sanomalehtiä ja aikakauskirjoja vastaan 1905–1910. Painoasiain ylihallituksen arkisto, Bg 4, VA. Vrt. S.N., Turun Hovioikeuden vt. kanneviskaali W. Kivi ja »majesteettirikokset». Sosialisti 7. 7. 1908.

47. Sosialisti 27. 9. 1908. Ks. myös Kynä-Moukan pakinoita. Sosialisti 28. 10. 1908.



Kun poliisimestari Westmanin nostama syyte herjauksesta ja solvauksesta tuli Turun Raastuvanoikeuden käsiteltäväksi, se sai paljon palstatilaa lehdistössä. Esimerkiksi Sosialisti selosti vuoden 1909 tammi- ja helmikuussa tapahtunutta oikeudenkäyntiä yksityiskohtaisesti ja sen värikkäät kuvaukset antavat myös hyvän kuvan Nuortevan tempauksista oikeuskäsittelyn kuluessa. Kun asia oli ensi kerran esillä, Nuorteva haastoikin kantajan edustajana olleen varatuomari T. Melanderin todistajaksi, mikä aiheutti jutun lykkäämisen seuraavalle kuulle. Nuorteva toimi omana puolustusasianajajanaan ja luki tuolloin Sosialistista pitkiä otteita, joissa kehoitettiin kunnioittamaan esivaltaa – kuten hän asiat näki.<sup>48</sup>

Kun asiaa käsiteltiin toisen kerran raastuvanoikeudessa, Nuorteva jopa moitti oikeuden puheenjohtajaa huonosta suomen kielen käytöstä ja vaati merkintää tästä pöytäkirjoihin. Nuortevan mukaan puheenjohtaja ei ymmärtänyt suomea tarpeeksi voidakseen käsittää todistajien lausunnot ja toisaalta todistajat eivät itse ymmärtäneet mitä puheenjohtaja tarkoitti! Syytetty katsoikin aiheelliseksi pitää itse loppulausuntonsa ruotsin kielellä. Huomautukset tai ruotsin kieli eivät kuitenkaan auttaneet Nuortevaa saamasta kovia sakkoja: häntä sakoitettiin poliisimestarin solvauksesta ja herjauksesta sekä epäkunnioittavasta käyttäytymisestä oikeuden puheenjohtajaa kohtaan yhteensä 210 markkaa tai 31 päivää vankeutta. Lisäksi tuomittiin erilaisia korvauksia poliisimestarille muun muassa oikeudenkäyntikulujen peittämiseksi.<sup>49</sup> Nuortevan majesteettirikoksesta saama tuomio yhdistettiin uuteen rangaistukseen ja näin hänelle tuli kärsittäväksi kuusi kuukautta 23 päivää Turun lääninvankilassa.<sup>50</sup>

Vankilaan lähtevää Nuortevaa koskevia kirjoituksia oli Sosialistissa hyvin paljon huhtikuussa 1909.<sup>51</sup> Mielenkiintoiseksi asian teki myös se, että hänet oli nimetty puolueensa kansanedustajaehdokkaaksi toukokuun alkupäivinä pidettäviin kansanedustajain vaaleihin, joissa hänet suurella äänimäärällä valittiin.

Kun Nuorteva siirtyi muurien taakse 16. 4. 1909, tapahtumaa edelsi puhekiertue maaseudulla ilmeisesti juuri vaalitaistelun merkeissä ja sitten »viimeinen muistotilaisuus» pääsiäismaanantaina 13. 4. 1909.

---

48. Ks. Poliisi ja me. Sosialisti 24. 1. 1909. Vrt. Poliisimestarin kunnianloukkajuttu Sosialistia vastaan. Turun Sanomat 24. 1. 1909.

49. I osaston istunnot 13. 2. ja 20. 3. 1909. Raastuvanoikeuden istuntopöytäkirjat (Bla 423), TKA. Vrt. Poliisit ja me. Sosialisti 21. 3. 1909.

50. Hovioikeuden kirje Turun ja Porin läänin kuvernöörille 4. 9. 1909. Kirjekonseptit heinä-joulukuu 1909. (Daa 166). Turun Hovioikeuden arkisto, TMA.

51. Esim. Kivulloisen miehen vapauskin viedään ja Suuri kokous. Sosialisti 13. 4. 1909.



Tuolloin lehtikirjoituksen mukaan järjestettiin suuri kokous, johon osallistui noin 4 000 henkeä. Se aloitettiin laulamalla torvien säestyksellä Internationalin ensimmäinen ja viimeinen säkeistö ja tilaisuudessa tehtiin myös vaalimainosta sosialisteille. Taavi Tainion puhe käsitteli vaaleja ja pääpuhujana esiintyi Santeri Nuorteva. Hän totesi oikeusprosessin olleen narrimaisen ja vetosi kuulijoihinsa sanomalla, ettei yhden miehen poismeno saisi tuntua missään ja toivoi vankilasta palattuaan näkevänsä entistä voimakkaamman sosiaalidemokraattisen liikkeen. Tämän jälkeen luettiin valtiopäiväjärjestyksestä kohdat, joiden katsottiin oikeuttavan Nuortevan hoitamaan edustajantointaan vankilastakin käsin.

Lisäksi tilaisuudessa luettiin sähkötervehdykset Uudenkaupungin ja Kyrön työväenyhdistyksiltä.

Uudenkaupungin työväenyhdistyksen sähke sisälsi seuraavan runomuotoisen sanoman:

Sorto ja vaino ei sosialidemokraatia  
tukahuta,  
eikä vankilan muuritkaan sen mahtia  
masenna!  
Kestäköön voimasi tulevan vaikean  
ajan!  
Sosialidemokraatit Uudestakaupungista

Sanomalehtiraportin mukaan tämän jälkeen laulettiin Marseljeesi ja yleisö »hajaantui innostunein mielin tulevaan taisteluun». Turussa pidetty tilaisuus päättyi kolminkertaiseen eläköönhuutoon vapaudelle.<sup>52</sup>

Nuortevan vankilaan menostakin annettiin lehdessä yksityiskohtainen kuvaus. Toimittajaverinsa saattamana Nuorteva halusi mennä mahdollisimman vähän huomiota herättäen vankilaan ja niinpä hänellä ei muita saattajia sitten ollutkaan kuin »Carolus Irvikanta» Sosialistista. Vankilan portilla oltiin ilmeisesti varauduttu muuhunkin, koska odottamassa oli kaksi poliisiupseeria ja ratsupoliisi.<sup>53</sup>

Kiinnostavan yksityiskohtan Nuortevan vankila-ajalta muodostaa suuri tavarapaljous, jonka hän vei sinne mukanaan. Toisin kuin esimerkiksi Eetu Salin, joka myös oli ollut Turun lääninvankilassa kärsimässä rangaistusta poliittisista syistä,<sup>54</sup> Nuorteva halusi esiintyä

52. Taisteluvaimistuksia. Sosialisti 14. 4. 1909.

53. Carolus Irvikanta. Kun Santeri meni linnkaan. Sosialisti 17. 4. 1909.

54. Salinin saamista tuomioista ja hänen kärsimistään rangaistuksista ks. Kalevi Kalemaa. Eetu Salin. Legenda jo eläessään (1975), s. 171–183.

omissa vaatteissaan ja niitä vietiinkin sinne kokonainen matka-arkulinen. Varusteisiin kuului muun muassa neljä takkia, 20 paitaa, 31 kirjaa ja myöhemmin hänelle tuotiin lisää varusteita neljään otteeseen.<sup>55</sup> Miksi sitten tämä varustemäärä? Vastaus ehkä piilee rangaistusvanki numero 993:n kansanedustajaehdokkuudessa ja myöhemmässä valituksi tulemisessa. Hän ei katsonut olevan kansanedustajan arvolle sopivaa oleskella vanginpuvussa. Toisaalta on viittauksia siihen, että Nuortevan tapaan kuului pukeutua hyvin. Hänen vastustajansa kiinnittivät mielellään tähän seikkaan huomiota ja nimittelivät tätä silkkipytyherraksi,<sup>56</sup> mutta myös Nuortevasta säilyneet valokuvat viittaavat hyvään pukeutumiseen. Luonnollisesti valokuvaajalle mentiin hyvissä pukeissa, mutta Nuortevan arkiasuistakin on säilynyt joitakin kuvia, jotka viittaavat mainittuun pukeutumistyyliin.

Kuten aikaisemmin on todettu, Santeri Nuortevan kansanedustajanrooli muodosti todellisen ongelman, jota pohdittiin eri elimissä aina eduskuntaa myöten. Hän ei jäänyt lepäämään laakereillaan, vaan lähetti vankilasta ehdotuksia käsiteltäväksi eduskuntaan ja tarmokkaasti pyrki pääsemään sinne edustajantehtäviin. Omakohtaisia kokemuksiaan vankilassa Nuorteva kirjoitti muistiin, ne salakuljetettiin vankilanjohton suureksi harmiksi ulos ja julkaistiin Sosialistissa. Jopa vankeinhoitohallitus kiinnitti huomiota sanomalehdissä julkaistuihin kirjeisiin ja kehotti lääninvankilan johtoa ryhtymään asianmukaisiin toimenpiteisiin. Erityisen harmillista näyttää vankilaviranomaisille olleen se, että Nuorteva näissä kirjeissään varsin kriittisesti kuvasi vankilan oloja.<sup>57</sup> Juuri ennen vankilaan joutumistaan hän ehti myös kirjoittaa lyhytmuotoisen novellin Pimeyden töitä, joka ilmestyi sosiaalidemokraattien kevätjulkaisussa Punasessa Viestissä. Siinä hän kritisoi vankilaoloja ja sijoitti tapahtumat ilmeisesti juuri Turun lääninvankilaan. Tarinan keskushenkilöt olivat kaksi murhamiestä, jotka vankilassa riitaantuivat keskenään, mutta jotka vastusteluistaan huolimatta pantiin samaan selliin tilanpuutteen vuoksi. Yön pimeydessä toinen sitten löi sellitoverinsa kuoliaaksi. Novellin sanomana oli kiivas hyökkäys vankiloiden tilanahtautta ja vankilan johton ehdoton-

---

55. Ks. Vastaanottokirja, vanki no. 993, vuodelta 1909 (Af 38). Turun lääninvankilan arkisto, TMA.

56. Esim. Ankkä-Kustu, Välikysymyksiä. Turun Sanomat 28. 5. 1908.

57. Nuortevan kirjoitukset Ristikon takaa I ja II julkaistiin Sosialistissa 22. 5. ja 15. 7. 1909. Turun lääninvankilan arkistossa näitä käsitteleviä päätöksiä ja tiedonantoja on saapuneissa asiakirjoissa Suomen vankeinhoitohallituksen kirje lääninvankilan johtokunnalle 22. 7. 1909 (Ea 19) sekä lääninvankilan johtokunnan pöytäkirjoissa (Ca 21) 26. 7. 1909 ja kirjekonsepteissa (Da 9) vankilan johtaja Saario Vankeinhoitohallituksen Herra Ylitirehtöörille 29. 6. 1909. TMA.

ta käskyvaltaa vastaan. Samoin hyökättiin viinanmyyntiä, jota Nuorteva kutsui laillistetuksi huumekaupaksi, ja kirkkoa vastaan.<sup>58</sup>

Arbetet kertoi vappuaattona 1909, että eräs sairaanhoitaja oli mennyt käymään vankilassa viedäkseen Nuortevalle kukkia. Hänet oli ohjattu vankilan johtajan luo, mutta tämä ei lehden kertoman mukaan katsonut kukista olevan mitään hyötyä vangille. Sairanhoitaja sai lähteä pois tyhjin toimin. Arbetet katsoi tämän tapauksen myös osoittavan vankilan johtajan epähumanista suhtautumista vankeihin.<sup>59</sup>

Rangaistusvanki Santeri Nuorteva käyttäytyi kuitenkin hyvin ja hänet ylennettiin syyskuussa 1909 toiseen vankiosastoon. Tähän päästiin hyvän käytöksen ja tehdyn työn perusteella johtokunnan päätöksestä.<sup>60</sup> Vapautumisensa jälkeen Nuorteva totesi leikillisesti, että hän oli vankeusaikanaan oppinut puusepän ja kirjansitojan ammatit ja väitti siellä myös kirjoittaneensa käsikirjoitukset kolmeen eri teokseen.<sup>61</sup> Näiden kirjojen syntymisestä ei ole täysin varmaa näyttöä, eikä niitä joka tapauksessa ole sellaisenaan julkaistu. Käsikirjoitukset ovat ilmeisesti kuitenkin olleet olemassa, mihin viittaavat myös Sosialistin kirjapaino-osuuskunnan pöytäkirjat. Ensinnäkin Nuorteva tarjosi jo syksyllä 1908 painettavaksi tarkemmin nimeämättömää novellia ja sitten uudelleen hänen vankeusajaltaan on merkintä, että osuuskunnan johtokunnan asettama komitea oli ehdottanut kustannettavaksi Santeri Nuortevan vankilassa kirjoittamat teokset. Johtokunta päätti tuolloin käyttää 150 markkaa käsikirjoitusten lunastamiseksi vankilasta, koska niitä ei saatu sieltä ilmaiseksi. Vankilan sääntöjen mukaan nimittäin vankeusaikana tehdyt kirjallisetkin työt olivat vankilan omaisuutta.<sup>62</sup>

Käsikirjoituksista ei ole kuitenkaan myöhemmin merkintää osuuskunnan pöytäkirjoissa, eikä niiden kohtalosta ole tarkempaa tietoa. Selvältä kuitenkin näyttää, että Nuorteva käytti vankila-aikaansa juuri kirjallisuuden tutkimiseen. Hänen kirjoituksissaan vapautumisen jälkeen on poikkeuksellisen paljon teoreettisluontoista pohdiskelua. Erityisesti Kansan Lehteen vuonna 1910 laatimissaan kirjoituksissa

---

58. S. Nuorteva, Pimeyden töitä. Punanen Viesti III (1909). Sosialidemokraattinen kevätkulkaisu, s. 41–42.

59. Nuorteva fick inga blommor. Arbetet 30. 4. 1909.

60. Turun lääninvankilan johtokunnan pöytäkirjat (Ca 21) 24. 5. 1909 ja 6. 9. 1909. Turun lääninvankilan arkisto, TMA.

61. Ks. Carolus Irvikanta, Maailmanmenon ulkopuolelta. Sosialisti 22. 6. 1909 ja Sepeteus, Santeri tuli. Sosialisti 9. 11. 1909.

62. Ks. Sosialistin Kirjapaino-osuuskunnan johtokunnan kokouspöytäkirjat 25. 9. 1908 ja 21. 10. 1909, TPL.

no 993

S. Antero Nuorteva

TULO		Omaisuuks	ARVO	
Kassaasi	Pöytä-tulot			
16.1		Rahaa	17.50	Vapautusmaksu 1909 Ikä 27
		Kello		Käsitöitä
		1. Soranus jänne		Pukuun
		2. Piäkinen		Asiain
		Turkki		Naimisiin
		4. Takki, rööjy		Elinkeino
		2. Liivi		Uskonto
		2. Housut		Ripilläkirja
		20. Paita		Ennen ollut
		Hame		Rokotettu
		3. Alushousut		Silmät
		Kaulaliina		Kasvat
		Nenälina		Nenä
		1. Jalkineet		Suu
				Hiuset
				Parta
				Ihonsäily
				Mitta
				Raumioitokennus
				Erityisiä tunnuserkkejä
				Sainio 83 kirj

24 5 meniliina  
 3 tyynyjäpäädettä  
 1 20 m:n tyyny  
 6 kirjaa  
 1/2 tuoli 24 meniliina  
 2 neulela tallehio  
 3 liivi  
 1 neulela haapat  
 1 alus hame  
 3 paitaa  
 299 tullut ystävä pöytähoito  
 24 2 alushousut  
 3 paitaa

Tämän luettelon, joka on minulle julkettu, tunnustan oikeaksi. Turun Lääninvankila Helsinki kuun

16 päivänä 1909.

Todistaa:

M. Järvin

S. Nuorteva

Vapaaksi pääteessani on minulle tänään annettu raskilassa talletettu ylempänä listattu omaisuuteni, jonka läten saaneeni tunnustan. Turun Lääninvankila 8 päivänä 1909.

Todistaa:

M. Järvin

S. Nuorteva

Kuva 2. Rangaistusvanki no. 993:n varusteluettelo. Nuorteva tuli Turun lääninvankilaan suorittamaan majesteettirikoksesta saamaansa tuomiota hyvin varustettuna. (Vastaanottokirja, Turun lääninvankilan arkisto, TMA)

hän keskittyy paljon aatteellisiin seikkoihin ja alkaa entistä aktiivisemmin myös osallistua puolueen sisäiseen suuntakeskusteluun. Vankeusaika täten ikään kuin kypsytti Nuortevaa sosialistina ja tavallaan tarjosi mahdollisuuden keskittyä perusteellisemmin sosialismin periaatteelliseen puoleen.

#### 2.2.4. Takaisin eduskuntatyöhön

Santeri Nuortevan vankeudesta vapautuminen huomattiin jälleen sosialistilehdistössä ja tapahtumasta otettiin irti propagandahyöty. Esimerkiksi Sosialistissa kuvattiin Nuortevan vastaanottoa vankilan portilla. Lehti totesi, että marraskuun seitsemäs päivä oli erittäin sopiva ajankohta vapautumiselle, koska se sattui olemaan myös pyhäinpäivä. Lehti totesi ironisesti, että Nuorteva oli itsekin sen jälkeen kun oli saanut kärsiä rangaistuksen viattomuudestaan, »tullut kirkastettua ja ansaitsee pyhain miesten arvonimen».<sup>63</sup> Vankilan »kirkastama» Santeri Nuorteva ei kuitenkaan katsonut aiheelliseksi jäädä Turkuun enää pitkäksi aikaa, vaan joidenkin vastaanottojuhlien jälkeen lähti Helsinkiin ja eduskuntatyöhön. Nuorteva ehti osallistua eduskunnan työskentelyyn vain lyhyen ajan, kun marraskuun lopulla tapahtui jälleen eduskunnan hajottaminen. Nuortevan läsnäolo vuoden 1909 toisilla varsinaisilla valtiopäivillä supistui näin ollen vain noin kuukauteen ja siksi hänen työnsä siellä jäi suhteellisen merkitysettömäksi. Käyttämissään puheenvuoroissa hän käsitteli erityisesti vankilaoloja omien kokemustensa pohjalta. Vaikka Nuortevan työ eduskunnassa jäikin vaatimattomaksi, niin silti hänestä itsestään tuo eduskunta puhui paljon kun muun muassa keskusteltiin hänen vaatimuksistaan saada toimia kansanedustajana.

Santeri Nuortevan elämän vuosille 1908–1910 on leimallista rikko-naisuus. Hän toimi sekä Sosialistin toimittajana että kansanedustajana ja oli suuren osan ajasta poissa Turusta juuri kansanedustajan tehtävien hoitamisen vuoksi. Kaiken tämän ohella hänellä kuitenkin oli aikaa ja tarmoa osallistua paikallisen turkulaisen työväenliikkeen toimintaan ja hankkia siinä melko huomattava asema. Tätä osoittaa hänen valintansa kunnallisjärjestön puheenjohtajaksi ja menestys kaksissa kansanedustajain vaaleissa.

---

63. Pikku-utisia. Sosialisti 16. 10. 1909. Vrt. Turusta ja Länsi-Suomesta. Turun Sanomat 9. 11. 1909.

Samalla tämä kausi vahvistaa kuvaa Santeri Nuortevasta aktiivisena yksilönä, joka ei kaihtanut käydä vastustajien kimppuun. Terävänä sanankäyttäjänä hän sai paljon puolustajia ja kannattajia omista riveistä ja ilmeisesti myös paljon vihamiehiä. Nimitys idealisti sopii häneen jo tänä aikana – siksi vahvasti hän oli omaksunut sosialismin periaatteet ja siksi voimakkaasti hän pyrki ajamaan työväestön etuja usein seuraamuksista liikoja välittämättä.

Nuortevan Turun kauteen liittyy myös henkilökohtainen tragedia. Vuoden 1909 tammikuun toiseksi viimeisenä päivänä kuoli hänen puolisonsa Irene Sofia Gustafsson ja vain kolme päivää myöhemmin tytär Kerttu. Kuolinsyyt olivat kirkonkirjojen mukaan keuhkotauti ja kurkkumätä,<sup>64</sup> tuohon aikaan hyvin vaarallisina pidettävät taudit. Arbetet -lehdessä Janne Ojala kertoi liikuttavalla tavalla tapahtuneesta ja ilmoitti kaikkien Suomen ruotsinkielisten työläisten olevan Santeri Nuortevan tukena. Ojala jatkoi: »Me emme syytä kohtaloa tapahtuneesta, emme pyydä kuivaamaan kyyneleitäsi. Me tiedämme, että kyyneleet ovat proletaarin ainoa lohtu kun kovakourainen kohtalo on riistänyt hänen maailmassa eniten rakastamansa ihmiset pois».<sup>65</sup>

Menetyks oli Nuortevalle suuri, mutta hän tempautui hautajaisten jälkeen uudelleen mukaan politiikkaan. Ehkä myös perhedraamalla oli osuutensa siihen, että Nuorteva pian siirtyi Tampereelle ja Kansan Lehteen, pois Turusta.

---

64. Turun Tuomiokirkkoseurakunnan kuolleiden luettelo vuodelta 1909, TES.

65. Janne Ojala, När ödet slår hårt. Arbetet 5. 2. 1909.



### 3. Tsaarinhallintoa pakoon Amerikkaan

#### 3.1. Kansan Lehden toimittaja – revisionisti?

Turun ja Helsingin ohella Tampere on ollut merkittävä suomalaisen työväenliikkeen keskus. Jo vuosisadan alussa se oli voimakas teollisuuskeskus, jossa sosialismi oli saanut vahvan jalansijan. Sosialistinen Kansan Lehti oli perustettu vuonna 1899 ja monet sen toimituksessa olleista ovat nousseet hyvin merkittäviin asemiin Suomen työväenliikkeen kehityksessä. Joukossa vilahtavat sellaiset nimet kuin Kössi Koskinen, Yrjö Mäkelin, Timo Korpivaara, Kaapo Muros, Anton Huotari, Yrjö Sirola, Lauri Letonmäki ja Santeri Nuorteva.

Viimeksi mainittu esiintyy Kansan Lehden toimittajien joukossa lehden sivuilla tammikuun 4. päivästä vuonna 1910 aina seuraavan vuoden joulukuun 12. päivän numeroon. Nuortevan toimittajakauden alku on Kansan Lehden 50-vuotishistoriikissa esitetty hieman eri tavalla, sillä siinä sanotaan hänen tulleen lehteen vuoden 1909 joulukuun alusta. Toisaalta jo hänen vankila-ajoiltaan Turussa on tietoja suunnitelmista siirtyä Tampereelle ja Kansan Lehteen. Nuortevaa nimittäin yritettiin saada Sosialistin päätoimittajaksi vapautumisensa jälkeen, mutta tuolloin ilmeni, että hän olikin lupautunut Kansan Lehden toimittajaksi.<sup>1</sup>

---

1. (Yrjö Wilen), Kansan Lehti 1899–1949 (1949), s. 29 ja Sosialistin Kirjapaino-osuuskunnan johtokunnan kokousptk. 30. 10. 1909, TPL. Vrt. Kansan Lehti 1899–1924 (1924), s. 105. Kustantajan johtokunnan pöytäkirjoja ei ole v:lta 1909 saatavilla. KLA.

Vuosia 1910–1911 Santeri Nuorteva ei kokonaisuudessaan viettänyt Tampereella ja lehtityössä, vaan osa vuodesta 1910 kului jälleen kansanedustajan tehtävissä. Kuten aikaisemmin esitetystä muistetaan, hänet oli valittu eduskuntaan Turun ja Porin läänin eteläisestä vaalipiiristä vuoden 1910 alussa pidetyissä vaaleissa. Tämän eduskunnan istuntokausi ulottui maaliskuun alusta toukokuun loppuun varsinaisilla valtiopäivillä ja sitten ylimääräisillä valtiopäivillä syyskuun 14. päivästä lokakuun 8. päivään, jolloin se hajotettiin.

Santeri Nuortevan Tampereen vuosia voidaan tarkastella kehityskautena, jolloin hänen välirikkonsa tsaarinhallinnon kanssa lopulta johtaa radikaaliin päätökseen lähteä Amerikkaan. Taustana kehityskululle oli aikaisemmin omaksuttu voimakkaan poleeminen asenne vallanpitäjiä kohtaan ja taistelu Suomen erityisoikeuksien puolesta. Toisaalta tänä aikana Nuortevan aatteelliset linjat omalta osaltaan selkiintyvät ja voidaan varsinaisesti osoittaa missä joukossa hän seisoi Suomen Sosialidemokraattisessa Puolueessa.

Kuten aikaisemmillaakin asuinpaikkakunnilla Nuorteva jälleen sopeutui nopeasti paikallisen työväenliikkeen – tällä kertaa tamperelaisen – toimintaan ja alkoi innolla osallistua siihen. Niinpä hänet näinä vuosina nähdään esimerkiksi työväenopistolla luennoimassa idealismista ja materialismista ja Venäjän taloudellisesta kehityksestä. Hän käy myös lähipaikkakuntien sosiaalidemokraattien pitämällä kursseilla luennoitsijana. Nuorteva piti esimerkiksi vuoden 1910 aikana yhteensä 17 luentoa tai puhetta Hämeen läänin pohjoisen vaalipiirin sosiaalidemokraattien toiminnan puitteissa.<sup>2</sup> Erityisen usein Nuorteva esiintyi puhujana Tampereen ulkoyläisten yhdistyksen järjestämissä tilaisuuksissa. Samoin hän oli usein nähty esiintyjä erilaisissa työväestön suurissa juhlissa kuten vapunpäivän vietossa.

Sanaharkka poliisin kanssa oli Nuortevalle entuudestaan tuttua. Tampereellakin erimielisyyksiä syntyi, esimerkiksi kun vuoden 1911 lokakuussa järjestettiin suuri mielenosoitus sen johdosta, että Turun Hovioikeus oli tuominnut 61 Lammin Evon lakkolaista eripituisiin vankeusrangaistuksiin. Nuorteva oli mielenosoituksen pääpuhujana ja siitä kirjoitetun lehtiraportin mukaan kokousta seurasi joko puhetilaisuudessa tai sen ulkopuolella yli 40 poliisia, näiden joukossa Tampereen vastanimitetty poliisimestari Blåfield. Tilaisuuden kiihkeästä

---

2. Kertomus Hämeenläänin pohj. vaalipiirin sos. dem. piirijärjestön toiminnasta v:na 1910. *Kansan Lehti* 13. 4. 1911.

luonteesta huolimatta Nuortevan ja poliisimestarin yhteenotto jäi kuitenkin »vuorokeskustelun» asteelle.<sup>3</sup>

Kansan Lehden toimittaja Nuortevalle kertyi myös luottamustehtäviä. Tätä osoittaa hänen valintansa Hämeen läänin pohjoisen vaalipiirin sosiaalidemokraattien piirikokoukseen vuoden 1910 marraskuussa, ja itse kokouksessa valinta sen puheenjohtajaksi.<sup>4</sup> Näyttää kuitenkin siltä, ettei hän missään vaiheessa Tampereella ollessaan ryhtynyt pyrkimään kansanedustajaksi tästä vaalipiiristä – ainakaan ei ole löytynyt tähän viittaavia tietoja. Nuorteva kyllä osallistui puolueensa puolesta vaalitaisteluun vuonna 1911, jolloin hän kävi puhumassa useissa vaalitulaisuudessa. Tunnetun lehtimiehen ja entisen kansanedustajan läpimeno Pohjois-Hämeessä tuskin olisi aiheuttanut suurempia vaikeuksia, mutta syynä ehdokkuudesta pidättymiseen lienee jo ollut suunnitelma maasta poissiirtymiseksi. Nuortevan vaikeudet viranomaisten kanssa eivät olleet vähentyneet, vaan päinvastoin lisääntyivät lisääntymistään. Suomen asemassakaan ei näyttänyt olevan odotettavissa mullistavia muutoksia.

Santeri Nuorteva osallistui myös sosiaalidemokraattisen liikkeen sisällä käytyyn aatteelliseen keskusteluun. Niinä vuosina, jolloin hän työskenteli päätoimisesti Tampereella ja Kansan Lehden toimituksessa, nousi erityisen polttavaksi kysymykseksi yhteistyö porvarillisten puolueiden kanssa. Voitaisiinko muodostaa yhteistä rintamaa tsaarinhallintoa vastaan, missä kysymyksissä ja millä ehdoilla? Miten aktiivisesti olisi vastustettava sellaisia toimenpiteitä, jotka kavensivat Suomen erityisasemaa tai oli jopa tarkoitettu kokonaan erityisaseman poistamiseksi? Toinen kysymys, josta puolueen sisällä taitettiin peistä, oli reformismi ja reformistinen suuntaus työväenliikkeessä.

Kysymys yhteistyöstä porvaripuolueiden kanssa ei ollut helposti ratkaistavissa ja esimerkiksi sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän sisällä oli hyvin paljon toisistaan poikkeavia käsityksiä asiasta. Santeri Nuorteva käytti ryhmäkokouksissa useita ongelmaa käsitteleviä puheenvuoroja. Hänen kirjoituksistaan Kansan Lehdessä löytyy näkemyksiä, joiden mukaan sosiaalidemokraattien olisi käytettävä kaikkia mahdollisia keinoja – jopa ulkoparlamentaarisia – aina tilanteen mukaan. Eräissä artikkeleissaan hän epäili yhteistyön hyödyllisyyttä, koska porvarit »eivät seiso sanojensa takana».<sup>5</sup> Toisaalta hän totesi, että työtätekevien on pyrittävä saamaan valtiovalta käsiin-

3. Luokkavoikeuksia vastaan. Kansan Lehti 30. 10. 1911.

4. Ks. Hämeenläänin pohjoisen vaalipiirin sos. dem. piirikokous. Kansan Lehti 7. 11. 1910.

5. Alakerta. Kansan Lehti 8. 7. 1910.



Kuva 3. Perhekuva n. v:lta 1910. Vasemmalta Sanni Nuorteva (s. Tuomisto), isä Claes Fredrik Nyberg ja Santeri Nuorteva. (Kerttu Nuortevan kokoelma, VA)

sä voidakseen pakottaa lainsäädännön seuraamaan taloudellista kehitystä. Tapahtuuko tämä väkivaltaisen kumouksen tai muun reaalipolitiikan avulla, »sen määrää kuinka kovassa ovat ne esteet ja takeet, joita omistavain luokkain edut ovat köyhälistöluokan pyrkimysten eteen teljenneet».<sup>6</sup>

Kuten Hannu *Soikkanen* on todennut, sosiaalidemokraattien eduskuntaryhmä jakaantui vuoden 1908 valtiopäivillä kahteen ryhmään miltei joka kerta, kun keskusteltiin Suomen autonomian puolustamiskeinoista. Toiset kannattivat yhteistyötä porvariston kanssa, kun taas toiset vaativat tiukkaa luokkataistelulinjaa ja siten yhteistyön kieltämistä. Tiukan luokkataistelulinjan noudattamista perusteltiin erityisesti sillä, että toiminta eduskunnassa ei näyttänyt tuottaneen paljonkaan tuloksia, vaan sosialistit yleensä olivat pettyneitä sen työhön. Kiistely eduskuntaryhmän sisällä jatkui useamman vuoden ja juuri tämän keskustelun yhteydessä jotkut Suomen työväenliikkeen johtohenkilöistä kuten Väinö Wuolijoki ja Santeri Nuorteva saivat

6. Alakerta. *Kansan Lehti* 23. 7. 1910.

revisionistin nimen. Tämä nimitys *Soikkasen* mukaan kuitenkin oli väärä, koska näiden kohdalla vain vähän tai tuskin lainkaan vaikuttivat revisionismiin liittyvästä ajattelusta saadut vaikutteet.<sup>7</sup>

Toisaalta voidaan kuitenkin todeta, että Nuorteva toimi Kansan Lehden toimittajana ja että tällä lehdellä oli »perinteellisesti» ollut revisionismiin kallistuva suunta.<sup>8</sup> Näin ollen voidaan sanoa Nuortevan näkökantoineen »sopineen» Kansan Lehteen.

Suomen työväenliikkeen kehityksessä voidaan näinä aikoina havaita jakaantuminen »kansallisiin», jotka olivat edellä mainittuja yhteistyön kannattajia, ja siltasaarelaisiin, jotka korostivat luokkataistelun merkitystä. »Kansallisten» johtajia olivat edellä mainittujen Väinö Wuolijoen ja Nuortevan lisäksi Väinö Tanner, N.R. af Ursin, Juho Kirves ja Oskari Leivo. Siltasaarelaiden varsinaisena tukikohtana oli Työmiehen toimitus, jossa olivat päätoimittaja Edvard Valpas ja toimittaja O.W. Kuusinen. Lisäksi tämän ryhmän johtajiin kuului Sulo Wuolijoki kannattajineen.<sup>9</sup> Osmo *Jussila* on osuvasti todennut, että tähän aikaan »kansallisen» linjan kannattajat olivat kansainvälisempiä kuin siltasaarelaiset konsanaan, vaikka nämä periaatteessa katsoivatkin edustavansa kansainvälistä luokkataistelulinjaa.<sup>10</sup> »Kansallisten» vaatimuksiin kuului arvostelun suuntaaminen Venäjälle, hyvänä esimerkkinä olivat Nuortevan yhteydet ja yhteistyön korostaminen Venäjän vallankumousliikkeen kanssa. Niinpä hän vuonna 1908 vaati sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän kokouksessa, että senaatti ryhtyisi yhteistoimintaan Venäjän vapausliikkeen kanssa.<sup>11</sup>

Kiinnostavan yksityiskohdan myöhemmän historiantutkimuksen kohdalla muodostaa Erkki *Salomaan* Nuortevasta esittämä arviointi tältä ajalta. Hän nimittäin katsoo Nuortevan olleen »siltasaarelaisen lehtimiehen» vedoten hänen asettumiseensa J.K. Karia vastaan vuoden 1906 Oulun puoluekokouksessa.<sup>12</sup> *Salomaa* on näin ollen jättänyt täysin huomioimatta myöhemmän kehityksen ja miten esimerkiksi Nuorteva ja Kuusinen näyttävät olleen melko huonoissa väleissä joitakin vuosia Oulun kokouksen jälkeen. *Salomaan* näkemyksen taustalla ehkä piili halu korostaa Nuortevan radikaalisuutta erityisesti

---

7. Ks. Soikkanen (1961), s. 169 ja Hannu Soikkanen. Kohti kansan valtaa 1. 1899–1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta (1975), erit. s. 136–137.

8. Soikkanen (1961), s. 325.

9. Soikkanen (1975), s. 137–138.

10. Jussila (1979), s. 226.

11. Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 24. 2. 1908, TA.

12. *Salomaa* (1962), s. 184.



kun seurattiin tämän myöhempää kehitystä ja Neuvosto-Karjalaan ja Neuvosto-Venäjälle siirtymistä.

Eduskuntaryhmässä Santeri Nuorteva sai monet vastaansa olleeseen sitä mieltä, että protesti Venäjän hallitukselle olisi paljon voimakkaampi jos siinä olisi mukana eri puolueita. Nuorteva myös arvioi, ettei tällainen toiminta suinkaan heikentäisi luokkarajoja kuten monet olivat väittäneet.<sup>13</sup> Syksyllä 1910 sosiaalidemokraattien sisäinen polemiikki oli voimakasta, kun eri puolilla maata keskusteltiin eduskuntaryhmän päätöksestä asettua yhteistyöhön porvarillisten puolueiden kanssa ja eri piirikokoukset asettuivat kysymyksessä eriäville kannoille. Kansan Lehti tuki Nuortevan johdolla selvästi eduskuntaryhmän päätöstä ja hyökkäsi erityisesti Työmiehen toimittajia, O. W. Kuusista, Edvard Valpasta ja Kullervo Manneria vastaan. Se vaati näitä pysyttelemään puolueen kannalla, eikä käyttämään lehteä omien mielipiteittensä tukemiseen.<sup>14</sup> Nuorteva jopa osallistui Helsingissä sikäläisen kunnallisjärjestön asiaa käsittelemään tilaisuuteen, missä hän esitti eduskuntaryhmää puoltavan ponnin. Äänestyksessä Nuortevan ponsi kuitenkin joutui Kuusisen kotikentällä tappiolle luvuin 55–48.<sup>15</sup>

SDP:n vuonna 1911 Helsingissä pidetyssä puoluekokouksessa keskusteltiin jälleen samoista asioista. Täälläkin Santeri Nuorteva esiintyi voimakkaasti »Työmiehen porukan» vastustajana ja osittain perääntyi näkemyksissään kun hän totesi, että yhteistyö porvarien kanssa oli typerää. Toisaalta hän kuitenkin antoi ymmärtää, että joissain tapauksissa se voisi olla kannatettavaa.<sup>16</sup> Helsingin puoluekokouksessa näyttävät Nuorteva ja O. W. Kuusinen joutuneen useaan otteeseen vastakkaisille puolille ja yleensä tällaisissa tilanteissa Kuusisen kanta sai laajemman tuen. Toisaalta Kuusinenkin antoi epäsuorasti tunnustusta Nuortevan hyvälle sanankäytölle puhuessaan »Nuortevan liukkaasta kielestä».<sup>17</sup> On mahdotonta spekuloida, miten Nuortevan ja Kuusisen erimielisyydet heijastuivat tulevaisuuteen – jos lainkaan. Ilmeistä kuitenkin on, etteivät he ainakaan parhaimpia

---

13. Ks. Sos. dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat, erit. 13. 3. 1910 pidetty istunto, TA.

14. Esim. Vielä kerran enemmistöstä ja vähemmistöstä. Kansan Lehti 23. 11. 1910.

15. Ks. Valtiollinen suuntariita Helsingin kunnallisjärjestössä. Kansan Lehti 18. 10. 1910. Helsingin Työmies taas kirjoitti kokousraportissaan, että kokous oli omaksumut selvän luokkataistelukannan. Ks. Kysymys eduskuntaryhmän menettelystä. Työmies 18. 10. 1910.

16. Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen seitsemännen edustajakokouksen Pöytäkirja. Kokous pidetty Helsingissä syyskuun 4–10 päivinä 1911 (1911), s. 66–69 ja 86–90.

17. Ibid., s. 80.



ystävyyksiä voineet olla näiden lukuisten yhteenottojen jälkeen. Syksyn 1911 jälkeen nämä kaksi kohtasivat uudemman kerran 1920-luvun alussa kun Santeri Nuorteva palasi Amerikasta vanhalle mantereelle ja Neuvosto-Venäjäälle.

### 3.2. Painokanteita ja majesteettirikossyytteitä

Santeri Nuortevan Amerikkaan lähtöön johtava kehityslinja voidaan juontaa selvästi hänen lehtimiesuraansa. Kun Nuorteva siirtyi Kansan Lehden toimitukseen, oli lehdellä jo ollut vaikeuksia painokanteiden ja majesteettirikossyytteiden kanssa. Kansan Lehden 50-vuotishistoriikissa todetaan, että sen ensimmäinen majesteettirikosjuttu oli vuodelta 1907, jolloin naistoimittaja Vera Ostroumova sai kuuden kuukauden tuomion ja myös kärsi tämän rangaistuksen vankilassa.<sup>18</sup> Painokanteet ja majesteettirikossyytteet olivat näinä vuosina muutenkin tavallisia. Esimerkiksi painoylihallituksen luettelo kanteista vuosilta 1905–1910 sisältää kaikkiaan 168 syytettä, joista osa kuitenkin kumottiin. Syytteitä saaneista lehdistä valtaosa oli sosialistisia, mutta myös muiden puolueiden kuten ruotsalaisten ja suomettarelaisten lehtiä oli joukossa.<sup>19</sup> Vuoden 1910 aikana sosiaalidemokraattisten lehtien toimittajat saivat maassa kaikkiaan yli 2 000 päivän vankeustuomiot.<sup>20</sup>

Santeri Nuortevan saamista painokanteista ja majesteettirikossyytteistä on jonkin verran toisistaan poikkeavia tietoja. Esimerkiksi Väinö *Voionmaa* toteaa hänen hankkineen »puolentusinaa» majesteettirikosjuttua Kansan Lehdessä työskennellessään.<sup>21</sup> Erkki *Sal-*

---

18. (Wilen) (1949), s. 30.

19. Luettelo nostetuista kanteista. Painoasiain ylihallituksen arkisto, VA. Mm. seuraavat lehdet saivat kanteita: Helsingfors Posten, Hufvudstadsbladet, Helsingin Sanomat, Wiborgs Nyheter, Sosialisti, Kansan Lehti, Työmies, Maalaismies, Argus, Elämä, Borgåbladet, Uusi Suometar ja Åbo Underrättelser.

20. Ks. SDP:n edustajakokouksen Pöytäkirja v. 1911, s. 97.

21. V.V. (Väinö Voionmaa) (1932), s. 235.

*maan* mukaan taas Nuorteva sai vastattavakseen kaikkiaan 21 erilais-  
ta painokannetta, joukossa »muutama majesteettirikossyyte».<sup>22</sup>

Seuraamalla Kansan Lehdessä olleita kirjoituksia ja vertaamalla näin saatuja tietoja painoylihallituksen kanneluetteloon voidaan asia-  
ta saada melko tarkka selvitys. Jälkimmäisen sisältämien tietojen  
mukaan Nuorteva esiintyi vastaajana oikeastaan vain yhdessä majes-  
teettirikossyytteessä.<sup>23</sup> Vuoden 1910 syyskuun 3. päivänä oli lehdessä  
julkaistu kirjoitus »H.M. keisarin vierailu Saksassa». Kansan Lehti  
moitti saksalaista lehdistöä siitä, että kataluudessaan se ei kyennyt  
vilpittömällä ilolla ottamaan majesteettia vastaan, vaan oli kohdellut  
häntä epäystävällisesti, jopa tylästi. Kirjoituksessa kysyttiin, eikö  
Saksasta löytynyt yhtään niin jaloa valtiomiestä kuin Wladimir  
Kanninen (pahamaineinen painoylihallituksen päällikkö), joka voisi  
tukkia häpeämättömien suut. Syyte, joka tämän kirjoituksen perus-  
teella nostettiin oli muotoiltu seuraavasti: Kansan Lehti otti liian  
voimakkaasti kantaa tsaarin puolesta. Liioittelu osoitti, että kirjoituk-  
sessa tarkoitettiin aivan päinvastaista, eli haluttiin halventaa tsaaria.

Jutun käsittelyvaiheet olivat monimutkaiset, koska painoylihallitus  
aluksi vaati syytteen nostamista majesteettirikoksesta. Turun hovioi-  
keus hylkäsi sen, mutta valituksen jälkeen asiaa käsiteltiin uudelleen  
senaatissa. Lopulliseen ratkaisuun juttu saatiin vasta vuoden 1912  
maaliskuussa, mutta tuolloin syytetty itse oli jo Atlantin toisella  
puolella. Nuorteva ei koskaan tullut istumaan hänelle langetettua  
seitsemän kuukauden vankeustuomiota.

Kansan Lehden palstoilla julkaistiin muitakin kirjoituksia, joista  
Nuortevan aikana joko nostettiin majesteettirikossyyte tai harkittiin  
sellaista. Näille neljälle muulle tapaukselle oli kuitenkin yhteistä se,  
että Kaapo Murros joutui syytetyksi ja vastuuseen, ei suinkaan  
Santeri Nuorteva.<sup>24</sup> Tämä puolestaan johtui siitä, että painoylihallitus  
ei katsonut, että Nuorteva olisi sopiva henkilö hoitamaan Kansan  
Lehden päätoimittajan tehtäviä. Myös Työmies-lehden vastaavasta  
toimittajasta syntyi samantyyppinen kiista. Kansan Lehden kohdalla

---

22. Salomaa (1962), s. 184–185.

23. Ks. Luettelo nostetuista kanteista, Nuortevan tuomio jutussa no. 159, muut  
Kansan Lehteä koskevat syytteet ovat no:t 34, 42, 111, 116, 142, 146, joista kaksi  
ensimmäistä ovat ilmeisesti vuodelta 1907. Painoasiain ylihallituksen arkisto, VA.

24. Nämä olivat seuraavat: Venäjä ja me 8. 12. 1909, Rakastettu ruhtinas 8. 1. 1910, Se  
rakastettu hallitsijaperhe 16. 7. 1910 ja »Tarkoin nojautuen vahvistamaamme  
valtiopäiväjärjestykseen . . .» 12. 8. 1910. Ensin mainittu on myös luettavissa  
Nuortevan kaudelle, vaikka tämä eräiden tietojen mukaan ei olisi ollut Kansan  
Lehdessä vielä vuonna 1909. Vrt. Nuorteva 'oikeutta' saamassa. Kansan Lehti 14.  
12. 1910, jossa hän toteaa kirjoittaneensa ko. jutun.

asiaa puitiin vuosikausia, koska lehden johtokunta katsoi toimittaja-asiaan puuttumisen lakien vastaiseksi. Turun hovioikeuskin venytti Kansan Lehden historiikin mukaan käsittelyä tarkoituksellisesti vuodesta toiseen. Lopulta kävi niin, että juttu jäi ratkaisematta kun Venäjän vallankumous mullisti Suomen ja Venäjän valtiolliset suhteet.<sup>25</sup>

Edellä mainitussa historiikissa todetaan osuvasti, että Santeri Nuortevan kaudella Kansan Lehdelle usein tuli asiaa raastupaan. »Noina aikoina lehdelle paiskattiin painokanteita puolisoistakymmentä ja Santeri Nuortevan oli niin ahkerasti vierailtava raastuvassa, että hän toisinaan kirjoitti lehden pääkirjoituksetkin raastuvanoikeuden odotushuoneessa».<sup>26</sup> Näin todella oli asianlaita, sillä edellä mainittujen majesteettirikossyytteiden lisäksi lehti haastettiin useaan otteeseen kunnianloukkauksesta oikeuteen. Esimerkiksi heinäkuussa 1910 Santeri Nuorteva oli vastaamassa tamperelaisten ajurien kunnianloukkaamisesta syytettyään näitä lakonrikkureiksi. Tuloksena oli sakkoja Kansan Lehdelle.<sup>27</sup>

Seurauksena monista oikeudessa käsitellyistä syytteistä oli, että Nuorteva tarkasteli usein kirjoituksissaan Suomen oikeuslaitosta. Useimmiten hän arvosteli erittäin kitkerästi lehtensä saamia tuomioita. Eräästä tällaisesta kirjoituksesta »Oikeuslaitos politiikan palveluksessa», joka julkaistiin Kansan Lehdessä 29. 11. 1910, painoylihallitus olisi halunnut nostaa majesteettirikossyytteen Nuortevaa vastaan. Senaatin mielestä se ei kuitenkaan ollut tarpeen. Seurauksena oli, että kanneviskaali vaati rangaistusta tuomion aiheuttomasta sättimisestä ja parjauksesta.<sup>28</sup> Juuri kun kanneviskaali Schybergson oli ehtinyt antaa Nuortevalle neljä viikkoa aikaa selvityksen tekemiseen tästä »oikeuslaitoksen kunniaa loukkaavasta kirjoituksesta», Nuortevan nimi poistui Kansan Lehden toimittajien joukosta.

---

25. (Wilen) (1949), s. 31–32. Ks. myös Tampereen Työväen sanomalehti Oy:n johtokunnan ptk:t 22. 2., 17. 4. ja 22. 5. 1911 sekä sääntömääräisen syysvuosikokouksen ptk. 29. 9. 1911. KLA.

26. (Wilen) (1949), s. 31.

27. Ks. Kunniansa 'loukkaamisesta' . . . Kansan Lehti 1. 8. 1910. Vuosikertomukset v. 1910 ja 1911 ovat lähes syyteluetteloita mitä erilaisimmista rikkeistä. Ks. Kertomus Tampereen Työväen Sanomalehti (Kansan Lehden) Osakeyhtiön ja johtokunnan toiminnasta v. 1910 (1911), s. 3, sekä sääntömääräisen kevätyhtiökokouksen ptk. 28. 4. 1912. KLA.

28. Vrt. Oikeuslaitoksemme politiikan palveluksessa. Kansan Lehti 7. 12. 1911, Nuortevan selitystä vaaditaan. Kansan Lehti 15. 12. 1911.

### 3.3. Lähtö Amerikkaan

Lopullisena syynä Santeri Nuortevan Amerikkaan lähdölle pidetään juuri oikeuslaitoksen kanssa esiintyneitä kahnauksia. Esimerkiksi Erkki *Salomaa* toteaa, että Kansan Lehden saamista painokanteista oli odotettavissa niin pitkä yhdistetty tuomio, että Nuortevan oli kerta kaikkiaan parasta poistua maasta.<sup>29</sup> Toisaalta Kansan Lehden 50-vuotishistoriikissa todetaan, että Nuorteva sai vähitellen tarpeekseen ja lähti Suomesta, koska »Siihen olikin korkea aika, sillä 'korkeimmissa piireissä' harkittiin jo hänen karkoittamistaan ja jopa pidättämistään».<sup>30</sup> Mitä mainitut 'korkeimpien piirien' suunnitelmat olivat ja ketkä niitä laativat, ei ole ollut mahdollista selvittää. Arvattavasti kysymys on yleensä Kansan Lehden joutumisesta sensuurin silmätiukaksi ja lukuisista syytteistä, joita sitä vastaan oli nostettu.

Nuorteva ei ollut ensimmäinen tai viimeinen Amerikkaan lähtenyt suomalainen sosialistijohtaja. Häntä ennen siellä olivat olleet esimerkiksi Alex Halonen, Matti Kurikka, Taavi Tainio ja monet muut. Monet myös lähtivät Nuortevan jälkeen, kuten sisällissodan seurauksena Oskari Tokoi. Eräät merkittävät sosialistit jäivät pysyvästi, mutta monet palasivat takaisin Suomeen kokemuksia rikkaampina. Viimeisimpiä uutisia Amerikasta Nuorteva ilmeisesti sai amerikkasuomalaisien keskuudessa hyvin tunnetulta »socialistiapostoli» Martin Hendricksonilta, joka vuoden 1910 kesällä kävi puhujakiertueensa aikana muun muassa Tampereella.

Suurin osa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun tuhansista amerikkansiirtolaisista jätti Suomen puhtaasti taloudellisista syistä,<sup>31</sup> mutta joukossa oli paljon tsaarinhallinnon painetta pakoon pyrkiviä. Suurin osa siirtolaisista hankki passin ja poistui maasta viranomaisten viitoittamaa tietä Hangon–Hullin–Liverpoolin kautta, mutta aina oli joukossa väärennetyin paperein tai salaa poistuvia. Viimeksi mainituihin kuului ilmeisesti Santeri Nuorteva, jolla ei ollut hyvää tulevaisuutta Suomessa odottamassa. Edellä mainitun vuonna 1912 langetetun tuomion tulo pystyttiin sosialistipiireissä varmasti kokemuksen perusteella ennakoimaan.

---

29. *Salomaa* (1962), s. 185.

30. (*Wilén*) (1949), s. 32.

31. Ks. esim. Reino Kero, *Migration from Finland to North America in the Years Between the United States Civil War and the First World War* (1974), erit. s. 24–67 sekä saman kirjoittajan *Suuren lännen suomalaiset* (1976), erit. s. 22–47.

Normaalisti maasta poistuvan Nuortevan olisi ollut hankittava ulkomaanmatkaa varten passi, ja hänen nimensä löytyisi passiluetteloista. Kuitenkaan ei Hämeen eikä Turun ja Porin läänin passiluetteloista löydy Nuortevan nimeä. Salaa poistuminen tuskin tuotti mitään vaikeuksia Nuortevalle, koska hänellä oli kokemusta venäläisten vallankumouksellistenkin matkojen järjestämisessä Suomesta muualle Eurooppaan.

Vaikka passiluetteloista ei olekaan apua, voidaan muiden tietojen perusteella seurata Nuortevan maasta lähtöä. Turkulaisesta Sosialistista ilmenee, että vuoden 1911 joulukuun ensimmäisenä päivänä järjestettiin tämän entisessä kotikaupungissa Turussa mielenosoitus »nykyisiä kurjia kunnallislakeja vastaan» ja kokouspuhujana esiintyi toimittaja Santeri Nuorteva Tampereelta.<sup>32</sup>

Nuorteva vietti joitakin päiviä turkulaisten tuttaviansa luona ja Kansan Lehdelle osoitetusta Lyypekissä 14. 12. 1911 päiväystä kirjeestä ilmenee, että matka Turusta jatkui laivalla. Todennäköisin kulkuneuvo on ollut Turun ja Lyypekin välillä liikennöivä Pehr Brahe, joka lähti Turusta 10. 12. 1911 lastinaan puutavaraa, paperia, vuotia, korkinlastuja, lankarullia ja lumppuja.<sup>33</sup> Kirjeessä Nuorteva ilmoitti saapuneensa onnellisesti Lyypekkiin, missä hän oli tavannut paikallisia sosiaalidemokraattien johtomiehiä ja ollut näiden vieraana. Kirjeessä Nuorteva myös tilitti tunteitaan lähtöhetkellä ja totesi, ettei häntä lainkaan kaduttanut, kun ikään kuin viimeisenä tervehdyksenä kotimaasta oli näkynyt »Kakolan synkkä linna» ja lääninvankilan tutut murit. Nuorteva kertoi, ettei hän tuntenut mitään lojaalisuutta vallanpitäjiä kohtaan, eikä siksi jäänyt odottamaan tuomioiden täytäntöönpanoa. Näin ollen hän ei katsonut mitenkään pettäneensä Suomen työväenliikettä tai puoluettaan.<sup>34</sup>

Santeri Nuorteva siis liittyi monien Amerikkaan suuntaavien siirtolaisten joukkoon. Reitti kulki epätavallisesti Lyypekin kautta, mutta ilmeinen selittävä tekijä tähän oli salaa maasta poistuminen. Ehkä hänellä myös oli puolueen antamia tehtäviä Saksassa suoritettavana. Puolueen osuus Amerikkaan lähdössä lienee muutenkin ollut merkittävä, sillä omaelämäkerrassaan Nuorteva kertoo lähteneensä maasta

---

32. Ks. ilmoitus Sosialistissa 30. 11. 1911 sekä selostus kokouksesta samassa lehdessä 2. 12. 1911.

33. Kauppa ja liikenne. Turun Sanomat 10. 12. 1911.

34. S.N., Vierailta mailta 1. Kansan Lehti 23. 12. 1911. Nuortevan tarkoitus oli ilmeisesti kirjoittaa laajempikin matkakertomus, mutta Kansan Lehdestä ei näitä jatko-osia ole löytynyt.



»puolueen ehdotuksesta».<sup>35</sup> Ilmeisesti puolueessa katsottiin, ettei hänen ollut tarkoituksenmukaista jäädä kärsimään odotettavissa olevia tuomioita.

Edellä mainittuun kirjeeseen päättyvät Santeri Nuortevan jäljet Euroopan mantereella. Tarkkaa Saksasta Yhdysvaltoihin lähdön päivämäärää ei ole tiedossa. Sen sijaan eräässä New Yorkin osavaltion radikaalien toimintaa tutkineen nk. Luskin komitean Santeri Nuortevaa koskevassa yhteenvedossa väitetään, että hän saapui New Yorkiin Barbarossa-nimisellä laivalla.<sup>36</sup>

Lyypekistä lähetetty kirje ei maininnut mitään perheenjäsenten mukana olosta, mutta ilmeisestikään Santeri Nuorteva ei matkustanut yksin. Hän oli Tampereelle asetuttuaan tutustunut Sanni Tuomistoon, joka oli varsinaiselta ammatiltaan kutoja,<sup>37</sup> mutta harrasti näyttelemistä Tampereen Työväen Teatterissa. Sanni Tuomiston näyttämöharrastukset jatkuivat sittemmin Amerikassa, mutta hänen tasostaan näyttelijänä on hyvin vaikea sanoa mitään varmaa.<sup>38</sup> Santeri Nuorteva ja Sanni Tuomisto tutustuivat paikallisessa työväenyhdistyksessä ja tuloksena oli ilmeisesti avoliitto, sillä kirkonkirjoista ei löydy tietoa vihkimisestä.<sup>39</sup> Tämän omantunnon avioliiton tuloksena syntyi vuonna 1910 Tampereella esikoispoika Pentti, joka oli vain hieman yli vuoden ikäinen Nuortevien siirtyessä Amerikkaan.

- 
35. Nuorteva, Avtobiografija. Neuvostoliittolainen historioitsija *Suni* kirjoittaa lyhyehkössä Nuortevaa koskevassa elämäkerrassa, että tämä muutti Amerikkaan vuonna 1911 »puolueen päätöksestä» välttyäkseen vangitsemiselta. Leo Suni, Huomattava kumousmies (Santeri Nuortevan syntymän 100-vuotispäiväksi). Neuvosto-Karjala 24. 6. 1981. Nuorteva irtisanoutui toimestaan lokakuussa 1911. Jo tällöin hän kertoi ehkä joutuvansa poistumaan maasta. Ks. KL:n johtokunnan kokousptk. 5. 10. 1911. KLA.
  36. Ks. laat. 13, kansio 20b. LUSK, NYSL.
  37. Tieto saatu prof. ja rva Paavo Kastarilta, jotka ovat selvittäneet asiaa Tampereen kirkonkirjojen perusteella.
  38. Sanni Tuomiston nimi esiintyy useita kertoja Tampereen Työväen Teatterin esitysten selostuksissa ja arvosteluissa vv. 1907–1909. Näiden perusteella hän ei ollut erityisemmin arvostettu näyttelijä: joskus hänen suorituksiaan ei arvioitu lainkaan, joskus haukuttiin, ja joskus keuhuttiin. Ks. Kansan Lehestä esim. 24. 1. 1908 »Ansa», 12. 10. 1908 näytelmäselostus, 28. 11. 1908 »Sankareita» ja 24. 4. 1909 »Vanha Heidelberg».
  39. Vrt. ed. viite 37. Sanni Tuomisto käytti Yhdysvalloissa aina Nuorteva-nimeä, ja luonnollisesti myös Neuvostoliitossa.



## 4. Vallankumouksen puolustajana kapitalismin emämaassa

### 4.1. Nuorteva asettuu Amerikkaan

#### 4.1.1. Toverin toimittaja Nuorteva ja suuntariidat

Yhdysvalloissa oli vuonna 1910 noin 130 000 suomalaissyntyistä siirtolaista, jotka jakaantuivat idässä Uuden Englannin alueelle, keskivaltioissa Suurten Järvien seuduille Minnesotan, Wisconsinin ja Michiganin osavaltioihin sekä lännessä Washingtonin, Oregonin ja Kalifornian osavaltioihin. Suomalaisten lukumäärä koko maan väestöön verrattuna oli pieni ja pienen osan he muodostivat koko tulevasta siirtolaisuudestakin. Kun Yhdysvaltoihin saapui vuosina 1830–1930 yli 30 miljoonaa siirtolaista, suomalaisia tuli noin 350 000, eli hieman yli prosentin koko saapuvasta siirtolaisuudesta. Kuitenkin edellä mainituilla alueilla suomalaiset muodostivat suhteellisesti suuren osan väestöstä ja erityisesti tietyillä seuduilla kuten Pohjois-Minnesotan ja Pohjois-Michiganin kaivosalueilla suomalaiset olivat jopa erittäin näkyvä kansallisuusryhmä. Kaivostyön ohella suomalaiset sijoittuivat Amerikassa metsäteollisuuden »lumberjäckeinä», erilaisiin tehdastöihin, farmareiksi varsinkin keskilännen alueelle, palveluammatteihin ja jotkut myös kalastajiksi Yhdysvaltain länsirannikolle.

Nuortevat saapuivat Yhdysvaltoihin vuodenvaihteen 1911–1912 tienoilla noin viikon laivamatkan jälkeen ja matka jatkui maitse kohti



Kartta 1. Santeri Nuortevan vaiheiden kannalta merkittävät paikkakunnat Pohjois-Amerikassa

mantereen länsiosia. Oregonin osavaltiota ja Astorian »suomalais-kaupunkia». Siellä Santeri Nuortevasta tuli suomenkielisen sosialistilehden Toverin toimittaja. Melko varmaa on, että Nuortevan työpai-kasta oli sovittu jo ennen Suomesta lähtöä SDP:n ja amerikansuomalaisten sosialistien johdon välillä. Kontaktit amerikansuomalaisten ja Suomen sosialistien välillä olivat nimittäin hyvin tiiviit koko tämän vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä. Pitempi- tai lyhyempiai-kaiset suomalaisten sosialistijohtajien vierailut Amerikassa olivat vain eräs osoitus tästä. Järjestötasollakin pidettiin yhteyksiä, mitä osoittavat esimerkiksi suuret rahasummat, joita kerättiin Amerikassa yksittäisille suomalaisille työväenyhdistyksille, puhumattakaan todella merkittävistä avustuksista, joita amerikansuomalaiset sosialistit lähettivät SDP:lle sisällissodan jälkeen suomalaisen työväenliikkeen jälle-nrakentamiseksi.

Suomalainen työväenliike Amerikassa oli alkanut järjestäytyä jo 1890-luvulla, kun sinne perustettiin ensimmäiset suomalaiset työväen-

yhdistykset.<sup>1</sup> Siirtolaisuuden jatkuessa voimakkaana 1900-luvun puolella alkoi voimakas järjestäytymisen vaihe ja ensimmäinen merkittävä valtakunnallinen organisaatio oli Yhdysvaltain Suomalainen Sosialistijärjestö (lyhennettiin joko SSJjärjestö tai SSJ), joka perustettiin vuonna 1906. Amerikansuomalaiset sosialistit kuuluivat järjestönsä kautta Yhdysvaltain sosialistipuolueeseen, jolla yleisvaltakunnallisesti katsoen ei kuitenkaan ollut samanlaista merkitystä kuin eurooppalaisilla työväenpuolueilla. Sekä Yhdysvaltain että Kanadan työväenliike on järjestäytynyt nimenomaan ammattiliittojen, ei puolueiden, kautta. Suomalaiset ehkä noudattivat »vanhan maan» malleja, kun he etsivät kontakteja amerikkalaisiin vasemmistopuolueisiin ja myös muodostivat huomattavan osan niiden jäsenistöstä. Esimerkiksi sosialistipuolueessa (Socialist Party of America) he muodostivat suurimman vieraskielisen ryhmän – nk. kielijärjestön. 1910-luvun alussa Nuortevan tullessa Yhdysvaltoihin noin joka kymmenes puolueen yli sadasta tuhannesta jäsenestä oli suomalainen. Lisäksi voidaan todeta, että 1920-luvun alkupuolella lähes puolet Yhdysvaltain kommunistisen liikkeen hieman yli 10 000 kannattajasta oli suomalaisia.

Tyypillistä amerikansuomalaisille työväenjärjestöille oli vilkas kulttuuritoiminta: yhdistyksissä näyteltiin, urheiltiin, järjestettiin puhetilaisuuksia, runoiltiin, kirjoiteltiin lehtiin jne. Kaiken vilkkaan yhdistystoiminnan perusteella jotkut käyttivät amerikansuomalaisesta työväenliikkeestä haalisosialismin nimeä. Termi johdettiin englanninkielisestä »hall»-sanasta, joka merkitsi kokoustaloa. Hyvin monet suomalaiset työväenyhdistykset omistivat tällaisen rakennuksen ja sen puitteissa tapahtuvalla toiminnalla hankittiin varoja myös muuntyyppiseen toimintaan, esimerkiksi poliittiseen valistustyöhön.

Amerikansuomalaiset olivat jo 1800-luvun alkupuolella perustaneet kustannusliikkeitä. Eri yhteiskunnallisia näkemyksiä edustavat amerikansuomalaiset olivat myös kyyenneet perustamaan sanomalehtiä, joista monet olivat hyvin pienilevikkisiä ja kamppailivat jatkuvasti taloudellisissa vaikeuksissa. Työväenliikkeen piirissä syntyi useita lehtiä, joista voimakkaimmiksi osoittautuivat 1900-luvun alkuvuosina perustetut Työmies (1903) ja Raivaaja (1905). Työmies ilmestyi keskivaltioissa, aluksi Michiganin ja joidenkin vuosien kuluttua Wisconsinin osavaltiossa ja Raivaaja idässä Massachusettsin osaval-

---

1. Amerikansuomalaisen työväenliikkeen järjestäytymisestä ks. Auvo Kostiainen, *Finnish-American Workmen's Associations. Old Friends – Strong Ties*. Toim. Vilho Niitemaa et. al. (1976), s. 206–219; ja sama, *The Forging of Finnish-American Communism, 1917–1924. A Study in Ethnic Radicalism* (1978), erit. s. 26–37.

tiössä, eli molemmat suomalaissiirtolaisten tiheään asuttamilla seu-  
duilla. Myös Yhdysvaltain länsirannikolle syntyi vuonna 1907 ameri-  
kansuomalainen työväenlehti, Toveri, ja pian sen jälkeen naisille tar-  
koitettu Toveritar. Se on eräs harvoja puhtaasti naisille suunnattuja  
amerikansuomalaisten julkaisuja. Molemmat lehdet – siis Toveri ja  
Toveritar – ilmestyivät Astorian kaupungissa Oregonin osavaltiossa.  
Astoria on perinteisesti ollut eräs suomalaisten »pesäpaikkoja»  
Yhdysvaltain länsiosissa.

Jo Suomessa Santeri Nuorteva oli ottanut osaa poliittiseen väitte-  
lyyn SDP:n sisällä ja näin joutunut »napit vastakkain» monien  
merkittävien suomalaisten sosialistien kanssa. Amerikassakaan hän ei  
jättäytynyt sivustakatsojaksi, vaan oli jo muutamien kuukausien  
kuluttua Astoriaan saapumisestaan erittäin näkyvästi mukana länsi-  
rannikon suomalaisten sosialistien toiminnassa. Kun kesäkuussa 1912  
pidettiin Suomalaisen Sosialistijärjestön edustajakokous Smithvillessä  
(Duluthin esikaupunki), Minnesotan osavaltiossa sijaitsevan Työväen  
Opiston tiloissa, Santeri Nuorteva oli paikalla Toveri-lehden edusta-  
jana. Hänet valittiin sanomalehtivaliokuntaan, jossa hän toimi kirjuri-  
na ja ilmeisesti näytteli merkittävää osaa valiokunnan varsinaisessa  
työssä.<sup>2</sup>

Kyseinen edustajakokous oli henkilökokoonpanoltaan mielenkiin-  
toinen ja läsnä oli useita sellaisia henkilöitä, jotka Nuorteva tunsi jo  
Suomen ajoilta. Paikalla oli esimerkiksi entinen sosiaalidemokraatti-  
nen kansanedustaja Vilho Boman. Myös Yrjö Sirola oli kokouksessa  
ja hänelle oli myönnetty puheoikeus. Hän oli tuohon aikaan Työväen  
Opiston rehtorina, mutta lähti vuonna 1913 takaisin Suomeen. Myö-  
hemmin historiantutkijat ovat arvioineet, että Amerikan vuodet olisi-  
vat vaikuttaneet Sirolaan hänen poliittista asennoitumistaan jyrkentä-  
västi.<sup>3</sup> Nuortevasta kirjoitetuissa elämäkertoissa viitataan siihen, että  
hän olisi toiminut Työväen Opistolla opettajana. Ilmeisesti nämä  
tiedot eivät täsmällisesti pidä paikkaansa. Uskottavammalta sen  
sijaan tuntuvat Elis Sulkasen amerikansuomalaisen työväenliikkeen  
historiassaan esittämät tiedot ja Yrjö Sirolan Nuortevan muistikirjoi-  
tus. Molemmat nimittäin toteavat, että Nuorteva pysähtyi opistolla  
matkallaan kohti länsirannikkoa. Sulkanen korostaa, että Nuorteva  
omaksui opiston opettajien radikalismia ja jopa asettui puolustamaan

- 
2. Suomalaisten sosialistiosastojen ja työväenyhdistysten viidennen eli suomalaisen  
socialistijärjestön kolmannen edustajakokouksen Pöytäkirja 1–5, 7–10 p. kesä-  
kuuta, 1912. Toim. Aku Rissanen (s.a.), s. 138–139 ja 143.
  3. Ks. Erkki Salomaa, Yrjö Sirola. Sosialistinen humanisti (1966) s. 149–169.

näiden ajatuksia, Sirolan mieleen taas jäivät Nuortevan pitämät luennot työväenliikkeen tilasta Suomessa.<sup>4</sup>

Sirolan ja Bomanin lisäksi Smithvillen kokouksessa oli myös Leo Laukki. Hänestä tuli amerikansuomalaisen työväenliikkeen radikaalin suunnan johtaja 1910-luvun suuntariidoissa kun hän asettui selvästi kannattamaan syndikalismiin suuntautuvaa IWW:tä (Industrial Workers of the World). Sirolan ja Laukin Nuorteva tapasikin sitten 1920-luvun Neuvostoliitossa, kun heidän kohtalonsa olivat hyvin erilaisten vaiheiden jälkeen johtaneet sinne. Smithvillen kokouksesta voidaan kuitenkin todeta, että Nuorteva tuolloin vielä yleisesti ottaen oli noviisi amerikansuomalaisten asioissa, eikä hän juuri käyttänyt puheenvuoroja muuten kuin sanomalehtityötä koskevissa asioissa.

Nuortevan noviisi-aika oli kuitenkin pian ohi, sillä hän heittäytyi voimakkaasti mukaan Amerikan sosialistien suuntakiistoihin, jotka hajottivat Suomalaisen Sosialistijärjestön. Yhdysvaltain sosialistipuolue ja eräät muut vasemmistojärjestöt olivat perustaneet IWW:n vuonna 1905 yhteistyöelimeksi ammattiliittorintamalle. Katsottiin, että vanhojen ammattiliittojen, kuten American Federation of Labor, työ oli ollut liian heikkoa ja voimatonta.<sup>5</sup> Pian IWW kuitenkin synnytti ristiriitoja kun se alkoi kritisoida voimakkaasti sosialistipuoluetta ja vaatia entistä tehokkaampia keinoja taistelussa työväestön etujen puolesta. IWW:ssä alettiin vaatia suoraa toimintaa, sabotaasia ja anarkosyndikalistisia menettelytapoja. Alkuperäinen IWW:n tunnuslause oli ollut järjestäytyminen teollisuuksittain, missä poliittisen toiminnan osuus jäisi pieneksi. Juuri tästä alkoivat ristiriidat, koska sosialistipuolue luonnollisesti korosti poliittista toimintaa.

Menettelytapojen nostamat erimielisyydet levisivät nopeasti Suomalaiseen Sosialistijärjestöön, jossa oli jo ennen Nuortevan Amerikkaan tuloa käyty aatteellisia väittelyjä reformipolitiikan puolesta ja vastaan aivan samoin kuin sosialistipuolueessa. Sellaiset, jotka vaativat nopeaa muutosta, olivat saaneet lisänimen impossibilistit (sanasta impossible = mahdoton). Kaikenlaisia keinoja, myös vähittäisiä

- 
4. Ju. Sirola, Umer tovarišč Nuorteva. Karelo-Murmanskij Kraj 4–5, 1929; Sulkanen (1951), s. 185. Muistellessaan yli puolen vuosisadan takaisia tapahtumia John Wiita, Nuortevan aatteellinen kiistakumppani Yhdysvalloissa, esittää täysin samanlaisen tiedon kuin Sulkanen. Ilmeisesti tämä on Sulkasen kirjan vaikutusta. Ks. John Wiidan kirje kirjoittajalle 17. 6. 1979.
  5. IWW:n historiasta ks. Melvyn Dubofsky, We Shall Be All. A History of the Industrial Workers of the World (1969); Philip S. Foner, History of the Labor Movement in the United States. Vol. IV: The Industrial Workers of the World, 1905–1917 (1965) ja Patrick Renshaw, The Wobblies. The Story of Syndicalism in the United States (1967).





*Kuva 4.* »Metsämiesten toveri». Santeri Nuorteva keskellä. Kuva on alkuaan julkaistu amerikansuomalaisessa Muisto-albumissa, jonka kuvatekstissä todettiin Nuortevan olleen »suosittu johtohenkilö Pohjoislännen metsätyöläisten ja yleensä työväestön keskuudessa. Hänen rehti ja tutunomainen käytöksensä kanssaihmiesten seurassa vaikutti lähentävästi. Santeri Nuortevan oppineisuutta kunnioitettiin ja samalla humoristisesti kerrottiin hänen sanoistaan ja esiintymisestään». (Muisto-albumi (1965), s. 13)

uudistuksia, käyttämään halukkaat tunnettiin opportunisteina. Suomalaisen Sosialistijärjestön radikaalit olivat melko lähellä IWW:tä ja eurooppalaisia anarkisteja. Vuoden 1909 SSSJärjestön edustajakokouksessa opportunistit voittivat, kuten kävi myös vuonna 1912. Nyt tosin hyväksyttiin toimintaperiaatteena järjestäytyminen teollisuuskitain samalla kun tuomittiin ulkoparlamentaariset menettelytavat.<sup>6</sup>

Vuosien 1913–1914 aikana riidat lopulta aiheuttivat SSSJärjestön hajoamisen sosialistipuolueelle uskolliseen enemmistöön ja IWW:lle myötämieliseen vähemmistöön. Noin 3 000 kaikkiaan 12 500 jäsenestä, eli 57 osastoa noin 260:sta, joko karkotettiin järjestöstä tai sitten ne vapaaehtoisesti erosivat siitä. Nämä jäsenet olivat valtaosaltaan Yhdysvaltain keski- ja länsiosista.<sup>7</sup>

6. Ks. Kostianen (1978), s. 38–39.

7. Ibid., erit. s. 39–42.



Merkittävää on, että kiista menettelytavoista oli jo Suomen sosiaali-demokraattien keskuudessa ollut hyvin voimakkaasti esillä ennen Nuortevan Suomesta lähtöä. Tuolloin hän oli asettunut tukemaan reformistista politiikkaa ainakin rajoitetusti ja joutunut kiistoihin puolueen jyrkemmän siiven kanssa. Asioita liikaa yksinkertaistamatta voidaan sanoa, että Nuorteva joutui Amerikassa mukaan aivan samantyyppiseen kiistaan ja osoittautui sielläkin reformistisen politiikan suosijaksi.

Elis Sulkanen on todennut, että jo vuoden 1912 kokouksessa Nuorteva esiintyi »itäläisen» eli reformistisen suuntauksen kannattajana.<sup>8</sup> Tätä suuntaa hän näyttää aktiivisesti ajaneen myös Toverin toimittajana ollessaan. Vastustajaksi hän sai lännen radikaalit, jotka tukivat voimakkaasti IWW:läisiä ja heidän menettelytapojaan. Erityisesti SSJärjestön Länsipiirin ylimääräinen edustajakokous vuodelta 1914 on tässä suhteessa paljastava. Tuolloin Nuorteva ei enää ollut työssä Toverissa, vaan toimi keväällä 1914 Itäpiirin puhujana. Nuorteva kuitenkin saapui kokoukseen seuratakseen häntä itseään koskevien asioiden käsittelyä.

Käytännöllisesti katsoen koko lähes kaksisatasivuinen painettu pöytäkirja käsittelee Nuortevaa, syytöksiä häntä vastaan ja hänen puolustamistaan. Kokouspöytäkirjasta ilmenee myös selvästi, että riita oli aiheutunut suurelta osin siitä, että Nuorteva ei hyväksynyt Toverin toimittajana ollessaan IWW:n menettelytapoja. Selvänä osoituksena Nuortevan asenteista vastustajat pitivät tapausta, jolloin Nuorteva oli lähtenyt puhujamatkalle Kaliforniaan, mutta samalla lupautunut toimimaan myös AFofL:ään kuuluvan International Union of Shingle Weavers, Sawmill Workers and Woodsmen – järjestön organisaattorina. Tämä oli radikaaleissa herättänyt pahaa verta, koska IWW:n synnyn taustana oli ollut eräänä tekijänä juuri voimakas AFofL:n vanhoillisuuden arvostelu.<sup>9</sup>

Sulkasen historia kertoo, että Nuorteva joutui samanlaisen vainon alaiseksi työnantajien taholta kuin muutkin, jotka olivat pyrkineet järjestämään puutavaratyöläisiä. Niinpä esimerkiksi eräällä matkallaan Kaliforniaan vuonna 1913 hän joutui pakenemaan yhtiöiden

8. Sulkanen (1951), s. 185.

9. Yhdysvaltain Suom. Sos. Järjestön Länsipiirin ylimääräisen piirikokouksen Pöytäkirja. Pidetty Astoriassa, Ore., huhtik. 23–27 p:nä ja toukok. 2 p:nä, 1914 (s.a.), esim. s. 85–88. Vrt. kertomusta Astoriassa esiintyneistä riidoista: Henry Askeli, Liippajaiset. Muistelmia niiltä ajoilta kun Toveria yritettiin vallata radikaaleille. Toveri kymmenvuotias 1907–1917. Muistojulkaisu (1917), s. 31–33.

agentteja.<sup>10</sup> IWW:n työtä monet radikaalit kuitenkin pitivät tärkeämpänä, koska se pyrki järjestämään nimenomaan ammattitaidottomia työläisiä, todellista proletariaattia, ja siinä mielessä tuomittiin täysin Nuortevan toiminta Shingle Weavers Unionin hyväksi. Piirikokouksessa johtava radikaali John Wiita (Wiita) väitti, ettei Nuorteva edes tiennyt mikä on luokka; tämä ei todella tuntenut materialistista historian käsitystä ja tinki periaatteista käytännön vuoksi. Wiita myös iski todella raskaalla kädellä Nuortevan sosiaaliseen taustaan: tämä oli niitä sivistyneitä, joilla oli ennakkokäsitykset työväenluokasta ja siksi oli tullut johtamaan työläisiä ylhäältäpäin.<sup>11</sup> Huolimatta ankarista hyökkäyksistä piirikokous kuitenkin asettui puolustamaan Nuortevan toimintaa ja tämä saattoi palata takaisin itävaltioihin selvittyään kunnialla ensimmäisestä suuresta aatteellisesta riidasta Amerikassa.

John Wiita on muistelmissaan kirjoittanut omasta näkökulmastaan hänen ja Nuortevan välisestä kahnauksesta ja käyttää vastustajastaan hyvin kitkerää kieltä, syyttäen tätä muun muassa epärehellisten keinojen käyttämisestä. Ironista kaiken lisäksi oli, että juuri Nuorteva oli hankkinut Wiidan Toverin toimitukseen. Wiita kertoo myös, että Nuorteva ja Leo Laukki olisivat Neuvosto-Venäjällä 1920-luvulla joutuneet ristiriitatilanteeseen siirryttyään Amerikasta sinne. Leo Laukki nousi pian maanpaossa olevan Suomen kommunistisen puolueen johtoryhmään.<sup>12</sup> Mutta kun Nuorteva oli John Wiidan kertoman mukaan hakemassa jäsenyyttä SKP:hen, Laukki vastusti jäsenyyden myöntämistä hyvin voimakkaasti syyttäen Nuortevaa »lännen puutaratrustin kätyriksi Wiidan ja Nuortevan välisessä taistelussa». Wiidan mukaan Nuortevalle kuitenkin myönnettiin puoluejäsenyys Leninin henkilökohtaisesti puututtua asiaan.<sup>13</sup> Tosin Leninin asioihin puuttuminen SKP:n jäsenyysasiassa tuntuu hieman epäuskottavalta, eikä tästä olekaan muuta lähdettä kuin Wiidan kuulopuheisiin perustuva tieto. Mahdollisesti kuitenkin tässä on sekoitettu toisiinsa SKP:n jäsenyys ja Nuortevan vangitseminen vuonna 1921. Viimeksi mainitussa asiassa ratkaisu saatiin vasta kun käsittely eteni aivan VKP:n korkeimmalle tasolle (ks. myöh. s. 138–139).

---

10. Sulkanen (1951), s. 185.

11. Länsipiirin ylim. piirikokous 1914, s. 92–93.

12. Ks. Ilkka Hakalehto, Suomen kommunistinen puolue ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918–1928 (1966), erit. s. 26–27.

13. Ks. John Wiidan muistelmat. Siirtolaishistorian tutkimusarkisto, TYYH/S/k, s. 25–31.

#### 4.1.2. Santeri Nuorteva amerikansuomalaisena sosialistijohtajana

Näyttää siltä, että Santeri Nuortevalle »italäisten» sosialistien henkinen ilmapiiri todella sopi paremmin. Tämän ryhmän toiminta keskittyi Raivaaja-lehden ympärille Fitchburgiin, jonne Nuortevien perhe asettui asumaan. Aluksi Santeri Nuorteva työskenteli SSJärjestön Itäpiirin puhujana, myöhemmin hän toimitti aikakauslehti Säkeitä, jossa käsiteltiin sosialismin teoreettisia kysymyksiä, ajankohtaisia poliittisia ongelmia ja jossa usein myös julkaistiin kaunokirjallisia tuotteita. Lehden päätoimittajana hän ei ilmeisestikään ollut kovin pitkään. Sen sijaan hän oli useita vuosia lehden vakituksena avustajana, kuten toimittajaluetteloissa mainitaan. Vuonna 1918 hän oli myös Raivaajan toimittajana.

Santeri Nuortevan perhe kasvoi Amerikassa. Suomessa oli syntynyt Pentti, Astoriassa syntyi vuonna 1912 Kerttu ja Fitchburgissa kaksi vuotta myöhemmin toinen poika, Matti. Huomiota herättää, että tyttären nimeksi pantiin sama kuin oli ollut Santeri Nuortevan ensimmäisessä avioliitossa syntyneellä ja pienenä kuolleella tyttärellä. Santerin puoliso Sanni Nuorteva ilmeisesti tyytyi pääasiassa huolehtimaan kasvavasta perheestä, mutta on myös tietoja hänen jatkuvista teatteriharrastuksistaan. Suomessa hän oli ollut Tampereen Työväen Teatterin näyttämöllä ja vastaavaa toimintaa oli helppo löytää amerikansuomalaisista työväenyhdistyksistä. Lähes jokaisella niistä oli oma näytelmäkerhonsa. Jotkut saavuttivat hyvin korkean tason amatööriyden huomioon ottaen ja näytelmätoiminnan johtajia palkattiin aina Suomesta saakka. Sanni Nuorteva toimi Astoriassa ollessaan sikäläisen suomalaisen sosialistiosaston näytelmäseuran johtajana ja Fitchburgiin muutettua ainakin toimitsijana vastaavassa työväenyhdistys »Saiman» näytelmäseurassa.<sup>14</sup>

Venäjän vallankumousta edeltävinä vuosina Santeri Nuorteva saavutti vakiintuneen ja merkittävän aseman Suomalaisen Sosialistijärjestön piirissä. Työväestön sivistäminen ja kasvatustyö oli eräs Suomen perintönä hänen toiminnassaan jatkuvasti näkyvä harrastus. Hän esiintyi luentokurssien järjestäjänä ja juhlapuhujana. Jo Astoriassa hän saavutti mainetta kurssien pitäjänä. Esimerkiksi Astorian suomalaisen sosialistiosaston opintokursseista todetaan, että Astoriassa olivat käyneet monet tunnetut sosialistipuhujat kuten Taavi

14. Kertoja, Astorian s.s. osaston toiminnasta. Toveri kymmenvuotias (1917), s. 94 ja Sulkanen (1951), s. 379.



*Kuva 5. Perhekuva n. v. 1915 Fitchburgissa, Mass. Vasemmalta Matti, Sanni, Kerttu, Santeri ja Pentti Nuorteva. (Saatu Rakel Nylanderilta, Helsinki)*

Tainio, Kaapo Murros, Moses Hahl ja Santeri Nuorteva. Osaston toiminnasta kertova kirjoittaja kuitenkin päätyi ylistämään Nuortevaa: »Perusteellisuutensa vuoksi erikoisesti mainittavat ovat Santeri Nuortevan luentokurssit vuosina 1912 ja 1913. Ne tuntuvasti kohottivat jäsenistömme tietoisuustasoa».<sup>15</sup>

Santeri Nuorteva harrasti jatkuvasti myös kirjallisia töitä. Niinpä hän laati englantilais-suomalaisen sanakirjan, joka ensimmäisen kerran ilmestyi vuonna 1914 ja jonka julkaisi Raivaajan kustannusyhdistys.<sup>16</sup> Ilmeisesti Nuorteva teki Raivaajan palkkalistoilla tätä sanakirjaa päätoimisesti ainakin ajoittain. Lisäksi hän käänsi suomeksi John Spargon teoksen »Syndikalismi, teollisuusunionismi ja sosialismi.» Kyseinen vuonna 1914 ilmestynyt teos oli selvästi syndikalismin ja IWW:n vastainen ja siinä mielessä sopi Nuortevan käsityksiin. Kun juuri tuolloin kiista IWW:stä oli suurimmillaan amerikansuomalaisten keskuudessa, kirja ilmestyi sopivaan aikaan. Nuorteva lisäsi teokseen omat kommenttinsa syndikalismista amerikansuomalaisten keskuudessa ja katsoi aiheelliseksi korostaa syndikalismissa havaitsemaansa kielteistä piirrettä: ». . . edustuksellisen ja keskitetyn joukkotoiminnan halveksuminen, miltei taikauskoinen »paasivallan» (tark. johtajavaltaisuutta) pelko, – välittömän toiminnan harrastaminen ei ainoastaan työnantajaa vastaan käydyssä taistelussa, vaan itse järjestötoiminnassa».<sup>17</sup>

Amerikansuomalaisten sosialistien ongelmana on kautta historian ollut heidän yhteytensä varsinaisiin amerikkalaisiin työläisiin ja työväenjärjestöihin. Viitaten aikaisemmin tässä kirjassa esitettyyn haalisocialismin käsitteeseen, monet ovat katsoneet, ettei amerikansuomalaisilla juuri lainkaan ollut näitä kontakteja. Toisaalta kuitenkin uudempi tutkimus on osoittanut, että haalitoiminta olisi nähtävä ennen kaikkea uuteen yhteiskuntaan sopeuttajana.

Toisaalta oleminen osana amerikkalaista puoluetta tai muuta järjestöä kyllä toi kontakteja, vaikka ne ehkä saattoivat rajoittua melko suppeaan joukkoon suomalaisia.<sup>18</sup> Edellä mainittu ammattiliittoihin järjestäytyminen oli eräs keino, millä yhteydet amerikkalaisiin parantivat.

---

15. Kertoja, Astorian s.s. osaston toiminnasta, s. 93. Nuortevan toiminnasta Astoriassa on paljon tietoja Paul George *Hummastin* väitöskirjassa *Finnish Radicals in Astoria, Oregon, 1904–1940: A Study in Immigrant Socialism* (1975), erit. s. 130–140.

16. Santeri Nuorteva, *English-Finnish Dictionary* (1914).

17. John Spargo, *Syndikalismi, teollisuusunionismi ja sosialismi* (1914), s. 201–208.

18. Ks. Kostiainen (1978), s. 35–36.





Kuva 6. Yrjö Sirola perheeseen Hancockissa, Mich. v. 1913. Sirolan ja Nuortevan tiet kohtasivat usein. Sirola oli vv. 1910–1913 Duluthissa, Minn. toimivan Työväen Opiston opettajana ja johtajana. Amerikkaan tullessaan Nuorteva matkasi länsirannikolle Duluthin kautta. (Siirtolaisuusinstituutti/Kansan Arkisto)



Miten sitten Santeri Nuorteva käyttäytyi tässä suhteessa – oliko hän eristyjä vai mielellään yhteydessä muihin kansallisuuksiin? Vastauksena kysymykseen voidaan todeta, että Nuorteva oli poikkeuksellisen paljon yhteistyössä muiden kuin suomalaisten kanssa. Erityisen selvästi tämä tulee näkyviin myöhemmin kun käsitellään hänen työtään Suomen vallankumoushallituksen edustajana ja Neuvosto-Venäjän propagandistina. On myös olemassa paljon todisteita hänen aktiivisista kontakteistaan muihin kuin amerikansuomalaisiin työläisiin ja järjestöihin Venäjän vallankumousta edeltävinä vuosina.

Edellä on jo mainittu esimerkki tästä, toiminta Shingle Weaversien organisaattorina. Kyseinen järjestö oli puhtaasti amerikkalainen, vaikka siihen kuuluikin monia eri kansallisuuksia edustavia jäseniä – ilmeisesti jonkin verran myös suomalaisia. SSJärjestön Länsipiirin vuoden 1914 ylimääräisen edustajakokouksen pöytäkirjassa esitetään tieto, että Nuorteva olisi osallistunut vuonna 1913 Portlandissa, Oregonissa, pidettyyn ammattijärjestön kokoukseen. Siinä myös esitetään syyte, jonka mukaan juuri hän olisi saanut Shingle Weaversien sääntöihin lisäpykälän, jossa Shingle Weavers tunnustautui sosialistipuolueen kannattajaksi.<sup>19</sup> Tämä ilmeisesti paikkansa pitävä tieto osoittaa suomalaisen siirtolaislehtimiehen pystyneen vaikuttamaan melko paljon »toiskielisten» kokouksessa. Ehkä juuri tämän vuoksi hän tuli tunnetuksi kyseisen järjestön piirissä ja pyydytyksi myös järjestön toimitsijaksi, vaikkakin tilapäiseen tehtävään sanomalehtityön ohessa. Omaelämäkerrassaan Nuorteva kertoo myös toimitaneensa Astoriassa alueen sosialistien englanninkielistä sanomalehteä.<sup>20</sup> Tarkempaa tietoa hänen osuudestaan tässä työssä ei ole, mutta ilmeisesti kysymyksessä on ollut jokin melko vaatimaton puoluejulkaisu; Nuortevan toimittajuus on todennäköisesti ollut lehden avustamista.

Kun vuosina 1913–1914 suuntariidat raivosivat amerikansuomalaisten sosialistien keskuudessa, sosialistipuolueen toimeenpaneva komitea nimitti Nuortevan ja eräitä muita amerikansuomalaisia sosialisteja tutkimaan erimielisyyksiä suomalaisten keskuudessa. Nuorteva näyttää olleen kyseisen toimikunnan johtava hahmo. Kun SSJärjestön vuoden 1914 edustajakokous käsitteli riitoja, se määräsi Nuortevan matkustamaan Fitchburgista Chicagoon, missä pidettiin puolueen toimeenpanevan komitean kokoukset ja selostamaan SSJärjestön

---

19. Länsipiirin ylim. piirikokous 1914, s. 23.

20. Nuorteva, Avtobiografija.

nimissä asioita.<sup>21</sup> Näin Nuorteva joutui toimimaan kansallisuusryhmänsä edustajana ja puolestapuhujana tärkeissä puolue-elimissä ja puolueen johtohenkilöt tulivat hänelle entistä tutummiksi.

Nuortevan merkityksen korostuminen suomalaisten sosialistien johtajana näkyy myös siinä, että vuonna 1915 hänestä tuli suomalaisten edustaja sosialistipuolueen toimeenpaneavassa komiteassa.<sup>22</sup> Tavaksi oli vähitellen tullut, että kyseisessä komiteassa aina oli joku puolueen suurimman kielijärjestön, Suomalaisen Sosialistijärjestön, edustaja.

Vuoden 1917 keväällä St. Louisissa, Missouriissa, järjestettiin sosialistipuolueen ylimääräinen konventio, johon myös SSJärjestön edustajat osallistuivat. Suomalaisia edustivat siellä järjestön kärkimiehet kuten Santeri Nuorteva, F.J. Syrjälä, Henry Askeli ja Eemeli Parras, joista Syrjälä myöhemmin tuli tunnetuksi sosiaalidemokraattisen linjan voimakkaimpana puolustajana. Kokous oli kutsuttu koolle käsittelemään tilannetta, joka oli syntynyt Yhdysvaltain päätettyä liittyä maailmansotaan ympärysvaltujen puolelle. Sotakysymys oli tullut polttavaksi ongelmaksi, koska eri maiden työväenliikkeet asennoituivat sotaan eri tavoin. Yleensä sosialistit pitivät maailmansotaa hallitsijoiden tai pääoman omistajien sotana, mutta kun itse kunkin maan kohdalle tuli ajankohtaiseksi mukaan tulo, sosialistien mielipiteet jakaantuivat. Monet alkoivat kannattaa sotaan osallistumista ja väittivät, että se olisi »puolustusotana» oikeutettua.<sup>23</sup> Jo aikaisemminkin amerikansuomalaiset sosialistit olivat asennoituneet kielteisesti militarismiin ja tällä näkemyksellä oli laaja kannatuspohja. Niinpä esimerkiksi vuoden 1916 Itäpiirin edustajakokous keskusteli asiasta kun maailmansotaa oli käyty kaksi vuotta, tuomitsi Santeri Nuortevan johdolla varustautumisen ja kehotti tekemään vastarintaa »militaristista propagandaa ja salaista diplomatiaa vastaan».<sup>24</sup> St. Louisissa vallitsi voimakas sodanvastainen tunnelma ja siellä hyväksyttiin sotaa

- 
21. Yhdysvaltain Suomalaisen Sosialistijärjestön Neljännen Edustajakokouksen Pöytäkirja. Chicagossa, Ill., Marraskuun 22 p:stä Joulukuun 1 p:ään 1914. Toim. Eemeli Parras (1915), erit. s. 254.
  22. Vrt. Nuorteva, Avtobiografija ja Kustaa Rovion muistikirjoitus Leningradskaja Pravdassa 2. 4. 1929.
  23. Amerikkalaisten sosialistien asennoitumista sotaan käsittelee esim. David A. Shannon teoksessaan, *The Socialist Party of America. A History* (1955), erit. s. 81–122; myös James Weinstein, *The Decline of Socialism in America 1912–1925* (1967), s. 119–173. Vrt. Foner (1965), s. 549–558.
  24. Vuoden 1916 Itäpiirin piirikokouksen pöytäkirja, s. 210. Kyseistä teosta ei ollut saatavilla, tieto saatu teoksesta Sulkanen (1951), s. 217–218.

vastustava julkilausuma. Mielipide-erot näkyivät lähinnä siinä kuinka jyrkästi oltiin sotaa vastaan.<sup>25</sup>

Keväällä 1917 Yhdysvallat julisti sodan Saksalle ja tunteet nousivat maassa voimakkaina sosialistipuoluetta ja sen kannattajia vastaan. Yhdysvalloissa lietsottiin kansallistunnetta, varustauduttiin entistä voimallisemmin sotaa varten ja lähetettiin yli kaksi miljoonaa miestä Eurooppaan sotatantereille. Aikaisemmin Yhdysvallat oli jo epävirallisesti asettanut ympärysvaltojen puolelle esimerkiksi myymällä niille sotatarvikkeita ja antamalla lainoja, mutta nyt kaikki tämä muuttui viralliseksi ja avoimeksi toiminnaksi. Kärjistyvässä sisäisessä tilanteessa joutuivat sosialistit ja pian kaikki siirtolaiset kuten myös yleensä radikaaleiksi epäillyt tarkkailun kohteeksi. Heitä pidätettiin sadoin ja tuhansin ja monia karkotettiin maasta. Myös amerikansuomalaiset saivat osansa näistä vainoista, mutta pääasiallisesti joutuivat kärsimään IWW:n kannattajiksi tunnustautuvat tai epäillyt. Esimerkiksi kuuluisassa IWW:n vastaisessa »Chicago 166»-oikeudenkäynnissä vuonna 1918 tuomittiin viisi amerikansuomalaista IWW:n johtohenkilöä – joukossa Leo Laukki – pitkiin vankeusrangaistuksiin.<sup>26</sup>

Paljon huomiota herätti suomalaisten nuorten miesten siirtyminen Kanadaan asevelvollisuutta pakoon tai piiloutuminen metsiin. Monet näistä tapauksista ilmeisesti johtuivat vain huonosta siirtolaisille annetusta informaatiosta ja epäselvyyksistä koskien heidän laillista asemaansa sodan aikana. Suomalaisen Sosialistijärjestön piirissä jouduttiin kärsimään radikaalivainoista, mutta yleensä kuitenkin järjestön johto oli taktisesti viisas ja varoi ärsyttämästä liikaa viranomaisia. Näin vältyttiin todella suurilta menetyksiltä, joista eräänä varoitavana esimerkkinä oli edellä mainittu IWW:tä vastaan suunnattu oikeusjuttu. Nuortevakin sai osansa vuonna 1919 kun New Yorkin osavaltion viranomaiset »puhdistessaan» Soviet Russian Information Bureau'ta takavarikoivat myös sinne siirretyn Suomalaisen Tiedonantotoimiston materiaalin.

Venäjän vallankumouksen aattoon saavuttaessa Santeri Nuorteva oli siis ehtinyt vakiinnuttaa asemansa amerikansuomalaisessa työväenliikkeessä ja Yhdysvaltain sosialistipuolueessa eräänä suomalaisen siirtolaisryhmän johtajana. Nuorteva ei kaihtanut yhteydenottoja

---

25. Ks. Shannon (1955), s. 93–98.

26. Kostiainen (1978), erit. s. 91–92 ja aikakauden yleisestä kehityksestä ks. John Higham, *Strangers in the Land. Patterns of American Nativism 1860–1925* (1973), s. 194–222 ja William Preston, Jr., *Aliens and Dissenters. Federal Suppression of Radicals 1903–1933* (1963), s. 238–272.

ja toimintaa vieraskielisissä järjestöissä ja puolueissa ja kielitaitoisena miehenä toimi suomalaisten edustajana vaativissa tilanteissa. Hänet onkin luettava niihin vaikuttajyksilöihin amerikansuomalaisten keskuudessa, joiden vaikutusvalta osaksi johtui juuri kielitaidosta sekä kyvystä käyttää taitojaan hyväksi kontakteissa muihin ryhmiin. Se, että hänestä tuli eräs amerikansuomalaisen työväenliikkeen johtajista, tuntuu melko luonnolliselta kun otetaan huomioon hänen sivistyksellinen ja poliittinen taustansa Suomessa. Kun siirtolaisjoukko tavallisesti oli vain kansakoulun tai kiertokoulun – jos sitäkään – käyneitä, tällaisille Suomesta saapuneille kokeneille poliitikoille löytyi nopeasti vastuullisia tehtäviä.

## 4.2. Suomalainen Tiedonantotoimisto

### 4.2.1. Suomen punaisten puolesta valkoisia vastaan

Romanovien hallitsijasuku ja tsaari Nikolai II syöstiin valtaistuimelta keväällä 1917 ja valtaan nousivat porvarilliset ryhmittymät Kerenskin johdolla. Nyt tapahtunut muutos valtiollisissa oloissa ei kuitenkaan tyydyttänyt Venäjän vasemmistoa, vaan kehitys vei uuteen vallankumoukseen, joka toimeenpantiin lokakuussa 1917. Johtavaan asemaan astuivat bolševikit V.I. Leninin johdolla.

Lokakuun vallankumouksessa pyrittiin kohti täysin uudentyyppistä valtiomuotoa, joka perustuisi sosialismiin. Uudella valtiolla tosin oli suuria vaikeuksia odotettavissa sekä ulkoisten hyökkääjien että sisäisten vastustajien taholta. Muiden maiden työväestö sai kuitenkin mallin, johon voitiin ihannoiden katsoa ja muuallakin voitiin pyrkiä vastaavanlaiseen yritykseen. Niinpä vallankumouksen jälkeisinä vuosina eräissä Euroopan maissa tapahtui vasemmistolaisten toimeenpanemia kumousyrityksiä, jotka kuitenkin jäivät menestykseltään melko vaatimattomiksi ja ne kukistettiin pian.<sup>27</sup>

---

27. Vallankumousliikkeistä Euroopassa ks. esim. Arno J. Mayer, *Politics and Diplomacy of Peacemaking. Containment and Counterrevolution at Versailles, 1918–1919* (1968), erit. s. 253–283, 559–603.

Kun tsaarin Venäjä sortui, tarjoutui vähemmistökansallisuuksille mahdollisuus irtautua käyttämällä hyväksi Venäjän heikkouden tilaa. Täten itsenäistyivät Suomi ja Baltian maat. Joulukuun kuudentena vuonna 1917 itsenäistyneessä Suomessa kehitys vei kuitenkin sisällissotaan, joka alkoi tammikuun lopulla vuonna 1918 ja kesti aina toukokuun alkuun. Silloin Mannerheim piti voitonparaatinsa Helsingissä. Sota vaati kymmeniä tuhansia uhreja ja sai osakseen paljon huomiota monissa maissa kuten Yhdysvalloissa, missä samaan aikaan Suomen edustajat sekä valkoiselta että punaiselta puolelta pyrkivät saamaan tunnustuksen omalle hallitukselleen.

Santeri Nuortevasta tuli helmikuun lopulla 1918 Suomen punaisen vallankumoushallituksen edustaja Yhdysvalloissa. Hän sai helmikuun 20. päivänä ulkoasiainkomissaari Yrjö Sirolalta sähkeen, jossa häntä pyydettiin ryhtymään Kansanvaltuuskunnan viralliseksi edustajaksi Yhdysvalloissa. Nuorteva, joka tuolloin työskenteli Fitchburgissa ilmestyvän Raivaajan ulkomaanosaston hoitajana, sähköitti välittömästi takaisin ja ilmoitti ottavansa tehtävän vastaan.<sup>28</sup>

Nuortevan nimitys punaisten edustajaksi ei sinänsä ollut yllätys. Kuten aiemmin on mainittu, Suomen työväenliikkeen ja amerikkansuomalaisten sosialistien välillä olivat hyvät ja vakiintuneet yhteydet. Amerikkansuomalaiset seurasivat muutenkin kiinnostuksella vanhan kotimaansa tapahtumia ja kaikista Amerikassa ilmestyneistä suomenkielisistä lehdistä veivät Suomea käsittelevät uutiset aina hyvin suuren osan. Venäjän vallankumoustahtumat luonnollisesti vetivät amerikkansuomalaisten huomion puoleensa ja herättivät monissa spekulatioita mahdollisesta itsenäistymisestä – näin myös sosialistien piirissä. Kun Suomi sitten itsenäistyi, monet amerikkansuomalaiset ottivat uutisen innolla vastaan. Se tulkittiin ennen muuta tsaarin sortovalan romahtamisena, ja juuri tsaarinvallan paineen vuoksi monet olivat joutuneet lähtemään siirtolaisiksi. Kuitenkin amerikkansuomalaisen työväenliikkeen piirissä oli myös sellaisia, jotka eivät katsoneet itsenäistymistä välttämättömäksi, vaan olisivat mielellään suoneet Suomen edelleen olevan osa Venäjää ja sen uutta työväenvaltaa.<sup>29</sup>

Mutta miksi Sirola pyysi juuri Santeri Nuortevaa ryhtymään Kansanvaltuuskunnan edustajaksi Yhdysvalloissa? Sirola kertoo, että

- 
28. Ks. Nuortevan oma selostus asiasta, joka on painettu artikkelissa: Auvo Kostiainen, 'Punaisen Suomen' edustus Yhdysvalloissa vuonna 1918 (1972), s. 96.  
29. Amerikkansuomalaisten asenteista Suomeen ks. A. William Høglund, *Finnish Immigrants in America 1880–1920* (1960), erit. s. 135–137. Amerikkansuomalaisen vasemmiston asenteista ks. Kostiainen (1978), s. 47–51.



hän oli mennyt käymään Pietariin heti sisällissodan alkuvaiheissa tarkoituksella saada siellä yhteyksiä amerikkalaisiin edustajiin ja näiden kautta elintarvikeapua Suomen punaisille. Sirolan mukaan amerikkalaiset lupasivat elintarvikkeita kunhan suomalaiset taistelisivat saksalaisia vastaan, mutta eivät kuitenkaan lopulta antaneet apua. Pietarissa Sirola kertoo tavanneensa amerikkalaisen lehtimiehen, joka Sirolan valitettua puuttuvia yhteyksiä Amerikkaan kertoi tuntevansa Nuortevan. Mainittu lehtimies myös lupasi lähettää sähkeen Nuortevalle jos Sirola vain haluaisi.<sup>30</sup> Näin amerikkalaisen lehtimiehen välityksellä lähti pyyntö Nuortevalle, jotta tämä ryhtyisi punaisten edustajaksi Yhdysvalloissa. Yrjö Sirola ilmeisesti piti Nuortevaa sopivana henkilönä, koska hän tunsu tämän useiden vuosien ajoilta Suomesta ja Amerikasta.

Tiedot sisällissodan puhkeamisesta Suomessa kantautuivat pian Pohjois-Amerikkaan. Amerikansuomalaiset sosialistit asettuivat varauksetta punaisten puolelle. Sirolan pyydettyä Nuortevaa punaisten edustajaksi Yhdysvaltain Suomalainen Sosialistijärjestö alkoi välittömästi suunnitella toimenpiteitä Nuortevan työn tukemiseksi.

Nuortevalle Suomen vallankumousohallituksen edustustehtävä tuli yllätyksenä. Muistellessaan myöhemmin tapahtumia hän kertoi alkutunnelmista »punaisena diplomaattina». Nuorteva totesi käyneensä työpaikassaan Raivaajan toimituksessa neuvottelemassa asioiden järjestelyistä ja jatkoi sitten:

Tehtävä oli tosiaankin sekä vaikea että outo. Olimme tottuneet kaikkia hallituksia vastaan tappelemaan ja nyt piti hallituksen edustajana esiintyä! Nyt piti lähteä neuvottelemaan maailman kapitalistisimman hallituksen kanssa – neuvottelemaan siitä, että se tunnustaisi vallankumouksellisen työväen hallituksen ja myötävaikuttaisi elintarvikkeiden hankkimiseksi taisteleville proletaarijoukoille. Ja miten tämä asia pitäisi mahdollisesti alulle panna. – Ei ollut meillä liikaa diplomaattista kokemusta. Ei tiedetty a:ta eikä b:tä kaikista niistä teistä ja muodoista joiden kautta tällaisia asioita ajettiin.<sup>31</sup>

Santeri Nuorteva aloitti yrityksellä saada aikaan elintarvikkeiden kuljetus Yhdysvalloista Ruotsin kautta Suomeen. Samoissa tehtävissä olivat Yhdysvalloissa valkoisen Suomen edustajat tohtori Kaarlo

30. Sirola, Umer tovarišč Nuorteva.

31. Santeri Nuorteva, Punaisen diplomatian polkuja raivaamassa. Muistelmia Suomen luokkasodasta. Punainen Karjala 29. 1. 1927.

Ignatius ja professori J.N. Reuter, mutta ei Nuorteva eivätkä hänen vastapelurinsa onnistuneet aikeissaan vuoden 1918 aikana.<sup>32</sup> Paljon parempiin tuloksiin hän näyttää päässeen ryhtyessään selvittämään Suomessa vallitsevaa poliittista tilannetta amerikkalaiselle yleisölle ja viranomaisille. Nuorteva oli yhteydessä johtaviin poliitikkoihin, eikä mitenkään pyrkinyt salaamaan edustamansa hallituksen sosialistista luonnetta. Hän leimasi valkoisen Suomen saksalaisten liittolaiseksi ja amerikkalaisten ihannoiman demokraattisen hallitusmuodon vastustajaksi. Tähän antoi hyvät perusteet saksalaisten joukkojen maihinnousu Suomeen ja eräiden oikeistolaisten pyrkimys muuttaa Suomen valtiomuoto kuningaskunnaksi.

Punaisten edustustyö Yhdysvalloissa vakiintui kun New Yorkiin Broadwayn varrelle perustettiin maaliskuun 30. päivänä vuonna 1918 Suomalainen Tiedonantotoimisto, Finnish Information Bureau. Myös Washingtonissa hotelli Burlingtonissa toimi aluksi tilapäinen toimisto, kun Nuorteva kävi Yhdysvaltain hallituksen edustajien kanssa neuvotteluja elintarvikeasioista ja pyrki saamaan tunnustuksen edustamalleen hallitukselle. Toimintakertomuksen valossa Suomalaisen Tiedonantotoimiston varsinainen perustaja oli nimenomaan Santeri Nuorteva ja sen tehtäväkentäksi määriteltiin Yhdysvalloissa olevien Suomen kansalaisten asioiden hoitaminen ja elintarvikeavun järjestäminen.<sup>33</sup> Tärkeää kuitenkin on, että Nuorteva pyrki saamaan myös asioiden »valtiollisen puolen» järjestykseen. Tällä hän tarkoitti tunnustuksen hankkimista punaiselle Suomelle, koska oli havainnut, ettei esimerkiksi elintarvikekysymyksen hoitaminen muuten ollut mahdollista.<sup>34</sup>

Toimisto jatkoi työssään toimintaratoja, jotka Santeri Nuorteva oli ehtinyt omaksua: erilaisille amerikkalaisille tiedotusvälineille, hallituksen virastoille ja muille tärkeiksi katsotuille elimille ja yksityishenkilöille syydettiin Suomea koskevaa aineistoa. Postituslistalla olivat suurimmat amerikkalaiset sanomalehdet kuten New York Times, New York Tribune, Evening Post ja monet muut. Nuorteva lähetti myös kirjelmiä hallituksen korkeimmille viranomaisille ja kävi Washingtonissa näiden puheilla yrittäen saada aikaan positiivista suhtautumista Suomen kumouksellisiin. Hänen toiminnastaan on säilynyt paljon asiakirjoja, ja Suomalaisen Tiedonantotoimiston arkisto on lähes kokonaisuudessaan New Yorkin osavaltion arkistossa seurauk-

---

32. Ks. Kostiainen (1972), s. 88–89.

33. Toimintakertomus ks. *ibid.*, s. 96–116.

34. Vrt. Raivaaja 10. 4. 1918.

sena siitä, että viranomaiset takavarikoivat Neuvosto-Venäjän Tiedonantotoimiston vuonna 1919.<sup>35</sup>

Nuorteva aiheutti toiminnallaan harmaita hiuksia valkoisen Suomen johtajille. Eräs tulos hänen työstään oli se, että aikaisemmin mainitut elintarvikkeiden hankkijat Ignatius ja Reuter joutuivat palaamaan tyhjin käsin Suomeen. Mutta rahallisesti hyvin merkittävä oli hänen toimintansa New Yorkin National City Bankissa olevien 14.5 miljoonan dollarin kiinnittämiseksi. Nämä rahat oli varattu juuri Ignatiuksen ja Reuterin käyttöön elintarvikkeiden ostoa varten, mutta toisaalta kävi niin, ettei Nuorteva itsekään saanut varoja hallituksensa käytettäväksi.<sup>36</sup> Vastapuolikin antoi Nuortevalle tunnustusta epäsuorasti, kun P.J. Valkeapää saapui Yhdysvaltoihin Suomen virallisen hallituksen edustajana. Hän lähetti syyskuussa 1919 raportin toiminnastaan Suomen viranomaisille ja totesi, että Nuorteva oli ajanut punaisten asiaa Amerikassa todella tehokkaasti. Esimerkiksi Suomen virallisen hallituksen edustajilla oli erittäin suuria vaikeuksia saada julkaistuksi New Yorkin lehdissä omaa propagandamateriaaliaan.<sup>37</sup>

Amerikansuomalaiset oikeistolaiset vastustivat Nuortevaa ja hänen toimistoaan, mutta samalla tavalla vasemmistolaisen keskuudessa hänellä oli vastustajia. Lähinnä nämä löytyivät syndikalistisen IWW:n tukijoiden joukosta.<sup>38</sup> Ilmeisesti eräältä tällaiselta oli lähtöisin vuonna 1918 Nuortevalle saapunut kirje, joka oli otsikoitu »Maaailman varrelta 1918». Siinä kirjoittaja, nimimerkki »Maaailman kulkuri», väitti Nuortevan myyvän Suomen saksalaisille, kuten hänen mukaansa Lenin ja Trotski olivat myyneet Venäjän saksalaisille. Kirjoittaja haukkui Nuortevaa juutalaiseksi ja rahanhimoiseksi ja jatkoi:

. . . ja sanon että ellette lopeta työtänne ja heti niin uskokaa että teidät kohtaa piru perii niinkun Saksan Villen sillä tämän kirjoittaja on yksi Yhdysvaltain armeijaan kuuluva ja tiedetään aivan hyvin mikä mies te olette. Teidän rahan himonne kustan-

---

35. Nk. Luskien komitean paperit. New York State Library, State Archives. Albany, N. Y. sisältää paljon Nuortevan toiminnasta kertovaa materiaalia. Joukossa on kirjoituksia yksityisiltä ja viranomaisilta Nuortevalle ja tämän vastauksia, postituslistoja, puheita jne. Ks. erityisesti laatikko no. 11. Toimiston työtä käsitellään myös Yhdysvaltain Sotaministeriön papereissa, ks. Records of War Dept., General of Special Staffs. MIO Correspondence 1917–1941. MIOC, NA. Nuortevan jättämää aineistoa on myös Hoover Institution'issa, Kaliforniassa, George (Yrjö) Halosen kokoelmassa. Hoover.

36. Ks. Kostiainen (1972), s. 90.

37. P. J. Valkeapään raportti Elintarveministeriölle 4. 9. 1919. Lähde on käytetty Kostiainen (1978), s. 49, n. 30.

38. Vrt. Kostiainen (1978), s. 46–47.

nuksella emme rupea koko Suomen kansan onnea enää myymään tietäkää se hyvin . . .<sup>39</sup>

Tiedonantotoimiston työn ja aseman kannalta on tärkeä kysymys sen suhde amerikkalaiseen ja amerikansuomalaiseen työväenliikkeen. Nuortevahan oli tunnettu henkilö sosialistipuolueen johdon keskuudessa jo aikaisempien vuosien varrelta: hän oli ollut erilaisissa tilaisuuksissa selvittelemässä suomalaisten sisäisiä erimielisyyksiä ja ottanut osaa puoluekokouksiin. Yhteyksistä oli hyötyä varmasti erilaisten käytännön asioiden järjestelyissä kuten henkilökunnan hankkimisessa. Suomalainen Tiedonantotoimisto sai lainopilliseksi neuvonantajakseen Morris Hillquitin, joka oli tuolloin eräs sosialistipuolueen johtavia hahmoja. Tiedotustyön johtajaksi saatiin tunnettu lehtimies Harold Kellock. Lisäksi henkilökuntaan kuuluivat suomen- ja ruotsinkielisestä kirjeenvaihdosta huolehtiva Olga Long sekä »pikakirjuri» Dorotha Keen.<sup>40</sup>

»Punaisen diplomatian» menestyksellinen hoitaminen vaati luonnollisesti rahaa ja sitä saatiin eri teitä, esimerkiksi Yhdysvaltain Suomalaiselta Sosialistijärjestöltä. Nuorteva kertoo, että toimiston työn alkupääoman muodostivat 35 centtiä ja sitten tuttavilta lainatut sata dollaria.<sup>41</sup> Pian sen jälkeen kun hänet oli nimitetty Punaisen Suomen edustajaksi Yhdysvaltoihin, SSJärjestön Itäpiiri kuitenkin alkoi tukea toimiston työtä. Ilmeisesti juuri Raivaajan ympärille keskittyvä Itäpiirin piiritoimikunta teki aloitteen »Suomen työväenpuolueen avustamiseksi» ja katsoi, että näin kerättävistä varoista olisi mahdollista käyttää osa vallankumoushallituksen edustajan työhön Yhdysvalloissa.<sup>42</sup> Suomalaisen Sosialistijärjestön toimeenpaneva komitea kutsuttiin ylimääräiseen kokoukseen suunnittelemaan keinoja Suomen työväenhallituksen avustamiseksi »ja torjumaan tšekäläisten porvarilehtien valheellisia hyökkäyksiä Suomen työväen hallitusta ja tšekäläistä virallista edustajaa vastaan». Yksityiskohtaisina toimenpiteinä päätettiin, että maaliskuun 17. päivänä osastojen olisi pidettä-

39. Laat. 11, k. 1, LUSK. Samassa kokoelmassa (laat. 11, k. 10) on Henry Saaren allekirjoittama asiakirja Ohion ja Pennsylvanian suomalaisten työläisten kokouksesta ilmeisesti myös vuodelta 1918. Siinä kritisoidaan voimakkaasti Nuortevaa ja väitetään häntä konservatiiviseksi radikaalin työväenliikkeen ankaraksi vastustajaksi, selväksi antibolševikiksi. Tämä kokous oli todennäköisesti paikallisten suomalaisten IWW:n kannattajien järjestämä.

40. Ks. Raivaaja 27. 3. ja 10. 4. 1918.

41. Santeri Nuorteva, Punaisen diplomatian polkuja raivaamassa.

42. SSJärjestön Itäpiiritoimikunnan kokous 1. 3. 1918. Suomalaisen Sosialistijärjestön Idänpiritoimikunnan arkisto, IHRC.

vä juhlat Suomen vallankumouksen muistoksi. Juhlissa olisi kerättävä rahaa Suomen työväenhallituksen avustamiseksi. Päätettiin myös, että parhaillaan käynnissä ollut keräys Suomen »nälänhätäläisten» avustamiseksi muutettaisiin samaa tarkoitusta palvelevaksi. Päätettiin laatia amerikkalaisille lehdille kirjelmä, jossa selitettäisiin Suomen tilannetta. Kirjelmää levitettäisiin kaikkiin mahdollisiin lehtiin. Lisäksi päätettiin, että toimeenpaneva komitea menisi takuuseen toimiston raha-asioista siihen asti kunnes keräysten tuotto olisi mahdollista käyttää tämän toiminnan tukemiseksi.<sup>43</sup>

Suomalainen Sosialistijärjestö nimitti erityisen neuvonantokomitean, jonka tehtäväksi tuli valvoa edustustoimintaa. Siihen kuului joukko itävaltioiden johtavia suomalaisia sosialisteja kuten Raivaajan päätoimittaja F.J. Syrjälä, sekä Victor Annala ja Yrjö Halonen.<sup>44</sup> Komitea valvoi Nuortevan ja hänen toimistonsa työtä, mutta miten tarkasti, on mahdoton selvittää. Ilmeisesti se oli enemmänkin symbolinen tehtäviltään. Järjestön ja Santeri Nuortevan välistä läheistä yhteyttä osoittaa kuitenkin se, että hän oli vuoden 1918 aikana läsnä lähes jokaisessa järjestön toimeenpanevan komitean kokouksessa selostamassa työtään Suomen vallankumousohallituksen hyväksi.

Muistellessaan kymmenkunta vuotta myöhemmin Suomalaisen Tiedonantotoimiston työtä, Nuorteva mainitsee myös toisen komitean. Hän kertoo, että oli olemassa »suomalaisista ja venäläisistä tovereista koottu komitea», joka avusti toimiston työtä. Siihen kuuluivat edellä mainittu Yrjö Halonen, sekä muun muassa amerikkalaisen kommunistisen liikkeen alkuvaiheissa tärkeää osaa näytelleet Grigori Weinstein ja Ludvig Lore.<sup>45</sup> Kyseisestä komiteasta ei ole muita tietoja. On kuitenkin mahdollista, että sen muodostaminen liittyy vaiheeseen, jolloin Suomessa valkoiset olivat voittaneet sisällissodan ja Yhdysvalloissa Nuorteva oli alkanut entistä enemmän keskittyä Neuvosto-Venäjän puolesta tehtävään propagandaan.

Rahaa Santeri Nuortevan johtamalle Suomalaiselle Tiedonantotoimistolle kerättiin paljon. Tehdyn selvityksen mukaan oli vuoden 1919 kesäkuun loppuun mennessä saatu iltamilla, kolehdeilla, keräyksillä ja lahjoituksilla »Suomen työväenhallituksen tukemisrahastoon» kaikkiaan 12,244.22 dollaria, joista tiedonantotoimistolle oli lainattu

43. SSJärjestön toimeenpanevan komitean ylimääräinen kokous 3. 3. 1918. SSJärjestön toimeenpanevan komitean pöytäkirjat, IHRC.

44. Ks. Yhdysvaltain Suomalaisen Sosialisti Järjestön Viidennen Edustajakokouksen Pöytäkirja. Chicagossa, Ill. lokakuun 25 p:stä marraskuun 3 p:ään, 1919. Toim. J. F. Mäki (1920), s. 13.

45. Santeri Nuorteva, Punaisen diplomatian polkuja raivaamassa.



8.267.35 dollaria. Lisäksi vuoden 1919 lopulla Chicagossa kokoontunut Suomalaisen Sosialistijärjestön edustajakokous päätti luovuttaa vielä 5,000 dollaria toimistolle poliittisten pakolaisten avustamista varten.<sup>46</sup> Tuolloin Suomalaista Tiedonantotoimistoa ei kuitenkaan enää ollut, vaan Nuorteva oli itsekin siirtynyt Neuvosto-Venäjän tiedonantotoimiston palvelukseen.

Edellä mainittiin, että Suomalaisen Tiedonantotoimiston työ rahoitettiin lainoilla, ja että tämä oli alkuaikoina ainoa mahdollisuus. SSJjärjestön piirissä uskottiin, että Suomen vallankumoushallitus maksaisi lainat myöhemmin takaisin. Järjestön toimeenpanevan komitean pöytäkirjat paljastavat, että sen jälkeen kun sisällissota Suomessa oli päättynyt punaisten tappioon toukokuussa 1918, alkoi Yhdysvaltain eri puolilta kuulua mielipiteitä, että toimiston tukeminen olisi lopetettava. Komitea ei kuitenkaan ottanut näitä vaatimuksia huomioon muuten kuin vähentämällä kuukausittain toimistolle annettavia varoja.<sup>47</sup> Tietoa ei ole, saiko järjestö koskaan takaisin lainaamiaan rahoja.

#### 4.2.2. Painopiste siirtyy Neuvosto-Venäjän puolustamiseen

Nuortevan toimisto ei alkukesästä 1918 enää ollut yhtä riippuvainen rahallisesti SSJjärjestön tuesta kuin aikaisemmin. Kesäkuun 15. päivänä Nuorteva nimittäin oli läsnä järjestön toimeenpanevan komitean kokouksessa, jossa hän selosti toimiston tilannetta. Hän kertoi ensin osallistumisesta erääseen suureen joukkokokoukseen Madison Square Gardenissa ja totesi sen jälkeen, että toimiston työ oli »asioiden pakoittamana» kehittynyt ja laajentunut. Koska se oli alkanut entistä tiiviimmin ajaa Venäjän vallankumouksellisten ja eri Venäjän kansallisuuksien asioita Amerikassa, olivat Nuortevan mukaan »eri venäläiset järjestöt ja yksityiset amerikkalaiset ja muutkin kansallisuudet» sitoutuneet rahallisesti avustamaan toimiston työtä. Näin ollen yksinomaan amerikansuomalaisten ei tarvinnut enää kantaa vastuuta

---

46. Ibid., s. 21–22 ja 135.

47. SSJjärjestön tpk:n pöytäkirjat, erit. 28. 7. 1918, IHRC.

toimiston kustannuksista.<sup>48</sup> Venäläisillä järjestöillä sekä yksityisillä amerikkalaisilla ja muilla kansallisuuksilla Nuorteva tarkoitti pääasiallisesti Yhdysvaltain sosialistipuolueessa toimivia radikaaleja ryhmiä ja yksilöitä.

Syksyllä 1918 Nuorteva ilmoitti, ettei toimisto enää ollut riippuvainen SSJärjestön lainoista. Järjestön asettama valvontakomitea lakautettiin, tiliselostukset toimiston työstä lähetettiin osastoille ja lisäksi päätettiin käyttää toimistolle kerätyistä varoista säästyneet rahat »ulkomailla olevien Suomen poliittisten pakolaisten hädän lievittämiseen».<sup>49</sup> Tämä viittaus tarkoitti ilmeisesti rahojen lähettämistä Ruotsissa oleskeleville punapakolaisille.

Toimiston rahoitustilanne heijastaa ehkä yllättävätkin tuntuva muutosta toimiston luonteessa. On nimittäin selvää, että Suomalainen Tiedonantotoimisto ei suinkaan jakanut tietoa vain Suomeen liittyvistä asioista, vaan Venäjä ja siellä vallitseva tilanne tulivat entistä korostetummin esille sen työssä mitä pidemmälle aika kului. Suomen ja Venäjän vallankumoukset pyrittiin liittämään toisiinsa Nuortevan propagandassa ja usein järjestettyjen suurten puhetilaisuuksien ohjelmisto heijasti juuri tätä näkökulmaa. Esimerkiksi toukokuussa 1918 järjestettiin New Yorkissa Carnegie Hall'issa tilaisuus, jossa oli noin 3 000 henkeä – suurin osa amerikkalaisia. Juhlassa puhuivat Nuortevan lisäksi sosialistipuolueen johtaviin hahmoihin kuuluvat Morris Hillquit ja John Reed. Viimeksi mainittu oli tunnettu vasemmistolainen sanomalehtimies ja myöhemmin hän sai kuuluisuutta erityisesti lokakuun vallankumoukseen liittyvästä ja siitä kertovasta teoksestaan »Kymmenen päivää, jotka järjestyivät maailmaa». Reedin kohtalo liittyy myös Suomen historiaan, sillä Venäjän vallankumouksen jälkeen vuonna 1919 hän saapui Suomeen »miehenä hiilivarastossa».<sup>50</sup> Edellä mainitussa Carnegie Hall'in tilaisuudessa Reed ja muut puhujat vaativat Yhdysvaltoja tunnustamaan sekä Suomen että Venäjän vallankumoukselliset hallitukset.<sup>51</sup>

Suomalaisen Tiedonantotoimiston työstään antama raportti kuvaa myös hyvin edellä esitettyä kehitystä kohti vaihetta, jolloin toimisto

---

48. Ibid. 15. 6. 1918.

49. Ibid. 17.–18. 11. ja 22. 12. 1918.

50. Ks. John Reedin vaiheista erityisesti Suomessa Max Engman och Jerker A. Eriksson. *Mannen i kolboxen. John Reed och Finland* (1979). Nuortevan ja Reedin välisistä suhteista ks. s. 35 ja 39.

51. Ks. Suuret kansanjoukot New Yorkissa tervehtivät Suomen työvänehallitusta. *Raivaaja* 13. 5. 1918.

enemmän ja enemmän kertoi Venäjän tilanteesta ja asioista. Nuorteva kertoo miten asiat nivoutuivat toisiinsa:

Jo aikaisemmissa selostuksissani ja keskusteluissani Yhdysvaltain viranomaisten kanssa minun täytyi käsitellä Venäjän asiaa ja minä en koskaan jättänyt selittämättä, että meidän asiamme, joskin se eräissä kohdissa edustaa Venäjän probleemista erillään olevaa kysymystä, kuitenkin periaatteisiinsa ja tarkoituksperiinsä nähden sekä siihen läheiseen taloudelliseen ja poliittiseen suhteeseen nähden, jossa meidän hallituksemme on Venäjän neuvostohallituksen suhteen, suuressa määrässä riippui siitä, millä tavalla ratkaistiin kysymys Venäjän ja liittolaisten suhteitten järjestämisestä. Näin ollen asiain tässä vaiheessa tärkeimmäksi tehtäväksi tuli Yhdysvaltain hallitukselle selvittää Venäjän asema Venäjän neuvostohallituksen politiikan kannalta, jota minä henkilökohtaisesti kannatan ja olen kannattanut Venäjän vallankumouksen alusta saakka.<sup>52</sup>

Näin siis Nuortevasta vähitellen tuli Neuvosto-Venäjän edustaja, joka kuitenkin toimi epäviralliselta pohjalta. Nuorteva kertoo, että »sikäli kuin Venäjän tilanne yhdistyi työhöni, minä en ryhtynyt esittämään omia mielipiteitäni neuvottelematta Amerikassa olevien niiden venäläisten kanssa, jotka aina ovat kannattaneet neuvostohallitusta». Samalla hän kuitenkin antoi ymmärtää, että neuvostohallitukselta ei oltu saatu mitään täsmällisempiä ohjeita, vaikka tällaisia olisi kovasti jo kaivattu. Suoraa yhteyttä bolševikkihallitukseen ei myöskään oltu vielä saatu.<sup>53</sup>

Tällainen tilanne vallitsi tiedonantotoimiston raportin antamisen aikaan kesällä 1918, mutta ilmeisesti pian ohjeita saatiin Venäjältä. Seuraavan vuoden alussa vakiinnutettiin Neuvosto-Venäjän edustus Yhdysvalloissa ja Nuortevakin siirtyi virallisesti Neuvosto-Venäjän edustuston palvelukseen. Tässä työssä hän sitten hankki itselleen maineen erittäin vaarallisena henkilönä.

Kuten edellä esitetystä ilmenee, Nuorteva alkoi selvästi omasta aloitteestaan ja omasta tahdostaan *puolustaa* ja myös *edustaa* Venäjän vallankumousta Yhdysvalloissa. Ei ole viittaustakaan siihen, että hän olisi saanut määräyksen tai kehotuksen Venäjältä, tai että Yhdysvalloissa asuvat bolševikeille myötämieliset henkilöt tai järjes-

52. Siteerattu raportista, joka on julkaistu Kostiainen (1972), s. 100.

53. Ibid., s. 102.

töt olisivat olleet aloitteentekijöitä. Tämän vuoksi Santeri Nuortevan perustama Suomalainen Tiedonantotoimisto muodostaa keskeisen esivaiheen Neuvosto-Venäjän edustustyön historiassa ja Yhdysvaltain ja Neuvosto-Venäjän/Neuvostoliiton diplomaattisten suhteiden kehityksessä. Tämä tosiasia näkyy hyvin esimerkiksi siinä, että useat amerikkalaiset viranomaiset kääntyivät vuoden 1918 aikana Nuortevan toimiston puoleen nimenomaisella tarkoituksella saada tietoja *Venäjän*, ei Suomen tilanteesta.<sup>54</sup> New Yorkin osavaltiossa toimineen nk. Luskin komitean analyysi Suomen vallankumouksellisten toiminnan yleisestä merkityksestä onkin ilmeisen oikeaan osunut. Komitean raporteissa yhdistetään Suomen vallankumous Venäjän vallankumoukseen: kun punaiset ottivat Suomessa vallan käsiinsä, se heti laajensi Venäjän vallankumouksen propagointimahdollisuuksia Yhdysvalloissa.<sup>55</sup>

### 4.3. Santeri Nuorteva – johtava bolševikki?

#### 4.3.1. Pesäero sosiaalidemokraatteihin

Kun tämän elämäkerran aiemmilla sivulla käsiteltiin Santeri Nuortevan aatteellista kehitystä, todettiin, että hänellä Suomessa oli jonkin verran revisionismiin vivahtavia aatteita. Tuolloin Nuorteva katsoi, että työväestön olisi käytettävä hyväksi kaikkia mahdollisia keinoja asemansa parantamiseksi, myös yhteistyömahdollisuuksia porvarillisten ryhmittymien kanssa. Toisaalta hän joutui äärisuuntaa ajavien amerikansuomalaisten hampaisiin sanoutuessaan irti syndikalismista ja anarkististen keinojen käytöstä. Yhdysvalloissa ollessaan Nuorteva vakiintui lähinnä Fitchburgissa ilmestyvän Raivaajan linjan tukijaksi, eli sosiaalidemokraatiksi.

Pesäero Santeri Nuortevan ja raivaajalaisten, erityisesti lehden

---

54. Ibid. ja vrt. kansio 42, laat. 11. LUSK, NYSL.

55. Revolutionary Radicalism. Its History, Purpose and Tactics with an Exposition and Discussion of the Steps Being Taken and Required to Curb It. Being the Joint Legislative Committee Investigating Seditious Activities, Filed April 24, 1920, in the State of New York, Vol. I (1920), s. 631.

päätoimittaja F.J. Syrjälän, kanssa syntyi Venäjän vallankumouksen jälkimainingeissa. Erottavaksi tekijäksi nousi ensinnäkin Suomen itsenäistymiskysymys. Sosiaalidemokraatit Amerikassa kannattivat tuota ajatusta lämpimästi, eikä Nuortevallakaan varsinaisesti mitään itsenäistymistä vastaan ollut. Mutta kuitenkin, esimerkiksi kirjeessään Suomesta paenneelle Oskari Tokoille lokakuussa 1918, hän korosti, ettei ollut mikään nationalisti. Sen sijaan hän piti loogisena, että Suomesta tulevaisuudessa muodostuisi osa Venäjän yhdysvaltaista tasavaltaa – ilmeisesti jotenkin Yhdysvaltain tarjoaman mallin mukaisesti. Tämä perustuisi Nuortevan mielestä siihen, että Suomi tulisi aina olemaan taloudellisesti riippuvainen Venäjästä, josta Suomi saa raaka-aineensa ja joka muodostaa Suomelle markkina-alueen. Niinpä siis eräs ehdoton edellytys olisi ystävällisten suhteiden säilyttäminen Venäjän kanssa.<sup>56</sup> Mielipiteet, jotka hän kirjeessään Tokoille esitti, olivat lähes sanasta sanaan samoja kuin hän oli tuonut esille Suomessa (ks. ed. s. 50–51).

Tekijä, joka lopullisesti erotti Nuortevan sosiaalidemokraateista, oli hänen Venäjän vallankumouksen vilpitön ihailunsa ja sen saavutusten tunnetuksi tekeminen. Tämä ajoi hänet Suomen Tiedonantotoimiston työstä Neuvosto-Venäjän puolestapuhujaksi ja sitten Neuvosto-Venäjän toimiston työhön. Voidaan sanoa, että näin sosiaalidemokraatista oli tullut, jos ei kommunisti, niin ainakin kommunismiin pyrkivän valtion puolustaja. Vallankumouksen saavutuksia ei amerikansuomalaisen työväenliikkeen piirissä yleensäkään haluttu kieltää. Mutta ero amerikkalaisten sosiaalidemokraattien ja kommunistien välillä syntyi useimmiten juuri siinä, että jälkimmäiset halusivat mielellään noudattaa bolševikkien mallia ja soveltaa heidän teorioitaan ja menetelmiään. Suhtautuminen Kommunistisen Internationaalin johtosemaan oli lopullinen vedenjakaja, kun kommunisteiksi tunnustautuvat katsoivat, että sen johtoon tulisi ehdottomasti alistua.

Santeri Nuorteva itse keskittyi käytännön työhön propagandistina ja suhteiden solmijana. Hän ei näytä osallistuneen kovinkaan aktiivisesti ideologiseen taisteluun, jota käytiin amerikansuomalaisessa ja

---

56. Tokoin ja Nuortevan välinen kirjeenvaihto on julkaistu Reino *Keron* artikkelissa Pessimistin ja optimistin näkemykset Venäjän vallankumouksen onnistumismahdollisuuksista syksyllä 1918. Oskari Tokoin ja Santeri Nuortevan kirjeenvaihtoa yli Atlantin (1972), ks. s. 81–82. Kirjeenvaihdoilla oli merkitystä Nuortevan aatteellisen kehityksen osoittajana, mutta siihen kiinnitettiin viranomaistenkin taholta paljon huomiota. Esimerkiksi Yhdysvaltain Senaatin »bolševikkipropropagandaa» tutkiva komitea sai siitä tietoja ja se sisällytettiin todistusaineistoon. Ks. esim. Bolshevikk Propaganda. Hearings before a subcommittee of the committee on the Judiciary. United States Senate (1919), s. 680, 722–723.



Yhdysvaltain työväenliikkeessä Venäjän vallankumousta seuranneena aikana. Nuorteva asettui Venäjällä syntyneen »työläisten valtion» puolustajaksi ilmeisesti pääosin ihanteidensa vuoksi. Tärkeä taustatekijä on myös ollut hänen erittäin näkyvä ja voimakas antipatiansa tsaarinvaltaa vastaan. Tämän hän oli tuonut erittäin selvästi esiin jo Suomessa moneen kertaan. Nuortevan näkökulmasta bolševikit olivat ennen muuta tsaarinvallan vastakohta.

Edellä esitettyä tukee hyvin Nuortevan asenne, joka ilmenee hänen lokakuussa 1918 amerikkalaiselle sosialistijohtajalle Morris Hillquitille lähettämästään pyynnöstä. Nuorteva pyysi tätä kirjoittamaan kirjeen, jota hän sitten voisi käyttää todisteena omasta aatteellisesta katsomuksestaan amerikansuomalaisten keskinäisissä väittelyissä. Vedoten esimerkiksi käymäänsä kirjeenvaihtoon Oskari Tokoin kanssa, josta myös Hillquit tiesi, Nuorteva pyysi Hillquitia kirjoittamaan, että hän oli vain »konservatiivinen marxilainen» ja että hänen asenteensa perustuivat vain käytännön tosiasioihin.<sup>57</sup> Nuorteva halusi näin antaa itsestään kuvan, ettei hän olisi kiihkoilija. Hän ilmeisesti kuului niihin henkilöihin, jotka katsoivat, että Venäjän vallankumousta oli puolustettava nimenomaan siksi, että se oli ensimmäinen onnistunut työväestön vallankumous. Siksi sitä olisi myös autettava kaikin mahdollisin keinoin.

Sen sijaan ei ole mahdollista selvästi osoittaa Nuortevan yhteyksiä varsinaisen amerikkalaisen kommunistisen liikkeen syntyyn. Venäjän vallankumous aiheutti vähitellen amerikkalaisen sosialistipuolueen kahtiajaon, jolloin »vasen siipi» muodostui puolueen sisälle. Se sai kannatuksensa pääasiassa vieraskielisiltä järjestöiltä kuten venäläiseltä, latvialaiselta ja liettualaiselta kielijärjestöltä. Vuoden 1919 elo–syyskuussa tapahtui lopullinen hajaantuminen ja kahden kilpailevan kommunistipuolueen perustaminen kun Communist Party (CP) ja Communist Labor Party (CLP) syntyivät. Jälkimmäisessä »amerikkalaisella työväestöllä» oli merkittävä osuus kun sen sijaan edellistä dominoivat vieraskieliset.<sup>58</sup>

Amerikansuomalaisilla ei näytä olleen kovinkaan paljon tekemistä nousevan kommunistisen liikkeen kanssa. Monet amerikansuomalaiset työväenliikkeen johtajat kyllä olivat tietoisia kehityksestä ja pitivät yhteyksiä myös maanalaiseen kommunistiseen liikkeeseen Amerikas-

---

57. Nuorteva Morris Hillquitille 28. 10. 1918. The Morris Hillquit papers, rulla 1. SHSW.

58. Ks. esim. Theodore Draper, *The Roots of American Communism* (1963), s. 176–184 ja Irving Howe and Lewis Coser, with the assistance of Julius Jacobson, *The American Communist Party. A Critical History* (1962), s. 37–40.

sa sen jälkeen kun edellä mainitut puolueet joutuivat siirtymään maan alle syksyllä 1919 hallituksen ankaran painostuksen vuoksi. Mutta kun julkinen kommunistipuolue, The Workers' Party of America, perustettiin vuoden 1921 lopulla, suomalaiset olivat sen suurin tukijoukko ja muodostivat 1920-luvun alkupuoliskolla noin 40 % sen jäsenistä, joita tosin ei ollut kuin hieman yli kymmenen tuhatta.<sup>59</sup>

Santeri Nuortevaa monet pitivät johtavana amerikansuomalaisena kommunistina. Sitovaa näyttöä asiasta ei tosin ole. Kuitenkin eräät tuon aikakauden amerikansuomalaiset Nuortevan vastustajat ja myöhemmin eräät historiantutkijat katsovat hänen olleen eräs merkittävimmän Amerikan kommunistisen liikkeen syntyyn vaikuttaneista yksilöistä.<sup>60</sup> Omaelämäkerrassaan Nuorteva korostaa, että hän joutui irtisanoutumaan Suomalaisesta Sosialistijärjestöstä ja sosialistipuolueesta, koska nämä eivät hyväksyneet hänen »linjaansa». Samoin hän kertoo tähän aikaan johtaneensa toimintaa kommunistisen liikkeen luomiseksi *amerikansuomalaisten työläisten* (huom! Nuorteva ei sano amerikkalaisten) keskuudessa.<sup>61</sup>

#### 4.3.2. Sotilastiedustelupalvelun kiinnostuksen kohteena

Nuortevan ilmeisen vapaaehtoinen Neuvosto-Venäjän puolustus- ja edustustyö, jonka hän oli aloittanut Suomalaisen Tiedonantotoimiston yhteydessä, veti puoleensa viranomaisten huomion. Yhdysvaltain sotilastiedustelupalvelun (Military Intelligence) agentti Julius Wulpert raportoi elokuun 30. päivänä vuonna 1918 Chicagossa pidetystä kokouksesta, jossa Nuorteva piti englanninkielisen puheen:

. . . hänen puheessaan ei ollut mitään anti-amerikkalaista ja huolellisuus, jolla hän valitsi sanansa oli silmiinpistävä. Useisiin hänelle osoitettuihin kysymyksiin, jotka koskivat Amerikan hallitusta tai diplomatiaa, hän kieltäytyi vastaamasta tai otta-

---

59. Kostiainen (1978), erit. s. 113–120 ja 122–125.

60. Ibid., erit. s. 80 on käsitelty tarkemmin kysymystä Nuortevan ja amerikansuomalaisten osuudesta amerikkalaisen kommunistisen liikkeen syntyyn.

61. Nuorteva, Avtobiografija.

masta kantaa . . . Kohde (Santeri Nuorteva) puhuu sosialismin puolesta ja on ovela diplomaatti. Hän on ottanut yhteyttä Ulkoministeriön Mr. Miles'iin Washingtonissa ja pyytänyt tämän hallituksen apua sekä ajaa Saksan vastaista politiikkaa »Punaisen hallituksen», jonka virallisena edustajana hän pitää itseään, nimissä. . .<sup>62</sup>

Wulpertin raportti kuvaa myös, miten Nuorteva antoi yksityiskohdaisia ohjeita Yhdysvaltain ja Neuvosto-Venäjän suhteiden järjestämiseksi ja avun lähettämiseksi Venäjälle. Hän vaati myös, että Yhdysvaltain olisi ryhdyttävä toimenpiteisiin kansainvälisen politiikan saralla auttaakseen Neuvosto-Venäjän hallitusta.

Santeri Nuorteva esiintyi vuosina 1918–1920 lähes lukemattomissa tilaisuuksissa puhuen suomeksi, englanniksi ja venäjäksi, aina tilaisuuden kohderyhmästä riippuen. Hän esiintyi yhdessä tunnettujen amerikkalaisten radikaalien kanssa, joista edellä on jo mainittu Morris Hillquit ja John Reed. Lisäksi voidaan mainita New York Call'in toimittaja Eakmonn McAlpine, Novi Mir'in toimittaja Grigori Weinstein ja Revolutionary Age'n toimittaja Louis C. Fraina. Näistä puhe-tilaisuuksista tiedustelupalvelun agentit laativat yksityiskohtaisia selostuksia; hänen puheitaan ja kirjoituksiaan käännettiin englanniksi ja toimitettiin viranomaisten luettavaksi. Santeri Nuortevaa varjostettiin tarkasti ja hänen menemisensä ja tulemisensä kirjattiin ylös kuten näkyy eräästä allekirjoittamattomasta seuraamisraportista kesäkuun 28. päivältä vuonna 1919:

Seurattava tuli 110 W 40th St. osoitteen rakennuksesta (Neuvosto-Venäjän tiedotustoimisto) klo 13.20, osti kaksi sanomalehteä, meni 39. kadun ja 6. Avenuen kulmauksessa olevaan kahvilaan, tuli takaisin em. rakennukseen klo 13.50.

Seurattava tuli 110 W 40th St:n osoitteesta klo 14.25, osti sanomalehden, meni maanalaisella 125. kadun ja Lennox Avenuen kulmaukseen, jossa jäi pois maanalaisesta, meni Raivaaja-talolle osoitteeseen 2056 5th Ave., joka sijaitsee 127. kadun kulmauksessa, klo 15.05.

Seurattava tuli ulos klo 17.50 ja meni asuntoonsa osoitteessa 11 W 126th St. ja odotin siellä klo 18.30:een saakka. Hän ei tullut ulos, joten lopetin seuraamistyön ja poistuinkin paikalta.<sup>63</sup>

---

62. The report by Julius Wulpert, Aug. 30, 1918. MIOC, NA.

63. Kansio 16, laatikko 4, LUSK, NYSL.

Yhdysvaltain sotilastiedustelupalvelun arkistoissa on säilynyt useita hyvinkin dramaattiselta tuntuvia kuvauksia Nuortevan työstä Amerikassa. Niinpä eräsikin raportti viittaa edellisessä luvussa mainittuun 14.5 miljoonan dollarin summaan, jonka hän oli saanut jäädytettyä newyorkilaisessa pankissa. Nyt tosin sen tarkoitukseksi mainittiin maanlaajuisen vallankumouksen aloittaminen.<sup>64</sup>

Eräät muut raportit luokittelivat Santeri Nuortevan äärimmäisen vaaralliseksi agitaattoriksi, eikä missään tapauksessa Yhdysvaltain ystäväksi.<sup>65</sup> Sotilastiedustelupalvelussa laadittiin myös laaja, yli 60 konekirjoitusliuskan mittainen selvitys Nuortevasta. Siinä oli tietoja hänen taustastaan Suomessa, yhteyksistä Venäjälle, toiminnasta amerikkalaisessa sosialistisessa liikkeessä jne. Selvityksen mukaan Nuorteva oli eräs keskeisesti amerikkalaisen kommunistisen liikkeen syntyyn vaikuttaneita henkilöitä. Siinä myös väitettiin, että Nuorteva ja Martens, joka nimitettiin Neuvosto-Venäjän edustajaksi Yhdysvalloissa vuoden 1919 alussa, olivat käyttäneet huomattavia rahasummia saadakseen johtoonsa koko amerikkalaisen työväenliikkeen. Kyseinen raportti myös väitti, että Nuortevasta oli tehty yhdessä eräiden muiden merkittävien radikaalien – muun muassa Eugene V. Debs – kanssa amerikkalaisen Communist Labor Party'n kunniajäsen.<sup>66</sup>

Viranomaisille esitetyissä raporteissa oli usein sekoittuneena sekä tarua että totta, kuten sotilastiedustelupalvelun arkistoaineksen lähempi tarkastelu on selvästi osoittanut. Monet virheelliset tiedot olivat lähtöisin amerikansuomalaisilta oikeistolaisilta, jotka puolestaan halusivat mustamaalata Nuortevaa ja amerikansuomalaista vassemmistoa.<sup>67</sup>

Täydellisenä vastakohtana edellä esitetyille raporteille ja kuvauksille Santeri Nuortevasta voidaan esittää tämän lehtimiestoverin ja ystävän Kalle Rissanen luonnehdinta. Kuvaavana esimerkkinä Rissanen pitää Nuortevan vierailua Duluthissa, Minnesotassa, vuonna 1918. Rissanen kertoo, että Nuortevan piti olla pääpuhujana järjestettävässä tilaisuudessa, mutta Duluthin pormestari kielsi puhetilaisuuden. Rissanen jatkaa kuvaustaan:

---

64. Synopsis of the Case of Santeri Nuorteva. MIOC, NA.

65. Ks. Intelligence Officer, Northeastern Dept., Boston, to Adjutant General, State of Maine, Augusta, Me. Nov. 24, 1919. Kirjeen kopio.

66. Synopsis of the Case of Santeri Nuorteva.

67. Auvo Kostiainen, *Turbulent Times: The Last Years of Santeri Nuorteva in America, 1918–1920* (1980), erit. s. 45, 48–49. Kyseinen artikkeli tarkastelee erityisesti Yhdysvaltain sotilastiedustelupalvelun keräämän materiaalin luotettavuutta.

. . . Tällöin Nuorteva lähti Duluthiin tapaamaan tuota pormestaria . . . Pormestari ei halunnut ottaa häntä lainkaan vastaan, vaan sihteerinsä kautta ilmoitti, että puhetta ei saa pitää. Nuorteva tarttui epätoivoisesti sihteerii rinnukseen ja sai hänet yrittämään uudelleen. Ja viimein tuli vastentahtoinen lupa saapua konttoriin. Me, Nummivuori [am.suom. sosialistijohtaja, osuuskauppamies] ja minä, jäimme odotushuoneeseen. Kohtaukseen kului puoli tuntia. Kuulimme pormestarin korotavan ääntään, kuulimme Nuortevan tasaisen puhetulvan, kuulimme väittelyä ja löimme vetoa: minä, ettei saa puhua, Nummivuori, että saa puhua.

Puolen tunnin kuluttua ovi avautui. Pormestari tuli käsi Nuortevan kainalossa ja heidän hyvästinsä oli ihan sydämellinen. Ja hän touhusi vielä:

– Ja jos Mr. Nuorteva tarvitsee suojelusta, niin lähetän poliiseja, sillä voisihan olla, että huligaanit yrittäisivät häiriötä.

Herrat kumarsivat toisilleen, toivottivat hyvää vointia ja kun olimme ovella, mutisi pormestari itsekseen:

– What a wonderful man, a wonderful man.<sup>68</sup>

Rissanen kuvaus lienee hieman yliampuva, mutta antaa jälleen viitteen Nuortevan puhujankyvystä. Myös muualla tässä elämäkerrassa tulevat hyvin esille hänen eräät keskeiset luonteenpiirteensä: peräänantamattomuus ja kyky tulla toimeen ihmisten kanssa.

Edellä esitetty kohta viittaa yleensäkin Nuortevan »punaisen diplomaatin» työssään kohtaamiin vaikeuksiin. Mutta miksi sitten hän joutui näin suuren huomion kohteeksi? Eräänä yleisenä taustatekijänä lienevät Yhdysvaltain sisäiset vaikeudet. Maa oli keväällä 1917 liittynyt sotaan keskusvaltoja vastaan ja kaikki voimavarat pyrittiin mobilisoimaan sodan voittamiseksi. Kaikkea epäilyttävää, mikä vähänkin viittasi kumouksellisuuteen tai maan turvallisuuden vaarantamiseen oli pidettävä silmällä. Siksi amerikansuomalaisiakin sosialisteja tarkkailtiin, heidän »haalejaan» ja lehtien toimituksia tutkittiin ja aineistoa takavarikoitiin. Harvat suomalaiset sosialistit joutuivat pidätetyiksi, kun sen sijaan amerikansuomalaiset IWW:n kannattajat saivat osakseen kovempaa kohtelua ja pitkiä vankeusrangaistuksia.<sup>69</sup>

Venäjän vuoden 1917 vallankumoukset heijastuivat suoraan amerikkalaiseen mielipiteeseen ja politiikkaan. Amerikkalaiset kannattivat lämpimästi helmikuun 1917 vallankumousta Venäjällä. He katsoi-

68. Kalle Rissanen, Feidias veistää henkilökuvia, s. 112. TYYH/S/k.

69. Ks. Kostianen (1978), erit. s. 90–92.



vat, että siinä noudatettiin suurin piirtein samanlaisia ihanteita kuin Amerikan vallankumouksessa vuonna 1776, eli vapautta, tasa-arvoisuutta ja tasavaltalaisuutta. Lokakuun vallankumous sen sijaan edusti jotain aivan muuta, kun Venäjällä nousivat valtaan selvästi muita kuin mainittuja »amerikkalaisia ihanteita» edustavat ryhmät. Amerikkalaisten suuri enemmistö piti valtaan nousseita bolševikkeja suorastaan pelottavina, kun he olivat avoimesti uskonnonvastaisia ja jopa halusivat kollektivisoida maaomaisuuden, tehtaat ja kaikki tuotantovälineet.<sup>70</sup> Niinpä henkilö, joka Amerikassa edusti samansuuntaisia aatteita, oli helppo leimata vaaralliseksi. Tämänkaltaisesta kiihtyneestä mielentilasta olivat osoituksena erilaiset äärimmäistä amerikkalaisuutta ajavat liikkeet ja toisaalta hallituksen suorittamat radikaalivaihot ja karkotukset. Esimerkiksi vuosien 1919–1920 vaihteessa lähetettiin Yhdysvalloista Neuvosto-Venäjälle »Neuvosto-Arkiksi» ristitty vanha joukkojenkuljetusala Buford, lastinaan 249 anarkistia tai sellaiseksi epäiltyä. Aluksen määräsattama oli Suomen Hanko, josta karkotetut edelleen kuljetettiin rautateitse Venäjälle.

### 4.3.3. Neuvosto-Venäjän tiedotustoimiston sihteerin ja diplomaattisen osaston päällikkö

Vettä myllyyn Santeri Nuortevaan kohdistuville epäilyille antoi hänen Neuvosto-Venäjän edustustyönsä vakiintuminen. Yrityksiä Neuvosto-Venäjän tunnustamiseksi oli Yhdysvalloissa tehty jo heti Venäjän vallankumouksen jälkeen, kun joulukuussa 1917 oli perustettu järjestö nimeltä Friends of the Russian Revolution, joka myös tunnettiin nimellä Friends of New Russia. Sen tarkoituksena oli lähinnä ajaa Neuvosto-Venäjän ehdottamia rauhanehtoja. Vuoden 1918 alussa perustettiin American Bolshevik Bureau of Information, joka oli tiettyssä mielessä vuoden 1919 alussa perustetun Martensin toimiston edeltäjä. American Bolshevik Bureauun luojat olivat kuitenkin puhtaasti amerikkalaisia radikaaleja, jotka näin halusivat edesauttaa nuoren neuvostovaltion aseman vakiintumista.<sup>71</sup>

70. Ks. Thomas Bailey, *America Faces Russia. Russian–American Relations from Early Times to Our Day* (1950), erit. s. 231–232 ja George F. Kennan, *Russia and the West under Lenin and Stalin* (1961), s. 18–19.

71. Draper (1963), s. 106–107.

Edellä mainittujen järjestöjen toiminnan yhteydessä ei Santeri Nuortevan nimeä esiinny. Sen sijaan hän oli eräs vuoden 1918 puolivälissä perustetun järjestön, Soviet Russian Recognition Leaguen, johtomiehistä. Sen puheenjohtajana oli Alexander Trachtenberg, tunnettu emigrantti ja vasemmistolainen.<sup>72</sup> Nuorteva itse tosin väittää perustaneensa Soviet Russian Recognition League'n yhdessä Grigori Weinsteinin, Juri Lomonosovin ja eräiden muiden Yhdysvalloissa toimivien radikaalien kanssa.<sup>73</sup> Nimensä mukaisesti kyseisen »liiton» tarkoituksena oli ajaa Neuvosto-Venäjän tunnustamisasiaa Yhdysvalloissa.

Edellä mainittujen järjestöjen lisäksi Yhdysvalloissa toimi ennen Neuvosto-Venäjän edustustyön vakiintumista muitakin järjestöjä, jotka ajoivat suhteiden parantamista Yhdysvaltain ja Neuvosto-Venäjän välillä. Eräs merkittävimmistä oli Friends of Soviet Russia, jonka päämääränä oli lähinnä aineellisen avun hankkiminen Venäjälle.

Enemmän tai vähemmän epävirallisesti Santeri Nuorteva näyttää muuttaneen Suomalaisen Tiedonantotoimiston työtä Neuvosto-Venäjän edustamiseksi. Nuorteva kertoo elämäkerrassaan, että hän ja edellä mainittu Grigori Weinstein perustivat samanaikaisesti suomalaisen toimiston piirissä tehdyn työn kanssa Neuvosto-Venäjän tiedotustoimiston, joka teki laajaa propagandatyötä Venäjälle tapahtuvaa ulkomaista interventiota vastaan ja neuvostohallituksen tunnustamiseksi.<sup>74</sup> Tämä toimisto on ilmeisesti sama kuin Martensin toimisto, jota tarkastellaan jäljempänä. Nuortevan antamat tiedot ovat ristiriitaisia esimerkiksi neuvostoliittolaisiin lähteisiin verrattuna, sillä niissä ei tuoda hänen nimeään kovinkaan voimakkaasti esille. Päähuomio on selvästikin Martensissa.

Edellä esitetty Neuvosto-Venäjän tiedotustoimiston perustamiseen johtava kehityslinja sisältää voimakkaan vapaaehtoista työtä. Ilmeisesti Nuorteva ja muut Neuvosto-Venäjän puolustajat toimivat kokonaan vapaaehtoiselta pohjalta. Rahoitus saatiin lahjoituksina, tai kuten Nuorteva kertoo, luentopalkkioina ja palkkioina »muusta työstä».<sup>75</sup> Santeri Nuortevalla oli hyvin merkittävä asema neuvostohallituksen puolesta Amerikassa tehdyssä työssä ennen varsinaisen tiedotustoimiston perustamista. Tätä kuvastaa myös amerikkalaisen kommunistisen liikkeen tutkijan Theodore *Draperin* arvio. Hän kat-

---

72. *Ibid.*, s. 109 ja »Soviet Russian Recognition League», kansio 14. laatikko 13. LUSK, NYSL.

73. Nuorteva, *Avtobiografija*.

74. *Ibid.*

75. *Ibid.*

soo, että Nuorteva oli kaikkein huomattavin bolševikkien puolestapuhuja Yhdysvaltain lehdistössä ennen kuin sen edustus saatiin järjestettyä.<sup>76</sup>

Neuvostohallitus nimitti Maksim Litvinovin, joka tuolloin oleskeli Pariisissa, kesäkuussa 1918 täysivaltaiseksi edustajakseen Yhdysvaltoihin.<sup>77</sup> Diplomaattisuhteet maiden välillä eivät kuitenkaan vielä lähteneet kehittymään suotuisasti. Vuoden 1919 alussa neuvostohallitus nimitti Neuvosto-Venäjän tiedotustoimiston (josta käytettiin englanninkielistä nimitystä Soviet Russian Information Bureau) johtajaksi Ludvig C.A.K. Martensin. Hän jätti virallisen valtakirjansa Washingtoniin; vastaanottopäiväksi siihen on merkitty 22. 3. 1919. Valtakirjaan oli liitetty laajahko kirjelmä, jossa selostettiin olosuhteita Venäjällä, ja jossa lopuksi esiteltiin amerikkalaisille avautuvia laajoja markkinoita ikäänkuin houkuttimeksi. Kirjelmän allekirjoittajat olivat Martens ja Nuorteva.<sup>78</sup>

Martensin nimittäminen merkitsi Santeri Nuortevan ja monien muiden henkilöiden työn tulosten vakiinnuttamista. Martens (1875–1948) oli liittynyt Venäjän vallankumoukselliseen liikkeeseen jo vuonna 1893 ja joutunut lähtemään poliittiseen maanpakoon vuosisadan vaihteessa. Martens oli saapunut Yhdysvaltoihin vuonna 1916. Venäjältä oli sinne tullut ensimmäisen maailmansodan alkuun mennessä jo yli kolme miljoonaa siirtolaista ja esimerkiksi New Yorkissa oli laaja venäläinen siirtokunta. Oltuaan Weinberg & Posnerin koneiliikkeen varapuheenjohtajana Martens tammikuun toisena päivänä vuonna 1919 sai nimityksen Neuvosto-Venäjän edustajaksi. Tätä työtä hän jatkoi aina vuoden 1921 alkupuolelle, jolloin hän palasi Moskovaan ja Neuvosto-Venäjän virallisuontoinen edustustyö lopetettiin Yhdysvalloissa.<sup>79</sup> Vuoden 1920 joulukuussa Martens määrättiin

---

76. Draper (1963), s. 109.

77. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1918. Russia, Vol. I (1931), s. 551. (PRFR).

78. PRFR 1919, Russia (1937), s. 133–141.

79. Ks. Weekly Bulletin 24. 3. 1919. Toimiston perustamisesta tarkemmin myös G. Ja. Tarle, Druz'ja strany sovetov. Učastije zarubežnyh trudjaščihša v vosstanovlenii narodnogo hozjajstva SSSR v 1920–1925 gg. (1968), erit. s. 24, n. 45; Weekly Bulletin kertoo 31. 3. 1919 että valtakirja jätettiin Washingtoniin 19. 3. 1919. Omaelämäkerrassaan Nuorteva myös kertoo sihteeriksi nimittämisenä tapahtuneen maaliskuussa 1919. Nuorteva, Avtobiografija. Kirjoittaessaan omaelämäkertaansa Nuorteva tosin merkitsi virheellisesti tapahtumavuodeksi 1918. Martensin tehtävästä Amerikassa vrt. myös Istorija diplomatii. Tom III (1965), s. 187–189 ja Diplomaticeskij slovar'. Tom II (1971), s. 250. Martensin elämäkerta on G. Jevgen'jev & B. Sapik, Revoljucioner, diplomat, učenyj (O L. K. Martense) (1960); vrt. Sutton (1974), s. 114.

karkotettavaksi, mutta itse karkotustoimenpidettä ei suoritettu, *Browderin* mukaan koska ei haluttu liiaksi kärjistää Yhdysvaltain ja Neuvosto-Venäjän suhteita.<sup>80</sup> Yhdysvallat ei solminut diplomaattisuhteita Neuvostoliiton kanssa ennen kuin vasta vuonna 1933.

Neuvosto-Venäjän Tiedotustoimiston työ Yhdysvalloissa vuosina 1919–1920 oli kieltämättä mittavaa. Toimisto sijoittui New Yorkin keskustaan World Tower Building'iin, osoitteeseen 110 W. 40 Street. Toimiston sijoittamisen New Yorkiin, ei pääkaupunki Washingtoniin, amerikkalainen Anthony C. *Sutton* katsoo osoittavan, että sen tehtävänä ei ollut niinkään diplomaattinen toiminta kuin kaupallisten suhteiden luominen Yhdysvaltain ja Neuvosto-Venäjän välille.<sup>81</sup>

Kun Yhdysvaltain sisäinen tilanne toimiston luomisen aikoina oli hyvin kireä, ei ole ihme, että sitä seurattiin tarkasti ja lopulta päädyttiin tiedonantotoimiston tarkastamiseen ja sen arkistojen takavarikointiin. Vaikeassa ilmapiirissä toimiston edustajat Martens ja Nuorteva muun muassa joutuivat olemaan radikaalien toimintaa tutkivan senaatin komitean kuulustelussa. Nuorteva myös kertoo, että hän joutui olemaan muutaman päivän vankeudessa,<sup>82</sup> ilmeisesti juuri edellä mainitun takavarikon yhteydessä.

Joka tapauksessa toimisto otti palkkalistoilleen lähes neljäkymmentä henkilöä, joista monet nähtävästi vain nimellisesti. Päällikkönä oli Martens, toimistopäällikkönä edellä mainittu Grigori Weinstein ja sihteerinä Santeri Nuorteva, jolle oli nimetty myös henkilökohtainen sihteeri Dorotha Keen. Säilyneiden henkilöluetteloiden perusteella voidaan päätellä, että toimiston työsarka oli todella laaja: siinä oli kaupallinen, teknillinen, lääketieteellinen, taloudelliset–tilastollinen, toimituksellinen, lakiasian ja tiedotusosasto ja jokaisessa näistä useita työntekijöitä. Joukossa olivat aiemmin mainittu sosialistinen asianajaja ja sosialistipuolueen johtaviin hahmoihin kuulunut Morris Hillquit sekä tunnettu taloushistorioitsija Isaac A. Hourwich.<sup>83</sup> Nuorteva oli arvoasteikossa toisena heti toimiston johtajan Martensin jälkeen.

Santeri Nuortevan työ näyttää olleen pääasiassa informaation järjestämisestä Venäjän tilanteesta tiedotusvälineille mahdollista julkai-

---

80. Robert Paul Browder, *The Origins of Soviet–American Diplomacy* (1953), s. 14–16. Vrt. PRFR 1919, *Russia* (1937), s. 146–149.

81. Sutton (1974), s. 114.

82. Nuorteva, *Avtobiografija*.

83. U.S., House of Representatives, *Conditions in Russia* (Committee on Foreign Affairs), 66th Congress, 3rd Session. Washington, D.C., 1921, lainattu tieto teoksesta Sutton (1974), s. 202–203.



*Kuva 7. Santeri Nuorteva ja Ludvig Martens Yhdysvaltain senaatin asettaman komitean kuultavina Washingtonissa, D.C. v. 1919. (TA)*

sua varten. Tästä antaa hyvän kuvan hänen toimittamansa *Weekly Bulletin of the Bureau of Information on Soviet Russia*, joka alkoi ilmestyä keväällä 1919 New Yorkissa, kunnes sen seuraajaksi perustettiin aikakauslehti *Soviet Russia*. *Weekly Bulletin* samoin kuin *Soviet Russia* sisälsivät kuvauksia Neuvosto-Venäjän diplomaattisista pyrkimyksistä, erilaisia hallinnollisia asiakirjoja Neuvosto-Venäjältä, kuvauksia ihmisten elämästä siellä, tietoja kaupankäynnin edistymisestä Neuvosto-Venäjän ja Yhdysvaltain välillä jne.

Paitsi yleensä tiedotustoimintaa, näyttää Nuortevan vastuulla joko määräyksestä tai vapaaehtoisesti olleen myös diplomaattinen toiminta. Monissa asiakirjoissa hänestä käytetäänkin nimitystä »diplomaattisen osaston päällikkö». <sup>84</sup> Eräs esimerkki Nuortevan aktiivisuudesta

84. Ks. esim. *Synopsis of the Case of Santeri Nuorteva*. MIOC, NA.



tällä saralla oli hänen pyrkimyksensä vaikuttaa Pariisin rauhanneuvottelujen kulkuun vuoden 1919 alussa. Neuvostohallitus oli vallankumouksen jälkeen asettanut päämääräksi rauhan solmimisen ja sen vuoksi keväällä 1918 oli tehty erillisrauha Brest-Litovskissa Saksan kanssa. Siinä Venäjä menetti laajoja alueita, mutta samalla rauha tarjosi mahdollisuudet ratkaista nopeammin maan sisäiset ongelmat.

Maailmansodan loppuselvittelyjen yhteydessä voittajavaltojen edustajat kokoontuivat Pariisiin päättämään Saksan kohtalosta ja yleensä maailman kehityksen suunnasta. Neuvotteluissa törmättiin usein ongelmaan, joka aiheutui Neuvosto-Venäjästä ja sen sisäisestä tilanteesta. Toisaalta tunnettiin pelkoa bolševikkeja kohtaan ja toisaalta haluttiin palauttaa sinne rauhantila ja saada näin venäläiset mukaan rakentamaan Yhdysvaltain presidentti Wilsonin kaavailemaa tulevaisuuden rauhan maailmaa. Pariisissa vallitsi melko lailla toisistaan poikkeavia mielipiteitä siitä, miten Venäjän tilanne tulisi hoitaa. Wilsonin ehdotuksesta päätettiin kutsua kaikki Venäjän sotivat osapuolet erilliseen kokoukseen Prinkipoon, eristetylle saarelle Marmaramerelle. Kokouksesta ei kuitenkaan tullut mitään, kun Venäjän vastavallankumoukselliset kieltäytyivät, vain bolševikit olisivat olleet valmiit konferenssiin.<sup>85</sup>

Kyseinen kokouskutsu lähetettiin 22. 1. 1919 ja kun asiasta kantautui tieto Amerikkaan, Nuorteva päätti omakohtaisesti yrittää vaikuttaa asioiden kulkuun. Hän lähetti ensiksi kirjeen Granville S. MacFarlandille, suuren Hearst-julkaisuyhtymän lainopilliselle neuvonantajalle, jolla tiesi olevan tärkeitä suhteita. Kirjeessään hän puolusti voimakkaasti Neuvosto-Venäjää ja kertoi haluavansa edesauttaa Yhdysvaltain ja Neuvosto-Venäjän keskinäisen yhteisymmärryksen parantamisessa. Hän myös puolusteli Venäjän bolševikkihallituksessa siihen asti ilmennyttä vastenmielisyyttä neuvotteluihin länsivaltojen kanssa. Nuorteva katsoi sen johtuneen heidän osakseen tulleesta kohtelusta, kun esimerkiksi eri ulkovaltojen sotajoukot operoivat sen alueella. Eräänä osoituksena bolševikkien syrjinnästä hän piti heidän jättämistään Pariisin konferenssin ulkopuolelle. Asiantilan korjaamiseksi ja vääryyksien hyvittämiseksi Nuorteva ilmoitti haluavansa lähettää sähkeen Leninille Yhdysvaltain edustajien välityksellä. Sähkeessä hän kehottaisi bolševikkeja lähettämään edustajat suunniteltuun Prinkipon konferenssiin ja korostaisi, että maan kansainvälinen

---

85. Seth P. Tillman, *Anglo-American Relations at the Paris Peace Conference of 1919* (1961), s. 137–139; vrt. Mayer (1968), s. 410–449, missä käsitellään hyvin yksityiskohtaisesti neuvotteluvaihetta.

asema vahvistuisi, kun se saisi paljon julkisuutta osakseen. Nuorteva tarjoutui jopa itse lähtemään välittäjäksi ja siinä tarkoituksessa vierailemaan Venäjällä ja Pariisissa.<sup>86</sup>

MacFarland kommentoi virkaatekeväälle ulkoministerille Frank Polkille Nuortevan pyyntöä myönteiseen sävyyn. Hän kertoi uskovan, että Neuvosto-Venäjän johtajat arvostivat Nuortevan kommentteja Amerikan tilanteesta.<sup>87</sup> Vaikka Polk sai pian vastaanottaa vierailulle Nuortevan, tämän apulaisen Harold Kellockin ja MacFarlandin, hän kuitenkin asennoitui Nuortevaan varauksellisesti. Muistiossaan hän kertoo tämän johtuneen Nuortevan esittämistä virheellisistä Venäjää koskevista lausunnoista. Polk lupasi kuitenkin lähettää Nuortevan haluaman sähkeen Pariisiin konferenssiedustajilleen ja viittasi samalla siihen, että amerikkalaisen delegaation jäsenet kuten eversti House kyllä tunsivat Nuortevan. Myös Polk arvioi tämän olevan hyvin perillä asioista ja oletti sähkeen ehkä vievän asioita Pariisissa eteenpäin.<sup>88</sup>

Ei ole selvyyttä siitä, vaikuttiko Nuortevan toiminta jotenkin Pariisin neuvottelujen kulkuun. Anthony C. Suttonin mukaan hänen sähköttään Leninille ei kuitenkaan välitetty eteenpäin.<sup>89</sup> Joka tapauksessa muutamia päiviä sen jälkeen kun Nuorteva oli vierailut Polkin luona (tämä tapahtui ilmeisesti 28. tai 29. 2. 1919) Neuvosto-Venäjän ulkoasiainkomissaari Čičerin ilmoitti bolševikkien hyväksyvän kokouskutsun Prinkipoon.<sup>90</sup> Kuitenkaan ei tämä yritys, eivätkä muut vuoden 1919 aikana tehdyt toimenpiteet johtaneet konkreettisiin rauhanneuvotteluihin. Santeri Nuortevan osalta esimerkki kuitenkin osoittaa, että hän nautti Yhdysvaltain korkeimmissakin piireissä arvonantoa ja että hänen mielipiteitään todella kuunneltiin.

#### 4.3.4. Kaupallista aktiviteettia

Tuntuu ehkä hieman yllättävältä, että Santeri Nuorteva ja Martinsin johtama toimisto olivat aktiivisesti mukana pyrkimyksissä luoda

---

86. Ks. Polkin muistio 29. 1. 1919. Records of the Dept. of State Relating to Internal Affairs of Russia and Soviet Union, 1910–1929, ryhmä 861.00/3875 (mf. 19); ja G. S. MacFarland Frank Polkille 28. 1. 1919. 861.00/4044 (mf. 20). NA.

87. Ibid.

88. Polk Yhdysvaltain edustajille Pariisin rauhankonferenssissa 29. 1. 1919. 861.00/3923 b (mf. 19). NA.

89. Sutton (1974), s. 114.

90. Ks. Tillman (1961), s. 139, nootti 13.

taloudellisia suhteita amerikkalaisten ja neuvostovenäläisten yritysten välille. Esimerkiksi Martens itse antoi pian toimiston perustamisen jälkeen lausunnon, jossa hän totesi sen pääasialliseksi tehtäväkentäksi kaupallisten suhteiden kehittämisen.<sup>91</sup> Vaikka lausunnolla ehkä pyrittiinkin lieventämään siihen kohdistuneita epäluuloja, niin sen antamisella oli vahva yhteys käytännön tapahtumiin. Tosiasiallisesti diplomaattisten suhteiden solmiminen ja tunnustuksen saaminen lienevät olleet tiedonantotoimiston työn perimmäinen tarkoitus, mutta käytännössä erittäin vaikeat saavuttaa. Sen sijaan taloudellisten suhteiden solmimiseen näytti olevan hyviä mahdollisuuksia.<sup>92</sup>

Kaupankäynnin kehittämisyhtymykset Yhdysvaltojen kanssa olivat olennainen osa bolševikkihallituksen taloudellista jälleenrakentamispolitiikkaa.<sup>93</sup> Taloudellinen tilanne oli Venäjällä vallankumouksen jälkeen hyvin sekava ja sitä pahensivat edelleen sisällissota ja ulkovaltojen interventio. Taloussuhteiden solmiminen palveli myös ulkopoliittisia tarkoituksia, sillä sen avulla voitiin yrittää vahvistaa neuvostohallituksen kansainvälistä asemaa.

Venäjällä tarvittiin kipeästi koneita, vaatteita, kemikaaleja, lääkkeitä ja monia muita tarvikkeita. Vastineeksi venäläiset saattoivat tarjota esimerkiksi raaka-aineita kuten puuta, ulkomaisille yrityksille konsessioita eli toimilupia jne. Anthony C. Sutton on tutkinut Wall Streetin suhtautumista bolševikkien valtaannousuun ja Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton kauppasuhteiden kehittymistä Venäjän vallankumouksen jälkeen. Hänen tutkimustulostensa, joiden aineisto ei ehkä aina ole kovin vakuuttavaa, ja muiden tietojen perusteella näyttää siltä, että Martensin toimisto todella myös sai aikaan kontakteja eri yrityksiin ja edisti kaupallisten suhteiden solmimista merkittäväällä tavalla. Neuvosto-Venäjän tiedonantotoimiston yhteydenotot sisältsivät melko erikoislaatuisen kontrastin: kuinka kapitalismin vastustajat pyrkivät yhteyteen todellisten suurkapitalistien kanssa, ja toisaalta Suttonin mukaan nämä todella halukkaasti ryhtyivät taloussuhteisiin. Perustelu amerikkalaisen osapuolen innostukselle on Suttonin käsityksissä selväpiirteinen: taloudellisen hyödyn ja voiton tavoittelu samalla kun nimellisesti voitiin esiintyä neuvostovastaisen politiikan kannattajina.

91. Ks. Weekly Bulletin 24. 3. 1919.

92. Vrt. Tarle (1968), s. 70–71.

93. V. A. Šiškin on käsitellyt laajassa artikkelissaan kauppasuhteiden luomista länsimaihin vallankumouksen jälkeisinä vuosina. Ks. V. A. Šiškin, Rol' V. I. Lenina v razvitii meždunarodnyh ékonomičeskikh svjazej sovetskogo gosudarstva. Leninskaja vnešnjaja politika sovetskoi strany 1917–1924 (1969), passim.

*Sutton* on myös osoittanut, että amerikkalaisen pääoman edustajat olivat yhteydessä venäläisiin kumouksellisiin jo ennen vallankumousvuotta 1917 ja että tuolloin näille tarkoitettu rahaliikenne kulki erityisesti Tukholman kautta. Rahavaroja saatiin esimerkiksi New York Guaranty Trust Company'ltä.<sup>94</sup> *Anthony C. Sutton* on luetteloinut tutkimuksessaan »Wall Street and the Bolshevik Revolution» merkittäviä amerikkalaisia liikeyrityksiä, joiden kanssa Soviet Russian Information Bureau teki vuoden 1919 aikana sopimuksia koneista, ruuasta, vaatteista ja muusta tärkeästä tavarasta. Näiden kauppohen arvo ylitti 20 miljoonaa dollaria.<sup>95</sup>

Santeri Nuortevalla tuskin oli mitään laajempaa kaupallista kokemusta lukuunottamatta nuoruusvuosiaan, jolloin hän työskenteli apulaisena mm. laivatarvikkeita myyvässä liikkeessä. Martensilla sen sijaan oli kaupallista kokemusta, sillä hän oli varsinaiselta ammatiltaan liikemies. Ennen siirtymistä Neuvosto-Venäjän edustustyöhön hän oli ollut amerikkalaisen koneliikkeen johdossa. Kuvan siitä, miten laajat yhteydet amerikkalaiseen liikemaailmaan Neuvosto-Venäjän tiedonantotoimistolla on ollut antavat seuraavat tiedot. New Yorkin osavaltion radikaalien toimintaa tutkivan Luskin komitea takavarikoitua toimiston materiaalin 12. 6. 1919, löydettiin joko lähetettyjä tai saapuneita kirjeitä lähes tuhannen amerikkalaisen yrityksen kohdalta. Eräässä lehtihaastattelussa ilmenevät myös suuret luvut: Nuorteva ilmoitti olevansa Neuvosto-Venäjän »ostopäällikkö» (purchasing director), joka oli pitänyt yhteyttä muun muassa suureen International Harvester Companyyn. Lisäksi hän väitti olleensa yhteydessä noin 500 henkilöön, joista löytyisivät tarkemmat tiedot toimiston papereista.<sup>96</sup> Neuvostoliittolaisen historiantutkijan *Leo Sunin* mukaan Martens ja Nuorteva saivat osakseen niin suurta kiinnostusta liikemiespiireissä, että heidät molemmat valittiin Bostonissa toimineeseen »kansainvälisen vapaakaupan liiton neuvottelukomiteaan».<sup>97</sup>

Venäjän vallankumoukselliset pyrkivät tunnetusti rahoittamaan toimintaansa ulkomailla käyttämällä hyväkseen haltuunsa joutuneita tsaarinvallan aikaisia rahavaroja ulkomaisten pankeissa ja myös muut-

---

94. *Sutton* (1974), erit. s. 58–63. Neuvostohallitus oli jo v. 1918 keskustellut mahdollisuuksista aktivoida kauppasuhteita länsivalttojen kanssa, mutta sisäisen sekasorron vuoksi esimerkiksi konsessioita ei vielä voitu myöntää. Parin vuoden kuluttua näiden suhteen voitiin jo ryhtyä käytännön toimiin. Ks. esim. *Sune Jungar, Skandinavische Unternehmen in der sowjetischen Konzessionspolitik der zwanziger Jahre* (1980), s. 525.

95. *Sutton* (1974), s. 158.

96. Vrt. *New York Times* 21. 6. 1919.

97. *Suni*, Huomattava kumousmies.

tamalla rahaksi erilaisia arvoesineitä. Niinpä vuoden 1919 maaliskuussa Martens ilmoitti, että hänen edustamansa valtio asettaisi *kaupankäynnin alkuvaiheissa\** käytettäväksi 200 miljoonaa dollaria, jotka sijoitettaisiin eurooppalaisiin ja amerikkalaisiin pankkeihin.<sup>98</sup> Vuoden 1920 alusta lähtien rahat ja arvoesineet kulkivat erityisesti Norjaan ja Ruotsiin, mistä ne toimitettiin edelleen maksuksi saaduista tavaroista.<sup>99</sup> Rahaa tuli ilmeisesti suoraan Nuortevankin käyttöön. Tähän viittaa esimerkiksi Carl Sandburgin tapaus, josta on säilynyt paljon kirjeenvaihtoa Nuortevan ja amerikkalaisten viranomaisten välillä. Kyseisen henkilön oli määrä tuoda Nuortevalle huomattava shekki, joka oli lähtöisin Neuvosto-Venäjältä. Yhdysvaltain poliisi kuitenkin takavarikoi sen.<sup>100</sup>

Santeri Nuorteva voidaan siis yhdistää eräänä merkittävänä tekijänä kaupallisten suhteiden solmimiseen Yhdysvaltain ja Neuvosto-Venäjän välillä. Eräät ovat jopa sensaationhaluisesti pyrkineet rinnastamaan Nuortevan toiminnan nykyajan mielikuvitushahmoon James Bondiin.<sup>101</sup> Tosiasioiden perusteella voidaan kuitenkin nähdä Nuortevan merkittävä panos länsimaiden ja Neuvosto-Venäjän kaupallisten ja taloudellisten suhteiden kehittämisessä neuvostovallan alkuvuosina. Sen lisääntyvä toimeliaisuus tällä alalla ei luonnollisesti koskenut pelkästään Yhdysvaltoja, vaan monia muitakin maita, kuten esimerkiksi Kanadaa, josta tulee puhe hieman jäljempänä, Saksaa ja Isoa-Britanniaa. Kaikki nämä maat pyrkivät saamaan jalansijan avautuvilla Neuvosto-Venäjän markkinoilla.<sup>102</sup>

Kaikki amerikkalaiset radikaalit eivät kuitenkaan katsoneet suopeasti toimiston vilkasta aktiivisuutta kaupallisella alalla. *Howe & Coserin* mukaan ristiriidat juonsivat siihen, että Martensin toimisto oli mieluiten yhteistyössä kommunistisen työväenpuolueen (CLP) kanssa, joka oli kansallisuuskokoonpanoltaan vahvasti amerikkalainen. Sen sijaan venäläisten emigranttien dominoima kommunistinen puo-

---

\* painotus kirjoittajan

98. Ks. *Weekly Bulletin* 24. 3. 1919.

99. Sutton (1974), s. 159.

100. Santeri Nuortevan ja Yhdysvaltain viranomaisten välistä kirjeenvaihtoa »Sandburgin tapauksesta», ks. esim. MIOC arkisto, NA.

101. Ks. Veli Virkkunen, Santeri Nuortevan arvoitus. *Uusi Suomi* 27. 7. 1980.

102. Anthony C. Sutton, *Western Technology and Soviet Economic Development 1917 to 1930* (1968), erit. s. 310–343. Ison-Britannian kohdalla voidaan todeta sen pyrkineen avaamaan kauppasuhteensa Itämeren alueella jo vuonna 1919 ja sen kauppapolitiikka Neuvosto-Venäjääkin kohtaan liberalisoitui selvästi vuoden 1919 lopulta lähtien. Ks. esim. Olavi Hovi, *The Baltic Area in British Policy, 1918–1921*. Vol. I: *From the Compiègne Armistice to the Implementation of the Versailles Treaty*, 11. 11. 1918–20. 1. 1920 (1980), s. 198–204.



lue (CP) ei päässyt yhtä hyvään kontaktiin heidän kanssaan. Venäläiset pyrkivät ottamaan johtoaseman amerikkalaisessa kommunistisessa liikkeessä ja väittivät Martensin toimiston tehneen väärin ottaessaan palvelukseensa esimerkiksi sellaisen tunnetun sosialistin kuin Morris Hillquitin. Emigrantit väittivät myös, että Martensin toimiston toiminta kaupallisten suhteiden järjestelijänä ja kehittäjänä bolševikien ja amerikkalaisten kapitalistien välillä oli jyrkässä ristiriidassa vallankumouksellisten periaatteiden kanssa. Kiista ja syytökset kävivät jopa niin ankariksi, että Kommunistisen Internationaalin oli puuttuttava asioihin ja hillittävä venäläisten keulamiehen Isaac Hourwichin toimintaa.<sup>103</sup> Koska Nuorteva oli omaksunut hyvin aktiivisen roolin juuri kaupallisen alan suhteiden luojana, nähtävästi hänkin joutui kritiikin kohteeksi. Ehkä juuri tästä voidaan vetää yhteyksiä vuoden 1921 maaliskuussa tapahtuneeseen Nuortevan pidättämiseen Neuvosto-Venäjällä.

Tarkasteltaessa Santeri Nuortevan Yhdysvalloissa viettämää aikaa (vuoden 1912 alusta kesään 1920) kokonaisuutena, voidaan selvästi nähdä hänen toimeliaisuutensa ja monipuolisuutensa. Tänä aikana Nuorteva työskenteli sekä amerikansuomalaisten että amerikkalaisten radikaalien parissa. Venäjän vallankumouksen innoittama Nuorteva oli jatkuvasti yhteydessä tiedotusvälineisiin ja yhteydet hallituksen ja liikeyritysten edustajiin muodostuivat hänelle rutiiniksi.

Nuortevasta käytettiin useissa yhteyksissä nimitystä »vaarallinen bolševikki». Mutta miten nämä sanat sopivat häneen? Nuortevan työ oli lähinnä propagandan tekemistä Neuvosto-Venäjän puolesta. Toisen työnsaran muodosti toiminta kaupallisella sektorilla ja hänen keskeinen tavoitteensa oli vaikuttaa siihen, että Neuvosto-Venäjälle saataisiin kipeästi kaivattuja tarvikkeita. Tämä työ tuskin teki hänestä amerikkalaisille vaarallista. Entä oliko Nuorteva sitten bolševikki? Ainakin voidaan sanoa, että hänellä oli jo Suomen ajoilta yhteyksiä Venäjän vallankumouksellisiin ja esimerkiksi Leniniin. Nuorteva oli myös perehtynyt hyvin sosialististen aatteiden kehitykseen, hän oli seurannut tiiviisti Venäjän vallankumoustopahtumia ja asettunut Venäjän bolševikkien kannattajaksi. Amerikassa hän pyrki tekemään vallankumouksellisten aatteita tunnetuksi ja siinä mielessä teki »bolševistista propagandaa». Vaikka Nuortevasta näin ollen löydetään bolševikki-nimitykseen oikeuttavia piirteitä, niin vasta sen jälkeen kun hän siirtyi Neuvosto-Venäjälle, hänestä todella tuli bolševikki.

---

103. Howe and Coser (1962), s. 62.

Tuolloin hänet hyväksyttiin Venäjän kommunistisen puolueen (b) jäseneksi.

Käsitys Santeri Nuortevan vaarallisuudesta oli ilmeisesti liioiteltua ja heijasti pikemminkin Yhdysvaltain sisäisiä oloja ja radikaalipelkoa. Paljolti samanlaisen maineen Nuorteva sai Kanadassa. Kun kanadan-suomalaiset sosialistit joutuivat vaikeuksiin viranomaisten kanssa 1910-luvun lopulla ja heidän järjestönsä olemassaolo oli vaakalaudalla, Nuorteva tuli avuksi. Ilmeisesti juuri tuolloin hän sai ensimmäiset kontaktit Kanadan hallitusviranomaisiin.<sup>104</sup> Kanadan äärioikeistoon kuuluvat henkilöt jopa väittivät tuolloin, että Nuortevan tarkoituksena oli levittää vallankumous Kanadaan ja perustaa sinne neuvostovalta. Väitteisiin kuului myös, että Santeri Nuorteva oli Yhdysvalloissakin ollut kumoushankkeiden keskushenkilö. Mitään Neuvosto-Venäjältä tulleista rahoista ei käytetty ostoksiin, vaan vallankumouksen aikaansaamiseen.<sup>105</sup>

Nämä väitteet voidaan suurelta osin jättää huomiotta. Niiden pohjalla on kuitenkin se tosiasia, että Nuorteva tunnettiin molemmissa maissa ja että häntä pidettiin näkyvän toimintansa vuoksi merkittävänä radikaalina. Myös Kanadan hallitus tuli myöhemmin vuosina osoittamaan, että sillä oli hyvin kielteinen käsitys Nuortevasta.

- 
104. Tästä kriisivaiheesta ks. Arja Pili, *Finnish-Canadian Radicalism and the Government of Canada from the First World War to the Depression*. Finnish Diaspora I (1981), erit. s. 23–29 ja Auvo Kostiainen, *Contacts between the Finnish Labour Movements in the United States and Canada*. Finnish Diaspora I (1981), s. 38–39.
  105. Ks. esim. Lieut.-Col. J. B. Maclean, *Planning Soviet Rule in Canada*. Tracing to the Centre of the Web. Maclean's Magazine, Vol. XXXII, no. 8, Aug. 1919, pp. 33–34, 48–50 ja C. H. Cahan, K. C., *Nuorteva's Insidious Propaganda*. Ibid., Vol. XXXII, no. 9, Sept. 1919, s. 38–39.

## 5. Kansainvälinen kiistakapula – Nuorteva palaa Eurooppaan

### 5.1. Kauppasuhteita kanadalaisten kanssa

Suomen vallankumousohallituksen ja Neuvosto-Venäjän edustustyön jälkeen Santeri Nuorteva siirtyi pois Yhdysvalloista. Siitä miksi hän lähti maasta, on esitetty jälleen erilaisia väitteitä. Väinö *Voionmaa* kertoo lyhyessä Nuortevan elämäkerrassaan, että tämä karkotettiin Yhdysvalloista vuonna 1919.<sup>1</sup> Väitteellä on ollut sen verran todellisuuspohjaa, että huhuja Nuortevan karkottamisesta liikkui Yhdysvalloissa. Tiedot aikeista tulivat myös Suomen hallituksen Yhdysvalloissa olevalle edustajalle A. H. Saastamoiselle, joka katsoi helmikuussa 1920 aiheelliseksi sähköttää asiasta Suomeen. Saastamoinen kertoi saaneensa tietää, että Nuorteva lähetettäisiin syntymämaahansa Suomeen. Ehkä saamiensa ohjeiden ja oman arvionsa perusteella Saastamoinen katsoi kuitenkin parhaaksi yrittää estää »tämän vaarallisen ja erittäin taitavan herran» Suomeen tulon.<sup>2</sup>

Yhdysvaltain sotilastiedustelupalvelun arkistossa on jäljennös Santeri Nuortevan diplomaattipassista, jonka oli antanut hänen esimie-

---

1. V. V. (Väinö Voionmaa) (1932), s. 235.

2. Saastamoisen sähke ulkoministeriölle 26. 2. 1920 (14/338 Sa.) sekä allekirjoittamaton kirje ilmeisesti Saastamoiselta UM:lle 18. 2. 1920. Ulkoasiainministeriön arkisto (Helsinki), ryhmä Fa 34: 3 aktit Santeri Nuorteva ja Nuorteva–Williams. UMA.

hensä Martens New Yorkissa kesäkuun 7. päivänä vuonna 1920. Passi ei anna selvyttä siitä, mitä Nuortevan mahdollisesti tuli tehdä Yhdysvalloista lähtönsä jälkeen. Siinä ainoastaan ilmoitetaan, että Nuorteva on työskennellyt Neuvosto-Venäjän edustustehtävissä Yhdysvalloissa ja että nyt hänet on akreditoitu edustustehtäviin seuraaviin maihin: Englanti, Hollanti, Norja, Tanska, Ruotsi ja Venäjä. Lisäksi pyydetään ystävällistä suhtautumista ja mahdollisesti tarvittavaa apua Neuvosto-Venäjän kanssa ystävällisissä suhteissa olevien maiden viranomaisilta. Lisäksi määrätään Neuvosto-Venäjän alamaiset auttamaan Nuortevaa, jos tarve vaatii.<sup>3</sup> Passin sisältämät lukuisat valtiot kuvastavat nähtävästi summittaista matkareittiä, jota Nuortevan oli määrä kulkea ja jonka lopullinen määränpää oli Neuvosto-Venäjä. Näin monen valtion luettelointi viittaa siihen, että osattiin myös varautua etukäteen mahdollisiin vaikeuksiin tai uusiin tehtäviin matkan varrella.

Passia ei oltu annettu Kanadaan erityisesti, mutta kuitenkin Nuorteva siirtyi ilmeisesti melko pian passin antamisen jälkeen sinne. Myöhemmin Kanadan viranomaiset ilmoittivat, että Nuortevan oli onnistunut salakuljettaa itsensä rajan yli. Mistään ei nimittäin löytynyt merkintää hänen maahantulonsa hyväksymisestä tai hylkäämisestä.<sup>4</sup> Eräs mahdollisuus maahan tuloon olisi voinut olla Suomen passin käyttäminen, koska Nuorteva edelleen oli Suomen kansalainen.<sup>5</sup>

Myöhempien Kanadan tapahtumien perusteella näyttää kuitenkin mahdolliselta, että Nuorteva tuli maahan laillisesti ja Kanadan viranomaisten luvalla. Herää nimittäin kysymys, miksi tämän »vaarallisen bolševikin» annettiin toimia vapaasti Kanadassa, miksi häntä ei pidätetty?

Selityksenä Nuortevan Kanadaan tulolle näyttää olleen Martensin toimiston valtuuksien laajentaminen kesällä 1920. Tuolloin sen toiminta-alueeksi määriteltiin koko Amerikan manner, eli Yhdysvaltain lisäksi myös Etelä- ja Keski-Amerikka ja Kanada. Kun Nuorteva oli Yhdysvalloissa onnistunut solmimaan laajoja kaupallisia suhteita, niin nyt hänelle annettiin vastaavanlainen tehtävä Kanadassa.<sup>6</sup>

Yksityiskohtaisia tietoja siitä, miten hän toimi ja täsmällisesti millä paikkakunnilla, ei ole saatavilla. Kuitenkin Nuortevan liikkumisva-

3. Ks. kopiota liitteenä kirjeessä Hurleylet ev. Coxelle Yhdysvaltain sotilastiedustelupalveluun 26. 8. 1920. MIOC, NA.

4. Hurley Coxelle 26. 8. 1920. Ibid.

5. Nuorteva ei ollut luopunut Suomen kansalaisuudesta virallisesti, eikä sitä oltu häneltä otettu vuoteen 1924 mennessä. Ks. sähköiden vaihtoa ulkoministeriön ja Moskovan lähetystön välillä 29. 2. ja 1. 3. 1924. Fa 34: 3, UMA.

6. Suni, Huomattava kumousmies. Vrt. Nuorteva, Avtobiografija.

paus näyttää olleen rajoittamaton – ilmeisesti hänellä oli kosketuksia kandalaisiin liikemiespiireihin jo Yhdysvaltain ajalta. Montreal Gazette:ssa oli 28. 6. 1920 tieto, jonka mukaan Martens oli suunnittelemassa kaupallisen toimiston avaamista Kanadan puolelle ja että edellisenä päivänä oli saatu aikaan jo konkreettisia tuloksia kanadalais-venäläisten kauppasuhteiden kehittämiseksi. Lehtiutinen kertoi, että sopimus oli tehty Montrealissa toimivan traktori- ja rautatiealan yrityksen Boyer, Sloan & Co:n kanssa. Uutisen mukaan sopimuksen lopullinen toteuttaminen riippuisi Lontoossa käytävistä neuvotteluista sikäläisen Neuvosto-Venäjän kaupallisen edustuston johtajan L. B. Krasinin ja Ison-Britannian hallituksen edustajien välillä.<sup>7</sup>

Leo *Sunin* antamien tietojen mukaan, joiden pohjana ovat ilmeisesti Neuvostoliiton arkistot, Nuortevan johtama valtuuskunta solmi Kanadassa kauppasopimuksia kaikkiaan viiden miljoonan dollarin arvosta ja sai neuvoteltua suuren luoton junan ostamiseksi. Edelleen *Suni* kertoo, että Nuorteva sopi kauppatoimiston avaamisesta Kanadan pääkaupungissa Ottawassa.<sup>8</sup>

Tuloksia siis syntyi Nuortevan Kanadan matkalla. Liikemiespiirit olivat siellä kuten Yhdysvalloissa kiinnostuneita kanssakäymisen lisäämisestä, mutta vastustaviakin ääniä löytyi. Edellä mainittujen neuvottelutulosten päästyä julkisuuteen kanadalais-venäläisistä suhteista keskusteltiin jopa parlamentissa. Edustaja Joseph Archambault kyseli hallituksen edustajilta tietojen totuudenmukaisuutta. Kauppa-ministeri Sir George Fosterin vastauksessa ilmoitettiin, että neuvotteluista oltiin tietoisia, eikä hallitus ollut mitenkään pyrkinyt rajoittamaan suunniteltuja kauppasuhteita.<sup>9</sup> Vastaus voidaan tulkita siten, että Kanadan hallitus tiesi Nuortevasta ja tämän toiminnasta enemmän kuin kerrottiin. Ehkä se oli järjestänyt maahan tulonkin. Kaupallisen toimiston avaaminen Ottawassa oli joka tapauksessa virallinen toimenpide, josta oli sovittu hallituksen edustajien kanssa.

Tarkkoja päivämääriä, joiden väliin Nuortevan oleskelu Kanadassa

7. Soviet Bureau for Canada is Contemplated. The Montreal Gazette 28. 6. 1920.

8. *Suni*, Huomattava kumousmies.

9. Official Report of the Debates of the House of Commons of the Dominion of Canada. Fourth Session – thirteenth Parliament. Vol. IV (1920), s. 4322. Sekä Kanadan että Neuvostoliiton ulkopoliittikan dokumenttjulkaisuissa on tietoja kauppasuhteiden solmimispyrkimyksistä vuosilta 1920–1921, ks. Martensin kirje Kanadan kauppa-ministeri Fosterille 4. 5. 1920, sekä tämän vastaus 27. 5. 1920. Dokumenty vnešnej politiki SSSR. Tom II (1958), s. 499–500; ja Kanadan ulkopoliittikan dokumentit no. 810–816, jotka käsittelevät vuoden 1921 tapahtumia neuvotteluissa. Documents Relatifs aux Relations Extérieures du Canada. Documents on Canadian External Relations. Vol. 3 1919–1925 (1970), s. 802–807.



ajoittuu, ei ole käytettävissä. Tiedetään kuitenkin, että hän lähti sieltä 20. 6. 1920 *Empress of France* -nimisellä laivalla, joka liikennöi Montrealista Liverpooliin Englantiin.<sup>10</sup> Jos hän jätti Yhdysvallat heti passinantopäivän kesäkuun seitsemännen jälkeen niin Kanadassa oleskeluun jäi runsas viikko.

## 5.2. Mitä Nuorteva teki Englannissa?

Santeri Nuortevan oleskelu tuli herättämään paljon huomiota paitsi Englannissa myös ulkomailla ja lehdistö tuli käyttämään auliisti hyväkseen tarjoutuvaa uutisaineistoa. Myöhemmin viranomaiset selittivät Nuortevan päässeen maihin vahingossa ja syntipukiksi löydettiin kokematon virkailija Liverpoolin satamassa.<sup>11</sup>

Mutta miksi Santeri Nuorteva oikein tuli Englantiin? Epäuskottavalta tuntuu väite, jonka mukaan hänen tarkoituksenaan oli hankkia Englannista rahoja Martensin johtaman Neuvosto-Venäjän tiedonantotoimiston ylläpitämiseen. Nuortevan maahan tulon perimmäinen syy tuskin myöskään oli varojen hankkiminen Martensille, jotta tämä pystyisi pitämään puoliaan Yhdysvaltain oikeusministeriön ahdisteluja vastaan.<sup>12</sup>

Sen sijaan tuntuu ilmeiseltä, että Nuortevalla oli pääasiassa kaupallisia tehtäviä. Neuvostohallitus oli jo aikaisemmin ottanut alustavia yhteyksiä britteihin. Näiden kanssa käytävissä neuvotteluissa oli keskeisessä asemassa merkittävä teollisuusmies ja vanha bolševikki L. B. Krasin. Kun liittoutuneiden suhtautuminen Neuvosto-Venäjään alkoi vähitellen muuttua, 16. 1. 1920 liittoutuneiden neuvosto (Allied Supreme Council) teki Pariisissa päätöksen, että neuvostovaltion saarto lopetetaan. Päämääräksi tuli nyt rauhanomaisempien suhteiden kehittäminen ja varsinkin kaupallisten yhteyksien luominen.<sup>13</sup> Näin

10. Ks. Martens' Secretary to Be Deported by England. *Washington Post* 15. 7. 1920.

11. Ks. British Deport Nuorteva. *New York Times* 17. 7. 1920 ja Yhdysvaltain Lontoon lähetystön sähkö State Departmentille 29. 6. 1920 (no. 1000). MIOC, NA. Vrt. *The Parliamentary Debates: Official Report. Fifth Series – Vol. 32. Second Session of the thirty-first Parliament of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. House of Commons. Vol. VIII (1920)*, s. 2683.

12. Martens' Secretary to Be Deported by England. *Washington Post* 15. 7. 1920.

13. Ks. Stephen White, *Britain and the Bolshevik Revolution. A Study in the Politics of Diplomacy 1920–1924 (1979)*, s. 3; vrt. brittien ulkopoliittikan yleisistä piirteistä tänä aikana Max Beloff, *Britain's Liberal Empire 1897–1921. Imperial Sunset Vol. I (1969)*, erit. s. 328–330.

ollen Länsi-Euroopan maat tulivat Yhdysvaltain rinnalle yrityksiin päästä Neuvosto-Venäjän markkinoille. Krasinin johtama kauppavaltuuskunta lähti vuoden 1920 alkupuolella laajalle Länsi-Euroopan kiertueelle ja ehti jo Ruotsissa saada aikaan hyviä tuloksia kaupallisella alalla (vrt. myöh. s. 164–165). Englantiin Krasin delegaatioineen saapui toukokuun lopulla. Krasinin mukaan venäläiset pitivät kauppasopimuksen aikaansaamista brittien kanssa hyvin tärkeänä, koska Iso-Britannia oli Euroopan johtava maa. Sopimuksen aikaansaaminen kesti lähes vuoden ja se allekirjoitettiin 16. 4. 1921.<sup>14</sup>

Santeri Nuortevan saapuminen Brittein saarille ajoittuu juuri kriittiseen neuvottelujen alkuvaiheeseen. Krasinin johdolla pyrittiin luomaan kontakteja brittiläisiin yrityksiin ja tässä työssä ilmeisesti Nuortevalta odotettiin apua. Varsinaisen kauppasopimuksen ollessa vielä neuvoteltavana Krasinin delegaatio huomasi liikemaailman kiinnostuksen Neuvosto-Venäjän markkinoihin ja siksi perustettiin kesäkuun puolessa välissä ARCOS (The All-Russian Co-operative Society), joka oli yksityinen yhtiö, mutta omistajat olivat venäläisiä.<sup>15</sup> Syksyn 1920 aikana tämä onnistui jo saamaan yhteyksiä useisiin yrityksiin.

Mahdollisesti Nuortevan toimipiste oli juuri ARCOS. Seuraavina vuosina tämän yhtiön kautta kulki suuri osa Ison-Britannian ja Neuvostoliiton välisestä kaupasta.

Nuortevan Englantiin tulo oli siis yhteydessä Neuvosto-Venäjän ja länsimaiden välisten kauppasuhteiden kehittämiseen. Hän oli ilmeisesti onnistunut Kanadassa hyvin ja aiemmin mainitussa Montreal Gazetten artikkelissa kerrottiin suurista tekeillä olevista kanadalais-venäläisistä kaupoista, joiden vahvistaminen tapahtuisi ilmeisesti Lontoossa. Myös Leo *Sunin* mukaan Nuortevan Lontooseen tulo tapahtui näiden kauppojen toteuttamisen merkeissä.<sup>16</sup>

Oskari Tokoi oli Englannissa kesällä 1920 Nuortevan saapuessa maahan. Hän oli Muurmanning legioonalaisten kanssa paennut Venäjältä ja kirjavien vaiheiden jälkeen päätenyt Lontooseen. Tokoin oleskelu Englannissa tuli jatkumaan aina syksyyn 1920, kunnes

14. White (1979), s. 5–6.

15. *Ibid.*, s. 16. Krasinin toiminnasta Englannissa ks. myös Lubov Krassin, Leonid Krassin: *His Life and Work* (s.a.), erit. s. 124–148.

16. Suni, Huomattava kumousmies. Sama tieto esiintyy Nuortevan Avtobiografiassa. Foreign Office ilmoitti Lontoosta saman näkemyksen asiasta kirjeessä Ruotsin viranomaisille. Ks. O'Malley Reuterskiöldille Moskovaan 25. 9. 1924. Ks. Nuortevaa koskeva kansio Riksarkivetissa, passvisering för Alexander Nyberg al. Nuortew 1924–. Utlänningskommissionens arkiv, dossier 6S, E9N. UA, RA.

legioonalaiset lähetettiin Kanadaan. Oskari Tokoin tytär on julkaissut isänsä kirjoittamat »Maanpakolaisen muistelmat», joissa tosin on epätarkkuuksia ja virheitäkin, mutta jotka tuntuvat pääosin melko luotettavilta. Oskari Tokoi kertoo yksityiskohtaisesti tapaamisestaan Santeri Nuortevan kanssa kesällä 1920 Lontoossa ja myös tämän vaiheista Englannissa. Tokoi vahvistaa edellä esitetyn näkemyksen Nuortevan kaupallisista tehtävistä Englannissa. Hän tosin kertoo, että Krasin olisi jo syksyllä 1919 ottanut Nuortevaan yhteyttä ja kehottanut tätä tulemaan apulaisekseen Englantiin, mutta Englannin hallitus olisi hänen mukaansa tuolloin vastustanut Nuortevan maahantuloa. Tokoi kertoo myös, että Krasin lähetti kesällä 1920 Nuortevalle diplomaattipassin ja pyysi tulemaan Englantiin uskoen asioiden viranomaisten kanssa järjestyvän maahan saapumisen jälkeen.<sup>17</sup> Käytävissä oleva aineisto ei kuitenkaan ole vahvistanut Tokoin väitettä, jonka mukaan Nuortevalla olisi ollut Krasinin kirjoittama passi. Sen sijaan hänellä oli Martensin allekirjoittama diplomaattipassi.

Tokoi kertoo Nuortevan maahan tuloa seuranneesta päivästä, jolloin Krasin oli pääministeri Lloyd Georgen puheilla ja keskusteli muun muassa mahdollisuudesta tuoda itselleen Englantiin pätevä apulainen:

Lloyd George lausui, ettei hänellä ollut mitään sitä vastaan, että Krasin tuottaa maahan jonkun apulaisen, jonka hekin hyväksyvät, mutta he eivät voi mitenkään hyväksyä eikä laskea maahan sellaista miestä kuin esimerkiksi sitä Santeri Nuortevaa, jonka nimen jäljessä heillä on kolme ristiä merkinä siitä, että hän on kaikkein vaarallisimpia ja kaikkein vähimmin maahan haluttuja. Krasin kertoi, että hänen oli vaikea pidättää nauruaan huomattessaan, ettei Lloyd Georgella ollut vielääkään aavistusta siitä, että Nuorteva oli jo Lontoossa.<sup>18</sup>

Ei kuitenkaan kestänyt kauan kun Englannin viranomaiset ja Scotland Yardin poliittinen erikoisosasto olivat selvillä Nuortevan läsnäolosta. Tokoin kertoman mukaan Nuorteva ei mitenkään pyrkinyt piileskelemään, vaan muun muassa antoi julkisia lausuntoja. Tokoi kuitenkin antaa Englannin hallitukselle ja poliisille tunnustuksen pitkämielisyydestä. Nuorteva sai kulkea vapaasti, joskin häntä

---

17. Oskari Tokoi, Maanpakolaisen muistelmia. Isänsä muistiinpanojen pohjalta kirjoittanut Irene Tokoi (1959), s. 316–317.

18. Ibid., s. 317.

seurattiin. Tuohon aikaan Oskari Tokoi tapasi Nuortevan ja kertoo, että he saivat »keskustella vapaasti kaikista asioista ja selvittää toisilleen monta menneisyydessä hämärältä tuntunutta seikkaa».<sup>19</sup>

Nuorteva pidätettiin lontoolaisesta hotellista, missä hän asui, ja kun se oli tapahtunut, tieto pidätyksestä levisi nopeasti. Asian herättämää kiinnostusta osoittaa sekin, että parlamentin alahuoneessa alettiin kysellä tietojen paikkansapitävyyttä ja pidätyksen syytä. Hallituksen edustajien vastaukset tuovat myös lisää yksityiskohtia Nuortevan oleskeluun Englannissa. Ilmeni, että Nuorteva oli tullut maahan Liverpoolin kautta 24. 6. 1920 ja että tämän jälkeen hän oli ehtinyt olla vapaalla jalalla kaikkiaan kaksi viikkoa ja ilmeisesti jo ehtinyt suorittaa tehtäviä Krasinin toimistossa. Päätös maasta karkottamisesta tehtiin heinäkuun 12. päivänä, mutta pidätys tapahtui vasta kolme päivää sen jälkeen, eli heinäkuun viidentenätoista.<sup>20</sup>

Loppuaika Englannissa kului eri vankiloissa, mikä ilmenee esimerkiksi Nuortevan 17. 7. 1920 lähettämästä kirjeestä. Nuorteva oli osoittanut sen ilmeisesti jollekin Krasinin toimiston henkilökuntaan kuuluvalle, mutta kirjeen postittaminen tuotti hankaluuksia. Se onnistui kuitenkin siten, että Nuorteva jätti kirjekuoren junanpenkille kahden saattajansa huomaamatta, kun oltiin matkalla kohti uutta paikkakuntaa ja uutta vankilaa. Kirjeessä hän leikkillisesti kutsui itseään englantilaisten vankiloiden tarkastajaksi, ja englantilainen vasemmistolehti Daily Herald julkaisi kirjeen heti.<sup>21</sup>

Nuortevan pidätyksestä ja Englannissa olosta muodostui kansainvälisen tason ongelma. Scotland Yard ja viranomaiset yleensä olivat haluttomia sallimaan hänen oleskelunsa Englannin maaperällä. Esimerkiksi Scotland Yardin papereissa hänet luokiteltiin kansainvälisten vaarallisten kommunistien joukkoon, johon Suomesta olivat päässeet vain Hella ja Sulo Wuolijoki. Sen sijaan Yhdysvalloista näitä vaarallisia henkilöitä löytyi useita, joukossa John Reed ja amerikkansuomalainen Santeri Nuorteva.<sup>22</sup>

Englannin hallitus selvästikin epäili, ettei Nuortevan toiminta pysyisi laillisuuden rajoissa. Ilmeisesti uskottiin Nuortevan tarkoituk-

---

19. Ibid.

20. Tiedot perustuvat seuraaviin lähteisiin: Nuortevan kirje George Lansburylle 25. 8. 1926 (Moskovassa). George Lansbury papers, BLPES; Yhdysvaltain Lontoon lähetystön sähkö State Dept:ille 29. 6. 1920 (no. 1000), MIOC; ja The Parliamentary Debates, House of Commons (1920), s. 2683.

21. Sir Basil's Blunder. Daily Herald 21. 7. 1920. Oskari Tokoi kertoo muistelmissaan tapauksesta lähes samalla tavoin. Ks. Tokoi (1959), s. 318.

22. Ks. Etsivän Keskuspoliisin tilannekatsaus 30. 6. 1920. A. H. Saastamoisen kokoelma, kansio 20. VA.

senä olevan yhteydenotto brittiläiseen vasemmistoon. Hallituksen radikaaleihin ja myös bolševikkihallitukseen kohdistuneet epäilyt olivat näkyneet esimerkiksi vuoden 1920 touko–kesäkuussa käydyissä neuvotteluissa. Leonid Krasin oli keskustellut brittihallinnon edustajien kanssa ja esillä olivat myös paikallisten radikaalien mahdolliset yhteydet venäläisiin. Tuolloin sovittiin, ettei harjoitettaisi »kommunistista kiihotustyötä» jos maiden välisiä suhteita aiottiin kehittää. Britit puolestaan lupasivat, etteivät heidän alamaisensa Neuvosto-Venäjällä sekaantuisi paikallisiin asioihin, eivätkä toimisi sikäläistä hallitusta vastaan.<sup>23</sup> Stephen White onkin todennut, että taloudelliset ja poliittiset asiat kietoutuivat jatkuvasti toisiinsa vuosina 1920–1921 käydyissä neuvotteluissa. Brittihallituksen eräänä keskeisenä tavoitteena oli heti alusta lähtien saada aikaan sopimus, ettei kumpikaan osapuoli sekaantuisi toisen asioihin eikä harjoittaisi propagandaa.<sup>24</sup> Toisaalta Richard H. Ullman on todennut, että Krasin oli heti toukokuussa 1920 maahan tultuaan alkanut varovasti ottaa yhteyksiä neuvostohallitukselle myötämielisiin ryhmiin ja henkilöihin.<sup>25</sup>

Ehkä Nuorteva ei pysytellyt sovituisia rajoissa. Tähän viittaa ainakin parlamentin alahuoneessa annettu virallinen selostus karkotuksen syistä: Santeri Nuorteva ei ollut »noudattanut maan sääntöjä», eikä ollut tullut maihin laillisella passilla. Perustelujen ensimmäinen kohta viittasi juuri siihen, että Nuorteva olisi ollut yhteydessä paikallisiin radikaaleihin.<sup>26</sup> Tähän viittaavat myös Nuortevan George Lansburylle vuonna 1926 Moskovassa kirjoittaman kirjeen tiedot. Siinä Nuorteva muistelee miten ystävällinen Lansbury oli ollut häntä kohtaan ja viitataan myös Ewer-nimiseen englantilaiseen vasemmistolaiseen.<sup>27</sup> Yhteydenpito Lansburyyn, joka oli Daily Heraldin toimittaja ja tunnettu vasemmistolainen, myöhemmin parlamentin alahuoneen jäsen, antaa selviä viitteitä karkotuksen perusteluista. Mutta kuinka pitkälle meneviä yhteydenotot olivat, ei ole ollut mahdollista selvittää.

On todennäköistä, ettei Nuortevan missään tapauksessa olisi annettu kauaa oleskella Englannissa. Koska britit ja amerikkalaiset oli-

23. Ks. Narkomindelin lausunto englantilais-venäläisistä neuvotteluista 9. 7. 1920. Soviet Documents on Foreign Policy. Vol. I 1917–1924 (1951), s. 191.

24. White (1979), s. 7. Ks. myös Beloff (1969), s. 329, ja Richard H. Ullman, The Anglo-Soviet Accord. Anglo-Soviet Relations, 1917–1921, Vol. III (1972), erit. s. 103–106; vrt. Šiškin (1969), s. 209–213.

25. Ullman (1972), s. 123.

26. Hallituksen edustajien vastaukset parlamentin alahuoneessa 22. 7. ja 26. 7. 1920. The Parliamentary Debates, House of Commons (1920), s. 623–624 ja 956.

27. Nuorteva George Lansburylle 25. 8. 1926. Lansbury papers, BLPES.



vat diplomaattisella tasolla vilkkaassa yhteydessä keskenään, Santeri Nuortevan vaarallisuudesta oli todennäköisesti saatu paljon tietoja. Ilmeisesti hänen toimintansa Englannin maaperällä katsottiin pitkällä tähtäimellä mahdottomaksi.

Britit halusivat lähettää Nuortevan Suomeen ja tässä tarkoituksessa muun muassa ottivat yhteyksiä norjalaisiin viranomaisiin kuljetuksen järjestämiseksi.<sup>28</sup> Santeri Nuorteva kuitenkin kieltäytyi jyrkästi »kunniasta». Lehtitietojen mukaan Scotland Yard antoi hänelle itselleen mahdollisuuden valita karkotuspaikkansa, vaikka hänet olisi sääntöjen mukaan ollut palautettava Amerikkaan.<sup>29</sup>

### 5.3. Sotalaivalla Tallinnaan

Tieto Nuortevan karkottamisesta levisi nopeasti eri puolille maailmaa ja eri valtioiden päättäviin elimiin. Yhdysvaltain ulkoministeriö ilmoitti, ettei tätä missään olosuhteissa haluttu takaisin Yhdysvaltoihin.<sup>30</sup> Sotilastiedustelupalvelu informoi palveluksessaan olevia siltä varalta, että Nuorteva yrittäisi palata takaisin maahan.<sup>31</sup>

Asia tuli tiedoksi myös Suomessa ja Neuvosto-Venäjällä. Kun Moskovassa saatiin tietää suunnitelmista lähettää Nuorteva Suomeen, vastareaktio oli nopea. Suomen hallitus sai ulkoasiainkomissaari Čičeriniltä sähkönen, että satoja Venäjällä olevia suomalaisia odottaisi ankara kosto, jos englantilaiset luovuttaisivat Nuortevan Suomeen. Niinpä Suomen ulkoministeriö sähkötti Lontoon lähetystölle, että tämän olisi saatava Foreign Office vakuuttuneeksi siitä, miten vaarallista olisi jos Nuorteva saisi »intrigeerata» Euroopassa. Ulkoministeriön mukaan Saastamoinen jopa olisi jo järjestänyt tämän palauttamisen Yhdysvaltoihin. Toinen vaihtoehto olisi toimittaa Nuorteva Viron kautta Venäjälle.<sup>32</sup> Moskova lähetti briteille samansisältöisen sähkönen kuin Suomeen. Čičerin uhkasi nyt, että Venäjällä olevia brittiläisiä

---

28. Vrt. *ibid.* ja Acting Dir. of Military Intelligence to Military Attache in Mexico City, 16. 7. 1920. MIOC, NA.

29. Ks. British Deport Nuorteva. *New York Times* 17. 7. 1920.

30. Hurley Coxelle 8. 7. 1920. MIOC, NA.

31. Esim. Acting Director of Military Intelligence to Ass't Chief of Staff for Military Intelligence, Western Dept., San Francisco, Cal., 14. 7. 1920. *Ibid.*

32. Ulkoministeriön sähkö Suomen Lontoon lähetystölle 24. 7. 1920 (61/279 Sal.). UMA: ja kansio Santeri Nuorteva Suomen Lontoon lähetystön arkistossa, kansio 231 (ryhmä 34). VA.

vankeja uhkaksi ankara kosto, jos Nuortevalle tapahtuisi jotain. Diplomaattipiireissä Englannissa epäiltiin, että Moskova ehkä pyrki käyttämään Nuortevan tapausta hyödykseen kansainvälisessä politiikassa ja hänen pidätystään verukkeena käyttäen lykkäämään aselevon solmimista Puolan kanssa.<sup>33</sup>

Painostus tuotti nopeasti tuloksia ja Nuorteva päätettiin lähettää haluamaansa paikkaan eli Neuvosto-Venäjälle. Mutta Venäjälle siirtyminen osoittautuikin monimutkaisemmaksi kuin oli kuviteltu. Karkotettu lähti saattajineen ilmeisesti heinäkuun 19. päivänä Harwichista, Englannista, ja Esbjergiin, Tanskaan, he saapuivat seuraavana päivänä. Amiraliteetti hoiti kuljetusta, mutta huonolla menestyksellä. Sieltä otettiin yhteyttä tanskalaisiin meriviranomaisiin ja brittien Tanskassa oleviin edustajiin ja pyydettiin yhteistyötä Nuortevan kuljettamiseksi edelleen kohti Venäjää. Yhteistyö ei kuitenkaan pelannut. Foreign Officen tiedotusten mukaan tanskalaiset kieltäytyivät siitä yksinkertaisesta syystä, että amiraliteetin ehdotukset saapuivat liian myöhään. Erään neuvostokuriirin William (Bill) Bobrovin antamien tietojen mukaan olisi pääsyynä siihen, ettei Nuortevaa päästetty Tanskaan, ollut viisumin puuttuminen. Hänen kuitenkin annettiin käydä maissa ja ottaa yhteys Kööpenhaminaan Wilfred Humphries -nimiseen Neuvosto-Venäjän asioilla olevaan henkilöön. Tämä tuli junalla Esbjergiin yötä myöten ja tapasi Nuortevan aamulla juuri ennen laivan lähtöä takaisin Englantiin. Humphries sähkötti Lontooseen Daily Heraldin toimitukseen ja ilmeisesti Krasinin toimistoon kertoen Nuortevan palauttamisesta Englantiin.<sup>34</sup>

Kun karkotettu olikin jälleen Englannissa, asiasta noussut häly kasvoi edelleen ja esimerkiksi Daily Herald sai aiheen kirjoittaa siitä ivallisen artikkelin. Lehden toimitus oli aikaisemmin mainitun Nuortevan kirjeen perusteella saanut tiedon tämän kuljettamisesta Tanskaan, sen reporterin oli ollut laivalla mukana ja nähnyt Santeri Nuortevan vilaukselta. Kun Nuorteva pääsi Esbjergissä käymään

---

33. Yhdysvaltain Lontoon lähetystön sähke State Departmentille 23. 7. 1920 (no. 1107). MIOC, NA. Omaelämäkerrassaan Nuorteva ei viittaa ulkoasiain kansankomissariaatin päällikköön Čičeriniin, vaan alempiin virkamiehiin Miljutiniin ja Kameneviin. Nuorteva, Avtobiografija. Ks. myös Red Reprisals Threatened. Times 23. 7. 1920.

34. Ks. tähän liittyviä asiakirjoja PRO:n Foreign Office-kokoelmista, ryhmä FO 211 519, esim. amiraliteetti Naval Attachéille, sähke 20. 7. 1920 (no. 1746); samoin Lordi Curzonin sähke Grant Watsonille 20. 7. 1920 (no. 383) ja samoin 23. 7. 1920 (no. 391). William (Bill) Bobrovin kuvaus Nuortevan ja Humphriesin yhteydenotosta on *Suttonin* (1974) teoksessa liitteenä. Ks. Billin kirje Kennethille (Kenneth Durant, amerikkalainen diplomaatti), s. 206. Vrt. House of Commons. Times 23. 7. 1920.

maissa, reportteri kadotti hänet hetkeksi näkyvistä, mutta kuten edellä mainittiin, Nuorteva oli vain käynyt ottamassa yhteyden Wilfred Humphriesiin. Daily Heraldin reportteri ja Nuorteva palasivat samalla laivalla takaisin Englantiin.<sup>35</sup>

Toinen karkotusyritys onnistui jo paremmin. Tosin esiintyi sellaisenkin tieto, että Nuorteva olisi viety taistelulaivalla Mustalle merelle, mutta hänet olisi sitten palautettu Englantiin.<sup>36</sup> Amiraliteetti asetti nyt raskaan kaluston liikkeelle varmistuakseen Nuortevan poistumisesta. Hänet pantiin hävittäjäalukseen, joka purjehti Tanskaan ja sieltä edelleen Tallinnaan.<sup>37</sup> Tässä vaiheessa amiraliteetissa ja maan hallituksessa arvosteltiin sitä, miten Santeri Nuortevan tapausta oli hoidettu. Erityisesti arvosteltiin karkotusoperaation aiheuttamia suuria kustannuksia. Arvioiden mukaan Nuortevan karkottamisen kokonaiskustannukset nousivat yli 5 000 punnan, eli huomattavan korkeiksi. Päätymisen hävittäjän käyttöön oli seurausta Scotland Yardin päällikön Sir Basil Thompsonin vaatimuksista. Tämä oli halunnut päästä eroon Nuortevasta mahdollisimman pian ja asiasta sovittiin sitten amiraliteetin kanssa.<sup>38</sup>

Nuorteva siis kuljetettiin brittiläisellä hävittäjällä Tallinnaan, jonne saavuttiin heinäkuun lopulla, ilmeisesti 26. päivänä. Viro oli tuohon aikaan eräs tärkeistä läpikulkupaikoista Venäjälle ja Tallinnassa majaili paljon ulkomaalaisia lehtimiehiä, kirjeenvaihtajia ja mitä erilaisimmissa tarkoituksissa henkilöitä matkalla Venäjälle tai pois sieltä. Esimerkiksi John Reedin kuljetus Suomesta Venäjälle oli tapahtunut Viron kautta kuukautta ennen Nuortevan Tallinnan saapumista.

Suomen Tallinnassa oleva edustaja oli ilmeisesti joutunut aikaisemmin tekemisiin monien muiden Venäjälle matkaavien suomalaisten kanssa. Ulkoministeriö lähetti Erkki Reijoselle Tallinnaan ohjeita, jotka koskivat Santeri Nuortevan läpikulkua. Lähetetyt sähkeet ja kirjeet eivät nähtävästi kuitenkaan paljasta koko totuutta: ensinnäkin Reijonen sai määräyksen auttaa Nuortevaa kulkuluvan hankkimisessa Neuvosto-Venäjälle Viron kautta. Reijonen pyysi kuitenkin lisätietoja

---

35. Nuorteva Again Expelled. Daily Herald 27. 7. 1920.

36. Ks. Nuorteva Gets to Russia. New York Times 8. 8. 1920.

37. Ks. Grant Watson Palairet'le 28. 7. 1920 (828 m). FO 211 519, PRO. Oskari Tokoin mukaan lähtö olisi tapahtunut Pohjois-Englannista, Newcastlesta. Tokoi (1959), s. 318.

38. Palairet Grant Watsonille 5. 8. 1920 (1046 m). FO 211 519, PRO.

tästä »mystisestä asiasta», kuten hän kutsui sitä.<sup>39</sup> Saamiensa ohjeiden mukaan Reijonen otti yhteyksiä paikallisiin viranomaisiin.

Erikoislaatuinen on sen sijaan Erkki Reijosen kirje ulkoministeriölle Helsinkiin heinäkuun 25. päivältä. Tuolloin hän valitti hankalaa tilannetta: oli vaikeaa hankkia maahantulolupaa Nuortevalle ja samanaikaisesti toimia niin, että hänet otetaan kiinni.<sup>40</sup> Tämä tieto viittaa selvästi siihen, että Reijosen tuli järjestää Nuortevan pidätys Tallinnassa ja todennäköisesti toimittaa hänet Suomeen, missä hänellä ei varmastikaan olisi hyvää odotettavissa. Kuitenkaan tällaiseen toimenpiteeseen ei lopulta turvauduttu. Edellä mainitussa kirjeessä on loppukaneetti, jossa todetaan asioiden jo olevan järjestyksessä. Syynä siihen, että Nuortevan pidättämisestä luovuttiin, on todennäköisesti ollut Moskovan ennakkoon jyrkäksi tunnettu asenne, joka oli tullut hyvin ilmi Nuortevan karkotuksen Isosta-Britanniasta ollessa ajan-kohtainen.

Nuortevan siirtyminen Virosta Neuvosto-Venäjälle kävi ilmeisen kivuttomasti ja elokuun alkupäivinä hän olikin jo Moskovassa saamassa uusia tehtäviä.<sup>41</sup> Näin päättyi Nuortevan monivaiheinen Eurooppaan paluu. Edellä on todettu, että asiakirjat eivät täsmällisesti paljasta hänen Yhdysvalloista lähtönsä syytä ja mitä hänen todella oli matkan aikana tarkoituksena tehdä. Tämän hetken tietojen valossa näyttäisi kaikkein todennäköisimmältä ajatus, että Santeri Nuorteva poistui Yhdysvalloista karkotusuhan alaisena, mutta vapaaehtoisesti. Nuorteva aiottiin asettaa Krasinin alaisuuteen Lontooseen kehittämään kauppasuhteita Neuvosto-Venäjän ja Ison-Britannian välille. Tämä työ katkaistiin heti alkuvaiheissa, kun brittien poliisiviranomaiset pidättivät Nuortevan. Karkottaminen oli selvästi hallitustason päätös ja Santeri Nuortevaa pidettiin valtion turvallisuudelle vaarallisena henkilönä. Mahdollista tietysti on, että hänellä oli joitakin poliittisluonteisia tehtäviä Brittein saarilla, mutta niistä ei ole löytynyt tarkempia tietoja.

---

39. Ks. ulkoministeriön sähke Finlandialle/Tallinna 24. 7. 1920 (61/279 Sal.) ja Reijosen sähke UM:lle Tallinnasta 25. 7. 1920 (61/279 Sal.). Fa 34: 3, UMA.

40. Erkki Reijonen UM:lle 25. 7. 1920. Ibid.

41. Ks. Nuorteva Gets to Russia. New York Times 8. 8. 1920.

## **6. Santeri Nuorteva »työläisten isänmaan» rakentajana**

### **6.1. Ulkoasiainkomissariaatista Neuvosto-Karjalaan**

#### **6.1.1. Narkomindelin osastopäällikkö**

Santeri Nuorteva saapui Neuvosto-Venäjälle elokuun alussa vuonna 1920. Pian tämän jälkeen hänestä tehtiin ulkoasiain kansankomissariaatin eli Narkomindelin anglo-amerikkalaisen osaston päällikkö. Nimitys tapahtui ilmeisesti lokakuun neljäntenä päivänä.<sup>1</sup> Eräiden tietojen mukaan – jotka ilmeisesti eivät ole aivan täsmällisiä – Nuorteva olisi johtanut Entente- ja Skandinavian maiden osastoa ja myöhemmin uudelleen järjestelyjen jälkeen englantilais-romaanista osastoa.<sup>2</sup>

1. Office of the Baltic Commissioners of the U.S. for the Baltic Provinces of Russia Riga, Oct. 7, 1920 ulkoministerille. Records of the Dept. of State Relating to Internal Affairs of Russia and Soviet Union. 1910–1929 861.021/–. RDS. NA. Vrt. Nuorteva. Avtobiografija, jossa hän käyttää nimitystä Narkomindelin »liittoutuneiden maiden osasto».
2. Suni, Huomattava kumousmies. Nuortevan asemasta käytettyjä nimityksiä ks. edelleen esim. Vystavka, s. 17; S Leninym vmeste, s. 233–243; Očerki Istorii Karelii. Tom II (1964), s. 580; Salomaa (1962), s. 185. Ulkoasiain kansankomis-



Ulkoasiainhallinnon järjestäminen oli ollut eräs vaikeimmista ongelmista bolševikeille vallankumouksen jälkeen. Aluksi Trotski oli ottanut asiat johtoonsa, mutta vuodesta 1918 lähtien sen päällikkönä oli G.V. Čičerin, joka laajensi ja kehitti Narkomindelin toiminnan monipuoliseksi. Teddy J. *Uldricks* on perusteellisessa tutkimuksessa seurannut neuvostodiplomatian varhaisvaiheita ja ulkoasiainkomissariaatin organisatoorista kehitystä. *Uldricksin* mukaan aktiivisen alkuvaiheen jälkeen bolševikit joutuivat vaikeuksiin yrityksissään kehittää poliittisia suhteita erityisesti länsivaltojen kanssa. Vuosina 1918–1921 diplomaattisia suhteita yritettiin hoitaa erilaisia kiertoteitä, mm. käyttämällä hyväksi Punaisen Ristin toimintaa sekä kauppasuhteiden kehittämisyrittämiä.<sup>3</sup> Vuoden 1921 alusta lähtien yhä useammat maat alkoivat tunnustaa tosiasian, että neuvostohallinto ei tulisi sortumaan ja siksi alettiin vähitellen kauppasuhteiden lisäksi solmia myös diplomaattisia suhteita. Vuoteen 1925 mennessä useimmat merkittävät länsimaat olivat tunnustaneet Neuvostoliiton, poikkeuksena Yhdysvallat, joka tunnusti sen vasta vuonna 1933.

Ulkoasiainkomissariaatti, jonka palvelukseen Nuorteva astui, oli jaettu useisiin osastoihin, jotka hoitivat esimerkiksi ulkomaille tehtävää propagandaa, tiedonvälitystä, henkilökunta-asioita jne. Tärkeimpiä olivat kuitenkin maantieteellisin perustein jaotellut osastot, joita oli kaksi suurta ja useita näiden alaisia pienempiä osastoja. Narkomindelin alkuvuosina tapahtui tosin useita uudelleenorganisointeja, joten osastojen väliset suhteet eivät olleet näin yksinkertaisia.<sup>4</sup> Varhaisvuosina kaksi hallitsevaa osastoa olivat läntinen ja itäinen, joista edellistä johti Maksim Litvinov ja itäistä Lev Karahan.<sup>5</sup>

Nuortevan tullessa Narkomindeliin oltiin ilmeisesti kehitysvaiheessa, jolloin oli muotoutumassa oma läntisen osaston alainen anglo-amerikkalainen osasto. Virallisesti tämä kehitys vahvistettiin vuoden 1921

---

sariaatin historiaa valaiseva lähdeaineisto on ollut puutteellista, mikä näkyy esim. siinä, ettei sen rakenteen kehityksestä ole täysin yhteneväisiä käsityksiä. Esim. teoksessa *The Soviet Diplomatic Corps* (1970), s. 14, todetaan, että v. 1919 perustettiin »Amerikan, liittoutuneiden ja Skandinavian maiden osasto», joka nimettiin uudelleen v. 1920 »Entente ja Skandinavian maiden osastoksi». Nimitykset poikkeavat hieman ohessa esitetyistä *Uldricksin* ja muiden käyttämistä osastojen nimistä.

3. Teddy J. Uldricks, *Diplomacy and Ideology. The Origins of Soviet Foreign Relations 1917–1930* (1979), erit. s. 29–59; ja Šiškin (1969), s. 184–189.
4. Vrt. Uldricks (1979), s. 20–21, 34, 74–75.
5. Vrt. Yhdysvaltain konsulaatti Tallinnasta (Reval, Estonia) ulkoministerille 26. 1. 1920, »Personel of the Soviet Foreign Office». 816.021/2. RDS, NA.

kesäkuussa, jolloin ulkoasiainkomissariaatin hallinto järjestettiin uudelleen. Kun vuonna 1918 komissariaatilla oli palveluksessaan noin 250 työntekijää, vuonna 1921 niitä oli jo yli 1 300.<sup>6</sup>

Santeri Nuortevan nimittäminen merkittävään tehtävään ulkoasiainhallinnossa tuntuu monelta kannalta katsoen perustellulta. Samalla se heijastaa yleisesti Neuvosto-Venäjän hallinnossa vallinnutta tilannetta. Tsaarinvallan kukistamisen jälkeen maassa oli suuri puute pätevistä henkilöistä eri aloilla, erityisesti koska monet entiset virkamiehet olivat joko paenneet ulkomaille, tuhoutuneet vuosia jatkuneissa mullistuksissa tai sitten kieltäytyneet auttamasta bolševikkihallintoa. Esimerkiksi diplomaattisuhteiden järjestelyssä jouduttiin vaikeuksiin, koska monet entiset diplomaatit kieltäytyivät yhteistyöstä uusien vallanpitäjien kanssa. Osa ulkoasiainhallinnon henkilöstöstä siirtyi »punaisen diplomatian» palvelukseen – esimerkiksi G.V. Čičerin, jonka suku perinteisesti oli toiminut ulkoasiainhallinnossa.<sup>7</sup> Lenin oli Venäjän sisällissodan päättymisen jälkeen huolestunut diplomaattien määrästä ja halusi järjestettäväksi kurseja, joilla koulutettaisiin diplomaattialan työntekijöitä.<sup>8</sup> Tällaisessa tilanteessa vierasmaalaisillekin kumouksellisille avautui mahdollisuuksia ja heidän kykyjään tarvittiin.

Erkki *Salomaa* on oikeassa todetessaan, että Santeri Nuortevan pätevyuden taustana olivat hänen laaja kansainvälisten suhteiden tuntemuksensa, hyvä kielitaitonsa ja yhteytensä bolševikkeihin.<sup>9</sup> Toisin sanoen, hän ilmeisesti oli juuri sellainen henkilö, jota Neuvosto-Venäjä saattoi käyttää palveluksessaan. Nuortevalla oli myös paljon »ansioita», joiden vuoksi oli perusteltua käyttää hänen palveluksiaan ulkoasiainkomissariaatissa. Tällaisiksi voidaan luokitella ainakin seuraavat: Leninin pakomatkan järjestely Suomen kautta vuosien 1907–1908 vaihteessa; Nuortevan poliittinen ura Suomessa; erittäin aktiivinen työskentely Yhdysvalloissa bolševikkien puolesta puhujana ja propagandistina; diplomaattinen ja kaupallinen toiminta Amerikassa.

Santeri Nuortevan täsmällisestä tehtäväkentästä ja vastuualueesta ulkoasiainkomissariaatissa ei käytettävissä olevan aineiston perusteella saa kovinkaan tarkkaa kuvaa. Näyttää kuitenkin siltä, että eräs

6. Ulricks (1979), s. 74.

7. *Ibid.*, 28–29, 97–109. »Leniniläisten diplomaattien» kouluttamisesta ja periaatteista ks. myös M. I. Truš, *Lenin ja ulkopolitiikka* (1969), s. 66–72.

8. V. S. Petrov, V. I. Belov, A. A. Karenin, *Neuvostoliiton ulkopolitiikka. Leniniläisen ulkopolitiikan kehitys ja näköalat* (1975), s. 57.

9. *Salomaa* (1962), s. 181.

työsarka on ollut informaation välittäminen Neuvosto-Venäjältä osaston alaan kuuluviin maihin ja toisaalta kyseisistä maista ulkoasiainhallintoon. Vedoten Nuortevan aikaisempaan toimintaan voidaan uskoa hänen myös pyrkineen osaltaan edistämään kaupallisia suhteita alueensa maiden kanssa. Tähän suuntaan viittaavat myös hänen myöhemmät vaiheensa ulkoasiainkomissariaatin palveluksessa.

Santeri Nuortevan toiminta ulkoasiainkomissariaatissa liittyi myös Suomen ja Neuvosto-Venäjän suhteiden järjestämiseen Suomen itsenäistymisen jälkeisinä vuosina. Tämä oli luonnollista sen vuoksi, että Suomi luettiin kuuluvaksi hänen osastoonsa. Suomen ja Neuvosto-Venäjän välit eivät olleet mitenkään lämpimät johtuen muun muassa vuoden 1918 tapahtumista ja suuresta punapakolaisten joukosta, joka oli siirtynyt Neuvosto-Venäjälle sodan jälkeen. Pakolaiset lietsoivat omalla tahollaan »Valko-Suomen» vastaisuutta.

Santeri Nuorteva osallistui vuoden 1920 lopulla Suomen ja Neuvosto-Venäjän välisiin rauhanneuvotteluihin, joskin hänen asemansa oli vaatimaton. Niinpä Etsivän Keskuspoliisin tiedonannossa hänen todetaan vain olleen neuvotteluissa »tilapäisenä avustajana».<sup>10</sup>

Kertoessaan käynnistään Moskovassa vuoden 1920 viimeisinä päivinä Väinö Voionmaa mainitsee tavanneensa Santeri Nuortevan. Voionmaa matkusti yhdessä valtioneuvos Ahosen kanssa Moskovaan saadakseen Tarton rauhansopimuksen ranskankieliset asiakirjat vaihdetuksi ja saatetuksi voimaan. Seikkaperäisessä matkaselostuksessaan Voionmaa kertoo,<sup>11</sup> että junan saavuttua Moskovan asemalle, sinne nousi vieraita vastaanottamaan lyhyt, vanterra mies. Voionmaan hämmästykseksi tämä oli Nuorteva, johon hän oli Suomessa tutustunut.

Voionmaa kertoo edelleen samassa kirjoituksessaan, että Nuorteva toimi ulkoasiainkomissariaatissa osastopäällikkönä, vastuualueenaan »koko pohjoinen pallonpuolisko». Saapumispäivän iltana Nuorteva vei suomalaiset tapaamaan ulkoasiainhallinnon korkeinta johtoa: »vanhahkoa hienoa herraa» Čičeriniä, »nuorempaa hienoa herraa» Karahania sekä Litvinovia, »punatukkaista miestä varsisaappaisaan». Kirjoituksesta ilmenee myös Santeri Nuortevan työn luonne: hän joutui järjestelemään poliittisia suhteita osastonsa piiriin kuuluviin maihin ja nyt käytännössä hoitamaan majoitukset, kuljetukset jne.

---

10. Ks. EK:n tiedonanto UM:lle ja Tukholman Suomen lähetystölle 25. 8. 1924 (25/78 Sal.). FA 34: 3, UMA.

11. Väinö Voionmaa, Suomalaisen valtuuskunnan Moskovan matka I. Kansan Lehti 11. 1. 1921.

Voionmaan ja Ahosen Moskovan matkan jälkeen voitiin ryhtyä järjestelemään Suomen ja Neuvosto-Venäjän diplomaattisuhteita käytännössä. Vuoden 1921 alkupuolella perustettiin Suomen edustusto Moskovaan ja ensimmäiseksi edustajaksi tuli valtioneuvos Anders Ahonen. Ulkoministeri Rudolf Holstille lähettämässään raporteissa Ahonen kertoo usein joutuneensa tekemisiin Santeri Nuortevan kanssa. Ensimmäisiä ongelmia oli niin kutsutun karanteenikysymyksen ratkaiseminen. Nuorteva välitti esimiehensä G.V. Čičerinin määräyksen, ettei Neuvosto-Venäjä tulisi lähettämään Suomeen edustajaa, ennen kuin venäläisiä koskevat karanteenimääräykset olisi poistettu diplomaattien ja kuriirien osalta.<sup>12</sup>

Tämän asian saatua myönteisen ratkaisun Nuorteva edusti Neuvosto-Venäjää sovittaessa kuriirien kulusta maiden välillä. Kun suomalaiset halusivat perustaa konsulaatin Repolaan, Itä-Karjalaan, Nuorteva ilmoitti venäläisten olevan eri mieltä asiassa. Heidän kielteinen asenteensa johtui selvästi siitä, että suomalaiset olivat noina aikoina hyvin kiinnostuneita Itä-Karjalasta. Suomessa oli itsenäistymisen jälkeen virinnyt voimistuva heimoaate, jonka piirissä haluttiin yhteyksien lisäämistä esimerkiksi virolaisiin ja karjalaisiin. Eräänä osoituksena tällaisesta ajattelusta olivat aseistettujen joukkojen retket Itä-Karjalaan.<sup>13</sup> Vuoden 1921 alussa nähtiin Suomen konsulaatin perustaminen Karjalaan uhkana venäläisten jalansijalle siellä. Kuten Nuorteva neuvotteluissa ilmaisi asian, Neuvosto-Venäjä oli ryhtynyt tarmokkain toimenpiteisiin valtansa lujittamiseksi Itä-Karjalassa. Tässä tarkoituksessa oli ryhdytty tukemaan alueen sivistyksellistä ja taloudellista kehittämistä. Esimerkiksi Ruotsista oli tilattu Nuortevan ilmoituksen mukaan jo miljoonan kruunun arvosta »sivistystarpeita».<sup>14</sup>

Keväällä 1921 oli eräs vaikeimmista kysymyksistä suomalais-venäläisissä suhteissa Repolan-Porajärven ongelma ja Suomesta tulneiden joukkojen läsnäolo Karjalan alueella. Suomen Moskovassa olevan edustajan Anders Ahosen ja Santeri Nuortevan välisistä neuvottelu-

- 
12. Ahosen raportti ulkom. Holstille 16. 2. 1921. Moskovan lähetystön poliittiset raportit, Ulkoministeriön arkisto, ryhmä 5, osasto C, asia 18, kansio 1, UM, VA.
  13. Ks. esim. Toivo Nygård, Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa (1978), erit. s. 55–58, vrt. Stacy Churchill, Itä-Karjalan kohtalo. Itä-Karjalan itsehallintokysymys Suomen ja Neuvosto-Venäjän välisissä suhteissa 1917–1922 (1970), s. 50–59 ja V. M. Holodkovskij, Suomi ja Neuvosto-Venäjä 1918–1920 (1978), s. 175–180.
  14. Valvanteen raportti Holstille 27. 2. 1921. Kansio 1, UM, VA. Vrt. Arvo Yläräkkö, Edvard Gylling. Itä-Karjalan suomalainen rakentaja (1976), s. 151–152.

ta ilmenivät hyvin venäläisten tiukat asenteet. Nuorteva muun muassa perusteli vaatimuksiaan suomalaisten poistumiseksi Itä-Karjalasta sillä, että näiden läsnäolo alueella oli vastoin Tarton rauhansopimusta.<sup>15</sup> Suomen ja Neuvosto-Venäjän tulehtuneita välejä kuvastaa myös se, että kun Kronstadtissa puhkesi kapina – joka tosin tukahdutettiin nopeasti – Nuorteva syytti Suomen hallitusta epäsuorasti vapaaehtoisten lähettämisestä.<sup>16</sup>

Santeri Nuortevan nimi mainitaan myös Kuusisen klubilla elokuussa 1920 tapahtuneen surmatyön yhteydessä. SKP:n historioissa ei mainita ketkä kuuluivat tapahtumia selvittävään komiteaan, mutta Etsivän Keskuspoliisin saamien tietojen mukaan Nuorteva olisi ollut eräs sen jäsenistä.<sup>17</sup> Kuuluminen Venäjän Kommunistisen Puolueen asettamaan komiteaan on tulkittava luottamuksen osoitukseksi. Eräänä perusteena hänen nimittämiselleen on ilmeisesti ollut suomalainen tausta ja kielitaito. Toisaalta Nuorteva ei kovin aktiivisesti ollut yhteistyössä Venäjälle paenneiden suomalaisten kommunistien kanssa (ks. tarkemmin alaluku 6.3.4.) ja ehkä hänet nähtiin tavallaan ulkopuolisena SKP:n riidoissa.

## 6.1.2. Vankeus ja vapautus

Keväällä 1921 Nuorteva yht'äkkiä poistui näyttämöltä Suomen ja Neuvosto-Venäjän suhteiden järjestelijänä. Näin päättyi hänen lupaa-  
vasti alkanut uransa ulkoasiainkomissariaatin palveluksessa ke-  
stettyään syksystä 1920 keväaseen 1921. Nuortevan katoaminen merkitsi  
todellisuudessa hänen vangitsemistaan, mikä ehkä saattaa tuntua  
yllättävältä. Asiaan kiinnitettiin laajalti huomiota diplomaattipiireissä  
ja eri maiden Neuvosto-Venäjään liittyvien asioiden hoidosta huoleh-  
tivat henkilöt kokivat tapahtuman vaikutukset myös omassa käytän-  
nön työssään. Niinpä esimerkiksi Suomen Moskovassa oleva edustaja

---

15. Ahosen raportti Holstille 15. 4. 1921. Kansio 1, UM, VA.

16. Valvanteen raportti Holstille 17. 3. 1921. Ibid.

17. Ks. esim. Ilkka Hakalehto, Suomen kommunistinen puolue ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918–1928 (1966), s. 46–47: ja EK:n tiedonanto UM:lle ja Tuhkolman Suomen lähetystölle 25. 8. 1924 (25/78 Sal.). Fa 34: 3, UMA. Näihin aikoihin Nuorteva myös kävi luennoimassa Pietarissa suomalaisille »punaupseerikurssilaisille». Entisen kurssilaisen Toivo Vähän mukaan »tämä loistava puhuja» otettiin innolla vastaan. I. M. Petrov (Tojvo Vjaha), Moi Granicy (1981), s. 60.



raportoi kotimaahansa, että Suomea koskevat asiat hoidettiin pidätyksen jälkeen huonosti. Nuortevan seuraajaksi määrätty Volynskij (tai Wolonsky, kuten hänen nimensä myös esiintyy) oli »aivan kykenemätön ja mahdoton mies», josta Suomen lähetystöllä oli paljon haittaa.<sup>18</sup>

Nuortevan pidätyksestä levisi pian tieto ulkomaille. Edellä mainittujen Moskovan lähettilään raporttien ja Nuortevan omaelämäkerran perusteella voidaan ajoittaa pidätys tapahtuneeksi ilmeisesti aamuyöllä 19. 3. 1920. Suomen ulkoministeriö sai asiaa koskevan sähkeen Moskovasta 22. 3. 1921.<sup>19</sup> Vähitellen tiedot levisivät myös lehdistöön aina Amerikkaan saakka, missä luonnollisesti oltiin kiinnostuneita Nuortevasta ja hänen kohtalostaan.

Vangitsemisesta löytyy mainintoja monissa kirjoituksissa. Poikkeuksen tekevät kuitenkin muistikirjoitukset, elämäkerrat ja historiat, joiden kirjoittajat ovat kommunisteja tai näille myötämielisiä. Tähän asti ei nimittäin Nuortevan vangitsemistapausta ole löytynyt yhdestäkään neuvostokarjalaisesta kirjoituksesta lukuunottamatta hänen oman aikansa tuotteita. Myöskään Erkki *Salomaa* ei ole katsonut aiheelliseksi mainita siitä.<sup>20</sup> Syy vaikenemiseen tuntuu melko selvältä: myöhemmin Nuorteva vapautettiin ja »erehdys» tunnustettiin. Tämän vuoksi ei ole nähty mitään syytä kertoa tapauksesta, vaan on siloteltu hänen taivaltaan Neuvosto-Venäjällä.

Mutta miksi Nuorteva oikein vangittiin? Asiasta on esitetty hyvin paljon toisistaan poikkeavia arveluja, joiden pohjalta voidaan yrittää kokonaiskuvan hahmottamista prosessista. Joitakin päiviä pidätyksen jälkeen Suomen Moskovan lähetystö sähköitti asiasta Helsinkiin ja spekuloi eri mahdollisuuksilla. Sähkeissä kerrottiin ensin, että asia liittyi ilmeisesti jotenkin ulkoasiainkomissariaatissa Nuortevan alaisena työskennelleen Williamsin liikekeinotteluun. Sen jälkeen todettiin, että pidätys saattoi olla yhteydessä Kronstadtin kapinaan ja sen jälkiselvittelyihin.<sup>21</sup>

Ulkomaiden lehtiin levinneet tiedot ovat saattaneet värittyä matkan varrella paljonkin. Esimerkiksi amerikkalaisissa lehdissä esitettiin

---

18. Vrt. Ahosen raportit no. 3–5 Holstille 15. 4. 1921 sekä Valvanteen raportti Holstille 22. 5. 1921. Kansio 1, UM, VA.

19. Suomen Moskovan lähetystön sähke UM:lle Helsinkiin 22. 3. 1921 (42/459 Sal.). Fa 34: 3, UMA.

20. Ks. *Vystavka* (1929), passim; Suni, Huomattava vallankumousmies; Vallankumousmies Santeri Nuorteva ja hänen jälkeläisensä. Neuvosto-Karjala 4. 8. 1968; *Salomaa* (1962), s. 184–185, 181.

21. Suomen Moskovan lähetystön sähkeet UM:lle Helsinkiin 22. 3. (42/459 Sal.) ja 3. 4. 1921 (42/459 Sal.). UMA.

Nuortevan asiasta tietoja, jotka olivat tulleet Berliinin kautta. Vasemmistolehti *New York Call* kertoi, että Nuorteva oli pidätetty maanpetoksesta epäiltynä ja että häntä odotti teloitus. Hänen paljastajakseen oli väitetty amerikkalaista liikemiestä Washington B. Vanderlipiä, joka olisi huhujen mukaan lähettänyt Leninille henkilökohtaisen kirjeen ja siinä ilmoittanut Nuortevan kaksinaamaisen toiminnan Amerikassa. Tämän paljastuksen eräs perustelu oli, että Nuorteva olisi ostanut holtittomasti kaikkea mahdollista Amerikasta Neuvosto-Venäjälle ja täten tarkoituksella ja mielettömästi tuhlanut kaikki käyttöönsä annetut varat. *New York Call* ei kuitenkaan uskonut näihin tietoihin.<sup>22</sup>

Berliinin kautta tuli huhuna toinen versio pidätyksestä. Sen mukaan syyte ei koskenutkaan maanpetoksellista toimintaa, vaan kysymys oli Nuortevan »rikollisesta huolimattomuudesta» viran hoidossa. Hän ei ollut kiinnittänyt tarpeeksi huomiota sihteerinsä (edellä mainittu Williams) vakoilupuuhiiin, vaikka Nuortevaa oli useita kertoja varoitettu tästä. Sihtööri oli huhun mukaan nyt pidätetty vakoilusta Ison-Britannian hyväksi. Näin siis Nuorteva olisi ollut työssään liian varomaton ja hyväsydäminen, joka oli *New York Volkszeitungin* mukaan hänelle tyypillistä. Tämä saksankielinen *New Yorkissa* ilmestynvä vasemmistolehti vaati, että Neuvosto-Venäjän hallituksen olisi viipymättä selvitettävä asia ja katsoi, ettei Nuorteva mitenkään voisi olla syyppä niihin asioihin, joista häntä syytettiin. Lehden mielestä koko asetelma oli mahdoton, sillä Nuorteva oli Amerikassa osoittanut vakuuttavasti olevansa eräs Neuvosto-Venäjän uskollisimmista ja tehokkaimmista palvelijoista.<sup>23</sup>

Varsinkin Yhdysvalloissa on esitetty vielä yhtä edellä mainituista poikkeavaa versiota pidätyksen syistä. Siinä viitataan amerikkalaisten kommunistien vuonna 1919 käymiin keskinäisiin riitoihin, joissa Nuortevallakin oli osuutensa. Louis C. Fraina oli tuossa vaiheessa eräs amerikkalaisen kommunistisen liikkeen johtomiehiä ja hänet oli valittu amerikkalaisten edustajaksi Kommunistiseen Internationaaliin Moskovaan. Kuitenkin juuri ennen kuin hänen piti lähteä kohti Eurooppaa, Fraina ilmiannettiin Santeri Nuortevalle oikeusministeriön agentiksi epäiltynä. Ilmiantaja oli Ferdinand Peterson, hallituksen agentti, joka oli soluttautunut kommunistiseen liikkeeseen ja kohonnut korkealle puoluehierarkiassa. Täyttä selvyyttä ei ole siitä,

22. Nuorteva's Alleged Arrest in Russia. *New York Call* 25. 5. 1921. Vrt. Nuorteva Reported an Anti-Soviet Spy. *New York Times* 24. 5. 1921.

23. *New York Volkszeitung* 30. 6. 1921.

mikä todella oli Nuortevan osuus Frainan paljastamisessa. Neuvosto-Venäjän tiedonantotoimistossa järjestettiin suljettujen ovien takana kommunistien sisäinen oikeudenkäynti. Istunnossa johti puhetta toinen hallituksen salainen agentti, Jacob Nosovitski, ja esillä oli Frainan toiminta. Tämä sai oikeudenkäynnistä puhtaat paperit, mutta asiaa tutkimaan asetettiin vielä Kommunistisen Internationaalinen toisessa konferenssissa vuonna 1920 uusi komitea, ja epäilysten varjo seurasi Frainaa pitkälle. Nuorteva oli mukana New Yorkissa pidetyssä oikeudenkäynnissä, ja myöhemmin on jopa esitetty väite, että Nuorteva olisi lavastanut koko tapauksen ja Frainan syyllisyyden aatteellisten erimielisyyksien vuoksi.<sup>24</sup>

Kun Nuorteva pidätettiin maaliskuussa 1921, yhdistettiin Frainan nimi tapaukseen. Kysymyksessä olisi ollut puhdas kosto parin vuoden takaisista syytöksistä. Frainan väitettiin ilmoittaneen Neuvosto-Venäjän valtiolliselle poliisille, että Nuorteva oli tullut maahan englantilaisten vakoojana tarkoituksella kukistaa neuvostohallitus.<sup>25</sup>

Edes Santeri Nuortevan vuonna 1923 Moskovassa kirjoittama lyhyehkö omaelämäkerta ei tuo täyttä selvyyttä pidätykseen ja vangitsemiseen. Siinä hän kertoo tapauksesta vain muutamien lausein, ja elämäkerrasta saa sellaisen vaikutelman, ettei Nuorteva tuolloin itsekään vielä tiennyt kaikkia tapahtumiin liittyviä seikkoja. Nuorteva toteaa elämäkerrassaan, että »sikäli kuin hän itse tiesi» pidätys johtui Amerikasta tulleista mielettömistä parjauksista. Niiden takana olivat toverit, joiden kanssa hänellä oli ollut erimielisyyksiä »organisatoorisista kysymyksistä».<sup>26</sup> Nuortevan oma lausunto on siis melko pyöreä, mutta se voidaan ehkä käsittää viittaukseksi Louis Frainaan.

Petroskoissa ilmestynyt Karjalan Kommuuni kirjoitti vuoden 1922 huhtikuussa Nuortevan Karjalaan siirtymisen johdosta artikkelin, jossa esitettiin uskottavan tuntuja tietoja. Lehden mukaan Nuortevan esimiehet Čičerin ja Litvinov ulkoasiainkomissariaatissa olivat kyllästyneet vähitellen siihen, ettei Nuortevan asian selvittelyistä näyttänyt tulevan mitään valmista. He kääntyivät puolueen johtoelinten puoleen selittäen pitävänsä Nuortevaa uskollisena vallankumousmiehenä ja neuvostovallalle tärkeänä toimitsijana. He vaativat asioiden nopeaa tutkimista ja Nuortevan vapauttamista.<sup>27</sup>

Čičerinin ja Litvinovin vetoamus johti käsittelyn nopeuttamiseen ja vuoden 1922 alkupuolella asiaa puitiin puolueen korkeimmissa elimis-

24. Ks. Draper (1963), erit. s. 229–232 ja Howe and Coser (1962), s. 63–64.

25. Esim. Tokoi (1959), s. 318.

26. Nuorteva, Avtobiografija.

27. Santeri Nuorteva Karjalassa. Karjalan Kommuuni 29. 4. 1922.

sä. Brittiläinen dokumentti kertoo Nuortevan asiaa käsitelleestä VKP:n keskuskontrollikomitean kokouksesta maaliskuun 2. päivänä vuonna 1922. Nuortevaa syytettiin joukosta virheitä, jotka hän oli tehnyt Neuvosto-Venäjän edustustyössä Yhdysvalloissa ja sitten ulkoasiainkomissariaatissa Moskovassa.<sup>28</sup> Eli siis syytökset on ilmaistu melko epämääräisesti. Nuortevan tapauksesta annetun lopullisen päätöksen sanamuoto sen sijaan antaa lisäviitteitä. Sen mukaan asian käsittelyssä kuultiin raportit Nuortevan työstä Yhdysvalloissa ja ulkoasiainkomissariaatissa, kuultiin todistajalausunnot muun muassa Venäjälle palanneelta Martensilta ja O.W. Kuusiselta, Suomen kommunistisen puolueen suositus ynnä Nuortevan omat selitykset. Keskuskontrollikomitea päätti sen perusteella

. . . palauttaa toveri Nuortevan poliittisen kunnian. Nuorteva on kuitenkin käytännön hallinnollisessa työssä tehnyt joukon taktisia ja huolimattomuusvirheitä, jotka saivat aikaan levottomuutta ja jotka johtivat hänen pidättämiseensä. Siksi Keskuskontrollikomitea suosittelee, että toveri Nuortevan työ ulkoasiainkomissariaatissa ja Kommunistisessa Internationaalissa lopetetaan ja että Venäjän Kommunistisen Puolueen keskuskomitea käyttää häntä toisissa tehtävissä harkinnan mukaan.<sup>29</sup>

Päätöslauselmassa esiintyy samantyyppisiä tietoja kuin edellä mainituissa sanomalehdissä ja myös Nuortevan elämäkerrassa.

Näyttäisi siis siltä, että »punaisen diplomaatin» Santeri Nuortevan työ Amerikassa oli jollain tavalla johtanut väärin tuloksiin; ilmeisesti hän oli innostuksessaan toiminut varomattomasti. Nähtävästi myös viittaukset hänen sihteerinsä työhön pitävät tietyssä määrin paikkansa. Tuskin tämä kuitenkaan oli Ison-Britannian agentti, kuten jotkut tiedot väittivät. Huomiota kannattaa kiinnittää ilmaisuun »taktisia ja huolimattomuusvirheitä». Tämän perusteella näyttää siltä, ettei Nuorteva olisi aatteellisesti ollut harhapoluilla, vaan että virheet olisi tehty nimenomaan käytännön työssä. Koko kysymys Nuortevan pidätyksestä ja sen syistä jää kuitenkin lopullisesti selvittämättä neuvostoliitolaisten alkuperäislähteiden puuttuessa.

Nuortevan alkuajat uudessa kotimaassaan tuovat mukanaan vielä yhden ongelman, joka liittyy hänen mahdolliseen työskentelyynsä

---

28. Ison-Britannian edustajan tilannekatsaus Moskovasta 3. 10. 1922. FO 371/8182, PRO. Tieto näyttää perustuvan Venäjän Kommunistipuolueen Keskuskomitean julkaisuun elokuulta 1922. Vrt. Santeri Nuorteva Karjalassa. Karjalan Kommuuni 29. 4. 1922.

29. Sitaatti on käännetty ed. viitteessä mainitusta tilannekatsauksesta 3. 10. 1922.

Kommunistisen Internationaalin palveluksessa. On nimittäin olemassa joukko ulkomaisia lähteitä, joiden mukaan hän olisi ainakin vuoden 1921 aikana todella työskennellyt Kominternissa ja lähinnä sen propagandaosastossa. Kominternin ensimmäinen konferenssihan pidettiin vuonna 1919 ja se pyrittiin kehittämään kansainvälisen työväenliikkeen toimintaa ohjaavaksi elimeksi. Todellisuudessa kuitenkin Venäjän Kommunistinen Puolue tuli ohjaamaan sen työtä ja sen päämajakin sijoitettiin Moskovaan.<sup>30</sup>

Ison-Britannian ulkoministeriön tiedonannoissa vuodelta 1921 esitetään pitkiä otteita Nuortevan 20. 6. 1921 pitämästä puheesta, joka käsittelee Kominternin toimintaa Aasiassa. Nuortevan kerrotaan myös valitelleen sekaannusta, joka syntyi kun Neuvosto-Venäjän Kansankomissaarien Neuvosto puuttui Kominternin politiikkaan ohjeita antamalla. Tässä yhteydessä Nuortevaa tituleerataan Kominternin propagandaosaston johtajaksi.<sup>31</sup> Vastaavanlaisia tietoja esiintyi muuallakin ulkomailla.<sup>32</sup>

Kuitenkin, koska Nuorteva oli vangittuna vuoden 1921 kevättalvesta aina vuoden 1922 puolelle saakka, ei ole mahdollista, että hän kesällä 1921 olisi voinut olla mainitussa tehtävässä. Myöskään neuvostoliittolaisissa kirjoituksissa ei ole mainittu mitään Nuortevan tehtävistä Kominternin palveluksessa yhtä edellä mainittua poikkeusta lukuunottamatta. Sen sijaan on neuvostoviranomaisten lausuntoja, joissa kumotaan Santeri Nuortevan toiminta Kominternissa vuonna 1921.<sup>33</sup> Kuitenkin asiakirja, jossa mainitaan hänet Kominternin palveluksessa, on edellä mainittu Venäjän Kommunistisen Puolueen keskuskontrollikomitean päätös hänen oikeudenkäynnistään,<sup>34</sup> joka tuskin on virheellinen. Näyttäisi siis siltä, että Nuortevalla todella olisi ollut jonkinlainen työsuhte Kominterniin, mutta tuskin hän kuitenkaan oli

---

30. Kommunistisen Internationaalin eli Kominternin perustamisesta ks. esim. Julius Braunthal, *Geschichte der Internationale*. Bd. 2 (1974), s. 180–198; vrt. Kommunistinen Internationaali. Historiallinen katsaus (1973), s. 35–57.

31. Foreign Office'n tiedonanto 7. 9. 1921. FO 371/6855, PRO.

32. Ks. EK:n tiedonanto UM:lle ja Tukholman Suomen lähetystölle 25. 8. 1924 (25/78 Sal.), UMA, VA; M. A. Harveyn muistio 30. 9. 1921, MIOC, NA; Vördsam Promemoria till Hans Excellens Ministern för Utrikes ärendena, av Birger Lundberg, t.f. tredje polisintendent, 16. 8. 1924, Stockholm. Ks. myös päiväämätön muistio Nuortevan työstä Kominternissa. Kuuluu kokoelmaan *Passvisering för Alexander Nyberg al. Nuortew 1924–*. UA, RA; vrt. *Britain's Charges Denied by Soviet*. *Washington Post* 27. 9. 1921.

33. Ibid. sisältää Neuvosto-Venäjän kaupallisen delegaation johtajan Berzinin lausunnon asiasta. Moskovan *Izvestijan* pääkirjoitus 19. 11. 1921 totesi saman asian; siinä käytettiin termiä valtiopetos. Ks. myös White (1979), s. 106–109.

34. Ks. viite 29 edellä.



propagandaosaston päällikkö. Pikemminkin voitaisiin olettaa hänen oman työnsä ohella hoitaneen joitakin propagandaan liittyviä tehtäviä erityisesti niihin maihin, jotka Narkomindelissa kuuluivat hänen vastuualueeseensa. Tätä päätelmää vahvistaa myös havainto, ettei mikään käytettävissä ollut neuvostoliittolainen (tai neuvostokarjalainen) teos puhu Santeri Nuortevan mahdollisesta tärkeästä asemasta Kommunistisessa Internationaalissa.<sup>35</sup> Asiasta vaikeneminen tällaisessa tapauksessa ei voine johtua muusta kuin siitä, että joko Nuorteva ei lainkaan työskennellyt siellä, tai vielä todennäköisemmin, että hänellä oli Kominternissa suhteellisen vähämerkityksisiä tehtäviä. Onhan niinkin, ettei tällaista asemaa voida rinnastaa samalla tavalla arkaluontoiseksi asiaksi kuin esimerkiksi hänen vangitsemistaan ja siksi vaikenemisen arvoiseksi. Poissa laskuista lienee mahdollisuus, että Nuortevalla todella olisi ollut tärkeä asema Kominternissa.

### 6.1.3. Kansanvalistajaksi Neuvosto-Karjalaan

Kuten edellä mainitussa Keskuskontrollikomitean päätöksessä todettiin, Nuortevalle oli järjestettävä uudenlaisia tehtäviä vankeudesta vapautumisen jälkeen. Hänen vankilasta pääsynsä tarkka ajankohta ei ole tiedossa; viimeinen todennäköinen aika olisi kyseinen kontrollikomitean kokouspäivä eli 2. 3. 1922, mutta luultavasti hieman aikaisempi. Uusi tehtäväalue löytyi Neuvosto-Karjalasta ja sinne siirtymisestä todettiin Neuvosto-Karjala-lehdessä vuosia myöhemmin seuraavaan tapaan:

Kun puolueen Keskuskomitea (tark. VKP:n keskuskomitea) alkoi kansalaissodan jälkeen lujittaa paikallisia puoluejärjestöjä kokoneilla ja teoreettisesti valmentuneilla kaadereilla, komenetti Nuorteva 1922 Petroskoihin. Karjala miellytti Santeria kovasti ja hän sulautui nopeasti tämän seudun elämään. Lahjakas sanomalehtimies Nuorteva työskenteli samanaikaisesti viiden lehden – »Krasnaja Karelian», »Punaisen Karjalan»,

---

35. Ks. Vallankumousmies Santeri Nuorteva ja hänen jälkeläisensä. Neuvosto-Karjala 4. 8. 1968: Vystavka (1929), s. 17; S Leniny meste (1967), s. 233–234; ja Očerki Istorii Karelii (1964), s. 580.

»Karelskaja derevnjan», »Karjalan maamiehen» ja »Leninskoje smenan» päätoimittajana. Sitten myöhemmin hän toimi tasaval-  
lan Valistusasiain Kansankomissaarina.<sup>36</sup>

Tämä lainauskin jo osoittaa, että Nuortevalle todella löytyi tehtäviä Karjalassa. Tärkeä piirre on jälleen Nuortevan osallistuminen muu-  
hunkin kuin suomenkieliseen toimintaan, joka erottaa hänet koko  
joukosta muita sinne siirtyneitä suomalaisia.

Neuvosto-Karjala, minne Nuorteva siirtyi, oli kesäkuussa 1920  
muodostettu autonomiseksi Neuvosto-Venäjän osaksi, jota ryhdyttiin  
kutsumaan nimellä Karjalan Työkansan Kommuuni. Olojen vakiin-  
nuttua se muutettiin uudelleenjärjestelyjen yhteydessä 25. 7. 1923  
Karjalan Autonomiseksi Sosialistiseksi Neuvostotasavallaksi, jolloin  
Karjalan A.S.N.T. oli osa Venäjän Sosialistista Federatiivista Neu-  
vostotasavaltaa.<sup>37</sup> Karjala tuntui melko luontevalta paikalta Santeri  
Nuortevan sijoitusalueena useasta eri näkökulmasta. Olihan hän  
esimerkiksi edeltävällä kaudella ulkoasiainkomissariaatin osastopääl-  
likkönä joutunut pohtimaan Karjalan asioita suhteessa Suomen ja  
Neuvosto-Venäjän välien järjestämiseen. Toinen selvä linkki oli  
löydettyävissä niissä lukuisissa punaisissa pakolaisissa, jotka siirtyivät  
Suomesta sisällissodan jälkeen Neuvosto-Venäjälle ja monet joko  
suoraan tai hieman myöhemmin Karjalaan.<sup>38</sup> Edelleen Nuorteva oli jo  
Amerikassa ollut tekemisissä Venäjälle muuttoon halukkaiden henki-  
löiden kanssa. Monet amerikansuomalaiset alkoivat puuhata siirty-  
mistä »työläisten isänmaahan» ja perustivat osuuskuntia. Näistä kuusi  
siirrettiin Neuvosto-Karjalaan vuosina 1921–1922.<sup>39</sup>

Todellisuudessa amerikansuomalaiset eivät suinkaan olleet ainoita,  
jotka olivat pyrkimässä vallankumouksen jälkeiselle Venäjälle. Mo-  
nien läntisten maiden työväestön joukossa oli sellaisia, jotka olivat  
innokkaita auttamaan Neuvosto-Venäjää ja myös muuttohalukkaita.  
Eräiden tietojen mukaan elokuun alkuun mennessä vuonna 1922  
peräti 284 000 työläistä – pääasiassa Pohjois-Amerikasta – oli

---

36. Vallankumousmies Santeri Nuorteva ja hänen jälkeläisensä.

37. Karjalan Työkansan Kommuunin perustamisesta ks. Mauno Jääskeläinen, Itä-Karjalan kysymys. Kansallisen laajennusohjelman synty ja sen toteuttamisyri-  
tykset Suomen ulkopoliitikassa vuosina 1918–1920 (1961), s. 283–285; ja Ylärak-  
kola (1976), s. 173–180. Vrt. Očerki Istorii Karelii (1964), s. 134–148.

38. Ks. Churchill (1970), s. 70–93.

39. 1920-luvun alun amerikansuomalaisten siirtolaisuudesta Neuvosto-Karjalaan ks.  
William R. Copeland, Amerikansuomalaiset 'pyhiinvaeltajat' Neuvosto-Karjalas-  
sa (1973), s. 287–300 ja Ritva-Liisa Hovi, Amerikansuomalaiset osuuskunnat  
Neuvosto-Karjalassa 1920-luvun alkupuolella amerikansuomalaisten ja neuvosto-  
karjalaisten sanomalehtien valossa (1971), s. 181–257.



Kartta 2. Karjalan Autonomisen Sosialistisen Neuvostotasavallan alue

saapunut Neuvosto-Venäjälle. Tätä muuttoliikettä myös neuvostoviranomaiset pyrkivät edistämään.<sup>40</sup> Neuvostoliittolaisten arvioiden mukaan vuoden 1922 puoliväliin mennessä pelkästään amerikkalaiset työläisten järjestöt olivat avustaneet Neuvosto-Venäjää 4.5 miljoonan dollarin arvosta.<sup>41</sup>

Amerikansuomalaisten panos koko 1920-luvun siirtolaisuudessa oli vain murto-osa kokonaismäärästä, sillä ilmeisesti vain joitakin satoja henkilöitä muutti tuolloin Neuvosto-Venäjälle. Osa näistä meni Karjalan osuuskuntiin, osa muualle maahan kansainvälisiin kommuuneihin. Perustivatpa amerikansuomalaiset Etelä-Venäjälle menestyvän Kylväjä-kommuuninkin.<sup>42</sup> Karjalan osalta on kuitenkin todettava, että amerikansuomalaisten apu siellä oli merkittävää ja tärkeää alueen kehittämisessä. Kun 1930-luvun alussa Yhdysvalloista ja Kanadasta tuli entistä suuremmat joukot amerikansuomalaisia, näiden siirtolaisten antama tiedollinen ja taloudellinen panos Karjalan kehittämisessä oli erittäin huomattava.

On vaikea selvittää tarkasti, mikä oli Santeri Nuortevan mahdollinen osuus aineellisen ja rahallisen avun hankkimisessa. On jopa esitetty väitteitä, että Nuorteva olisi vaikuttanut merkittävästi muuttoliikkeeseen valmistelemalla oloja Karjalassa amerikansuomalaisille suotuisiksi ja näiden vaatimuksiin paremmin sopiviksi.<sup>43</sup> Vaikka näitä väitteitä on vaikea todistaa oikeiksi, voidaan olettaa Nuortevan työn Martensin toimistossa vuosina 1919–20 luoneen mahdollisuuksia vaikuttaa amerikansuomalaisten siirtymiseen Karjalaan. Soviet Russian Information Bureau vaikutti propagandallaan tietoisuuden lisäämiseen myös Neuvosto-Karjalasta. Karjalan Kommuunin virallinen edustus Yhdysvalloissa järjestettiin vasta vuonna 1922, mutta silloin Nuorteva oli jo ehtinyt olla lähes kaksi vuotta Neuvosto-Venäjällä.

Santeri Nuortevan toiminnasta Neuvosto-Karjalassa on säilynyt melko paljon tietoja. Koska Nuorteva oli tullut tunnetuksi »punaisena diplomaattina», ensin Kansanvaltuuskunnan ja sitten Neuvosto-Venä-

---

40. Ks. Venäjälle siirtyneiden työläisten lukumäärä. *Työmies (USA)* 24. 9. 1922; ja Copeland, s. 287–288.

41. N. Sivachyov and E. Yazkov, *History of the USA since World War I* (1976), s. 56.

42. Ks. Kostiainen (1978), s. 165.

43. Prof. Pekka Nuortevan 29. 8. 1979 antama tieto, joka perustuu Neuvosto-Karjalassa kiertäviin kertomuksiin. Kommuunin edustus Amerikassa järjestettiin viralliselle pohjalle, ks. Karjalan Työkansan Kommuunin edustus Amerikassa. Karjalan Kommuuni 3. 1. 1922. George Halosen kokoelmassa Hoover Instituutissa on melko paljon aineistoa Karjalan Kommuunin asioiden hoidosta Amerikassa, kuten alkuperäinen Edvard Gyllingin allekirjoittama valtakirja Haloselle Kommuunin edustajaksi, annettu 1. 5. 1922. GH. Hoover.

jän edustajana Yhdysvalloissa, häntä selvästi arvostettiin Karjalassa ja hänen saapumiseensa kiinnitettiin huomiota. Petroskoissa ilmestynyt Karjalan Kommuuni-lehti kirjoitti välittömästi artikkelin Nuortevan Karjalaan tulon johdosta. Siinä hänen saapumisensa taustaksi esitettiin Karjalan Kommuunin johtavien elinten pyyntö Neuvosto-Venäjän viranomaisille, että nämä antaisivat päteviä hallintomiehiä Karjalaan sen kehityksen nopeuttamiseksi. Artikkelin mukaan ulkoasiainkomissariaatti oli haluton antamaan Nuortevan pois, mutta kun »keskuksessa» katsottiin Karjalan kehittämisen olevan hyvin tärkeää, Nuorteva pääsi sinne. Samaan suuntaan vaikutti myös se, että hän itse sitä halusi.<sup>44</sup> Artikkelissa ei kuitenkaan mainittu, että VKP:n johtavat elimet olivat Nuortevan vapauttamisen yhteydessä antaneet määräyksen, että tätä olisi nyt käytettävä muihin tehtäviin kuin ulkoasiainkomissariaatin palvelukseen.

Nuortevan oleskelu Karjalassa ei tässä vaiheessa tullut kestäämään kovin kauaa. Hänen tulonsa sinne ajoittui maaliskuuhun 1922,<sup>45</sup> eli Nuorteva meni Petroskoihin välittömästi vankilasta vapauttamisensa jälkeen. Seuraavan vuoden kesäkuussa hän lähti takaisin Moskovaan uusien tehtävien kutsuessa. Jo tänä lyhyenä aikana eli runsaassa vuodessa hän kuitenkin ehti saavuttaa merkittävän aseman Neuvosto-Karjalan hallinnossa. Aikaisemmin mainitun Neuvosto-Karjala-lehden tietojen mukaan Nuorteva olisi ollut kaikkiaan viiden eri julkaisun päätoimittajana. Asia lienee kuitenkin niin, että korkean hallinnollisen asemansa vuoksi Nuorteva kuului näiden lehtien toimistustyötä johtaviin neuvostoihin, eikä hän varsinaisesti ehtinyt kirjoitella paljonkaan. Tähän viittaa esimerkiksi se, että Nuortevan nimeä ei esiinny Karjalan Kommuunin tai Punaisen Karjalan toimittajana lehden palstoilla, kuten edellä mainitun tiedon mukaan voisi olettaa. Selityksen siis täytyy olla hallinnollinen ja vastuukysymyksistä johdettavissa.

Kun Nuorteva siirtyi myöhemmin Moskovaan ja takaisin ulkoasiainkomissariaattiin hän tapasi Suomen Moskovan lähettilään Hackzellin ja kertoi tälle tehtävistään Karjalassa ylimalkaisesti. Tämän tiedon mukaan Nuortevalla olisi Karjalassa ollut neljä eri virkaa hoidettavana.<sup>46</sup> Mitä nämä neljä virkaa sitten todella olivat, on vaikea sanoa.

Nuortevan ensiesiintyminen Karjalassa tapahtui maaliskuussa

---

44. Santeri Nuorteva Karjalassa. Karjalan Kommuuni 29. 4. 1922. Vrt. Nuorteva, Avtobiografija.

45. Santeri Nuorteva Karjalassa.

46. Ks. Hackzellin raportti ulkoministeri Vennolalle no. 29 28. 8. 1923. Moskovan lähetystön poliittiset raportit, kansio 2, UM, VA.



1922, jolloin hän saapui sinne osallistuakseen puoluekonferenssiin. Siellä hänet valittiin »Karjalan puoluekomitean» (tarkoittaa ilmeisesti Karjalan alueen VKP:n aluekomiteaa) jäseneksi. Käytyään Moskovassa »järjestämässä asioitaan» hän palasi uudelleen Karjalaan ja otti johtoonsa – puolueen päätöksen mukaan – kansanvalistusosaston, mikä vastannee suomalaista opetusministeriötä. Samalla hänen vastuulleen tuli myös alueen agitaatio- ja propagandatyön johto puolue-tasolla. Kerrottaessa tapahtumasta todettiin, että Nuorteva oli saanut hyvin vastuullisen tehtäväalueen, sillä Karjalassa puhuttiin suomea ja venäjää ja näin oli olemassa kaksi kulttuuriakin. Niinpä Nuortevan tärkeänä tehtävänä nähtiin suomenkielisen kulttuurin kehittäminen kuitenkin syrjäyttämättä venäjää puhuvan väestönsä etuja.<sup>47</sup>

Santeri Nuortevan työsarka Karjalassa oli hänelle ennestään hyvin tuttua. Hän oli Suomessa toiminut vuosia opetustyössä ja samat harrastukset olivat jatkuneet osin Amerikassakin. Sanomalehtityö, joka liittyi osaltaan kansanvalistukseen, oli jatkuvasti ollut eräs hänen toimintakenttäänsä. Nuorteva oli siis asiantuntija kansanvalistuksen ja sanomalehtityön alalla – ja vastaavan tasoisia spesialisteja tuon ajan Karjalassa oli varmasti harvassa.

Erityistä kiitosta hän on saanut toiminnastaan lehtialalla. Il. *Ivolgin* kirjoitti myöhemmin, että Nuorteva pystyi muuttamaan toimittamansa lehdet kalpeista, paikallisiin asioihin keskittyvistä lehdistä vireiksi järjestöorgaaneiksi, jotka ottivat käsiteltäväkseen koko Karjalan alueen yhteiskunnalliset olot. Edelleen *Ivolginin* mukaan Santeri Nuorteva pyrki jokaisessa toimituskunnan kokouksessa jakamaan muille »suunnatonta ulkomaista kokemustaan lehtimiehenä», ja että esimerkiksi »työläiskirjeenvaihtajien» ensimmäiset neuvottelukoukukset saatiin aikaan Nuortevan johdolla.<sup>48</sup>

Kansanvalistusasioista vastatessaan Nuorteva kiinnitti lukuisissa puolue- ja muiden elinten kokouksissa huomiota valistustyön merkitykseen sekä kansan sivistystason kohottamisessa että yleensä pyrkimyksissä neuvostovallan kehittämiseksi Karjalassa. Toiveita Nuortevan menestymiseen valistusasioiden hoitajana asetettiin ilmeisen paljon vedoten juuri hänen laajaan kielitaitoonsa. Tämä oli tärkeää,

47. Santeri Nuorteva Karjalassa; Očerki Istorii Karel'skoj Organizacii KPSS (1974), s. 168.

48. Il. Ivolgin, Pamjati tov. Nuorteva. Leningradskaja Pravda 3. 4. 1929. Sheila Fitzpatrick on tehnyt laajan tutkimuksen Neuvostoliiton koulutuspolitiikan kehityksestä ja periaatteista, Education and Social Mobility in the Soviet Union 1921–1934 (1974). Se perustuu neuvostoliittolaiseen arkistomateriaaliin.

koska jo 1920-luvun alussa tunnettiin ongelma suomea ja venäjää puhuvien kansanosien välillä. Suomen Moskovan lähettiläs Hackzell kertoi heinäkuun 1923 raportissaan ulkoministeriölle, että Nuorteva oli jo tullut Karjalassa tunnetuksi venäläisystävällisyydestään, ja että tämä olisi vastustanut voimakkaasti Neuvosto-Karjalan johtomiehen Edvard Gyllingin pyrkimyksiä suomalaisuuden edistämiseksi.<sup>49</sup>

Historiantutkijat ovat yleensä olleet sitä mieltä, että Neuvosto-Karjalaan siirtyneet suomalaiset kommunistit pyrkivät mahdollisuuksien mukaan säilyttämään suomen kielen, Itä-Karjalan autonomian ja alueen ei-venäläisen luonteen. Tässä yhteydessä myös viitataan voimakkaisiin liikkeisiin 1900-luvun alussa ja Venäjän vallankumouksen jälkeen, joissa osa väestöstä halusi Suomeen liittymistä, osa ainakin tietynasteista itsenäisyyttä Itä-Karjalalle ja osa pysyttäytymistä Venäjän yhteydessä. Tässä ei kuitenkaan lähdetä yksityiskohdaisemmin tarkastelemaan »suomalaisuuden» tai »itsenäistymisen» kannattajia Karjalassa ennen 1920-lukua, koska esimerkiksi Stacy *Churchill* on käsitellyt aihetta monipuolisesti teoksessaan »Itä-Karjalan kohtalo 1917–1922».<sup>50</sup>

Entä mikä oli Santeri Nuortevan osuus jo hänen Karjalaan siirtymisensä aikoihin arkaluontoiseksi tunnetussa kansallisuuskysymyksessä? Miten hän suhtautui suomalaisuuteen? Asiasta on olemassa hieman ristiriitaisia tietoja kuten seuraavasta ilmenee. Sanomalehdissä ja muualla ilmestyneissä raporteissa ja lausunnoissa Nuorteva esiintyi ennen muuta hallintomiehenä, joka mahdollisuuksien mukaan otti huomioon eri kieliryhmien intressit. Esimerkiksi syys–lokakuussa 1922 pidettiin Petroskoissa suomenkielisten puoluejärjestöjen konferenssi ja sen jälkeen yleiskarjalainen työläisten, talonpoikien ja puna-armeijalaisten neuvostojen edustajakokous. Näissä, samoin kuin keväällä 1923 pidetyssä puoluekonferenssissa, Nuorteva esitti laajat katsaukset valistustyön kehittämiseen Karjalassa. Erityisen huolestunut hän oli määrärahojen niukkuudesta ja sen vaikutuksista koululaitokseen, kirjastoihin ja muihin valistustyön kannalta tärkeisiin instansseihin. Näissä kokouksissa Nuorteva selvästi korosti koulutoiminnan saattamista kaksikieliseksi.

Ristiriita koskien Nuortevan asenteita näkyy hyvin seuraavassa esimerkkitapauksessa. Kansanvalistusasiain komissariaatin suomen-

---

49. Hackzellin raportti no. 28 ulkoministeri Vennolalle 8. 7. 1923. Moskovan lähetystön poliittiset raportit, kansio 2, UM, VA.

50. Ks. *Churchill* (1970), passim; vrt. Jääskeläisen tutkimus »Itä-Karjalan kysymys» (1961), passim; neuvostoliittolainen näkemys on koottuna esim. teoksessa *Očerki Istorii Karelii* (1964), s. 7–148.

kielisen osaston johtajana toimi Nuortevan alaisuudessa myös suomalaisperäinen Karl Verner Forsten, joka ajoi voimakkaasti suomenkielen aseman parantamista. Forsten joutui riitoihin Nuortevan kanssa ja esitti lopulta kirjallisen eropäätöksensä. Kirjeessään Nuortevalle Forsten viittasi siihen, että Nuorteva hyökkäsi aina ja voimakkaasti suomenkielistä osastoa vastaan. Toisaalta Forstenin eroasia oli ajan-kohtainen ilmeisesti juuri syksyllä 1922 pidetyn yleiskarjalaisen neuvostojen edustajakokouksen aikoihin. Tuossa kokouksessa Nuorteva kiisti, että suomenkielinen valistustyö olisi merkinnyt samaa kuin suomalainen kiihotustyö. Nuorteva totesi suomenkielisiä valistustyön tekijöitä olevan Karjalassa niin vähän, etteivät he voisi – vaikka tahtoisivatkin – olla vaaraksi venäjän kielellä tehtävälle valistustyölle.<sup>51</sup> Viimeksi mainittu toteamus merkitsi täysin päinvastaista kuin Forstenin esittämä väite. Nuortevaa oli todennäköisesti arvosteltu suomenkielisen valistustyön liiasta korostamisesta. Olivatko Karjalan venäjänkieliset huolestuneita omasta asemastaan verrattuna suomea tai karjalaa puhuviin? Neuvosto-Karjalan arkistot antaisivat tähän vastauksen.

Väitteet siitä, että Santeri Nuorteva olisi korostanut venäjän kielen asemaa pohjautuvat todennäköisesti hänen suorittamiinsa hallinnollisiin uudistuksiin, jotka puolestaan johtuivat määrärahojen niukkuudesta. Asioiden hoidon tehostamiseksi hän supisti hallintokoneistoa ja pyrki poistamaan väärinkäytökset elintarvikkeiden jakelussa kouluille. Byrokratian supistamiseen pyrittiin myös sulattamalla suomenkielinen osasto yleiseen valistusosastoon.<sup>52</sup> Ilmeisesti juuri tämä toimenpide aiheutti puheet Nuortevan suomalaisvastaisuudesta.

Santeri Nuorteva oli aktiivinen kansanvalistusasiain komissaari. Hänen johdollaan 1920-luvun alussa valistustyö monipuolistui, vakiintui ja kouluolot paranivat jonkin verran; muun muassa vallankumousta seuranneena aikana vallinnut oppikirjojen puute alkoi vähitellen poistua. Kolmannessa yleiskarjalaisessa neuvostojen edustajakokouksessa esitettyjen raporttien mukaan Nuorteva kiinnitti erityistä huomiota poliittiseen valistustyöhön, jota alettiin tehostaa. Varsinkin opettajien poliittista tietoisuutta pyrittiin kohottamaan. Tämä näkyi

- 
51. Ks. päiväämätön kopio (?) Karl Verner Forstenin kirjeestä Nuortevalle. Kansio 12 B. Pentti Renvallin kokoelma, VA; sekä Nuortevan selostus kansanvalistustyöstä. Tiedonantoja no. 5. Karjalan Kommuuni 9. 10. 1922: Kolmannen yleiskarjalaisen työläisten, talonpoikain ja puna-armeijalaisten Neuvostojen Edustajakokouksen Pöytäkirja. Kokous pidetty Petroskoissa lokakuun 2–7 p:nä v. 1922 (1922), s. 4–5.
  52. Nuortevan selostus kansanvalistusosaston toiminnasta. Karjalan suomenkielisten puoluejärjestöjen konferenssi. Karjalan Kommuuni 30. 9. 1922.



*Kuva 8.* Nuorteva tuntemattoman karjalaisen seurassa. Päällään Nuortevalla on »palttoo», josta paljon vitsailtiin. (Sanni Nuortevan valokuvakokoelma, TA)

esimerkiksi siinä, että Karjalan omista budjettivaroista siirrettiin varoja kolmen puoluekoulun toimintaa varten (kaksi venäjän- ja yksi suomenkielinen). Niiden ylläpidon rahoittaminen kuului varsinaisesti



Neuvosto-Venäjän keskushallinnolle. Koska sillä oli toimitus- ja organisointivaikeuksia, Karjalan valistusosasto auttoi asiassa.<sup>53</sup>

Myös Nuortevaan kokemukseen kaupallisella alalla luotettiin, vaikka joidenkin mielestä hänellä ei olisi lainkaan ollut taipumuksia hoitaa tämän alan tehtäviä (ks. myöh. s. 158). Elokuussa 1922 hänet nimitettiin muiden tehtäviensä ohella hoitamaan Karjalan ulkomaankauppaosaston johtajan virkaa. Uutisessa mainittiin, että ulkomaankauppaosaston työkentäksi määriteltiin lähinnä kaupan säätely ja kaupankäynnin tarkkailu, kun taas varsinaisesta kaupankäynnistä huolehtisi Karjalan kauppaosasto (Kargostorg).<sup>54</sup>

Santeri Nuorteva esiintyi tänä aikana monien tilaisuuksien juhlapuhujana ja toimi useiden juhlien ja kurssien vetäjänä. Hän oli myös erittäin näkyvä henkilö eri tasoisten puolue- ja hallintoelinten kokouksissa. Esimerkiksi vuoden 1922 lokakuun alussa pidetyssä yleiskarjalaisessa neuvostojen kokouksessa hänet valittiin toimituskuntaan, jolla oli tärkeä tehtävä päätöslauselmien muotoilemisessa. Hänet myös valittiin jäseneksi Karjalan toimeenpanevaan komiteaan toiseksi eniten ääniä saaneena: Edvard Gylling sai 95 ääntä, Santeri Nuorteva yhdessä kahden muun henkilön kanssa 89.<sup>55</sup>

Juuri kun Nuorteva perheineen oli kunnolla ehtinyt asettua paikoilleen – Sanni Nuorteva ja lapset saapuivat Amerikasta vasta kesällä 1922 – uudet tehtävät kutsuivat Moskovaan ja ulkoasiainkomissariaatin palvelukseen. Kun tieto tästä levisi, järjestettiin hänen lähtönsä vuoksi suuria juhlallisuuksia ja Karjalan Kommuuni -lehdessä todettiin hänen hoitaneen hyvin tehtävänsä. Tulisi olemaan vaikeata löytää tilalle yhtä pätevä henkilö (joksi tuli Ivar Lassy, Suomen sisällissodan pyörteistä Neuvosto-Venäjälle paennut tunnettu sosialisti). Tämän jälkeen lehti kirjoitti leikkillisesti, että »toveri Nuorteva» joutui ikäänkuin kostoksi niistä monista puheista, joita hän oli suurella menestyksellä pitänyt Petroskoissa, kuuntelemaan yhteen menoon pari vuoro-

53. 3. Yleiskarjalainen puoluekonferenssi. Karjalan Kommuuni 3. 4. 1923.

54. Karjalan ulkomaankauppaosasto. Karjalan Kommuuni 19. 8. 1922. Etsivän Keskuspoliisin arkistoissa on myös tieto, että Nuorteva olisi tällöin kuulunut Karjalan talousneuvostoon ja vuonna 1923 ollut Karjalan aluepuoluekomitean agitaatio- ja propagandaosaston johtajana, sekä vuonna 1923 »Karjalan edustaja Moskovassa». Kansio Santeri Nuorteva, EK VP I 1661, SP. Yleensä on vaikea selvittää kaikkia mahdollisia puoluetason luottamustehtäviä, koska käytettävissä ei ole vastaavaa puoluetason arkistoinesta. Vahvistusta em. elämäkertatietoihin ei ole löytynyt muusta käytettävissä olleesta aineistosta kuin Nuorteva lyhyestä omaelämäkerrasta, jossa hän kertoo, että VKP:n (b) keskuskomitean luoteinen »byroo» nimitti hänet lokakuussa 1922 puolueen aluekomitean agitprop osaston johtajaksi. Sama tieto löytyy myös *Sunin* kirjoituksesta Huomattava kumousmies.

55. Kolmannen yleiskarjalaisen neuvostojen ed. kok. ptk, s. 3, 35–37.



kautta ennen lähtöään »toisten ei aivan yhtä mestarillisia puheita».<sup>56</sup>

Näin Santeri Nuortevan ensimmäinen kausi Karjalassa päättyi kesäkuussa 1923 kestätyään suhteellisen lyhyen ajan. Häntä tarvittiin jälleen »punaisen diplomatian» palvelukseen. Ehkä katsottiin, että hän oli liian kokenut mies Karjalaan tuhlattavaksi ja että tärkeämpiä töitä olisi löydettävissä muualta Neuvosto-Venäjän hallinnosta. Jo tänä lyhyenä aikana Nuorteva oli kuitenkin ehtinyt näyttää kykynsä, saada merkittävän aseman, ystäviä ja ehkä myös vihamiehiä, jos tällaisia päätelmiä voidaan tehdä hänen toimistaan kielikysymyksen hoitamiseksi Neuvosto-Karjalassa. Vähin mitä siitä voidaan sanoa, on epäluulojen nousu molempien kieliryhmien keskuudessa. Tätä kehitystä Nuorteva tuskin pystyi lyhyenä toimikautenaan estämään, vaikka olisi halunnutkin. Ilmeisesti olisi väärin olettaa hänen joutuneen lähtemään Neuvosto-Karjalasta tämän kysymyksen vuoksi.

## 6.2. Moskovasta Tukholmaan

### 6.2.1. Pyrkimykset Nuortevan lähettämiseksi ulkomaille

Toukokuussa 1923 Santeri Nuorteva sai VKP:n (b) keskuskomitealta määräyksen siirtyä Moskovaan,<sup>57</sup> mutta perheen muutto tapahtui kuitenkin vasta kesäkuun puolenvälin tienoilla. Samoihin aikoihin Nuorteva muutti nimeään siten, että hän alkoi useasti – mutta ei säännöllisesti – käyttää etunimenä alkuperäistä Alexanderia. Selityksenä tähän ilmeisesti on pyrkimys sopeutua paremmin venäjänkieliseen ympäristöön. Kuitenkin seuraavina vuosina useissa yhteyksissä esiintyy edelleen nimi Santeri. Nimien rinnakkaiskäyttö tapahtui nähtävästi siten, että ollessaan yhteydessä suomenkielisiin hän oli Santeri, kun taas venäjänkielisten kanssa hän oli Alexander Fedorovitš.

Tieto Nuortevan paluusta ulkoasiainkomissariaattiin levisi luonnol-

---

56. Toveri Santeri Nuorteva on matkustanut Petroskoista. Karjalan Kommuuni 16. 6. 1923.

57. Nuorteva, Avtobiografija.



*Kuva 9.* Moskovassa v. 1923, jolloin Santeri Nuorteva työskenteli ulkoasiain kansankomissariaatissa. Vasemmalta Kerttu, Sanni ja Santeri Nuorteva. (Sanni Nuortevan valokuvakokoelma, TA)

lisesti pian Moskovan diplomaattipiireihin. Suomen Moskovan lähettiläs Antti Hackzell raportoi heinäkuussa 1923 Helsinkiin, että Nuorte-

vasta oli tehty ulkoasiainkomissariaatin anglo-amerikkalaisen osaston osastopäällikkö.<sup>58</sup> Hackzellin käyttämä nimitys ei ollut aivan oikea, sillä kesäkuussa 1921 tehdyn uudistuksen mukaan Narkomindelin läntinen osasto oli jaettu kolmeen alaosastoon: Keski-Euroopan maiden, anglo-amerikkalaisten ja romaanisten maiden sekä Baltian ja Skandinavian maiden osastoon.<sup>59</sup> Kuten Nuorteva omaelämäkerrassaan toteaa, hän johti anglo-romaanista osastoa.<sup>60</sup> Nimitys merkitsi joka tapauksessa paluuta tuttuun ympäristöön.

Mitä Santeri Nuorteva teki Narkomindelin osastopäällikkönä on ollut mahdotonta selvittää yksityiskohtaisesti. Teddy J. *Uldricksin* määritelmä osastojen tehtävistä yleensäkin vastannee Nuortevan tehtäväkentän määrittelyä: osastojen tuli huolehtia diplomaattisten suhteiden hoitamisesta alueisiin kuuluviin maihin, kerätä ja tulkita näitä maita koskevaa aineistoa, valvoa neuvostohallinnon eri haarojen yhteyksiä näihin alueisiin, sekä pitää läheisiä yhteyksiä osastoihin kuuluvien valtioiden diplomaattiedustajiin Moskovassa.<sup>61</sup>

Nuortevan työ ulkoasiainkomissariaatissa lienee ollut pitkälti rutini-tiluontoista ja hallinnollista pyrkimyksenä kehittää ja ylläpitää suhteita hänelle määriteltyihin maihin. Ilmeisesti vasta Neuvostoliiton ulkoasiainhallinnon arkistojen avautuminen loisi mahdollisuuden selvittää Santeri Nuortevan toiminnan erityispiirteet. Nuortevan tämänkertainen työkausi Narkomindelissa jäi kuitenkin lyhyeksi, sillä se kesti vain kesäkuusta 1923 tammikuuhun 1924. Tuolloin Hackzell raportoi Moskovasta, että Nuorteva oli eronnut tehtävästään ulkoasiainkomissariaatissa. Hackzell kertoi kuululleensa asiasta brittien Moskovan lähettiläältä Sir Roger Hodgsonilta. Tämä puolestaan oli ollut paljon tekemisissä Santeri Nuortevan kanssa, koska Iso-Britannia kuului Nuortevan vastuualueeseen. Hodgsonille Nuorteva oli kertonut olevansa aikeissa siirtyä jälleen Petroskoihin lehtityöhön. Sir Roger Hodgson kertoi suuresti arvostaneensa Nuortevan työtä ulkoasiainkomissariaatissa ja hänen lausuntonsa kuvastaa ilmeisesti myös muiden Moskovassa olleiden brittien näkemyksiä. Hodgsonin mielestä Santeri Nuorteva oli ollut kyseisen osaston siihenastisista päälliköistä ehdottomasti parhain: »Hän oli aina ollut asiallinen eikä ollut turhaan tehnyt asioita monimutkaisiksi vaan koettanut ajaa ne nopeas-

---

58. Hackzellin raportti ulkom. Vennolalle no. 28 8. 7. 1923. Moskovan lähetystön pol. raportit. kansio 2. UM, VA.

59. *Uldricks* (1979), s. 75.

60. Nuorteva, *Avtobiografija*.

61. *Uldricks* (1979), s. 75.

ti päätökseen». <sup>62</sup> Nuorteva ei ilmeisestikään ollut kantanut kaunaa osakseen Englannissa pari vuotta aikaisemmin tulleesta kohtelusta. Ulkoasiainkomissariaatin virkamiehenä hän oli pyrkinyt parhaansa mukaan hoitamaan suhteita sinne.

Vuonna 1922 Moskovassa suunniteltiin Santeri Nuortevan lähettämistä brittiläiseen dominioon Kanadaan. Suunnitelmalle oli taustana ilmeisesti Nuortevan aikaisempi käynti Kanadassa ja toiminta Neuvosto-Venäjän edustustossa Yhdysvalloissa ja toisaalta venäläisten jatkuva pyrkimys lisätä kaupallista ja diplomaattista yhteistyötä länsivaltojen kanssa. Aikaisemmin on mainittu, että vuonna 1920 neuvoteltiin kauppasuhteiden laajentamisesta Kanadan ja Neuvosto-Venäjän välillä. Kun britit solmivat keväällä 1921 kauppasopimuksen Neuvosto-Venäjän kanssa, seurasi kauppavaltuuskunnan lähtö Moskovaan kesällä 1921. Kanadalaiset anoivat ja saivat myöhemmin luvan lähettää omat edustajansa Neuvosto-Venäjälle. <sup>63</sup>

Vuonna 1922 alettiin neuvotella siitä, ketkä venäläisten edustajat tulisivat Kanadaan. Moskovasta esitettiin useita vaihtoehtoja. Esimerkiksi vuoden 1922 marraskuun lopulta on tieto, että Kanada oli kieltäytynyt hyväksymästä muun muassa Santeri Nuortevan, maatalousalan tiedemiehenä kuuluisaksi tulleen professori N.M. Tulajkovin ja Aleksandra Kollontain nimittämisen kauppavaltuuskuntaan. Heitä oli ehdotettu ainakin jo elokuussa 1922, mikä ilmenee brittihallinnon sisäisestä kirjeenvaihdosta. <sup>64</sup> Tämän mukaan näyttää selvältä, ettei Nuortevan oleskelusta Petroskoissa ollut todellakaan suunniteltu pitkäaikaista, koska tämä vasta keväällä 1922 oli siirtynyt sinne.

Perustelut, joilla Kanadan hallitus kielsi Nuortevan maahan tulon ovat paljastavia. Kysymyksestä keskusteltiin Kanadan parlamentin istunnossa maaliskuussa 1923 sen jälkeen kun lehdet olivat kirjoitelleet asiasta. Kauppaministeri J.A. Robb vastasi, ettei maahan haluta »undesirable citizens» (ei-toivottuja henkilöitä). Sen sijaan Kanada ilmoitti Lontooseen, että maahan kyllä päästetään sellainen kauppa-

---

62. Hackzellin raportti ulkom. Enckellille no. 41 19. 1. 1924. Moskovon lähetystön pol. raportit, kansio 3. UM, VA.

63. J. D. Gregory to the Board of Trade, 24. 10. 1922 (No. 9342/567/38) ja Gregoryn tiedonanto, ilmeisesti sisäasiainministeriölle, 28. 11. 1922 (N 10422/567/38). Jäljennös. FO 371/8186, PRO.

64. Esim. Edmund Ovey to the Under Secretary of State, Colonial Office, 7. 9. 1922 (N 8180/567/38). Ibid. Summittaisesti voidaan päätellä neuvostovenäläisten tekemän anomuksen aika. Se sijoittuu ajankohtaan, joka seuraa 3. 7. 1922, jolloin Kanadaa koskeva pykälä lisättiin brittien ja neuvostovenäläisten tekemään sopimukseen. Ks. nootti 67 alla.

valtuuskunta, jolla ei ole kontollaan mitään rikkeitä Brittein saarilla.<sup>65</sup> Tämä viittasi selvästi Nuortevan vangitsemiseen Englannissa vuonna 1920.

Yksityiskohtaisemmat perustelut maahan pääsyn epäämislle löytyvät Ison-Britannian ulkoministeriön (Foreign Office) ja siirtomaaministeriön (Colonial Office) välisestä kirjeenvaihdosta. Siinä viitattiin aikaisemmin mainittuun Nuortevan toimintaan Kominternin palveluksessa ja Ison-Britannian vastustajana Lähi-Idässä (ks. ed. s. 140–141). Venäläiset kuitenkin kielsivät tämän vedoten Nuortevan vankeuteen samaan aikaan, mutta brittihallitus ei pitänyt todisteita riittävinä. Foreign Office viittasi myös Nuortevan toimintaan Yhdysvalloissa ja katsoi, ettei häntä voitu päästää maahan.<sup>66</sup> Näistä seikoista päätellen Kanada olisi saanut määräyksen emämaansa hallitukselta olla laskematta Nuortevaa Kanadaan. Eihän kanadalaisilla itsellään ollut mitään erityistä hampaankolossa häntä vastaan, jos ei oteta huomioon yleisiä epäluuloja Nuortevan toiminnasta. Kanadalais-neuvostoliittolaisten suhteiden tutkija *Balawyder* onkin todennut, että Foreign Office Lontoossa seului Moskovon antamista ehdokkaista pois sopimattomat ja että Kanada hyväksyi vain sellaiset, joilla oli Foreign Office'n »siunaus».<sup>67</sup>

Kun oli tullut selväksi, ettei Nuortevaa, Kollontaita ja professori Tulajkovia päästetä Kanadaan, venäläiset katsoivat aiheelliseksi selitellä, etteivät nämä varsinaisesti olisi kuuluneetkaan kauppavaltuuskuntaan. Kun lisäksi kanadalaiset eväsivät varsinaisten valtuuskunnan jäsentenkin maahantulon, ulkoasiainkomissariaatti jo tiedusteli, aikoiko Iso-Britannia yleensä pitää solmitusta kauppasopimuksesta kiinni, sillä siihen oli 3. 7. 1922 lisätty Kanadaa koskeva pykälä.<sup>68</sup> Mielenkiintoista tuossa ulkoasiainkomissariaatin viestissä oli viittaus siihen, etteivät Nuorteva ja Kollontai olisi olleet varsinaisia kauppavaltuuskunnan jäseniä. Siitä, eikä muistakaan lähteistä, ei kuitenkaan ilmene, mitä he todella olisivat Kanadassa tehneet. Kanadan hallitus näyttää periaatteessa kannattaneen Kanadan ja Neuvosto-Venäjän välisen taloudellisen kanssakäymisen kaikinpuolista lisäämistä. Ilmeisesti Foreign Office'n painostuksesta kauppavaltuuskunnan tulo

---

65. Official Report of Debates House of Commons. Dominion of Canada. Second Session – fourteenth Parliament. Vol. I (1923), s. 986–987 (9. 3. 1923).

66. Edmund Ovey to the Under Secretary of State, Colonial Office, 7. 9. 1922 (NK 8180/567/38). Jäljennös, FO 371/8186, PRO.

67. Balawyder (1972), s. 43–45.

68. M. Klishko Curzonille 10. 1. 1923 (NK/2238). FO 371/9345, PRO.



Kanadaan viipyi; vasta noin kahden vuoden kuluttua Kanadaa koskevan pykälän lisäämisestä uusittu delegaatio saattoi tulla Montrealiin.<sup>69</sup>

Vielä toisenkin kerran Nuorteva yritettiin lähettää Kanadaan. Elokuussa 1923 saapui Foreign Office'en Lontooseen viesti Ison-Britannian Moskovan lähetystöltä. Siinä kerrotaan, että Nuorteva oli ottanut yhteyttä britteihin ja kertonut, että ulkoasiainkomissariaatti haluaisi lähettää hänet Kanadaan sinne menevän kaupallisen delegaation johtajan Yansonin (Jansonin) lähimmäksi mieheksi. Koska Nuortevan pääsy Kanadaan oli evätty edellisenä vuonna, hän halusi hiljaisuudessa tiedustella asian läpimenomahdollisuuksia. Kertoessaan asiasta William Peters Moskovan lähetystöstä antoi hyvin positiivisen kuvan Nuortevasta, kertoi olleensa tämän kanssa yhteydessä nyt noin kahden kuukauden ajan ja havainneensa Nuortevan hyvin »business-like» henkilöksi. Kaikki, jotka olivat työskennelleet hänen kanssaan, olivat pitäneet hänestä henkilönä. Niinpä Petersin mielestä olisi hyvin suotavaa päästää Nuorteva Kanadaan, jos vain hänen menneisyytensä voitaisiin unohtaa – kuten Petersin mukaan pitäisi tehdä.<sup>70</sup>

Foreign Office kuitenkin katsoi Nuortevan Kanadaan tulon kieltämisen olevan niin lähimenneisyydessä, ettei ollut mitään mahdollisuuksia muuttaa suhtautumista häneen. Menneisyyttä ei siis voitu haudata. Muistiota Nuortevan asiasta kierrätettiin eri virastoissa ja kaikissa katsottiin olevan parasta olla ottamatta asiaa nyt esille. Ilmeisesti ulkoministeri Curzon teki muistioon reunahuomautuksen, jossa hän totesi, että Nuorteva oli ei-toivottu henkilö Yhdysvalloissa. Jos hänet lähetettäisiin Kanadaan, niin todennäköisesti hän sieltä yrittäisi juonitella Yhdysvaltoja vastaan.<sup>71</sup>

Kun Nuortevaa ei voitu lähettää Kanadaan, hänelle pyrittiin löytämään tehtäviä muualta. Moskovassa toimivat länsimaiset diplomaattiedustajat olivat paljon yhteydessä keskenään ja muiden lähteiden puuttuessa voitaneen jälleen turvautua Suomen lähettilään Hackzellin raporttiin vuoden 1924 alusta. Hän kertoi saaneensa tietää Norjan edustaja Jakhellilta pyrkimyksistä lähettää Nuorteva Norjaan avustamaan Alexandra Kollontaita, joka toimi siellä Neuvostoliiton edustajana. Jakhell oli saanut Nuortevan viisumianomuksen. Koska asiaa ei oltu lainkaan tiedusteltu Norjan hallitukselta, Jakhell oli katsonut parhaaksi evätä viisumin toistaiseksi. Hackzell kirjoitti

69. Balawyder (1972), s. 43.

70. Peters Gregorylle 23. 8. 1923. FO 371/9346. PRO.

71. Gregory Petersille 14. 9. 1923 (N 7393/80/38) ja Petersin lähettämä muistio, johon on tehty merkintöjä (N 7393/80/38). FO 371/9346. PRO.



*Kuva 10.* Nuortevat jokiristeilyllä n. v. 1923–1924. Vasemmalta Pentti, Santeri, Kerttu ja Sanni Nuorteva. (Sanni Nuortevan valokuvakokoelma, TA)

edelleen raportissaan, että hän katsoi tarpeelliseksi informoida tästä, koska jos Nuorteva todella menisi Norjaan, hän voisi sieltä käsin juonitella Kominternin palveluksessa Suomea vastaan. Nuortevan läsnäolo Norjassa voisi Hackzellin mielestä luoda hyvät vaikutusmahdollisuudet Skandinaviassa olevien Suomen punapakolaisten auttamiseksi. Hackzell piti näin ollen itsestään selvänä, ettei Nuorteva todella asettuisi minkään kauppavaltuuskunnan palvelukseen, vaan hänen tehtävänsä olisivat toisenlaisia. Erityisen pätevänä perusteluna

tälle päätelmälleen Hackzell piti »kaikkien tiedossa olevaa tosiseikkaa», että Nuorteva oli kyvytön hoitamaan taloudellisia asioita.<sup>72</sup> Tämä väite perustui ilmeisesti aikaisemmin mainittuun Nuortevan vangitsemisasiaan, josta diplomaattipiireissä oli paljon keskusteltu. Eräänä syynä pidätykseen oli tuolloin väitetty, että Nuorteva olisi hoitanut huonosti edustustehtäviään Amerikassa ja solminut jopa liian innokkaasti kauppvoja.

Kun pääsy Norjaankin osoittautui hankalaksi, Nuorteva haluttiin lähettää Norjan sijasta Ruotsiin. Mutta miksi sitten Nuorteva näin välttämättä haluttiin lähettää ulkomaille? On tuskin muuta mahdollisuutta, kuin että hänet nähtiin henkilönä, jolla oli sen luokan kykyjä, ettei häntä kannattanut pitää Neuvosto-Karjalassa. Kielitaitoisena miehenä ja kokeneena poliitikkona häntä voitiin käyttää ulkoasiainministeriön tehtävissä ulkomailta. Sen sijaan vaikeammin vastattava kysymys on hänen tuolloinen suhteensa Kominterniin. Komintern eli Kommunistinen Internationaali luonnollisesti pyrki vahvistamaan kannatustaan eri maiden työväenliikkeissä ja tämän vuoksi se myös lähetti edustajia eri maihin neuvonantajiksi näiden maiden puolueiden kehityksen ja mielipiteiden ohjaamiseksi oikeaksi katsottuun suuntaan.

Esimerkkejä tällaisista neuvonantajista löytyy paljon. Niinpä esimerkiksi vuoden 1922 kesällä amerikkalaisten kommunistien riitoja tuli selvittämään kolmen hengen lähetystö Kominternista. Siihen kuuluivat professori H. Valetski (kansallisuus puolalainen), Josef Pogany (unkarilainen) ja Boris Reinstein (venäläinen, joka aikaisemmin oli ollut Yhdysvalloissa).<sup>73</sup> Muutenkin Yhdysvaltain ja Kanadan kommunistit saivat 1920-luvun alussa useita Kominternin edustajia vierailulle ja tarkoitus oli yhdistää keskenään riitelevät kommunistiset ryhmittymät.<sup>74</sup> Myös Ruotsissa oli 1920-luvun alkupuolella kilpailevia suuntauksia kommunistisen liikkeen sisällä<sup>75</sup> ja aivan samalla tavoin Neuvosto-Venäjäältä pyrittiin antamaan neuvoja Suomen työväenliikkeen kehitystä silmällä pitäen. Kuriirit rajan takaa olivat ahkerasti liikkeellä, kuten esimerkiksi *Hakalehto* on kirjassaan osoittanut.

---

72. Hackzellin raportti ulkom. Enckelille no. 41 19. 1. 1924. Moskovan lähetystön pol. raportit, kansio 3. UM, VA.

73. Ks. Draper (1963), erit. s. 363–364.

74. Ks. esim. *ibid.*, erit. s. 338–340 ja sama, *American Communism and Soviet Russia. The Formative Period* (1960), erit. s. 25–26; ja Balawyder (1972), s. 171–207.

75. Ensimmäinen perusteellinen tutkimus aiheesta on Erland F. Josephson, *SKP och Komintern 1921–1924. Motsättningarna inom Sveriges Kommunistiska Parti och dess relationer till den Kommunistiska Internationalen* (1976).

Suomalaisen kommunistisen liikkeen asioissa SKP:n edustajat kuten Leo Laukki, Kullervo Manner ja Yrjö Sirola vierailivat Tukholmassa 1920-luvulla.<sup>76</sup>

Kokonaan toinen ongelma on Venäjän Kommunistisen Puolueen ja Kominternin välinen suhde – eli missä määrin nämä kaksi voidaan samaistaa toisiinsa ja ohjasiko puolue Kominternin toimintaa. Periaatteessa Komintern oli useiden eri maiden kommunististen puolueiden yhteistoimintaelin, eikä se ollut yksittäisten puolueiden johdettavissa. Neuvostoliitossa laaditussa Kominternin historiassa korostetaan erityisesti monikansallisuutta sen eräänä keskeisenä aineksena. Esimerkiksi korostuvat Kominternin kongresseihin osallistuneiden eri kansallisuuksien määrät.<sup>77</sup> Toisaalta kuitenkin neuvostoliittolaisessa näkemyksessä on hyvin voimakkaasti esillä Venäjän Kommunistinen Puolue ja Lenin ja heidän johtava asemansa Kominternin varhaisvaiheissa.<sup>78</sup>

Käytännössä voitaneen kuitenkin pitää melko selvänä, että Kommunistisen Internationaalin syntyvaiheista lähtien vuonna 1919 sen ja VKP:n välillä on vallinnut hyvin läheinen suhde. Järjestön päämaja oli Moskovassa ja venäläiset ovat aina näytelleet tärkeää osaa Kominternin johtotelemisissä.<sup>79</sup> Toisaalta on esimerkiksi todettu, että Kominternin johtaja Zinovjev piti yllä läheisiä suhteita ulkoasiainkomissariaatin päällikköön Čičeriniin siten, että Kominternin ja ulkoasiainkomissariaatin noudattama politiikka pysytteli samoilla linjoilla. Lisäksi Zinovjevillä oli merkittävä asema Pietarin alueen kommunistisessa puolueessa ja paikallishallinnossa.<sup>80</sup>

Kuten *Uldricks* on tutkimuksessaan neuvostodiplomatian ja ideologian välisestä suhteesta todennut, erityisesti vallankumouksen jälkeisinä vuosina Kominternin ja Narkomindelin toiminnat olivat läheisessä yhteydessä toisiinsa. Esimerkiksi molemmat saattoivat käyttää samoja kuriiripalveluja. Narkomindel joissakin tapauksissa tarjosi nimellisen työpaikan henkilöille, jotka todellisuudessa olivat Kominternin palveluksessa. On myös paljon esimerkkejä siitä, että henkilö on voinut olla neuvostodiplomatian palveluksessa, mutta siirtyä joksikin aikaa Kominternin tehtäviin. Tällaisia ovat olleet mm.

76. Hakalehto (1966), erit. s. 18–28 ja 162–168.

77. Kommunistinen Internationaali (1973), esim. s. 49, 116.

78. *Ibid.*, erit. s. 62, 127–130, 236.

79. Ks. venäläisten osuudesta erit. Kommunistisen Internationaalin syntyvaiheissa F. Borkenau, *World Communism. A History of the Communist International* (1971), s. 162–163; vrt. Carr III (1950), s. 116, 118–125.

80. Ks. esim. Carr I, s. 225 ja III (1950), s. 136.

Maksim Litvinov, Lev Karahan ja Karl Radek.<sup>81</sup> *Uldricksin* mukaan ei kuitenkaan saa liioitella yhteyttä Narkomindelin ja Kominternin välillä, sillä ulkoasiainkomissariaatissa alettiin vähitellen 1920-luvulla pyrkiä irti liiasta samaistamisesta Kominterniin. Hänen mukaansa Moskovassa havaittiin, että ulkoasiain hoito olisi parasta pitää erossa Kominternista ja jättää sille pyrkimys maailmanvallankumoukseen. Ulkoasiainkomissariaatissa alettiin määrätietoisesti pyrkiä siihen, että diplomaatit hoitaisivat vain diplomaateille kuuluvia tehtäviä, koska muussa tapauksessa Neuvosto-Venäjän suhteet ulkovaltoihin saattoivat kärsiä.<sup>82</sup>

## 6.2.2. »Vaarallinen Nuorteva» Tukholmassa

Kun Santeri Nuorteva perheineen siirtyi Ruotsiin ja Tukholmaan hänestä pian tuli ongelma Ruotsin viranomaisille. Asian tausta voidaan juontaa juuri edellä esitettyyn kysymykseen kommunistien kansainvälisestä yhteistyöstä ja siihen, mikä todella oli Nuortevan tehtävä Ruotsissa. Kuten edellä jo todettiin, hänellä oli ollut suuria vaikeuksia pyrkiessään Kanadaan ja Norjaan. Kuitenkin pääsy Ruotsiin tuntui olevan helppoa. Asia tuntuu ristiriitaiselta, koska voidaan olettaa Ruotsin viranomaisten pitäneen tarkasti silmällä Venäjältä Ruotsiin saapuvia henkilöitä, varsinkin kun sinne oli Suomen sisällissodan jälkeen tullut suuri joukko punapakolaisia. Toisaalta Ruotsin rajojen suhteelliseen avonaisuuteen viittaa sekin, että Ruotsin kautta olivat aikoinaan kulkeneet monet vallankumousmiehet tsaarin ajan Venäjälle.

1920-luvun alussa ruotsalaiset kommunistit olivat ajautuneet vähitellen yhä syveneviin keskinäisiin ristiriitoihin, jotka olivat johtaneet hajaannukseen lähes kaikilla puolueen toiminnan aloilla. Kiistaa oli varsinkin aiheuttanut kysymys siitä, missä määrin olisi noudatettava venäläisten kommunistien antamaa esikuvaa – aivan sama kysymys oli esimerkiksi Yhdysvaltain kommunistien sisäisten erimielisyyksien ratkaiseva ongelma – ja missä määrin olisi noudatettava keskitetyn

81. *Uldricks* (1979), s. 157.

82. *Ibid.*, erit. s. 157–160. Myös neuvostoliittolaiset *Petrov*, *Belov* ja *Karenin* korostavat Neuvostoliiton ulkopoliitiikan historiassaan (s. 57–59) Leninin tehneen selvän eron Kominternin ja ulkoasiainkomissariaatin välillä.



toiminnan periaatetta. Mikä olisi todella Ruotsin kommunistisen puolueen luonne, miten suhtauduttaisiin uskontoon jne.? Toisin sanoen kysymys oli puolueen olemuksesta ja toiminnan luonteesta. Riitojen tultua avoimiksi astui Komintern kuvaan ja asettui tukemaan tuolloin vähemmistönä ollutta ryhmää, joka oli ottanut periaatteeseen noudattaa tarkasti Kominternin ohjeita. Sen sijaan enemmistöryhmä vaati eri maiden erikoisolosuhteiden huomioon ottamista ja erityisesti taktiikan soveltamista aina vallitsevien olosuhteiden mukaisesti.<sup>83</sup>

Erland F. *Josephson* on tutkimuksessaan käsitellyt yksityiskohdaisesti Ruotsin kommunistisen puolueen kehitystä vuosina 1921–1924 ja todennut, että Komintern lähetti useita edustajia Ruotsiin ratkomaan kiistakysymyksiä.<sup>84</sup> *Josephsonin* käsityksen mukaan Santeri Nuorteva oli eräs Kominternin delegaateista, jonka nimenomaisena tehtävänä oli ruotsalaisten kommunistien sisäisten riitojen sovittelu.<sup>85</sup> Hieman avoimeksi jää sen sijaan kysymys siitä, miten menestyksellinen hän oli tehtävässään. Syynä epäselvyyteen Nuortevan toiminnan tuloksista oli ilmeisesti se, että Ruotsin viranomaiset saivat etukäteen vihiä Kominternin edustajan saapumisesta, ja kun Santeri Nuorteva tuli maahan, he päättelivät, että juuri tämä oli kyseinen henkilö.<sup>86</sup> Seurauksena oli tapahtumaketju, joka johti Nuortevan ennakoitua ilmeisesti paljon lyhyempään Ruotsin vierailuun.

Santeri Nuorteva saapui perheineen Tukholmaan 14. 8. 1924 ja poistui 5. 10. 1924 kohti Tallinnaa. Näiden päivämäärien väliin mahtuu kirjava tapahtumaketju, jossa käydään kirjeenvaihtoa ja neuvotteluja Neuvostoliiton edustajien ja toisaalta Ruotsin viranomaisten välillä. Ruotsin poliisi noteerasi heti Nuortevan maahantulon ja 16. 8. 1924 on päivätty ensimmäinen muistio Santeri Nuortevan asiasta Ruotsin ulkoministerille. Siinä tehdään selkoa kohdehenkilön taustasta Suomessa, Yhdysvalloissa ja Neuvosto-Venäjällä.<sup>87</sup> Seuraavissa raporteissa kiinnitetään jo huomiota Nuortevan mahdolliseen osuuteen Sveriges Kommunistiska Partietin asioissa ja pidetään hyvin todennäköisenä, että tällä todella oli sormensa pelissä.<sup>88</sup>

---

83. *Josephson* (1976), s. 161–236.

84. Ks. *ibid.*, s. 137–160.

85. *ibid.*, s. 137.

86. Ks. kokoelmaa *Passvisering för Alexander Nyberg al. Nuortew 1924–*. UA, RA.

87. *Vördsam Promemoria till Hans Excellens Ministern för Utrikes ärendena*, av Birger Lundberg, t.f. tredje polisintendent, 16. 8. 1924. UA, RA.

88. P. M. angående vissa förhållanden inom det svenska kommunistpartiet, 18. 8. 1924 ja *Vördsam Promemoria till Herr Polismästaren angående vissa förhållanden inom svenska kommunistpartiet*, 22. 8. 1924. UA, RA. Ruotsalaisten kommunistien

Tieto Nuortevaan kohdistuvista epäilyistä levisi laajemmalle. Neuvostoliiton Tukholmassa oleva edustaja Ossinskij (alkuaan V.V. Obolenskij, merkittävä vallankumousliikkeen jäsen ja talousmies) kutsuttiin puhutteluun Ruotsin ulkoministeriöön. Hänelle ilmoitettiin, että Nuortevaa epäiltiin ruotsalaisten sisäisiin asioihin puuttumisesta ja että tätä uhkasi viisumin menetys. Ossinskij yritti puolestaan selkeyttää Nuortevan asemaa Ruotsin maaperällä ja totesi, että tämä oli saapunut ottaakseen johtoonsa paikallisen Neuvostoliiton tietotoimiston Rostan (ranskankielinen nimitys kuului Agence Telegraphique Russe) toimiston. Organisatorisesti Rosta kuului Narkomindelin alaisuuteen.<sup>89</sup> Myöhemmin Nuortevasta tulisi Neuvostoliiton Tukholmassa toimiva lehdistöattasea. Lisäksi Ossinskij puolusteli Nuortevaa toteamalla, että luonnollisesti tämä seurusteli paikallisten kommunistien kanssa, koska itsekkin oli kommunisti!<sup>90</sup>

Ruotsin poliisi kiinnostui entistä enemmän Nuortevan toiminnasta. Häntä varjostettiin hyvin tiiviisti, eikä tähän auttanut edes muutto toiselle puolelle Tukholmaa, Lidingöhön. Poliisitarkastaja Lundberg ja Lidingön poliisikomissaari kutsuivat Santeri Nuortevan kuulusteluun, josta he sitten laativat muistion. Kuulustelussa pengottiin Nuortevan toimintaa muun muassa Yhdysvalloissa ja pidätystä Englannissa, mikä osoittaa kuinka hyvin Ruotsin poliisi oli saanut asioista selon. Keskusteltiin myös sellaisista aiheista kuin, mikä oli Nuortevan todellinen nimi, miten hän oli kirjoittanut nimensä hotellin nimikirjaan, oliko se Nuorteva tai Nuortew tai jotain muuta. Kuulustelussa Nuorteva väitti itsepintaisesti tulleensa Rostan toimiston johtajaksi. Hän katsoi siten olevansa Neuvostoliiton lähetystön virkailija ja vaati itselleen diplomaateille kuuluvaa kohtelua. Nuorteva väitti kuulustelun aikana, että Ruotsin poliisit olivat kohdelleet häntä huonosti ja sopimattomasti. Näiden asioiden selvittämisen jälkeen muistiossa kuvataan vaarallinen Santeri Nuorteva. Kun kuulustelijat kysyivät

---

lehden Folkets Dagblad Politiken'in palstoilla löytyy paljon tietoja Kominternin edustajan »ExR»:n toiminnasta ja täten myös Nuortevan työstä, ks. erit. heinä–elokuun numerot. Otsikolla Jakten efter Ex.R lehti kertoi 28. 8. 1924 Nuortevan saavuttamasta »kuuluisuudesta» Ruotsissa. Useat ruotsalaiset vasemmostoradikaalit kertovat muistelmissaan Santeri Nuortevasta ja hänen toiminnastaan Tukholmassa. Ks. esim. Gunhild Höglund, Moskva tur och retur. En dramatisk period i Zeth Höglunds liv (1960), s. 232; vrt. Karl Kilbom, Cirkeln slutet. Ur mit livs äventyr III (1955), erit. s. 324–325.

89. Ulldricks (1979), s. 75.

90. Samtalet mellan t.f. utrikesministern och ryske ministern Ossinski angående fallen Nuortew och Elmquist den 27 augusti 1924, av Ekeberg, 28. 8. 1924. UA, RA.

häneltä, miten Venäjällä kohdeltiin Ruotsin kansalaisia, Nuorteva alkoi käyttäytyä uhkaavasti:

Tässä vaiheessa Nuortewa (Nuorteva) menetti selvästi tasapainonsa, koska hän hitaasti ja varovaisesti nojautui poliisiin päin, tuijotti tätä terävästi ja mutisi jotain, joka ymmärrettiin poliisiin kohdistuvaksi uhkaukseksi. Keskustelu oli käyty hyvin hiljaisella äänellä. Nuortewalla oli kylmän luotaantyöntävä ja röyhkeä käytös ja hän hymyili ylimielisesti kaikille kysymyksille, joita kuulustelun aikana esitettiin.<sup>91</sup>

Samassa muistiossa kerrotaan edelleen, että poliisi oli käynyt Rostan toimistossa ja pyytänyt Santeri Nuortevaa saapumaan 28. 8. 1924 uudelleen kuulusteltavaksi poliisin rikososastolle. Nuorteva oli kuitenkin katsonut saaneensa kyllikseen poliiseista ja ilmoittanut olevansa tavattavissa vain Rostan toimistossa.

### 6.2.3. Ruotsin ja Neuvostoliiton suhteet uhattuina

Jo niin varhain kuin syyskuun kuudentena päivänä Ruotsin ulkoministeriö ilmoitti lähetystölleen Moskovaan, että sen olisi ryhdyttävä toimenpiteisiin Nuortevan kutsumiseksi pois Ruotsista. Ulkoministeriö ei kuitenkaan ollut halukas suoranaisesti karkottamaan tätä, koska asiasta pelättiin nousevan turhan suuren hälyn.<sup>92</sup>

Myös Neuvostoliiton ulkoasiainkomissariaatissa Nuortevan tapaus herätti kiusallista huomiota. Ruotsin Moskovassa oleva lehdistöattasäe Nils Lindh sai kutsun ulkoasiainkomissariaatin lehdistöosaston päällikön Rothsteinin puhutteluun. Tämä moitti Ruotsin poliisin käyttäytymistä Nuortevan tapauksessa ja Lindh yritti puolustautua saamiensa tietojen nojalla. Hänen keskeinen väitteensä oli, ettei Nuortevalla ollut diplomaatin asemaa, joten hän ei voinut vaatia koskemattomuutta. Rothstein sen sijaan uhkasi, että Moskova ryhtyi-

---

91. V. P. M. koskien Alexander Nuortewaa, laadittu 29. 8. 1924. Ibid.

92. Ruotsin ulkoministeriö lähetystölle Moskovaan 6. 9. 1924. Ibid.

si vastatoimiin, jotka tulisivat koskemaan juuri Lindhiä ensi sijassa.<sup>93</sup> Lähetystöneuvos Gunnar Reuterskiöldin Tukholmaan lähettämistä raporteista myös ilmenee, miten kiusalliseksi Moskovassa tilanne koettiin. Hänkin oli ollut yhteydessä ulkoasiainkomissariaattiin ja tavannut korkeita virkamiehiä kuten Litvinovin ja Florinskij'n, jotka olivat vaatineet selitystä asiaan. Litvinov esimerkiksi oli esittänyt epäilynsä, että Suomen hallituksella oli sormensa pelissä.<sup>94</sup>

Edelleen Reuterskiöldin tiedonannoista ilmenee, että venäläiset todella olivat ryhtyneet vastatoimiin. Ulkoasiainkomissaari Čičerin oli yleensäkin tiukentanut suhtautumista kauppasuhteisiin ruotsalaisten kanssa. Esimerkiksi eräitä venäläisiä insinöörejä oli ollut tulossa Ruotsiin ostamaan koneita, mutta heidät olikin lähetetty Saksaan. Reuterskiöld pelkäsi, että Nuortevan tapaus saattaisi merkittävällä tavalla heikentää Ruotsin ja Neuvostoliiton välisiä kehittyviä kauppasuhteita. Reuterskiöld viittasi myös huolestuneena Moskovassa tapahtuneeseen kehitykseen. Ulkomaiden konsulaatteihin oli tehty tarkastuskäyntejä, ulkomaisia kaupallisia konttoreita oli suljettu jne., minkä vuoksi monia ulkomaalaisia oli poistunut Moskovasta.<sup>95</sup> Tilanteen kiristyessä Reuterskiöld pyysi, ettei Nuortevaa karkotettaisi, koska sillä saattaisi olla merkittäviä haittavaikutuksia. Litvinov oli myös antanut Reuterskiöldille lupauksen, että Rosta tulisi kutsumaan Nuortevan pois Tukholmasta.<sup>96</sup> Litvinovin myöntyminen tähän viittaakin siihen, ettei Nuortevalla todellakaan ollut diplomaattista asemaa. Myös eräässä keskustelussa Reuterskiöldin kanssa Florinskij myönsi sen suoraan.<sup>97</sup> Toisaalta Neuvostoliittokaan ei ilmeisesti halunnut kärjistää tilannetta enää pidemmälle.

Näyttää siltä, että kaupallisten ja poliittisten suhteiden säilyminen ja edelleen kehittyminen olivat varsinainen syy Nuortevan kutsumiseen takaisin Moskovaan. Ruotsilla ja muillakin Skandinavian mailla oli tärkeä asema neuvostovallan alkuvuosina sen ulkomaankaupassa ja neuvottelut olivat johtaneet ensimmäiseen kauppasopimukseen Ruotsin kanssa jo kesällä 1918. Mainittuna vuonna Ruotsi oli Neuvosto-Venäjän tärkein kauppakumppani. Kun Entente-valtojen Neuvosto-Venäjän saarto alkoi purkautua vuonna 1920, kilpailu sen markki-

93. Nils Lindhin laatima muistio 5. 9. 1924 keskustelusta Rothsteinin kanssa Nuortevan tapauksesta. Ibid.

94. Reuterskiöld valtioneuvos Ekebergille 10. 9. 1924. Ibid.

95. Reuterskiöld vt. osastopääll. Karl Ivar Westmanille Ruotsin ulkoministeriöön 28. 8. 1924 Moskovasta ja Reuterskiöld ulkoministeri Marks von Würtembergille 5. 9. 1924. Ibid.

96. Reuterskiöld Ekebergille 10. 9. 1924. Ibid.

97. Reuterskiöld Marks von Würtembergille 30. 8. 1924. Ibid.

noista kiristyi nopeasti ja vuonna 1921 Ruotsin osuus tuonnista Venäjälle oli enää kuusi prosenttia. Ruotsalaisen yritysmaailman ja valtakunnan johdon näkemykset kävivät usein ristiin, sillä Ruotsin valtiopäivät näkivät kauppasuhteissakin herkästi venäläisten yrityksiä tuoda vallankumousta maahan. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, ettei vuonna 1922 aikaansaattua sopimusta ratifioitu Ruotsissa. Uudelleen käynnistettyjen neuvottelujen tuloksena vuonna 1924 saatiin aikaan sopimus, jonka myös valtiopäivät voivat hyväksyä. Ruotsalaiset myöntivät lopulta Neuvostoliiton de jure tunnustamiseen, koska useat muutkin Länsi-Euroopan valtiot olivat tehneet vastaavan.<sup>98</sup> Edellä esitettyjen tietojen perusteella Nuortevan karkottaminen olisi saattanut merkittävästi heikentää suurella vaivalla ja monien vaiheiden kautta hankittuja normalisoituja suhteita Ruotsin ja Neuvosto-Venäjän välillä.

Santeri Nuortevan kutsuminen pois Tukholmasta kuitenkin ratkaisi ongelman. Lokakuun viidentenä päivänä hän nousi perheineen Kalevipoeg-nimiseen laivaan, joka suuntasi matkansa Tallinnaan. Ruotsin poliisin raportin mukaan saattojoukkona oli paljon Neuvostoliiton Tukholman lähetystön väkeä, sekä muun muassa merkittävä ruotsalainen vasemmistososialisti ja entinen valtiopäivämies Karl Kilbom.<sup>99</sup>

Edellä viitattiin Suomen mahdolliseen osuuteen Nuortevan tapauksen käsittelyssä Ruotsissa. On vaikea määritellä tarkasti miten Suomi ehkä vaikutti asiaan, mutta on myös selviä tietoja yhteydenotoista maiden välillä. Suhteellisen pian Nuortevan Ruotsiin tulon jälkeen W. Baggen lähetti maansa Helsingin lähetystöstä Etsivän Keskuspoliisin ruotsinnetun raportin, jossa kerrottiin yleisiä tietoja Nuortevan elämästä ja erityisesti hänen kaudestaan Yhdysvalloissa.<sup>100</sup> Toinen yksityiskohtainen raportti saapui Helsingin lähetystöstä syyskuun alussa. Siinä esitettiin Nuorteva suomalaisilta saatujen tietojen mukaan äärimmäisen taitavaksi ja vaaralliseksi henkilöksi, jonka vaarallisuus oli näkynyt hänen työssään muissa maissa. Saatuihin tietoihin perustuen Helsingistä kerrottiin Nuortevan olevan eräs vaarallisimmista suomalaisista punaisista. Hän oli tässä mielessä verrattavissa

---

98. Skandinavian maiden merkityksestä neuvostovallan alkuvuosina Neuvosto-Venäjälle ks. A. S. Kan, V. I. Lenin, Sovetskaja Rossija i nejtral'nye gosudarstva Evropi. Leninskaja vnešnjaia politika sovetkoj strany 1917–1924 (1969), erit. s. 173–174, 179–181; Sune Jungar, Skandinaviska företag i Sovjetunionen. Sovjetisk koncessionspolitik på 1920-talet (1974), s. 50–58. Ruotsin–Neuvostoliiton ulkopoliittisten suhteiden kehityksestä ks. Erik Lönnroth, Den svenska utrikespolitikens historia V, 1919–1939 (1959), erit. s. 70–75.

99. V.P.M. 10. 10. 1924. UA, RA.

100. W. Baggen Westmanille 26. 8. 1924. Ibid.



O.W. Kuusiseen. Jos Nuortevan sallittaisiin jäädä Ruotsiin, hänestä pian tulisi siellä olevien suomalaisten punapakolaisten johtava hahmo.<sup>101</sup>

Ruotsalaisten ja suomalaisten viranomaisten ollessa keskenään yhteydessä Nuortevan tapauksen vuoksi, ruotsalaiset näyttävät lähinnä vain kyselleen tarkempia tietoja tämän menneisyydestä. Ei ole löytynyt todisteita siitä, että Suomen hallitus olisi pyrkinyt saamaan aikaan Nuortevan karkottamisen Ruotsista. Ruotsalaisissa asiakirjoissa vakuutetaan useankin otteeseen asioiden olevan näin.<sup>102</sup>

Jos Suomen hallitus todella olisi halunnut ja vaatinut Nuortevan karkottamista, asiasta olisi todennäköisesti pidetty paljon suurempaa ääntä kuin mihin edellä mainitut asiakirjat viittaavat. Tätä näkemystä vahvistaa sekin, että suomalaisissa lehdissä Nuortevan Ruotsissa herättämä kohu kuitattiin melko pienillä otsikoilla.<sup>103</sup>

Edellä kuvatut pyrkimykset sijoittaa Santeri (Alexander) Nuorteva Neuvostoliiton ulkomaisiin lähetystöihin tai vastaaviin toimipaikkoihin vuosina 1922–1924 epäonnistuivat järjestään. Tästä voidaan tehdä johtopäätös, että Nuorteva oli jo kansainvälisesti niin tunnettu ja vaarallisenä pidetty henkilö, että mikään kohdemaista ei halunnut häntä kamaralleen. Pelättiin vallankumouksellista toimintaa, Kominternin sekaantumista eri maiden sisäisiin asioihin tai epämääräisemmin ilmaistuna kommunismia. Suhtautuminen heijastaa omalta osaltaan aikakauden yleistä henkeä läntisessä maailmassa: Neuvostoliitto ja sen palveluksessa olevat henkilöt samaistettiin bolševikkivallankumoukseen ja yrityksiin levittää kumous ulkomaille. Eikä tämä pelko täysin perustetonta ollutkaan, mistä olivat osoituksena lukuisat kumousyritykset Venäjän vallankumouksen jälkeisinä vuosina. Lisäksi on tosiasia, että Komintern ja sen kautta VKP todella pyrkivät johtamaan eri maiden sosialistisia ja kommunistisia liikkeitä ja saamaan ne aatteellisesti samanlaisille linjoille.

Toisaalta pelkoihin liittyi varmasti paljon harhaluulojakin. Useasti saatettiin liioitella vallankumouksellista toimintaa ja esimerkiksi Ruotsissa lähetystön edustajien suhteet sikäläiseen kommunistiseen liikkeeseen tulivat viranomaisten silmätikuksi. Santeri Nuortevaan kohdistuvilla epäilyillä oli luonnollisesti katetta. Hänet oli lähetetty

---

101. W. Baggen Westmanille 2. 9. 1924. Ibid. Myös Etsivä Keskuspoliisi sai raporteja Ruotsista. Ks. kansio Santeri Nuorteva EK VP I 1661, SP.

102. Esim. Carl von Heidenstam Marks von Württembergille 12. 10. 1924. UA, RA.

103. Ks. Sälli Suomen Sosialidemokraatissa 3. 9. 1924; Hufvudstadsbladet 26. 8. 1924 ja Åbo Underrättelser 28. 8. 1924.

Moskovasta, koska hän oli monasti osoittanut kykynsä tiedotustehtävissä ja kontaktien solmijana, ja epäilyksettä Nuortevan työsarkana Tukholmassa olivat juuri nämä alat. Näyttää myös siltä, että hänellä todella oli Kominternin antamia tehtäviä Ruotsin kommunistisen liikkeen ohjaamisessa »oikealle polulle».

Tukholman lyhyeen päättäneellä vierailulla oli merkitystä Nuortevan myöhemmän toiminnan kannalta. Hänet oli jälleen sijoitettava neuvostohallinnon palvelukseen Neuvostoliiton alueella – ja vaihtoehtoja oli todennäköisesti kaksi: joko ulkoasiainkomissariaattiin tai Neuvosto-Karjalaan. Eräs syy Neuvosto-Karjalan valitsemiseen saattaa löytyä Nuortevan aatteellisesta kehityksestä. Ruotsin Moskovan-lähetystön tiedonanto Tukholmaan lokakuussa 1924 viittaa nimittäin siihen, ettei Nuorteva olisi ideologisesti ollut aivan oikeilla linjoilla. Carl von Heidenstam oli keskustellut ulkoasiainkomissaari Čičerinin kanssa Nuortevan tapauksesta, jolloin tämä oli von Heidenstamin mukaan todennut, että Nuorteva oli aina ollut »kunnan poliitikko». Kuitenkin Čičerinin mukaan Nuorteva oli ollut enemmän sosiaalidemokraattien kuin kommunistien joukossa; hän oli ollut oportunistiin taipuvainen, mikä oli aiheuttanut hankaluuksia.<sup>104</sup>

Nuortevan kohtaloa pohdittaessa Moskovassa tuli luonnollisesti ottaa huomioon kaikki asiaan vaikuttavat seikat. Santeri Nuortevan sijoittaminen ulkomaille näytti nyt kerta kaikkiaan mahdottomalta, eikä hänelle Moskovassakaan enää näyttänyt olevan paikkaa. Ratkaisuksi tuli jälleen Neuvosto-Karjala, jossa voitiin käyttää hyväksi Nuortevan poliittista ja hallinnollista kokemusta.

## 6.3. Neuvosto-Karjalan presidentti

### 6.3.1. Karjalan hallinnon johdossa

Nuortevat lähtivät Tukholmasta vuoden 1924 lokakuun viidentenä päivänä Tallinnaan ja sieltä edelleen Neuvostoliittoon. Perheen päälienee matkustanut Moskovaan raportoimaan kokemuksistaan ja neu-

---

104. Carl von Heidenstam Marks von Württembergille 12. 10. 1924. UA, RA. von Heidenstam oli vv. 1923–24 Ruotsin kauppavaltuuskunnan johtajana Moskovassa.

vottelemaan tulevaisuuden järjestelyistä, kun sen sijaan muu perhe meni ilmeisesti suoraan Petroskoihin.

Neuvosto-Karjala, jonne Santeri Nuorteva sijoitettiin, oli entuudestaan tuttua seutua sekä hänelle itselleen että perheelle. Kun hän oli siellä 1922–1923 runsaan vuoden ajan, hän ehti osoittaa tietonsa ja taitonsa ja tuolloin jo myös ehti ilmetä Nuortevan suuri arvostus Karjalassa. Kesäkuusta 1923 vuoden 1924 alkuun hän toimi Moskovassa osastopäällikkönä, kunnes ulkoasiainkomissariaatti määräsi hänet komennukselle Ruotsiin elokuussa 1924. Näiden päivämäärien väliin jää noin puolen vuoden ajanjakso, josta ei Nuortevan osalta ole juuri mitään tietoa. Eräs mahdollisuus on, että hän tuolloinkin toimi Karjalassa tai ainakin Karjalaan liittyvien asioiden parissa. Tähän suuntaan viittaa tieto, että Santeri Nuorteva oli kesäkuussa 1924 Petroskoissa. Hän oli ottamassa vastaan Neuvosto-Karjalaan vierailulle saapuvaa Neuvostoliiton presidenttiä M.I. Kalininia.<sup>105</sup>

Joulukuussa 1924 Nuorteva oli jo osanottajana viidennessä yleiskarjalaisessa neuvostojen edustajakokouksessa Petroskoissa. Siellä hänet valittiin kokouksen toimitusvaliokuntaan, joka merkitsi tärkeää tehtävää. Kyseinen toimikunta nimittäin laati aina erilaiset päätöslauselmat ja julistukset, jotka sitten hyväksyttiin sellaisenaan tai muutettuina itse kokouksessa.<sup>106</sup> Mainitussa tilaisuudessa Santeri Nuorteva esitti katsauksen kansainvälispoliittiseen tilanteeseen, mihin tehtävään hän olikin mitä sopivin henkilö työskennellytään vuosia ulkoasiainhallintoon liittyvien asioiden parissa. Kokous myös valitsi Neuvosto-Karjalan korkeimman hallinnollisen elimen, toimeenpanevan keskuskomitean. Siihen tulivat valituiksi Nuortevan ohella muun muassa Edvard Gylling ja toinen merkittävä suomalaisperäinen hallintomies I.E. Järvisalo. Neuvosto-Karjala lähetti aina viisi edustajaa Neuvostoliiton kansallisuuksien neuvostoon sekä kolme edustajaa yleisvenäläiseen neuvostojen edustajakokoukseen. Santeri Nuorteva valittiin kumpaankin tehtävään vuoden 1924 edustajakokouksessa.<sup>107</sup>

Samanlaisia luottamustehtäviä osoitettiin hänelle vuoden 1926 alussa pidetyssä kuudennessa yleiskarjalaisessa neuvostojen edustajakokouksessa<sup>108</sup> sekä maaliskuussa 1927 pidetyssä seitsemännessä edus-

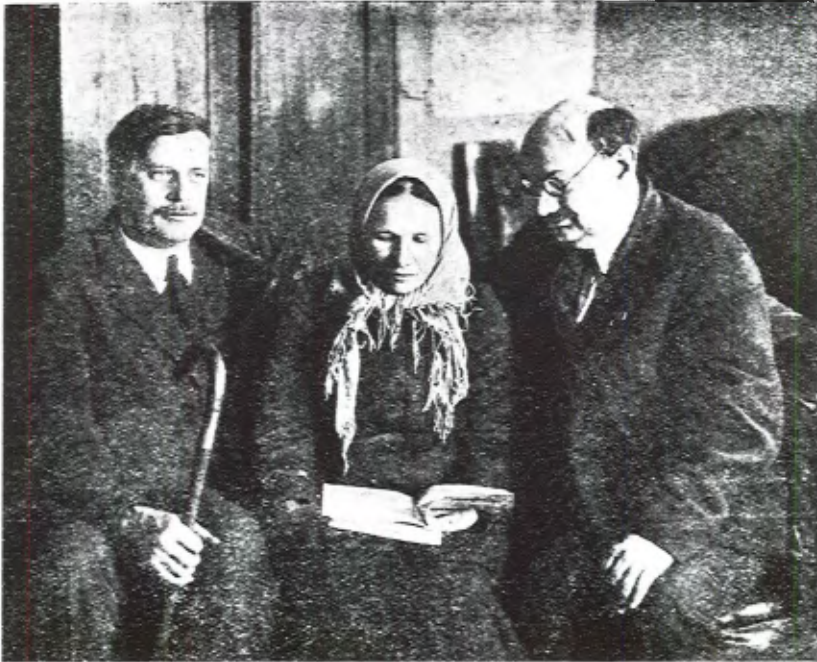
---

105. Ks. Yläräkkö (1976), s. 276–277.

106. V vsekarel'skij sezd sovetov. Protokol. V yleiskarjalainen neuvostojen edustajakokous. Pöytäkirja (1924), s. 3.

107. Ibid., s. 9–11, 76.

108. VI vsekarel'skij sezd sovetov. Protokol. VI yleiskarjalainen neuvostojen edustajakokous 5–13. 1. 1926. Pöytäkirja (1926), s. 128–129.



*Kuva 11.* Kuudennessa yleiskarjalaisessa neuvostojen edustajakokouksessa v. 1926. Vasemmalla Edvard Gylling, oikealla Santeri Nuorteva. (Karelo-Murmanskij Kraj 4–5/1929, Slavican kirjasto, HY)

tajakokouksessa.<sup>109</sup> Vuoden 1927 jälkeen Nuortevaa ei enää nähdä vastaavissa tilaisuuksissa.

Edellä esitetyt tehtävät osoittavat, että Santeri Nuorteva todella nautti luottamusta Karjalassa. Lisäksi hän nousi »puoluelinjalla» Karjalassa merkittävään asemaan. Hänet oli ilmeisesti valittu jo ensimmäisen kerran Karjalassa ollessaan vuonna 1922 VKP:n (b) aluepuoluekomiteaan ja sen puhemiehistöön; ainakin vuonna 1924 hänet valittiin vastaaviin tehtäviin.<sup>110</sup> Myöhempinäkin vuosinaan Neuvosto-Karjalassa hän todennäköisesti sai merkittävän puolueaseman,

109. VII vsekarel'skij sez d sovetov. Protokoly. VII yleiskarjalainen neuvostojen edustajakokous. Pöytäkirja (1927), s. 124–126.

110. Vystavka (1929), s. 17; Karjalasta. Vapaus 30. 3. 1922; vrt. myös Suni, Huomattava kumousmies.



koska neuvostoliittolaisessa järjestelmässä tärkeä puolueasema on ollut ilmeinen edellytys muulle merkittävälle hallinnolliselle asemalle.

Nuortevan tultua valituksi toimeenpanevaan keskuskomiteaan vuosina 1924–1927 hänestä tehtiin sen puheenjohtaja. Hänen saamansa asema oli Suomen presidenttiä vastaava, joskin yleisesti käytettiin nimitystä toimeenpanevan komitean puheenjohtaja. Neuvosto-Karjala lähetti myös yhden edustajan Neuvostoliiton toimeenpanevaan keskuskomiteaan ja tämä tehtävä ilmeisesti lankesi Neuvosto-Karjalan toimeenpanevan keskuskomitean puheenjohtajalle eli vuosina 1924–1927 Santeri Nuortevalle.<sup>111</sup> Keskuskomitean jäsenyyden ansiosta hän oli jatkuvasti yhteydessä valtakunnan korkeimpaan johtoon ja myös muut edustustehtävät pitivät nämä kontaktit vireillä.

Santeri Nuortevasta tuli näinä vuosina ennen kaikkea hallintomies, ja hänen nimensä nähdään erilaisten asetusten ja määräysten alla statuuttien nimellisenä antajana ja allekirjoittajana.<sup>112</sup> Nuorteva oli lähes lukemattomissa tilaisuuksissa kunnivieraana ja juhlapuhujana, mihin hänet velvoitti korkea asema. Niinpä hänet valittiin tammikuussa 1925 »Vapaaehtoisen Ilmalaivaston Ystävien Seuran» Karjalan alueneuvostoon yhdessä Edvard Gyllingin kanssa.<sup>113</sup> Huhtikuussa 1925 hän esitti tervehdyksen yleiskarjalaisessa lehtimiesten konferenssissa.<sup>114</sup> Vuoden 1927 kesällä Santeri Nuorteva esimerkiksi puhui Uhtualla uuden vesivoimalaitoksen avajaisissa ja kirjoitti sanomalehti Punaisessa Karjalassa lukutaidottomuuden poistamiseksi.<sup>115</sup>

Leo *Suni* on korostanut, että Santeri Nuorteva omistautui kokonaan työlle. Hän kiinnitti huomiota erilaisiin epäkohtiin kuten taloudelliseen rappiotilaan ja tavaroiden puutteeseen, korosti osuuskuntien

- 
111. Neuvosto-Karjalan hallintojärjestelmää on selvitetty teoksessa Itä-Karjala. Esitys Itä-Karjalan maasta ja kansasta, sen vapausliikkeen tähänastisista vaiheista, nykyisistä taloudellisista, sivistyksellisistä ja valtiollisista oloista sekä Karjalan kysymyksestä (1934), erit. s. 163. Neuvostokarjalainen Nuortevan muistojulkaisu toteaa tämän kanssa yhdenmukaisesti, että hänet valittiin vuodesta 1925 lähtien Neuvostoliiton toimeenpanevaan keskuskomiteaan. Vystavka (1929), s. 17.
  112. Ks. esim. Asetus työnvälitystoimiston perustamisesta Petroskoin Työpörssin yhteyteen. Punainen Karjala 17. 2. 1925.
  113. »Vapaaehtoisen Ilmalaivaston Ystävien Seuran» I Yleiskarjalainen edustajakokous. Punainen Karjala 31. 1. 1925. Seurassa oli tuolloin jo 6 251 jäsentä, joiden keräämien varojen turvin oli rakennettu Krasnaja Karelija -niminen lentokone. Se oli sijoitettu Itämeren laivaston käyttöön.
  114. I yleiskarjalainen lehtiemme kirjeenvaihtajien konferenssi. Punainen Karjala 7. 4. 1925.
  115. Ks. Uhtuan uuden vesivoima-sähkölaitoksen juhllaiset avajaiset. Punainen Karjala 16. 6. 1927 ja A. Nuorteva, Alas lukutaidottomuus. Punainen Karjala 19. 5. 1927.



perustamisen merkitystä, koulujen perustamista ja neuvostojen aseman lujittamista. *Sunin* mielestä Nuortevan erityisen huolenpidon kohteena olivat Karjalan talonpojat, joiden aseman parantamista hän tarmokkaasti ajoi. Samoin naisten aseman ja osallistumisen nostaminen oli hänelle tärkeää. Nuorteva jopa kiinnitti Neuvostoliiton keskeisten hallintoelinten ja johtajien kuten G.K. Ordžonikidzen huomiota Karjalan olojen kehittämiseen. Leo *Suni* on luetteloinut Nuortevan luottamustehtäviin myös osallistumisen Karjalan edustajana Muurmannin rautatien hallintoon sekä Karjalan valtion kustannusliikkeen päätoimittajan aseman. Nuortevan ansiota hänen mukaansa oli se, että tasavallassa alkoi ilmestyä Kommunisti-aikakauslehti.<sup>116</sup>

Ei ole kuitenkaan mahdollista yksityiskohtaisesti selvittää miten Santeri Nuorteva toimi edellä mainituissa tehtävissä, tai miten hän ajoi asioita eteenpäin. Painettujen kokouspöytäkirjojen, sanomalehtien ja niissä julkaistujen raporttien pohjalta voidaan vain nähdä hänen työnsä yleiset suuntaviivat. Koska Nuorteva oli hallinnon huipulla, hänen kättensä jäljet näkyvät 1920-luvun puolivälin koko Karjalan yleisessä kehityksessä.

Näistä Karjalassa vietetyistä vuosista on säilynyt myös joitakin yksityiselämään ja perheeseen liittyviä kuvauksia sekä lyhyehköjä kertomuksia tai kaskuja Santeri Nuortevasta. Edellä todettiin, että Leo *Sunin* mukaan Nuorteva omistautui kokonaan työelleen. Myös II. *Ivolgin* on Leningradskaja Pravdassa julkaisemassaan muistokirjoituksessa todennut, että Nuortevan yksityiselämää on vaikea erottaa hänen työstään, koska yksityiselämä kietoutui niin tiiviisti jokapäiväiseen työhön.<sup>117</sup> Neuvostokarjalainen Arkadi *Jarovoi* on kuvannut ehkä hieman ihannoiden Petroskoissa Karl Marx-kadun varrella sijainnutta Nuortevien kotia todelliseksi kulttuurikodiksi, jossa jatkuvasti kävi paljon vieraita. Siellä harrastettiin musiikkia, keskusteltiin politiikasta, kirjallisuudesta, taiteesta, talouselämän ongelmista, filosofiasta ja jopa urheilusta. Viimeksi mainittu selittyy sillä, että pojat Pentti ja Matti olivat innokkaita urheilijoita. Hieman erikoiselta tuntuu, että tuon ajan Petroskoissa harrastettiin baseballia – ilmeisesti Amerikasta saapuneiden siirtolaisten tuomana. Usein nähtyjä vieraita Nuortevien kodissa olivat esimerkiksi Edvard Gylling ja Kustaa Rovio. *Jarovoin* kuvauksen mukaan Santeri Nuorteva olisi tuohon

---

116. Suni, Huomattava kumousmies. *Suni* on todennäköisesti käyttänyt lähteenä Siroilan ja Varšavskij'n kirjoituksia Karelo–Murmanskij Krajsssa 4–5/1929.

117. II. Ivolgin, Pamjati tov. Nuorteva.



Kuva 12. »Agitaatiolentokone», johon varat kerättiin Karjalassa. Nuorteva toinen oikealta. (Karelo-Murmanskij Kraj 4–5/1929, Slavican kirjasto, HY)

aikaan osannut jopa 15 eri kieltä, mikä tuntuu kyllä liioittelulta. Aikaisemmin mainittujen suomen, ruotsin, englannin, venäjän ja saksan lisäksi hän olisi osannut nyt muun muassa karjalankieltä, ranskaa, italiaa ja espanjaa. *Jarovoi* kertookin, että illat kodissa kuluivat usein kieliharrastusten parissa.<sup>118</sup> *Jarovoin* mainitsema kielten runsaus saattaa kyllä selittyä sillä, että Nuorteva ulkoasiainkomisariaatissa joutui paljon tekemisiin ulkomaalaisten kanssa ja ehkä siksi joutui käyttämään ainakin passiivisesti sellaisia kieliä kuin ranska tai italia.

Neuvostoliitossa julkaistuissa muistokirjoituksissa annetaan hyvin myönteinen kuva Santeri Nuortevasta henkilönä. Esimerkiksi *Il. Ivogin* kertoo parista tapauksesta, jotka ovat jääneet ihmisten mieliin. Kerran Nuortevan piti lähteä Uhtualle neuvostojen kokoukseen, mutta hänen sydänvikansa teki useamman päivän pituisen matkan vaaralliseksi. Nuorteva lähti kuitenkin kokoukseen lentokoneella »muuttumattomassa ruskeassa palttoossaan». Erään toisen kerran Nuorteva oli lähdössä Latvaan talonpoikien kokoukseen. Hän kuitenkin myöhästyi matkustajajunasta. Nuorteva ratkaisi ongelman mat-

118. Ks. Vorob'jev, F. Kondrat'jev, A. Jarovoj, *Uhožu na zadanie* (1974), s. 58–59.

kustamalla tavarajunan veturissa. Nuortevan kulttuuriharrastuksista *Ivolgin* toteaa, että tämä pyrki määrätietoisesti kehittämään Petroskoin kulttuurielämää. Eräs keino tähän päämäärään pääsemiseksi olivat hänen musiikin historiaa käsitelleet yleisöluentonsa.<sup>119</sup>

### 6.3.2. Santeri Nuorteva ja Edvard Gylling

Erityisesti Edvard Gyllingille on Suomessa julkaistuissa kirjoituksissa annettu suuret ansiot Neuvosto-Karjalan kehittäjänä. Osoituksena tästä on esimerkiksi se, että Arvo *Yläräkkölä* kutsuu tätä filosofian tohtoria ja Kansanvaltuuskunnan entistä jäsentä »suomalaiseksi Itä-Karjalan rakentajaksi». *Yläräkkölä* käsittelee Gyllingteoksessaan myös Santeri Nuortevan toimintaa jossain määrin, sillä Gylling ja Nuorteva joutuivat paljon toimimaan yhteistyössä. Kuitenkaan kirjasta ei täysin selviä Nuortevan merkittävä asema Karjalassa.

Neuvosto-Karjalan hallinnollinen järjestelmä oli sellainen, että ylintä valtaa piti nimellisesti yleiskarjalainen neuvostojen edustajakokous, joka kokoontui noin vuoden väliajoin. Edustajat siihen valittiin piirineuvostojen välisillä vaaleilla ja nämä puolestaan oli valittu paikallisneuvostojen suorittamissa äänestyksissä. Periaatteessa siis yleiskarjalainen neuvostojen edustajakokous oli korkein hallinnollisen vallan haltija, mutta usein sen päätökset olivat käytännössä etukäteen hyvin pitkälle neuvoteltuja, kuten edustukselliselle työlle monesti on tyypillistä. Korkeinpana toimeenpanevana elimenä oli toimeenpaneva keskuskomitea, joka valittiin neuvostojen edustajakokouksessa. Komitea saattoi olla jäsenmäärältään hyvinkin suuri, kuten esimerkiksi vuonna 1931, jolloin siihen kuului lähes sata jäsentä. Käytännön syistä varsinaisen työkomitean muodosti toimeenpanevan keskuskomitean puhemiehistö, jonka puheenjohtajalla oli luonnollisesti hyvin suuri valta asioita valmisteltaessa. Varsinaisten hallinnollisten tehtävien hoitoa varten oli kansankomissaarien neuvosto ja sen jäsenet, kansankomissaarit, jotka vastasivat asemaltaan ja merkitykseltään suomalaisia ministereitä. Lisäksi järjestelmään kuului erilaisia virastoja, jotka olivat vastuussa suoraan (Neuvostoliiton)

---

119. *Ivolgin*. Pamjati tov. Nuorteva.

yleisliittolaisille elimille. Neuvosto-Karjalalla ei ollut omaa ulkoasiainhallintoa, vaan nämä asiat kuuluivat suoraan Neuvostoliiton ulkoasiainkomissariaatin alaisuuteen.<sup>120</sup>

Edvard Gylling oli vuosina 1923–1937 Karjalan kansankomissaarien neuvoston puheenjohtaja eli Neuvosto-Karjalan pääministeri.<sup>121</sup> Periaatteessa hän oli toimeenpanevan keskuskomitean alainen, koska sillä oli korkein toimeenpaneva valta käsissään. Tässä monimutkaisessa hallintojärjestelmässä Nuorteva oli vuosina 1924–1927 todellisuudessa Gyllingin esimies ja siis vastuussa tämän päätöksistä monen vuoden ajan. Nuortevan korkeasta asemasta johtuu, että juuri hän oli noina vuosina asiakirjojen ja lakitekstien allekirjoittaja. Toisaalta Nuortevan allekirjoittamista teksteistä ei voida suoraan päätellä hänen omia mielipiteitään, koska hän oli allekirjoittajana korkein toimeenpaneva virkamies ja siksi »persoonaton».

Kuten edellä on hyvin tullut ilmi, Nuortevan toimintakenttä Neuvosto-Karjalassa oli laaja ja siihen kuului mitä erilaisimpia asioita. Yleinen pyrkimys Nuortevalla näyttää tuolloin olleen taistelu byrokratiaa vastaan ja hallintokoneiston yksinkertaistaminen. Eräs osoitus tästä oli Nuortevan johdolla tehty ehdotus toimeenpanevan keskuskomitean ja kansankomissaarien neuvoston yhdistämisestä. Ajatus sinänsä ei tuolloin saanut laajempaa kannatusta, mutta samassa yhteydessä esitettiin myös vaatimus Karjalan erityisaseman puolustamisesta ja erityisoikeuksien laajentamisesta.<sup>122</sup>

Nuorteva oli jo ensimmäisellä Karjalan-kaudellaan kiinnittänyt huomiota karjalaisten ja suomalaisten sekä toisaalta venäläisten väliseen suhteeseen. Erityisen näkyväksi näiden ryhmien välinen ongelma nousi kielikysymyksessä. 1920-luvun puolivälissä käytettiin jo yleisesti termiä »karjalaistuttaminen», jonka Santeri Nuorteva määritteli vuoden 1925 alussa seuraavasti:

Se merkitsee sitä, että Karjalan murteilla on kaikilla kansalaisoikeudet ja että karjalaiset kaikissa virastoissa ja kokouksissa voivat selittää asiansa omalla murteellaan . . . Karjalan murteiden täytyy kehittyä, mutta sitä mukaa kuin ne kehittyvät kirjalliseen muotoon, saadaankin suomenkieli, jolla jo on kirjakielensä. Niillä seuduin Karjalassa, missä omataan pyrkimystä perehtyä kulttuurielämään suomenkielellä on ratkaisevasti otet-

---

120. Ks. Očerki Istorii Karelii (1964), s. 181 ja Itä-Karjala (1934), s. 159–163.

121. Očerki Istorii Karelii (1964), s. 568.

122. Esim. Tärkeä hanke. Karjalan hallintokoneiston supistaminen ja säännöstely. Punainen Karjala 30. 12. 1926.

tava kouluissa käyttöön suomenkieli ja opetettava venäjänkieltä aineena. Missä taas venäjänkieli on käytännössä itse karjalaisen keskuudessa, siellä on perusopetus tapahtuva venäjänkielillä ja rinnan mahdollisuuden mukaan opetettava suomenkieltä.

Nuortevan mukaan kansallisuuspolitiikkaa harjoitettaessa oli tärkeää muistaa, että Karjalan väestöstä puolet oli joko syntyperäisiä venäläisiä tai sitten jo puoleksi venäläistyneitä karjalaisia. Myös näiden edut oli ehdottomasti otettava huomioon.<sup>123</sup>

Möhemmin 1930-luvun Neuvosto-Karjalassa Stalinin kauden puhdistusten käynnistyessä toden teolla eräs keskeinen arvostelun kohde oli Karjalassa harjoitettu kansallisuus- ja kielipolitiikka, josta syytettiin erityisesti Gyllingiä.<sup>124</sup> Näyttää kuitenkin siltä, että gyllingiläinen kielipolitiikka oli saanut alkunsa jo 1920-luvun alussa. Kun Nuorteva oli 1920-luvun keskivaiheilla merkittävässä asemassa ja useita vuosia jopa toimeenpanevan keskuskomitean puheenjohtajana, hänellä oli osuutensa kielipolitiikassa. Ilmeisesti Nuorteva ja Gylling olivat lopultakin melko lähellä toisiaan suhtautumisessa kieliryhmiin ja Karjalan erikoisasemaan. Jos Nuorteva olisi vastustanut todella Gyllingin toimintaa Neuvosto-Karjalan presidenttinä ollessaan, hän olisi voinut tehdä sen tehokkaasti. Toisaalta on muistettava, että Gylling itsekin oli säännöllisesti jäsenenä toimeenpaneavassa keskuskomiteassa. Näin ollen voidaan katsoa, että aikaisemmin esitetyt väitteet Nuortevasta venäjän kielen ja venäläisten suosijana olivat liioiteltuja. Pikemminkin hän asennoitui eri kieliryhmiin mahdollisimman tasapuolisesti.

---

123. V yleiskarjalainen puoluekonferenssi. Punainen Karjala 27. 1. 1925 ja V vsekarrel'skij sezd sovetov, s. 84. Samanlainen kuva Nuortevan käsityksistä annetaan myös artikkelissa V. V. Pimenov & R. F. Tarojeva, *Ėtničeskije processy v Sovetskoj Karelii*. 50 Let Sovetskoj Karelii (1969), s. 234. Vuonna 1920 Karjalassa oli 146 553 asukasta, joista karjalaisia ja suomalaisia 61.4 % ja venäläisiä 37.4 %. Vuonna 1926 asukkaita oli 269 734, joista suomalaisia ja karjalaisia 38.3 %, venäläisiä 57.1 %. Vuonna 1930 vastaavat luvut olivat 304 095, 37.0 % ja 58.9 %. Venäläisten osuus siis nousi jatkuvasti, mikä johtui osin Karjalaan tehdyistä hallinnollisista alueliitoksista. Ks. Lauri Letonmäki, *Karjalan historia* (1931), taulu 9, s. 273. Letonmäen määritelmässä karjalaistuttaminen merkitsi erityisesti Karjalan itsemääräämisoikeuden korostamista ja »kansallisen pohjan» kaikin tavoin tapahtuvaa hyväksikäyttöä, *ibid.*, s. 253–254. Väestökehityksestä ks. I. P. Pokrovskaja, *Naselenije Karelii v 1920–1969 gg.* 50 Let Sovetskoj Karelii (1969), *erit.* s. 268–271, 276–277.

124. Ks. Yläräkköla (1976), *erit.* s. 281–302. Vrt. Reino Kero, *The Role of Finnish Settlers from North America in the Nationality Question in Soviet Karelia in the 1930's* (1981), s. 232–233, 239–241.



### 6.3.3. Terveyden heikentyminen, kuolema ja sen jälkeinen arvostus

Santeri Nuortevan terveydentila oli alkanut horjua entistä vakavammin ja hän joutui jättämään Neuvosto-Karjalan. Mahdollisesti terveyden heikentyminen oli yhteydessä hänen lähes vuoden kestäneeseen vankeuteensa 1920-luvun alussa, ainakin tähän suuntaan on myöhemmin viitattu.<sup>125</sup> Vuoden 1928 aikana Nuortevat muuttivat Leningradiin isän sairauden vuoksi. Santeri Nuorteva säilytti virka-asemansa muuton jälkeenkin.<sup>126</sup>

Lev Varšavskij on kertonut Nuortevan sairaala-ajoista Leningradissa seikkaperäisesti ja tunteellisesti. Varšavskij, joka sittemmin avioitui Kerttu Nuortevan kanssa, muistelee miten Santeri Nuorteva lääkärin määräyksestä joutui keventämään työtaakkaansa – jonka hän teki hyvin vastahakoisesti. Nuorteva määrättiin pääasiassa kirjallisiin töihin, laatimaan sanomalehtikirjoituksia ja kirjoittamaan artikkeleita venäjänkieliseen työläisille ja talonpojille tarkoitettuun tietosanakirjaan.<sup>127</sup> Varšavskij'n ja Sirolan muistelmien mukaan Nuorteva oli kauan haaveillut mainitunlaisen tietosanakirjan laatimisesta suomeksi, mutta nyt hän alkoi työskennellä sen venäjänkielisen laitoksen kanssa. Varšavskij kertoo, miten Nuorteva aina jaksoi innostaa tietosanakirjan toimituksessa työskenteleviä ja miten hänen johdolla todella pystyttiin etenemään työssä. Varšavskij'n mieleen on erityisesti jäänyt se, että Nuorteva saapui joka päivä tietyllä kellonlyömällä toimitukseen pitkässä »palttoossaan» ja kuluneessa huopahatussaan, ja alkoi tuttavallisesti mutta samalla määrätietoisesti johtaa työskentelyä.<sup>128</sup>

Nuortevalla näyttää olleen ikäänkuin kuumeinen pakko työskennellä viimeiseen asti. Tunnusomaista hänelle oli erilaisten suunnitelmien jatkuva laatiminen. Yrjö Sirolan mukaan eräät toverit arvostelivat häntä jopa liiallisesta aloitteellisuudesta.<sup>129</sup> Sairasvuoteellaankin San-

---

125. Tällaisen kuvan antaa esim. August Lehmus, eräs »Karjalan kävijä», hyvin tendenssipitoisessa kirjassaan *Suomalaiset kommunistit Itä-Karjalassa* (1958), s. 117.

126. Varšavskij, Pamjati A. F. Nuorteva.

127. Ibid. Leningradin puoluearkistosta saadun tiedon mukaan Nuorteva hyväksyttiin v. 1928 pienen tietosanakirjan *Lenobliz'in* toimittajaksi. Ilmeisesti tämä tietosanakirja on sama kuin tekstissä mainittu venäjänkielinen työläisille ja talonpojille aiottu tietosanakirja.

128. Varšavskij, Pamjati A. F. Nuorteva ja Sirola, *Umer tovarišč Nuorteva*.

129. Ibid.

teri Nuorteva haaveili »punaiselle diplomatialle» omistetun kirjan kirjoittamisesta, tietosanakirjatyön eteenpäin viemisestä ja aikakauslehdien julkaisemisesta kansainvälisen politiikan kysymyksistä.<sup>130</sup>

Yltyvä sydän- ja verisuonisairaus pakotti Santeri Nuortevan sairaalahoitoon. Vuoden 1929 tammikuussa aloitettiin Petroskoissa kahdeksas yleiskarjalainen neuvostojen edustajakokous, mutta Nuorteva ei enää pystynyt saapumaan sinne. Hän lähetti kuitenkin kokoukseen pitkän kirjeen, joka luettiin kokouksen alussa. Kirje oli ikäänkuin viimeinen testamentti:

Kalliit toverit. Olen pahoillani, ettei terveyteni tila salli minun ottaa osaa Yleiskarjalaisten Neuvostojen Edustajakokouksen työhön. Sairaalaan joutumisen vuoksi minä en voinut täyttää edes toivomustani päästä osallistumaan edustajakokouksen avajaisiin ja Kontupohjan sähkövoimalaitoksen käyntiänpäntilaisuuteen. Lämmin toverillinen tervehdykseni ja onnitteluni Karjalan tasavallan pieniin oloihin nähden valtavan suuren teknillisen rakennustyön päättämisen johdosta. Samalla toivon edustajakokoukselle yhteisymmärrystä ja tuloksellista työskentelyä, jonka tuloksena Karjala taasen ottaa aimo askeleen eteenpäin sosialistisessa rakennustyössä.

Piakkoin Autonominen Neuvosto-Karjala täyttää 10 vuotta. Ei kukaan edes pahimmista vihollisistakaan voi kieltää sitä, etteikö Neuvosto-Karjala tänä aikana olisi kehittynyt paljon nopeammin kuin koskaan aikaisemmalla historiallisella kaudellaan. Kukaan ei voi kieltää, etteikö tämä kehitys olisi tuloksena Kommunistisen Puolueen ja neuvostovallan järkevistä, raatajain etuja vastaavasta politiikasta ja johdosta, jota Karjalan puolue- ja neuvostoelimet sekä kaikki työtätekevät ovat oikein toteuttaneet. Tällaisissa olosuhteissa eivät esteet, puutteellisuudet ja virheet meitä peloita. Me olimme virheistämme ja voitamme ne yhteisvoimin. Meidän mahtimme on juuri yhteistoiminnassa ja siinä yhteisymmärryksessä, jonka avulla me ratkaisemme kaikki tehtävämme.

Paljon on meillä vielä jälellä puutteellisuksia ja vajanaisuuksia. Mutta minä olen syvästi vakuutettu, että jo lähivuosina me saavutamme suuria tuloksia kaikilla aloilla ja ettei seudullamme tule olemaan yhtään paikkakuntaa, joka ei olisi suunnattomasti edistynyt taloudellisessa ja sivistystyössä. Ponnistuksiemme

---

130. Suni. Huomattava kumousmies.

tuloksena lapsemme tulevat näkemään valoisan elämän, jonka työtätekevät ovat luoneet. Lämmin tervehdykseni tovereille ja kauttanne kaikille työläisille, talonpojille ja raatajille. Veljellinen kiitos näiden vuosien toverillisesta yhteistyöstä ja teidän minua kohtaan osoittamasta luottamuksesta.

Eläköön taistelu kaikkia epäkohtia, puutteellisuuksia, sivistymättömyyttä ja suuren Lokakuun vallankumouksen asettamien tehtävien riittämätöntä ymmärtämistä vastaan neuvostojen taholta.

Eläköön utterana yhteistyö Neuvosto-Karjalan – karjalaisten vapaan kansallisen kehityksen turvan puolesta. Eläköön veljesliitto kaikkien SNTL:n työtätekevien ja koko maailman proletariaatin kanssa.

Eläköön vallankumouksellisen rakennustyömme uskollinen johtaja – Kommunistinen Puolue. Eläköön Karjalan Autonominen Sosialistinen Neuvostotasavalta ja sen Neuvostojen Edustajakokous. A. Nuorteva.<sup>131</sup>

Edustajakokous otti suosionosoituksin vastaan Nuortevan kirjeen ja päätti lähettää tälle tervehdyssähkeen sairaalaan.

Maaliskuun viimeisenä päivänä vuonna 1929 Santeri Nuorteva kuoli leningradilaisessa sairaalassa. Kuolinsyy oli Nuortevan ystävän Kustaa Rovion laatiman muistokirjoituksen mukaan verisuonten kalkkiutuminen.<sup>132</sup> Santeri Nuortevan entinen amerikansuomalainen lehtimies-toveri Elis Sulkanen on kirjoittanut ironiseen sävyyn, että kuolema »vapautti» Nuortevan kiusallisista ristiriidoista, joihin hän oli joutunut ja jotka ilmeisesti lyhensivät hänen elinikäänsä.<sup>133</sup> Sulkasen huomautus jää kuitenkin irralliseksi ilman tarkempia perusteluja; mainitut ristiriidat saattavat hyvinkin viitata vuosien 1921–1922 tapahtumiin ja vankeuteen.

Santeri Nuortevan hautajaiset osoittavat valtiovallan häntä kohtaan tuntemaa arvostusta. Nuortevan ruumis oli viimeisiä tervehdyksiä varten nähtävänä Leningradin suomalaisella valistustalolla. Lenin-

---

131. Kirje on painettu ko. edustajakokouksen pöytäkirjassa. VIII-*o*j vsekarel'skij s'ezd sovetov. Protokol. VIII yleiskarjalainen neuvostojen edustajakokous. Pöytäkirja (1929), s. 8–9. *Yläräkkölä* esittää kirjassaan (s. 241–242) paljon lyhennetyn version kirjeestä. Tietojensa hän ilmoittaa perustuvan ko. edustajakokouksen pikakirjoituspöytäkirjaan.

132. K. Rovio Leningradskaja Pravdassa 2. 4. 1929. Kerttu Nuortevan kuulustelu-pöytäkirjojen mukaan kuolinsyy oli aivohalvaus. Ks. Suojelupoliisin laatima yhteenvedo Kerttu Nuortevan tapauksesta. Kerttu Nuortevan kokoelma, VA.

133. Sulkanen (1951), s. 497; vrt. Lehmus (1958), s. 117.

gradista vainaja kuljetettiin Petroskoihin, jonne hänet haudattiin suurin juhlallisuuksin huhtikuun seisemäntenä päivänä.<sup>134</sup> Hautajaisten jälkeen Petroskoin Valtion Museo järjesti erityisen näyttelyn vainajan muistolle. Siihen kerättiin erityyppistä aineistoa kuten valokuvia, kirjeitä, puheita jne., jotka liittyivät Nuortevan vaiheisiin niin Euroopassa kuin Amerikassa. Valtion Museo oli myös mukana hankkeessa valmistaa elokuva hautajaisista.<sup>135</sup> Varmuutta ei kuitenkaan ole elokuvan kohtalosta.

Santeri Nuortevaa hänen oman aikansa Karjala arvosti suuresti. Eräs osoitus tästä on löydettyvässä sanomalehti Punaisesta Karjalasta, joka ilmestymisensä kymmenvuotisjuhlanumerossa heinäkuussa 1933 julkaisi kuvat »Autonomisen Karjalan staarostoista» eli »vanhimmistä» vuosilta 1920–1933. Siinä oli Santeri Nuorteva yhdessä Edvard Gyllingin, A.V. Shotmanin ja H.A. Jussijevin, eli siihenastisten Karjalan Toimeenpanevan keskuskomitean puheenjohtajien – Karjalan presidenttien – seurassa.<sup>136</sup> Kun vuonna 1935 juhlittiin Karjalan Autonomisen Sosialistisen Neuvostotasavallan viisitoistavuotista taipaletta, Nuortevaakin muistettiin. Esimerkiksi Punainen Karjala julkaisi juhlien kunniaksi erityisnumeron, jossa Santeri Nuorteva esiintyy muiden merkittävien poliitikkojen kanssa keskeisellä paikalla.<sup>137</sup>

Nuortevan kuoleman jälkeen hänen työnsä arvo tunnustettiin nimeämällä eri kohteita hänen mukaansa. Esitettiin useita ehdotuksia: Krasnij Invalid-niminen (Punainen Invalidi) artteli anoi suuremman leipomonsa nimeämistä Nuortevan mukaan. Iljinskin eli Alavoisten saha Aunuksessa päätettiin omistaa Nuortevalle, Soutjärven piirin Kalajoen diabaasilouhimo, samoin Vitelen Talonpoikaisnuorisokoulu ja Nedlahden rajavartiosto. Karjalan Toimeenpanevan keskuskomitean ehdotukseksi eri oppilaitoksiin perustettiin Nuortevan stipendijä ja keskuskomitea perusti erityisen komitean, jonka tehtäväksi tuli valmistella Santeri Nuortevan elämää kuvaavaa teosta. Puheenjohtajaksi komiteaan asetettiin Yrjö Sirola. Vuonna 1933 Petroskoissa oli ainakin Nuortevan Rantakatu, Nuortevan tehtaat ja hänelle omistettu stadion. Myös toinen Karjalan merkkimies Edvard Gylling sai paljon

---

134. Ks. Ivolgin, Pamjati tov. Nuorteva.

135. Vystavka (1929), passim; Tov. Nuortevan muistolle omistettu näyttely. Punainen Karjala 30. 5. 1929; ja Santeri Nuortevaa koskevat muistiinpanot Krasnaja Kareljasta, kansio 6 B. Pentti Renvallin kokoelma, VA. Kerttu Nuortevan lapsuuden ystävä Israel Mittelman (Tukholma) kertoo olleensa läsnä Santeri Nuortevan hautajaisissa, ks. Mittelmanin kirje tämän kirjoittajalle 8. 9. 1979.

136. Punainen Karjala 24. 7. 1933.

137. Punainen Karjala 4. 7. 1935.

nimikkopaikkoja ja laitoksia kuten Petroskoihin Gyllinginkadun ja hänelle omistetun puunjalostuslaitoksen.<sup>138</sup> Erona oli tietysti se, että Gylling oli elossa ja Karjalan hallinnon huipulla, kun taas Nuortevalle omistamiset tapahtuivat tämän kuoleman jälkeen. Edellä esitetyt kunnianosoitukset Nuortevalle tapahtuivat ilmeisesti melko pian hänen kuolemansa jälkeen.<sup>139</sup>

Santeri Nuortevan arvostus kuitenkin muuttui pian 1930-luvun puolivälin jälkeen Karjalassa, kun Stalinin kauden puhdistukset ulotettiin sinne. Neuvosto-Karjalaan Yhdysvalloista vuonna 1930 saapunut Ernest Terho (Tuulensuu) kertoo muistelmissaan tapahtumista, jotka ajoittuvat joko vuodelle 1937 tai 1938. Hän kuului tuolloin Petroskoin kaupunkineuvostoon ja eräässä kokouksessa oli tullut kysymys Petroskoin sankarihaudoissa makaavista suomalaisista vainajista. Sinne oli haudattu Santeri Nuorteva, I.E. Järvisalo sekä kirjailijana tunnettu Mikael Rutanen. Terho kertoo muistelmissaan:

Olin silloin kaupungin neuvoston kokouksessa, kun nostettiin kysymys siitä sankarihaudasta, että se ei ole mukava paikka olla siinä ja kun siellä on semmoistenkin ruumiita, jotka ovat kansan vihollisia, niin kuin edellä mainitut nimet ovat, eihän niiden paikka ole Karjalan sankaripatsaan alla. Ja siitä tuli semmoinen möly siihen kokoukseen, että ihan peloitti suomalaisena olla siellä ja viimein tuli päätös, että se tulee muuttaa pois siitä, kun se antaa hajuakin koko kaupungille, tulee siirtää yleiselle hautausmaalle. Päätös oli yksimielinen, ei kukaan äänestänyt vastaan eikä mekään suomalaiset uskallettu, kun tiedettiin, että siitä ei meille hyvää koittaisi sen jälkeen. Päätös kuitenkin meni kaupungin neuvoston puhemiehistöön, johon kuului jokaisen suuremman järjestön johtajat ja sieltä sitten puoluejärjestölle ja GPU:n tarkastettavaksi. Järvisalon tuhkauurna sai jäädä paikalleen, kun se oli patsaan betonijalustassa marmorilevyn alla, missä oli hänen nimensä suomen ja venäjän kielellä, mutta se

---

138. Tiedot perustuvat seuraaviin lähteisiin: Santeri Nuortevaa koskevat muistiinpanot Krasnaja Kareljasta, kansio 6 B. Pentti Renvallin kokoelma, VA; Telefonnyj spravocnik abonentov g. Petrozavodska po sostojaniju na sentjabr' mesjac 1933 goda. Petroskoin kaupungin puhelinverkoston tilaajien luettelo vuodelle 1933 (1933), passim; Arvo Poika Tuomisen haastattelu 6. 8. 1978; Leo Sunin kirje kirjoittajalle (päiväämätön) syyskuulta 1981.

139. Leo Suni kertoo kirjeessään kirjoittajalle että »V. 1929 jälkeen kartsik'in (Karjalan hallituksen) päätöksellä S. Nuortevalle nimettynä oli muuan rantakatu Petroskoissa ja sahalaitos Aunuksen piirissä, Iljinskoje kylässä». Ibid: myös ed. viitteessä mainitut muistiinpanotiedot Krasnaja Kareljasta Renvallin kokoelmasa ovat vuodelta 1929.



nimilaatta kuitenkin peitettiin mullalla ja turpeilla ja se tuhka ei kai niin pahasti haissut venäläisten nenään. Santeri Nuortevalle ei ollut muuta muistomerkkiä kuin pieni kumpu. Mikael Rutasen haudalla oli myös kumpu ja puusta tehty merkki, saha ja kirves. Ne merkit ja kummut sitten hävisivät. Nuortevan vaimo kun kävi meillä sen jälkeen, niin oli kovin pahoillaan semmoisesta työstä, kun sieltä ei siirretty kuin suomalaisten ruumiit pois, ja sanoi käyneensä valittamassa siitä puoluekomiteassa. Siellä oli häntä lohdutettu, että laitetaan Nuortevalle patsas ja kumpu yhtä kaunis kuin edellinenkin, mutta ei sitä ole vielä tullut, koska sitä ei ole mistään löydetty. Venäläisten kummut ja kivet jäivät kyllä paikoilleen.<sup>140</sup>

Ernest Terhon muistelmat yleensäkin ovat tendenssipitoiset, mikä heikentää edellä esitetyn tapahtumakuvauksen uskottavuutta. Ilmeisesti se kuitenkin on pääpiirteissään luotettava, sillä Terhon asiantuntemus, johon jäsenyys kaupunkineuvostossa antoi mahdollisuudet, tuntuu hyvältä. Vaikka muualta ei ole löytynyt vastaavaa tietoa, voitanee Nuortevan haudan siirtämistä pitää tapahtuneena tosiasiana. Jossain vaiheessa, ilmeisesti 1930-luvun lopulla, hävisi Nuortevan nimi katukilvistä, stadionilta ja tehtaasta. Nuortevalle omistettu sahalaitos muuttui takaisin Iljinskin sahaksi.<sup>141</sup> Myös Edvard Gyllingille omistetuilla paikolla tapahtui samoin ja hän joutui syytösten varsinaiseksi keskipisteeksi.

1970-luvun Petroskoissa on sankarihaudoilla jälleen laatta, jossa on Santeri Nuortevan nimi. Jos edellä esitetty Terhon kertomus pitää täsmällisesti paikkansa, on Nuortevan urna ollut välillä yleisellä hautausmaalla, mutta sitten jälleen siirretty sankarihaudoille. Toinen mahdollisuus on, että laatan, johon on kaiverrettu Nuortevan nimi, alla ei ole mitään. Tähän suuntaan viittaavat Terhon muistelmat, joiden mukaan suomalaisten asema parani Karjalassa heti talvisodan jälkeen kun perustettiin Karjalais-Suomalainen Neuvostotasavalta. Terhon mukaan poiskuljetettuja vainajia ei tuotu takaisin sankarihautoihin, mutta Järvisalon nimilaatta kaivettiin näkyviin ja puhdistettiin ja ympäristö laitettiin taas entisen näköiseksi; »suomenkieltäkin uskallettiin taas puhua julkisilla paikoilla».<sup>142</sup>

---

140. Ernest Terho, Muistelmia ja vaikutelmia Neuvostoliitosta vuosilta 1930–1941. Eli yksitoista vuotta bolsheviikkidiktatoria. Käsikirjoitus Reino Keron hallussa, s. 28–29.

141. Vrt. kansio 12 B. Pentti Renvallin kokoelma, VA.

142. Terho, Muistelmia ja vaikutelmia, s. 41.

Verrattaessa moniin muihin Venäjälle ja Neuvosto-Karjalaan siirteisiin suomalaisiin tiedetään nykypäivänä sekä Suomessa että Neuvostoliitossa Santeri Nuortevasta vähän. Esimerkiksi Edvard Gylling on paljon tunnetumpi jälkimaailmalle ja toisaalta tiedetään enemmän O.W. Kuusisesta ja Yrjö Sirolasta, jotka työskentelivät pitkään Neuvostoliitossa ja erityisesti Kuusinen saavutti merkittävän aseman kansainvälisessä kommunistisessa liikkeessä. Myöskään toisen maailmansodan jälkeinen neuvostoliittolainen tai neuvostokarjalainen historiankirjoitus ei ole Santeri Nuortevaa kovin korkealle noteerannut. Esimerkiksi vuonna 1964 ilmestynyt Karjalan historia esittelee tämän vaiheet henkilöhakemistossa lyhyesti ja ylimalkaisesti. Itse tekstissä todetaan niukkasanaisesti, että Neuvosto-Karjalan sosialistiseen rakennustyöhön ottivat vuosina 1926–1932 aktiivisesti osaa muun muassa N. Grigorjev, Y. Sirola, A. Nuorteva, E. Gylling ja J. Rahja.<sup>143</sup> Gyllingistä tosin löytyy mainintoja useammastakin kohdasta.

Viime vuosikymmeninä, erityisesti 1960-luvulta lähtien, on kuitenkin tapahtunut Neuvosto-Karjalassa historian uudelleen arviointia. Seurauksena on ollut myös Santeri Nuortevan arvostuksen uusi nousu, mikä on näkynyt esimerkiksi hänestä kirjoitettujen lehtiartikkelien ilmestymisenä.<sup>144</sup> Selitys Nuortevan osittaiselle »unohtamiselle» löytyy ilmeisesti siitä suhteellisen lyhyestä ajasta, jonka hän ehti olla Neuvosto-Karjalassa, ja tuokin aika oli katkonaista. Sen sijaan esimerkiksi Edvard Gylling ehti olla Neuvosto-Karjalan johdossa yli viidentoista vuoden ajan. Tuolloin hän vakiinnutti asemansa jopa niin pitkälle, että varsinkin suomalaisesta näkökulmasta voidaan samaistaa sotien välinen Neuvosto-Karjala ja Edvard Gylling.

#### 6.3.4. Santeri Nuorteva ja SKP

Lopuksi on vielä syytä tarkastella lähemmin Santeri Nuortevan suhdetta SKP:hen, koska tämä suhde on luonnollisesti ollut tärkeä

---

143. Očerki Istorii Karelii (1964), s. 206 ja 580. Vrt. Očerki Istorii Karel'skoj Organizacii KPSS (1974), s. 564–565. Neuvostoliittolaiset historioitsijat *Pimenov* ja *Tarojeva* mainitsevat Nuortevan erääksi Karjalan kielioloista 1920-luvulla käytyyn keskusteluun osallistujaksi. Ks. *Pimenov & Tarojeva* (1969), erit. s. 215 ja 234.

144. Esim. Vallankumousmies Santeri Nuorteva ja hänen jälkeläisensä ja Suni, Huomattava kumousmies.

Nuortevan toiminnan kannalta ja yleensäkin tutkittaessa hänen merkitystään Suomesta Neuvosto-Venäjälle siirtyneiden punapakolaisten joukossa. Silloin kun suomalaiset emigranttikommunistit järjestäytyivät poliittiseksi puolueeksi Moskovassa »Hengellisen seminaarin salissa» elokuun 25. päivänä vuonna 1918 alkaneessa kokouksessa, Santeri Nuorteva oli Yhdysvalloissa. Suomalaisen kommunistisen puolueen perustamista oli suunnitellut ja valmistellut O.W. Kuusisen, Kullervo Mannerin ja Yrjö Sirolan muodostama komitea Moskovassa ja heidän – tai erityisesti Kuusisen – suunnittelemansa ohjelmaluonnos sai laajaa kannatusta suomalaisten kommunistien joukossa. Kilpailevana ryhmittymänä olivat Pietarissa toimivat suomalaiset pakolaiset, joiden ohjelmaehdotus jäi tappiolle.

Nuorteva oli saanut »Punaisen Suomen» edustustehtävän vuoden 1918 alussa Sirolalta ja muutenkin hän tunsi henkilökohtaisesti SKP:n tulevan johdon. Kuitenkaan Nuortevan ja SKP:n Venäjällä olevien johtajien välit eivät näytä olleen kovin läheiset, eikä kanssakäyminen ilmeisesti ollut vilkasta. Eräänä osituksena tästä on, että Nuortevalle ei tarjoutunut merkittävää asemaa Suomen kommunistisen puolueen hierarkiassa. Tähän viittaa esimerkiksi sellainen tosiasia, että SKP:n ensimmäistä vuosikymmentä selvittelleet historiantutkijat eivät ole omistaneet hänelle paljonkaan huomiota. Antti *Hyvönen* puhuu Nuortevasta Oskari Tokoin yhteydessä, Ilkka *Hakalehto* ei edes mainitse tätä SKP:n vuosia 1918–1928 käsittelevässä historiassaan.<sup>145</sup>

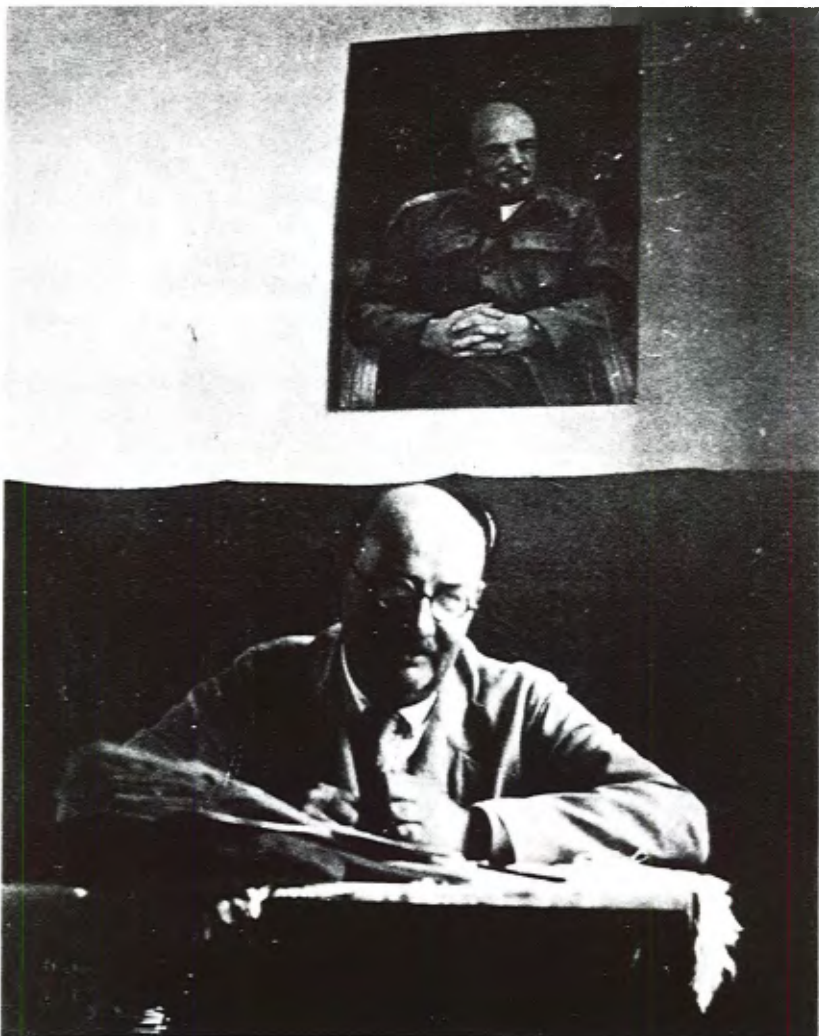
Luonnollisesti Nuortevalla Neuvosto-Venäjälle saavuttuaan oli kontakteja siellä oleviin suomalaisiin kommunisteihin. Aiemmin on todettu, että hänet asetettiin jäseneksi komiteaan, joka tutki elokuun 31. päivänä vuonna 1920 tapahtuneita surmatöitä niin sanotulla Kuusisen klubilla Pietarissa (ks. ed. s. 135). Lisäksi on aikaisemmin esitetty muistitieto siitä, että SKP:n johtoon Venäjällä kuulunut Leo Laukki olisi 1920-luvun alkuvuosina tehnyt kaikkensa, jottei Nuortevaa hyväksyttäisi SKP:n jäseneksi. Edelleen saman kertomuksen mukaan itsensä Leninin painostuksesta tämä oli hyväksytty puolueeseen.<sup>146</sup>

Vaikka mainittu muistitieto lienee mahdoton todistaa oikeaksi, se antanee viitteen vallinneesta suhteesta. Mahdollisesti SKP:n johdon riveissä oli muitakin kuin Leo Laukki, jotka eivät hyväksyneet

---

145. Ks. Antti Hyvönen, *Suomen kommunistinen puolue 1918–1924* (1968), s. 39, ja Hakalehto (1966), passim.

146. John Wiidan kirje kirjoittajalle 17. 6. 1979. Leninin roolista Nuortevan asiassa ks. vielä Väinö Salmi, *Punaisen sirpin Karjala. Muistelmia ja vastamuistelmia suomalaisten kommunistien kohtaloista Neuvosto-Karjalassa* (1976), s. 49.



*Kuva 13.* Santteri Nuorteva työhuoneessaan. (Sanni Nuortevan valokuvakokoelma, TA)

Nuortevaa. Ehkä ei uskottu hänen aatteelliseen taustaansa, kun hän ei ollut Suomessa vuonna 1918 sisällissodan kiirastulessa. Kuten Nuortevan Suomen aikoja käsiteltäessä tuli ilmi, ei hän reformismista käytyjen suuntataistelujen aikana ollut Kuusisen linjoilla (ks. ed. s.

67). Toisaalta on syytä muistaa, että ilmeisesti SKP ja Kuusinen tulivat Nuortevan avuksi, kun tämä vuosina 1921–1922 oli vangittuna ja hänen tapaustaan tutkittiin (ks. ed. s. 139). On myös tietoja siitä, että Nuorteva ainakin jossain määrin piti yhteyksiä Venäjällä oleviin suomalaisiin kommunistijohtajiin. Esimerkiksi Yrjö Sirola kertoo, että Nuorteva aina Karjalan ulkopuolella olevia suomalaisia tavatessaan kertoi näille innostuneesti Karjalan olojen kehittymisestä ja halusi vetää heidät mukaan Karjalan rakentajiksi.<sup>147</sup> Lisäksi on selvää, että Nuorteva Moskovassa työskennellessään joutui tekemisiin SKP:n johtajien kanssa.

Santeri Nuorteva ei omaelämäkerrassaan lainkaan mainitse SKP:tä. Siinä hän kyllä muistaa mainita liittymisensä Suomen Sosialidemokraattiseen Puolueeseen. Neuvostoliittolaisista lähteistä ilmenee, että Nuorteva liittyi Venäjän Kommunistiseen Puolueeseen vuonna 1920,<sup>148</sup> eli ilmeisesti pian maahan saavuttuaan. SKP:n jäsenyyden puuttuminen Nuortevan omaelämäkerrasta osoittaa, ettei hän ainkaan elämäkerran laatimistilanteessa (se tehtiin ilmeisesti puoluetarkeitua varten) kokenut sitä tärkeäksi.

Myöhemmältä 1920-luvulta löytyy eräitä viittauksia Nuortevan toiminnasta SKP:n asioilla. Tietoihin on suhtauduttava hyvin varauksellisesti, koska Nuortevasta kertovat tietolähteet eivät ole täysin luotettavia. Ensimmäinen tapaus liittyy suunnitelmiin levittää Karjalan Kommuunin alue Skandinaviaan. Kuten historiantutkijat ovat todenneet, SKP oli jo vuonna 1919 kaavaillut vallankumouksen uudelleen aloittamista Suomessa ja suunnitelma oli tullut esille vuonna 1921 Neuvosto-Karjalassakin, ilmeisesti Gyllingin ajamana.<sup>149</sup> Vuonna 1924 Ison-Britannian diplomaattiedustajat Tukholmasta raportoivat saaneensa kuulla jälleen samanlaisista suunnitelmista. Oli esitetty väitteitä, että Santeri Nuorteva työskenteli neuvostotasavallan perustamiseksi Skandinavian pohjoisosiin. Saatujen tietojen mukaan Kommunistinen Internationaali oli keskustellut asiasta ja Zinovjevin mielestä oli ehdottoman välttämätöntä levittää Karjalan Kommuunin aluetta siten, että se ulottuisi yli koko Skandinavian. Suunnitelman toteuttamiseksi Kominternin väitettiin asettaneen direktoraatin johtamaan käytännön työtä. Siihen oli nimitetty seuraavat henkilöt: Nuorteva, Kuusinen, ruotsalainen kommunistijohtaja Kil-

---

147. Sirola, Umer tovarišč Nuorteva.

148. Nuorteva, Avtobiografija; Vorob'jev et al., s. 57; ja Očerki Istorii Karel'skoj Organizacii KPSS (1974), s. 564–565.

149. Hakalehto (1966), s. 82–83 ja Churchill (1970), erit. s. 169–173.



bom ja norjalainen Sammer.<sup>150</sup> Vaikka muuten on vaikea arvioida tiedon totuudenmukaisuutta, on todettava, että Zinovjevin katsotaan yleensäkin olleen läheisissä yhteyksissä SKP:n johdon kanssa. Luonnollisesti yhteydet SKP:n ja Zinovjevin välillä toimivat pääasiassa Kominternin palveluksessa olevien merkittävien suomalaisten kuten Kuusisen ja Sirolan kautta. Voidaan olettaa, että Zinovjev sai ensikäden tietoa hankkeesta SKP:lta, joka ilmeisesti pystyi vaikuttamaan häneen. Kominternin puheenjohtaja Zinovjev oli Stacy Churchillin mukaan yleensäkin hyvin kiinnostunut Itä-Karjalan oloista.<sup>151</sup>

Toinen tapaus, jossa Nuorteva kytketään SKP:hen ajoittuu vuodelle 1925. Mainitun vuoden alussa englantilaisten edustaja Helsingissä raportoi Suomessa esiintyneistä levottomuuksista. Hän viittasi erityisesti rajantakaiseen agitaatioon sekä Suomesta paenneisiin punaisiin Suomen turvallisuuden mahdollisina uhkaajina. Hän kertoi myös saaneensa kuulla huhuja, että Santeri Nuorteva olisi käynyt Suomessa SKP:n tehtävissä.<sup>152</sup> Helsingistä saapunut tieto kuten myös edellä esitetty väite Nuortevan toiminnasta Skandinavian alueen kommunistisen valtion toteuttamiseksi, tuntuu epämääräiseltä. Todennäköisesti ainakin tieto Nuortevan Suomen vierailusta on perätön ja johtuu siitä, että huhuja kommunistien laittomasta toiminnasta levisi yleensäkin helposti 1920-luvun Suomessa. Kun Nuorteva oli oleskellut Tukholmassa alkusyksystä 1924, voitiin helposti väittää, että hänet oli nähty Suomessakin.

Edellä esitetyt tiedot Santeri Nuortevan ja SKP:n johdon välisistä yhteyksistä eivät siis tunnu vakuuttavilta ja todennäköisesti kontakti oli melko vähäinen. Syyt tähän löytyvät ehkä kokonaan muualta kuin persoonallisista tai ideologisista tekijöistä. Eräs selitys voi olla, että Nuorteva ei liiemmin ollut kiinnostunutkaan työskentelemään SKP:ssä, jonka perustamisessa hänellä ei ollut osaa eikä arpaa. Ehkä hän pyrki korostamaan kasainvälisyyttään ja lojaalisuuttaan Neuvostoliitolle ja kuului jäsenenä vain VKP:hen. Nuortevan lähiympäristökin perhettä lukuunottamatta koostui todennäköisesti suuressa määrin venäjää puhuvista. Ollessaan ulkoasiainkommissariaatin palveluksessa hänelle ilmeisesti asetettiin suurempia »venäläisyysvaatimuksia» kuin monille muille suomalaisille emigranttikommunisteille. Nuortevan asema Neuvosto-Karjalan hallinnon huipulla asetti hänelle tiettyjä

150. Sir A. Grant Duff James Ramsay MacDonaldille Tukholmasta 29. 9. 1924. FO 371/10501, PRO.

151. Churchill (1970), s. 174–176.

152. Mr. Rennie Austen Chamberlainille Helsingistä 9. 2. 1925. FO 371/10989, PRO.

vaatimuksia esimerkiksi suhteissa muihin kansallisuuksiin. Tässä asemassa VKP:n jäsenyys oli tärkeää, kun sen sijaan osallistuminen SKP:n toimintaan tuskin oli mitenkään välttämätöntä. Ehkä vähäinen yhteydenpito SKP:hen olikin näistä syistä tarkoituksellista ja määrätietoista.

SKP:n perustamisen jälkeen puolueen keskuskomitean sijaintipaikaksi valittiin Pietari, koska se oli lähempänä Suomea. Kuitenkin kun vuonna 1921 perustettiin niin kutsuttu Suomen byroo Helsinkiin, keskuskomitean toimipaikka siirrettiin Moskovaan. Syyksi siirtoon on mainittu se, että useat SKP:n johtajista työskentelivät Kommunistisessa Internationaalissa.<sup>153</sup> Ilkka *Hakalehdon* esittämä SKP:n organisaatiokaavio ei sisällä erityistä osastoa, joka olisi pitänyt yhteyttä Karjalassa oleviin suomalaisiin kommunisteihin.<sup>154</sup> Kontaktit SKP:n johdon ja näiden välillä ovat ilmeisesti toimineet enemmän tai vähemmän henkilökohtaisella pohjalla. Yhteydenpitoa on ollut esimerkiksi etappitiejärjestelmän kehittämisessä ja toimintakunnossa pitämisessä SKP:n varsinaisilta tukialueilta Pietarista (Leningradista) ja Moskovasta Suomeen. Paitsi Karjalan kannaksen kautta, kulkivat etappitiet pohjoisempaa reittiä Salmin, Kuolajärven, Kuusamon, Suomussalmen ja Kuhmonniemen seuduilta.<sup>155</sup> Ehkä SKP:n delegaateille oli myös varattu kiintiöpaikat Karjalan korkeimmalla hallintotasolla. Esimerkiksi vuoden 1927 keväällä pidetyssä seitsemännessä yleiskarjalaisessa neuvostojen edustajakokouksessa nimittäin SKP:n lähettämä kokousedustaja Kullervo Manner valittiin Karjalan Toimeenpanevaan Keskuskomiteaan.<sup>156</sup>

Kuten hyvin tiedetään SKP:llä oli ainakin välillisesti merkittävä osuus Karjalan Työkansan Kommuunin perustamisessa kesäkuussa 1920. Esimerkiksi Rajajoen aseleponeuvotteluissa keväällä 1920 punapakolaiset varsinkin Pietarista painostivat neuvostovallan tiukempaa otetta Karjalassa. Samoin tiedetään, että vuonna 1918 oli esitetty suunnitelmia Itä-Karjalan käyttämisestä punapakolaisten siirtolana. Vuosina 1918–1920 oli SKP:n kosketus *Churchillin* mukaan Karjalaan läheinen: sen jäseniä oli Karjalassa levittämässä neuvostovaltaa

---

153. Ks. Hakalehto (1966), s. 21, n. 16, jonka mukaan vuonna 1924 SKP:n keskuskomitean jäsenistä työskentelivät Kominternin tehtävissä seuraavat: O. W. Kuusinen, Leo Laukki, J. K. Lehtinen, Hanna Malm, Kullervo Manner ja Yrjö Sirola.

154. *Ibid.*, s. 18–28.

155. *Ibid.*, s. 27.

156. Ks. Suomen nykyinen tilanne ja selostus VII Yleiskarjalaisesta Neuvostojen Edustajakokouksesta. Punainen Karjala 7. 4. 1927.

suosivaa propagandaa ja monet taistelivat Karjalan alueella puna-armeijan joukoissa.<sup>157</sup>

Edellä on jo viitattu siihen, että vaikutuskanavaksi SKP:n johdolle näyttää tulleen Kommunistisen Internationaalin toimeenpanevan komitean puheenjohtaja G. Zinovjev. Hän oli joutunut tekemisiin suomalaisten kanssa melko paljon, mm. selvitellessään näiden keskinäisiä aatteellisia erimielisyyksiä. Lisäksi Zinovjev näyttää tunteneen Kuusisen jo melko varhain. Ilmeisesti Zinovjevin kautta suomalaiset pakolaiskommunistit vaikuttivat siihen, että Neuvosto-Venäjän hallinto antoi pakolaisille mahdollisuuden vaikuttaa paljon Itä-Karjalan kysymyksen ratkaisussa. Edvard Gylling kutsuttiin Tukholmasta Venäjälle Karjalan ongelmasta käytäviä neuvotteluja varten. Venäläiset hyväksyivät hänen suunnitelmansa suomalaispakolaisten siirtolaa varten ja Lenin antoi hänen tehtäväkseen Karjalan kansallisen alueen suunnittelutyön. Kesäkuun seitsemäntenä vuonna 1920 kommuuni yleisvenäläisen toimeenpanevan keskuskomitean päätöksellä perustettiin. Gylling, joka saapui 25 hengen »iskujoukon» (eri alojen suomalaisia ammattimiehiä) kanssa Karjalaan, sai tehtäväkseen johtamansa Karjalan vallankumouskomitean kanssa kutsua koolle ensimmäisen yleiskarjalaisen edustajakokouksen.<sup>158</sup>

Näin SKP:llä oli aloitteellisuudellaan suuri merkitys kommuunin perustamisessa, siitäkin huolimatta, että suomalaisen väestön osuus kommuunin väestöstä oli vain 0.9 % (v. 1926 n. 2 500 henkeä) 1920-luvun puolivälissä. Samaan aikaan Karjalassa olevien puoluejäsenten määrä oli 2 565, joista suomalaisia 331 eli 12.9 %.<sup>159</sup> SKP tuli näyttämään merkittävää osaa myös tulevana vuosina Karjalan kehittämisessä sen jälkeen kun alue vuonna 1923 muutettiin Karjalan Autonomiseksi Sosialistiseksi Neuvostotasavallaksi. Monia merkittäviä suomalaisperäisiä kommunisteja oli siirtynyt Gyllingin mukana Karjalaan, eräänä esimerkkinä SKP:n teollisuussihteeri Forsten, joka kansanvalistusasioista vastatessaan joutui Nuortevan kanssa riitihin »suomalaisuuskysymyksessä» (ks. ed. s. 148).

Huolimatta SKP:n suuresta merkityksestä kommuunin perustamisessa sen myöhempi asema ja suhteet Karjalaan eivät ole kovin selviä. Voidaan jopa väittää Karjalan olleen SKP:lle eräänlaista takamaata. SKP:n johtoon kuuluvia tosin vieraili useasti Neuvosto-Karjalassa ja

---

157. Churchill (1970), erit. s. 161–172.

158. Ks. esim. *ibid.*, s. 172–182, 193–200.

159. Pimenov & Tarojeva (1969), taulu 8, s. 291; eri lähteistä koottu taulukko »Puolueen kansallinen kokoonpano Neuvosto-Karjalassa», kansio 12 B, Pentti Renvallin kokoelma, VA.

alueen kautta kulkivat monet tärkeät etappitiet Suomeen, mutta kuten edellä todettiin, ei SKP:llä ilmeisesti ollut siellä mitään omaa järjestöä. Selityksenä tilanteelle voi myös olla VKP:n organisaatio, joka ei halunnut rinnalleen Karjalaan kilpailevaa SKP:n järjestöä. Neuvosto-Karjalan alueen suomalaiset kommunistit kuuluivat paikalliseen VKP:n aluejärjestöön, eivät SKP:n järjestöön.

SKP:n piirissä haaveiltiin ainakin puolueen perustamisen jälkeisinä vuosina vallankumouksen tekemisestä Suomessa, haaveiltiin »kommunistisesta Suur-Suomesta», johon olisi liitetty myös Neuvosto-Karjala.<sup>160</sup> Tällaista tuskin katsottiin suopeasti VKP:ssä – erityisesti koska Neuvostoliiton luoteisalueiden taloudellinen ja sotilaallinen merkitys oli jatkuvasti nousussa. Gyllingin ja muiden Karjalassa toimineiden suomalaisten pyrkimykset alueen autonomian lisäämiseksi olivatkin ilmeisesti eräs tärkeimmistä syistä 1930-luvulla Neuvosto-Karjalassa suoritettuun »puhdistukseen».

Edellä esitettyä käsitystä Neuvosto-Karjalasta SKP:n »takamaana» vahvistaa Neuvostoliitossa ilmestyneiden suomenkielisten sanomalehtien tarkastelu. Esimerkiksi Leningradissa ilmestynyt Vapaus keskittyi selvittämään Leningradin seudun suomalaisten kommunistien toimintaa sekä tietysti Moskovassa olevan keskuskomitean päätöksiä ja työtä. Vapauden sivuilla Santeri Nuortevan nimi esiintyy lähes yksinomaan silloin kun käsitellään Neuvosto-Karjalan tapahtumia.<sup>161</sup> Toisaalta taas Neuvosto-Karjalan suomenkieliset sanomalehdet kuten Karjalan Kommuuni ja Punainen Karjala kertovat suhteellisen vähän SKP:n toiminnasta painopisteen ollessa selvästi Karjalan asioissa.

Oli myös olemassa toinen mahdollisuus, jonka kautta SKP ja Venäjän eri puolilla olevat suomalaiset punapakolaiset voivat olla yhteydessä keskenään. Melko pian vakiintui nimittäin järjestelmä, jonka mukaan VKP:hen kuuluvat suomalaiset osastot eri puolilta maata kokoontuivat yhteisiin konferensseihin. Ensimmäinen konferenssi pidettiin Pietarissa vuoden 1920 lopulla, ja siihen osallistui *Yläräkkolan* saamien tietojen mukaan 53 edustajaa, yhtenä ilmeisesti Santeri Nuorteva, joka tuolloin toimi Moskovassa.<sup>162</sup> Vuotta myö-

---

160. Ks. Churchill (1970), erit. s. 168, n. 2.

161. Vapaudessa Nuortevan nimi esiintyy todella harvoin. Ks. esim. Tov. Santeri Nuorteva, 7. 11. 1920; Neuvosto-Venäjän taistelut Amerikasta katsottuina, 4. 12. 1920; Karjalasta 30. 3. 1922; ja Karjalan Toimeenpanevan Keskuskomitean uusi kokoonpano, 23. 12. 1924.

162. Yläräkkola (1976), s. 183. Hän kertoo käyttäneensä lähteenä leningradilaista arkistoaaineistoa.

hemmin vastaava konferenssi pidettiin Petroskoissa, mutta tämän-  
tyyppinen yhteistoiminta näyttää vähitellen loppuneen. Vuoden 1923  
maaliskuussa Pietarin Smolnassa pidetyssä kokouksessa Santeri  
Nuorteva esitelmöi Karjalan alueen sivistystyöstä.<sup>163</sup> VKP:n suoma-  
laisia osastoja toimi Pietarin lisäksi Petroskoissa, Muurmanskissa ja  
Omskissa, Siperiassa. Esimerkiksi vuoden 1921 aikana näillä oli  
palveluksessaan yhteensä lähes 70 agitaattoria.<sup>164</sup>

Kuitenkaan Nuortevalla ei liene ollut keskeistä asemaa VKP:n  
suomalaisten järjestöjen yhteistyöhankkeessa, josta yleensäkin näyte-  
tään tiedettävän melko vähän. Hänen ja SKP:n välinen suhteensa  
tuntuu kokonaisuutena olleen epämääräinen. Käytettävissä olevien  
tietojen perusteella näyttää siltä, että silloin kun Nuortevalla ei ollut  
tehtäviä ulkoasiainkomissariaatissa, hän keskittyi Neuvosto-Karja-  
laan ja sen kaikinpuoliseen kehittämiseen ja siellä hänellä myös oli  
merkittävä asema puolueessa. Tässä suhteessa Santeri Nuortevan  
vaiheet vallankumouksen jälkeisellä Venäjällä muistuttavat paljon  
hänen läheisen työtoverinsa Edvard Gyllingin vaiheita. Tämän elä-  
mäntyö siellä tosin keskittyi vielä paljon selvemmin Neuvosto-Karja-  
lan rakentamiseen, mutta myöskään hänellä ei näytä olleen keskeistä  
asemaa SKP:ssa vuoden 1920 jälkeen.<sup>165</sup> Kun SKP:n johto oli joko  
Leningradissa tai Moskovassa, vastaava tilanne lienee vallinnut  
useimpien Karjalaan siirtyneiden suomalaisten punaisten kohdalla.

---

163. V.K.P:n suomenkielisten järjestöjen kolmas yleisvenäläinen konferenssi. Karja-  
lan Kommuuni 29. 3. 1923.

164. Ks. Selostusta V.K.P:n Suomalaisten järjestöjen Keskus-Toimiston toiminnasta  
v. 1921. Tietoja ja ohjeita V.K.P:n suomenkielisille agitaattoreille ja puolueyön-  
tekijöille 4/1921, s. 29–30.

165. Esim. *Hakalehdon* SKP:n historiassa Gylling mainitaan nimeltä vain muutamassa  
kohdassa, ks. s. 10, 83, 190.



## 7. Internationalistin muotokuva

Väinö *Voionmaa* on Santeri Nuorteva -elämäkerrassa kutsunut tätä aikakaudelle tyypilliseksi seikkailijaksi.<sup>1</sup> Kieltämättä Nuortevan elämästä löytyy paljon aineksia, joita tavataan muillakin vuosisadan alun poliitikoilla ja erityisesti vallankumousliikkeiden jäsenillä. Nimitys seikkailija ei kuitenkaan tee oikeutta Nuortevalle. Jos esitetään sisällöltään melko vastakkaiset termit seikkailija ja idealisti, niin Nuorteva on huomattavasti lähempänä idealistia kuin seikkailijaa. Seikkailijaan hänet yhdistää lähinnä vain elämänvaiheiden kirjavuus. Nuorteva oli pikemminkin ihanteen ja aatteen mies sanan varsinaisessa merkityksessä. Huolimatta siitä, että hänellä oli porvarillinen tausta, Nuorteva sosialismin omaksuttuaan piti siitä tiukasti kiinni. Elämänsä kaikissa vaiheissa hän pyrki tekemään itselleen selväksi aatteellisen asemansa ja tuomaan tämän selvästi esiin myös ideologisissa väittelyissä.

Nuortevan omaksuttua sosialismin aatteen, hänen vakaumuksensa syveni muun muassa itseopiskelun kautta. Ihanteellisuus oli tärkeä osatekijä siinä, ettei hän halunnut jäädä Suomeen, vaan katsoi pystyvänsä vaikuttamaan asioihin ja myös Suomen työväenliikkeen siirtymällä Amerikkaan. Tässä oli tosin myös käytännön miehen näkökulma: miksi jäädä uhraamaan oma selkänahkansa turhan takia?

Kun Nuortevasta Amerikassa tuli kommunistisen liikkeen kannattaja, tämä näytti hänen aatteellista taustaansa ajatellen yllättävältä. Suomessa monet olivat pitäneet häntä revisionistina ja myös Yhdysvaltain kaudelta hänen toiminnastaan löytyi piirteitä, joita jyrkemmän suunnan kannattajat arvostelivat. Perustelut revisionismin kannatukselle löytyvät lähinnä hänen halustaan käyttää hyväksi kaikkia mahdollisuuksia työväen aseman parantamiseksi. Venäjän vallankumouksen tapahduttua Nuorteva siirtyi välittömästi bolševikkien

---

1. V.V. (Väinö Voionmaa) (1932), s. 235.

avoimeksi kannattajaksi ja propagandistiksi. Ehkä hän aatteellisesti ei ollut kovinkaan tiukasti näiden kanssa samoilla linjoilla, mutta loka-kuun vallankumouksen ihailijana ja sen puolestapuhujana hän pian tuli tunnetuksi koko Amerikassa. Santeri Nuorteva kuului siihen joukkoon, joka asettui puolustamaan Venäjän vallankumousta ja bolševikkeja nimenomaan, koska se oli ensimmäinen työväestön onnistunut sosialistinen vallankumous. Brittidiplomaatti William Peters on osunut ilmeisen oikeaan luonnehtiessaan Nuortevaa innokkaaksi kommunistiksi ja idealistiksi, jonka idealistisuus juonsi juurensa hänen Suomen kokemuksiinsa ja siihen tylyyn kohteluun, jonka hän oli saanut osakseen tsaarinhallinnon taholta.<sup>2</sup> Koska juuri bolševikit selvisivät voittajina tsaarinvallan kukistamisen jälkeen seuranneesta kriisistä Nuortevan oli ilmeisen helppo samaistua tähän vasemmisto-sosialistiseen ryhmään.

Nuortevan idealismi joutui kovalle koetukselle hänen palattuaan Eurooppaan vuonna 1920. Muutaman kuukauden kuluttua hän joutui vankeuteen ihannoimassaan uudessa kotimaassa, Neuvosto-Venäjällä, melko epäselvien syytteiden nojalla. Kuten aiemmin on esitetty (ks. ed. s. 135–139) pidätyksen todellista syytä ei ole kyetty selvittämään. Vaihtoehtoja on ilmeisesti kaksi, joista ensimmäinen viittaa Nuortevan virheelliseen työhön taloudellisten suhteiden kehittäjänä Neuvosto-Venäjän ja Yhdysvaltain välillä. Toinen vaihtoehto olisi Nuortevan aatteellisen pohjan kestävättömyys – jolloin voidaan myös viitata hänen taustaansa Suomessa ja Amerikassa sekä yhteyksiinsä revisionisteihin. Vapauduttuaan vankeudesta vuoden 1922 alkupuolella ja saatuaan takaisin puolueoikeutensa hän antoi lausunnon neuvostokarjalaiselle Karjalan Kommuuni -lehdelle. Siinä hän totesi, ettei hän koskaan ollut epäillyt, etteivätkö »väärinkäsitykset» lopulta selviäisi. Nuorteva myös väitti, ettei hän kantanut kaunaa tapahtuneesta ja jatkoi sitten:

Vallankumouksessa pitäisi jokaisen miehen olla kuin sotamies ja pitää kestää silloinkin kun jotain epämiellyttävää itselleen tapahtuu . . .

. . . nuo herrat (tark. Suomen ja Yhdysvaltain oikeisto) eivät ollenkaan käsitä mitä merkitsee kommunistinen kuri. Kun korkea köyhälistön toimeenpaneva valta tutkii jotakin asiaa, niin me tyynesti odotamme ratkaisua tietäen, että sen päätös löytää totuuden. Sen se tekikin minun asiassa, ja nyt minä vielä

---

2. Peters Gregorylle 23. 8. 1923. FO 371/9346, PRO.

lujemmin ja varmemmin kuin ennen seison riveissämme, sillä nyt itsestänikin tiedän varmasti, että pysyn kommunistina silloinkin kun itselleni sattuu kärsimyksiä.<sup>3</sup>

Voidaan tietysti sanoa, että Nuorteva oli todellinen kommunisti, jonka usko aatteeseen kesti kaikki iskut ja joka oli valmis taistelemaan sosialismin puolesta viimeiseen hengenvetoon. Mutta asialla on toinenkin puoli. Mitä muuta Santeri Nuorteva olisi voinut tehdä tai sanoa vankeudesta vapauduttuaan? Hänellä tuskin oli Suomeen menemistä, missä kaiken todennäköisyyden mukaan odotti vankeusrangaistus. Olisivathan Suomen viranomaiset mielellään siepanneet hänet paluumatkalla Tallinnan kautta Venäjälle vuonna 1920. Kokemus oli myös osoittanut ja tuli uudelleen osoittamaan, ettei häntä haluttu länsimaihin. Ainoa vaihtoehto oli siis Neuvosto-Venäjä ja sen tarjoamat mahdollisuudet.

Nuortevan vanha puoluetoveri Oskari Tokoi on luonnehtinut tätä »Venäjän vallankumouksen innoittamaksi suureksi lapseksi», joka oli loisteliias puhuja, aina yhtä innostunut ja kykenevä puhumaan »melkein millä kielellä tahansa». Tokoilla oli hyvin positiivinen kuva Nuortevasta, vaikeivät he Venäjän vallankumouksen jälkeen olleita asioista samaa mieltä. Hän myös totesi, että Nuorteva uskoi aina ihmisistä hyvää, eikä milloinkaan tehnyt vääryyttä kenellekään. Lopuksi Tokoi lausui: »Sellaisia miehiä vallankumoukset kohottavat paljonkin, mutta kaikki he hukkuvat niiden kuohuaaltoihin, sillä vain kaikkein häikäilemättömimmät luonteet pysyvät vallassa.»<sup>4</sup> Tokoin lausunto heijastaa selvää vastenmielisyyttä ja ehkä katkeruuttakin Venäjän vallankumouksen johtomiehiä kohtaan. Nuortevan suhteen hän on varmaan oikeassa korostaessaan Venäjän vallankumousta tämän innostuksen lähteenä.

Santeri Nuorteva voidaan luonnehtia internationalistiksi, joka liikkui kuin kotonaan eri maissa ja eri kulttuuripiireissä. Kuten yllä mainittu Oskari Tokoi, myös muut ovat kuvanneet Nuortevan välittömäksi, herkästi innostuvaksi, ja temperamentikkaaksi henkilöksi, joka hyvillä puhujanlahjoillaan tempasi kuulijat mukaansa.<sup>5</sup>

Kielitaito ja hyvä yleissivistys auttoivat aina sopeutumista uuteen ympäristöön. Myös Yrjö Sirola on myöhemmin korostanut Nuortevan kielitaidon merkitystä: sen ansiosta hän aina pystyi sopeutumaan

---

3. Santeri Nuorteva Karjalassa. Karjalan Kommuuni 29. 4. 1922.

4. Tokoi (1959), s. 319.

5. Ks. Salomaa (1962), s. 181; vrt. Yläräkkölä (1976), s. 242.

uusiin oloihin ja siksi hän aina pystyi omaksumaan kunkin maan työväenliikkeen omakseen.<sup>6</sup>

Ilmeisesti myös perhetausta auttoi Santeri Nuortevaa elämässä eteenpäin, koska Nybergit kuuluivat suomenruotsalaiseen sivistyneistöön. Sukulaisuussuhteilla oli todennäköisesti vaikutusta siihen, että Santeri Nuortevan nuoruusvuosien seikkailut ja koulunkäynnin keskeyttäminen voitiin hoitaa kunnialla ja hankkia hänelle kunnollinen pohjakoulutus. Käsité verenperintö on tosin epämääräinen, mutta ehkä kuitenkin voidaan väittää sen näytelleen osaa Santeri Nuortevan elämänkaareessa. Hänen isänsä Claes Fredrik Nybergin elämä oli vaiherikasta ja Santeri Nuortevalla ja hänen sisaruksillaan oli elämänvaiheissaan dramaattisia tapahtumia. Samalla voidaan tosin sanoa, että levoton aikakausi heitteli Nybergin sisarusia uusiin tilanteisiin. Santeri Nuortevan lasten kohdalla voidaan syystä puhua tragediasta, kuten myöhemmin tulee ilmenemään.

»Äidin perintönä» Santeri Nuorteva osasi venäjän kieltä. Venäjä/Neuvostoliitto onkin eräs keskeinen johtolanka hänen elämäänsä. Käytännöllisesti katsoen koko Nuortevan elämän ajan suhteella Venäjään/Neuvostoliittoon on jotain merkitystä. Syntyperä ja Suomen asema Venäjän osana oli eräs perustekijä, mutta kielitaitonsa ansiosta Santeri Nuorteva piti jatkuvasti yhteyksiä sinne. Hänellä oli lähiomaisia Venäjällä, sosialistit yleensäkin olivat yhteydessä venäläisiin vallankumouksellisiin ja esimerkiksi Santeri Nuorteva itse auttoi Leniniä tämän pakomatalla Suomen kautta muualle Eurooppaan vuosien 1907–1908 vaihteessa. Nuortevan eräs keskeinen näkemys suhteesta Suomi–Venäjä oli jatkuvasti se, että Suomen tulisi kuulua osana Venäjään, jonka tulisi luoda otolliset olosuhteet vähemmistökansallisuuksien kuten suomalaisten olemassaololle. Tästä suhteesta hyötyisivät sekä Suomi että Venäjä. Amerikan-kauden lopulla Nuorteva alkoi entistä läheisemmän kanssakäymisen venäläisten vallankumouksellisten Yhdysvalloissa olevien kannattajien kanssa ja tuli itse venäläisten erääksi vaikutusvaltaisimmista puolestapuhujista Pohjois-Amerikassa. Tästä alkoi Nuortevan suhteen kiinteytyminen Neuvosto-Venäjään, joka lopulta johti hänen muuttoonsa sinne.

Santeri Nuortevan elämä heijastaa osuvasti aikakauden tapahtumia, ei pelkästään Suomen historian näkökulmasta, vaan usean muunkin maan kannalta. Suomessa hänestä tuli kansanedustaja ja eräs sosiaalidemokraattisen liikkeen johtajia kunnes olosuhteiden pakosta hänen oli siirryttävä ulkomaille. Santeri Nuortevan aktiivivuodet suomalais-

---

6. Sirola. Umer tovarišč Nuorteva.

nessa sosiaalidemokraattisessa liikkeessä kuitenkin kuvastavat hyvin tuon ajan suomalaisen yhteiskunnan kehitystä. Hänen toimintansa liittyi ennen muuta kansanvallan kasvuun ja uudentyyppisen kansanedustuslaitoksen kehittämiseen Suomessa. Samoin nuo vuodet ja Nuortevan toiminta kuvastavat suomalaisten taistelua tsaarinvallan painetta vastaan – Santeri Nuorteva nähtiin hyvin aktiivisena Suomen erityis-oikeuksien puolustajana. Suomen itsenäistyttyä vuonna 1917 oltiin jälleen uudessa murroskaudessa, johon Nuorteva antoi oman panoksensa. Tuolloin hän yritti hankkia tunnustuksen ja aineellista apua suomalaiselle vallankumoushallitukselle Yhdysvalloista.

Yhdysvaltain historiaan Nuorteva liittyi ensinnäkin olemalla eräs siirtolaisista ja eräs lukuisista sinne paenneista poliittisista pakolaisista. Tässä mielessä hänen vaiheensa ovat osa amerikkalaista siirtolaiskulttuuria. Hän liittyi amerikkalaiseen vasemmistoliikkeeseen amerikansuomalaisen työväenliikkeen kautta ja tuli erääksi sen johtavista hahmoista. Nuortevan Amerikan-kausi on myös eräs Yhdysvaltain kriisikausista: ensimmäisen maailmansodan aikana ja jälkeen nationalistimin aallokko löi kiivaana ja monet vasemmistolaiset ja yleensä siirtolaiskansallisuudet saivat kärsiä kiristyneestä tilanteesta. Nuortevakin sai osansa tästä vihamielisestä ilmapiiristä erityisesti silloin, kun hän asettui avoimesti työskentelemään Neuvosto-Venäjän hyväksi. Näin siis voidaan Santeri Nuortevan vaiheita tarkastelemalla saada eräs näkökulma Yhdysvaltain historiaan ensimmäisen maailmansodan kaudella.

Neuvosto-Venäjä ja sitä ennen tsaarin Venäjä heijastuvat Nuortevan vaiheiden kautta. Edellä jo on mainittu yhteys Suomi ja tsaarin Venäjä. Toisaalta Santeri Nuortevan vaiheet liittyvät monin tavoin Neuvosto-Venäjän varhaisvuosiin ja sen pyrkimykseen lujittaa asemansa valtiona. Tässä mielessä Nuortevalla oli merkittävä tehtävä Neuvosto-Venäjän puolestapuhujana ja myös käytännön toimijana hänen yrittäessään – ja ilmeisen menestyksellisesti – omalta osaltaan kehittää sen kauppasuhteita Yhdysvaltain ja Kanadan kanssa. Vastaavissa tehtävissä häntä yritettiin käyttää myös Englannissa ja Ruotsissa, mutta Neuvosto-Venäjään kohdistuva epäluulo teki yritykset tyhjiksi. Epäluuloissa oli varmasti perää, koska vallankumouksen jälkeisinä vuosina eräs bolševikkien tavoitteista oli kumouksellisen liikkeen levittäminen ja selviä viittauksia on olemassa siihen, että Santeri Nuortevalla oli jonkinasteinen työsuhde Kommunistiseen Internationaaliin. Hän osallistui Neuvosto-Venäjän kehittämiseen olemalla osa ulkoasiainkomissariaatin koneistoa ja ilmeisen tarpeellinen osa, koska häntä haluttiin käyttää ulkomailla erityistehtäviin.



Toinen työsaika hänelle löytyi Neuvosto-Karjalassa, minne oli siirtynyt huomattava joukko punaisia pakolaisia Suomen sisällissodan jälkeen. Täällä hän kohosi pian hallinnon ylimmälle tasolle. Työn katkonaisuus kuitenkin haittaa kokonais kuvan saamista hänen toiminnastaan Karjalassa. Nuortevan käyttö Neuvosto-Venäjäällä merkittävässä tehtävässä kuvastaa osaltaan vallankumouksen jälkeisinä vuosina vallinnutta tilannetta. Tuolloin oli suuri puute pätevästä henkilöstä ja käyttöä löytyi ulkomaalaisperäisille henkilöille, joilla oli tarpeeksi taitoa ja poliittista uskottavuutta. Ja nämä vaatimukset Nuorteva selvästi täytti.

Santeri Nuortevan levoton elämä päättyi jo 47-vuotiaana. Tämän kansanvalistajan, kansanvallan lisäämiseksi taistelleen poliitikon ja lehtimiehen, diplomaatin ja hallintomiehen elämälle leimallinen piirre on ollut katkonaisuus. Suomessa hän ehti olla vain muutaman vuoden eduskunnassa, mutta tuohonkin aikaan sisältyy jäsenyys kolmessa eri vaalissa valitussa edustustossa. Näistäkin yhden toimintakauden katkaisi majesteettirikoksesta saatu vankeustuomio. Pohjois-Amerikassa vietetystä ajasta tuli lähes kymmenen vuoden pituinen, josta muutamat viimeiset vuodet olivat hyvin aktiivista ja rasittavaa aikaa. Nuorteva teki ensin työtä »Punaisen Suomen» ja sitten Neuvosto-Venäjänsä puolesta. Seurasi siirtyminen Kanadan ja Englannin kautta Neuvosto-Venäjäälle ja tehtävät ulkoasiainkomissariaatissa. Mutta vain muutaman kuukauden oleskelun jälkeen seurasi vankeusrangastus syistä, jotka vieläkin ovat osin hämärän peitossa. Tämän jälkeen muutto Karjalaan, takaisin ulkoasiainkomissariaattiin ja yritykset päästä ulkomaille. Nuorteva lähetettiin Ruotsiin, mutta jouduttiin kutsumaan välittömästi takaisin. Vasta tämän jälkeen seurasi muutama vuoden rauhallisempi ajanjakso Neuvosto-Karjalan kehittäjänä. Asia lienee siten, että koko Santeri Nuortevan elämä oli ollut niin kuluttavaa ja erilaisten yllättävien käänteiden rasittamaa, että terveys ei sitä kestänyt. Lähes jatkuvan liikkumisen maasta toiseen, paikasta toiseen ja tehtävästä toiseen, on täytynyt kuluttaa sekä fyysisiä että henkisiä voimia ennen aikaisesti. Myös Santeri Nuortevan elämäntavan on täytynyt olla kuluttava. Hän oli jatkuvasti suunnittelemassa, kehittämässä ja johtamassa erilaisia toimintoja. Hän kirjoitteli jatkuvasti artikkeleita, raportteja, kirjeitä ja osallistui elämänsä aikana mitä erilaisimpien yhdistysten ja järjestöjen työhön.

Nuortevan elämälle tyypillinen vakiintumattomuus on heijastunut hänen osakseen tulleeseen arvostukseenkin. Koska hän ei ehtinyt olla pidempää aikaa juuri missään tehtävässä, ei hän myöskään ehtinyt jättää selviä merkkejä toiminnastaan siten, että jälkipolvet olisivat

osanneet häntä todella arvostaa. Näin jälkimaailma on tullut vain suhteellisen vähän tietoiseksi Santeri Nuortevan elämäntyöstä.

Jos tarkastellaan Santeri Nuortevaa aikakautensa edustajana, voidaan hänessä nähdä useita ajalle tyypillisiä piirteitä. Hänen porvarillinen syntyperänsä ei ollut mitenkään harvinaista työväenliikkeen johtohenkilöille. Hän oli vain eräs tsaarinhallintoa pakoon lähtevistä ja vain yksi tuhansista Suomesta Amerikkaan lähtevistä siirtolaisista. Ei ollut epätavallista, että suomalainen oli Yhdysvalloissa sosialisti, eikä ollut epätavallista, että Nuorteva palasi takaisin Eurooppaan rakentamaan »työläisten isänmaata». Vuosisadan vaihteen tienoilla ja 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä esiintyi paljon kansainvälisiä vallankumousmiehiä, jollaiseksi myös Santeri Nuorteva voidaan katsoa.

Oliko hänessä sitten mitään ajalle ei-tyypillistä, joka erottaisi hänet muista yksilöistä? Tällaiset piirteet voidaan ilmeisesti johtaa Santeri Nuortevan henkilökohtaisiin ominaisuuksiin. Voidaan varmuudella sanoa, että 1900-luvun alkupuolelta tuskin löytyy montakaan suomalaista, jotka olisivat nousseet yhtä korkeaan asemaan tai saaneet toiminnallaan aikaan yhtä paljon tuloksia ja huomiota osakseen kolmen valtion – Suomen, Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton – poliittisessa elämässä. Kaiken tämän taustalla oli epäilemättä Santeri Nuortevan lahjakkuus, kyky ja tarmo ajaa edustamaansa aatetta.

## Epilogi

Miten sitten on käynyt Santeri Nuortevan perheelle, millainen kohtalo oli tämän kansainvälisen sosialistin vaimolla ja lapsilla? Edellä on esitetty joitakin viittauksia siihen, että perhe kulki Santeri Nuortevan mukana eri puolilla maailmaa. Kun vaimo Sanni Nuorteva ja lapset, Tampereella vuonna 1910 syntynyt Pentti, Astoriassa, Oregonissa, vuonna 1912 syntynyt Kerttu ja Fitchburgissa, Massachusettsissa, vuonna 1914 syntynyt Matti, tulivat kesällä 1922 Petroskoihin, oli perheen pää ehtinyt jo kokea monenlaista. Hän oli työskennellyt ulkoasiainkomissariaatissa ja joutunut sitten lähes vuodeksi vankeuteen. Vapauduttuaan hänestä oli tullut Neuvosto-Karjalan valistusasiain kansankomissaari ja myöhempinä vuosina hänestä tuli Neuvosto-Karjalan presidentti.

Isän asemasta johtuen perheen status Karjalassa oli korkea. Sanni Nuorteva jatkoi näyttämöharrastuksiaan Petroskoissa ja esiintyi useissa tilaisuuksissa itsekin.<sup>1</sup> Nuortevat muuttivat isän sairauden vuoksi Leningradiin, mutta tämän kuoleman jälkeen leski ja molemmat pojat palasivat Petroskoihin. Tytär Kerttu sen sijaan jäi opiskelemaan Leningradiin. Siellä hän avioitui suomalaisen punaupseerin Jalmari (Jali) Ahon kanssa ja jatkoi opintoja Leningradin yliopiston sanomalehtiosastolla. Kerttu erosi pian miehestään ja avioitui isänsä entisen ystävän Lev Varžavskij'n kanssa vuonna 1932. Samoihin aikoihin hän astui valtiollisen poliisin Leningradin osaston palvelukseen.<sup>2</sup>

Stalinin vainojen alettua Kerttu Nuorteva joutui tutkintovankeuteen ja sen jälkeen kärsimään pakkotyöorangaistusta, mutta vapautui vuonna 1940. Pian tämän jälkeen hänestä alettiin kouluttaa vakoilijaa Suomeen lähetettäväksi. Kerttu Nuortevasta tuli vuonna 1942 kuului-

---

1. Ks. erit. Vorob'jev et al., s. 58–59. Ks. myös Suomen vallankumouksen muistojuhla-ilmoitus. Punainen Karjala 27. 1. 1925.

2. Aulis *Oja* on tehnyt Valtionarkistossa olevan Kerttu Nuortevan kokoelman perusteella artikkelin Kerttu Nuortevan elämäntarina (1971), erit. s. 88.

sa Vihtiin pudotettu naisdesantti.<sup>3</sup> Naispuolisesta desantista kerrottiin pian laajalti sekä Suomessa että Ruotsissa ja myöhemminkin hänestä on kirjoitettu paljon.

Kerttu Nuortevan onnistui löytää isänsä vanhan ystävän ja kansanedustajatoverin Hella Wuolijoen asunnolle Järvenpäähän, mistä löytyi yösija ja sitten matka kulki edelleen kohti Helsinkiä. Siellä hän asui eri osoitteissa ja välitti radiolähettimellään tietoja Neuvostoliittoon. Samanaikaisesti hän oli mennyt kosmetologioppilaaksi Aleksanterinkadun varrella sijaitsevaan kauneushoitolaan. Onnea ei kuitenkaan jatkunut loputtomasti, vaan hänet pidätettiin lähes puolen vuoden Suomessa oleskelun jälkeen 7. 9. 1942. Kuulusteluissa Kerttu Nuorteva pysyi kauan uskollisena kotimaalleen, eikä suostunut kertomaan vaadittuja asioita. Lopulta hän taipui ainakin osittain ja tuloksena oli vuonna 1944 ilmestynyt suurta kohua herättänyt kirja »Neuvostokasvatti», jonka kirjoittajaksi oli merkitty Irja Niemi, mutta joka todellisudessa oli desantti Kerttu Nuorteva.<sup>4</sup>

Kirjassa kerrotaan minä-muodossa Kerttu Nuortevan elämästä Neuvostoliitossa, hänen lapsuudestaan, koulunkäynnistään, vankeudesta jne. Siinä kuvataan monipuolisesti ja värikkäästi Leningradin ja Petroskoin suomalaista kulttuurielämää 1920- ja 1930-luvulla. Kuten Aulis Oja on kirjoituksessaan todennut, kirjan ilmestyminen ei muuttanut asiaa, vaan kenttäoikeus antoi Kerttu Nuortevalle kuolemantuomion, jonka sotaylioikeus vahvisti.<sup>5</sup> Tuomiota ei kuitenkaan ehditty panna täytäntöön ennen kuin rauha tuli ja hänet luovutettiin Neuvostoliittoon 23. 10. 1944.

On myös esitetty toisenlainen versio Kerttu Nuortevan desanttina Suomeen tulosta. Atos Wirtasen esittämän väitteen mukaan Kerttu Nuortevalla oli tehtävänä ottaa selkoa Suomessa vallitsevista poliittisista mielialoista. Hän halusi saada apua Hella Wuolijoelta, jolla oli yhteyksiä Suomen johtaviin piireihin sekä hallituksessa että rauhanoppositiossa. Wuolijoen käsityksen mukaan Kerttu Nuorteva oli suorittamassa tehtäviä, jotka kuuluivat osana Neuvostoliiton rauhan-tunnusteluihin.<sup>6</sup>

Kerttu Nuortevan kohtalosta toisen maailmansodan jälkeen ei ole

---

3. Kuvaus Kerttu Nuortevasta Suomessa perustuu em. *Ojan* artikkeliin, s. 87–95 ja erityisesti Suojelupoliisin arkistoista peräisin olevaan yhteenvetoon, joka on sijoitettu mainittuun Kerttu Nuortevan kokoelmaan, VA. *Oja* on käyttänyt samaa aineistoa kirjoituksessaan.

4. Irja Niemi, *Neuvostokasvatti* (1944).

5. Oja (1971), s. 90.

6. Atos Wirtanen, *Rauhanoppositio totuuden hetki*. Hella Wuolijoen rikos ja rangaistus (1972), s. 46–49.

aivan täyttä varmuutta. Eri tietojen mukaan hän olisi joko saanut kymmenen vuoden pakkotyötuomion tai sitten kolmen vuoden tuomion maanpetoksesta.<sup>7</sup> Joka tapauksessa hän aloitti vuonna 1948 kirjeenvaihdon isänsä serkun professori Paul Nybergin kanssa. Ensimmäinen viesti oli venäjänkielinen postikortti, joka oli päivätty 12. 6. 1948 Bassagan asemalla Karagandan alueella Kazakstanin neuvostotasavallassa. Kortin lähettäjä oli keskitysleiriläinen numero 353 107, joka kertoi ikävöiden olostaan Aasian arolla.<sup>8</sup>

Tämän jälkeen seuranneissa kirjeissä Kerttu Nuorteva kertoi työstään Karagandan kaupungissa, elämästään, perheestään ja oloista Neuvostoliitossa. Neuvosto-Karjala -lehdessä ilmestyneen kirjoituksen mukaan hän oli viimeisinä vuosinaan kaupunginarkkitehtinä.<sup>9</sup> Kirjeiden tulo jatkui Paul Nybergille epäsäännöllisenä, kunnes vuonna 1963 saapui Kerttu Nuortevan ystävän Pirkko Aron allekirjoittama viesti, jossa kerrottiin tämän kuolleen aivokalvontulehdukseen.<sup>10</sup>

Sanni Nuorteva joutui muuttamaan pois Petroskoista ja lehtitiedon mukaan hän olisi kuollut Alma Atassa maailmansodan jälkeen.<sup>11</sup> Kertun veljien Pentin ja Matin kohtaloista ei niistäkään puutu dramatiikkaa. Heistä molemmista tuli autonkuljettajia Petroskoissa. Neuvostokarjalainen Arkadi *Jarovoi* on kertonut heidän tarinaansa seuraavasti:<sup>12</sup> Pentti ja Matti Nuorteva saivat jatkosodan alkuvaiheissa vuonna 1941 evakuoitua turvallisesti perheensä pois Petroskoista ennen suomalaisten joukkojen saapumista. He palasivat vielä kotikaupunkiinsa, mutta tällä välin jo suomalaisia joukkoja oli ehtinyt saapua sinne ja veljekset joutuivat vangeiksi. Heidät siirrettiin Vehkaojan keskitysleirille, mutta he kuitenkin onnistuivat pakenemaan jonkun ajan kuluttua omiensa puolelle.

Veljekset värvättiin nyt valtion turvallisuuselinten palvelukseen ja heidät lähetettiin tiedustelumatkalle miehitettyyn Petroskoin kaupunkiin. *Jarovoin* kertoman mukaan joku kuitenkin petti heidät. Edelleen *Jarovoin* kertomuksen mukaan – joka ilmeisesti on väritynyttä ja

- 
7. Ks. Oja (1971), s. 92–93, sekä Israel Mittelmanin kirje prof. Pekka Nuortevalle 12. 7. 1976. Kopio kirjoittajan hallussa.
  8. Ks. Oja (1971), s. 92, jossa on käännös kortin sisällöstä.
  9. Vallankumousmies Santeri Nuorteva ja hänen jälkeläisensä. Neuvosto-Karjala 4. 8. 1968.
  10. Ks. kirjeitä Kerttu Nuortevan kokoelmassa, erit. Pirkko Aro Paul Nybergille 23. 9. 1963. VA.
  11. Vallankumousmies Santeri Nuorteva ja hänen jälkeläisensä.
  12. Vorob'jev et al., s. 57–64. Edellä mainitussa artikkelissa Vallankumousmies Santeri Nuorteva ja hänen jälkeläisensä on hieman lyhennetty versio tästä kirjoituksesta.



osin mielikuvitukseenkin perustuvaa – heitä kuulusteltiin keskeytymättä 75 päivää ja kuulustelijoina olivat Suomen armeijan parhaat alan specialistit. Veljekset eivät kuitenkaan paljastaneet vakoilumatkinsa todellista tarkoituspäätä ja sota-ajan oloissa lopputulos oli väistämätön. Pentti ja Matti Nuorteva tuomittiin vakoilusta kuolemaan ryhmä Oinosen kenttäoikeuden istunnossa ja teloitus tapahtui huhtikuun 20. päivänä vuonna 1942.<sup>13</sup>

Tunnusomaisia Santeri Nuortevan ja lasten elämälle olivat dramaattiset käänteet. Yhteinen piirre sekä isälle että lapsille oli, että he kaikki asettuivat Suomea vastaan, jopa kaikki kolme lasta lähtivät sotaan. Tytär Kerttu Nuorteva säilyi hengissä kirjaviiden vaiheiden jälkeen, mutta hän puolestaan sai kärsiä Stalinin ajan vainoista Neuvostoliitossa. Santeri Nuortevan ja hänen perheensä dramaattiset kohtalot heijastavat myös aikakauden myrskyistä kansainvälistä tilannetta. Tavallaan ne kaikki ovat seurausta isän suorittamasta poliittisesta valinnasta vuosisatamme alussa.

- 
13. Olen yrittänyt saada käyttöni ko. kenttäoikeuden istunnossa käytetyn aineiston, mutta toistaiseksi tuloksetta. Kesäkuussa 1981 tehtyyn anomukseen Korkein oikeus antoi 14. 5. 1982 päätöksen, että asia ei kuulu sen päätäntävaltaan. Helsingin hovioikeus ei antanut käyttö lupaa päätöksessään 30. 8. 1982. Asiasta on valitettu Korkeimpaan oikeuteen.

## Lähteet

### 1. Arkistolähteet

#### ENGLANTI:

*British Library of Political and Economic Science, London School of Economic and Political Science, London (BLPES)*

George Lansbury papers

*Public Record Office, London (PRO)*

Foreign Office papers FO)

– ryhmät: 211519, 371/6855, -/8182, -/8186, -/9345–9346, -/10489

#### NEUVOSTOLIITTO:

*Arhiv Instituta Istorii Partii Leningradskogo Obkoma KPSS (AKPSS)*

Avtobiografija A.F. Nuorteva, člena VKP (b)

Muistiinpanoja Santeri Nuortevan vaiheista

#### RUOTSI:

*Riksarkivet, Stockholm (RA)*

S:ta Catharina Svenska Församling i S:t Petersburg (SC)

– Vol. 47: Inflyttade och utflyttade 1896–1924

Utlänningskommissionens arkiv (UA)

– passvisering för Alexander Nyberg al. Nuortew 1924 –. Dossier  
6S, E9N

#### YHDYSVALLAT:

*Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford, Calif.*

(Hoover)

George Halonen papers

*Immigration History Research Center, St. Paul, Minn. (IHRC)*

The Finnish Socialist Federation, Eastern District papers

(Suomalainen Sosialistijärjestö, Idänpiiritoimikunta)  
The Finnish Socialist Federation Executive Committee papers  
(Suomalaisen Sosialistijärjestön toimeenpaneva komitea)  
*National Archives of the United States*, Washington, D.C. (NA)  
Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of  
Finland, 1910–1944. Ryhmä 860d (mf. kopio no. T 1184)  
Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of  
Russia and Soviet Union, 1910–1929. Ryhmä 861 (mf. kopio no.  
316)  
Records of the War Department. General of Special Staffs. Military  
Intelligence Correspondence, 1917–1941 (mf. kirjoittajalla) (MIOC)  
*New York State Library, State Archives*, Albany, N.Y. (NYSL)  
Lusk Committee papers (LUSK)  
*State Historical Society of Wisconsin*, Madison, Wis. (SHSW)  
Morris Hillquit papers (mf.)

## SUOMI:

*Helsingin yliopiston arkisto*, Helsinki (HYA)  
Matrikkelit 1904–1907  
*Kansan Lehden arkisto*, Tampere (KLA)  
Tampereen Työväen Sanomalehti Oy:n johtokunnan pöytä-  
kirjat 1910–13, vuosikokousten pöytäkirjat 1911–1912, yhtiö-  
kokousten pöytäkirjat 1909–1910  
*Siirtolaishistorian tutkimusarkisto*, Turun yliopiston historian laitos,  
*yleinen historia*, Turku (TYYH)  
John Wiidan muistelmat, TYYH/S/k  
Kalle Rissanen, Feidias veistää henkilökuvia, TYYH/S/k  
*Suojelupoliisi*, Helsinki (SP)  
Etsivän Keskuspoliisin arkisto  
– kansio Santeri Nuorteva EK VP I 1661  
*Turun evankelisluterilaisten seurakuntien arkisto*, Turku (TES)  
Turun Tuomiokirkkoseurakunnan kuolleiden luettelo v:lta 1909  
*Turun kaupunginarkisto*, Turku (TKA)  
Raastuvanoikeuden istuntopöytäkirjat 1909 (B I a 423)  
*Turun Maakunta-arkisto*, Turku (TMA)  
Turun Hovioikeuden arkisto  
– kirjekonseptit 1909 (Daa 166)  
Turun lääninvankilan arkisto  
– johtokunnan pöytäkirjat 1909 (Ca 21)  
– kirjekonseptit 1909 (Da 9)

- saapuneet asiakirjat 1909 (Ea 19)
- vastaanottokirja vuodelta 1909 (Af 38)

*Turun Päivälehd*en arkisto, Turku (TPL)

Sosialistin Kirjapaino-osuuskunnan johtokunnan kokouspöytäkirjat  
1908–1910

*Työväen Arkisto*, Helsinki (TA)

Sanni Nuortevan valokuvakokoelma

Sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän pöytäkirjat, 1908–1910

Työväen Arkiston valokuvakokoelmat

*Ulkoasiainministeriön arkisto*, Helsinki (UMA)

Ryhmä FA 34: 3

*Valtionarkisto*, Helsinki (VA)

Helsingfors Svenska Normallyceum

- Förteckning över avgåna elever 1864–1932 (Bb 6)

Kerttu Nuortevan kokoelma

Pentti Renvallin kokoelma

- Itä-Karjala-aineistoa (kansiot 6–14B)

Painoasiain ylihallituksen arkisto

- luettelo nostetuista kanteista sanomalehtiä ja aikakauskirjoja  
vastaan 1905–1910 (Bg 4)

A.H. Saastamoisen kokoelma

- kansio 20

Suurlakkoa koskevaa aineistoa

Ulkoasiainministeriön arkisto (UM)

- Suomen Lontoon lähetystö (kansio 231, ryhmä 34)

- Suomen Moskovan lähetystön poliittiset raportit 1921–1930 (ryhmä 5, osasto C, asia 18, kansiot 1–3)

*Muu alkuperäisaineisto*

Kirjeenvaihtoa seuraavien henkilöiden kanssa (kirjoittajan hallussa): Israel Mittelman (Tukholma); prof. Pekka Nuorteva ja FM Sirkka-Liisa Nuorteva (Helsinki); vs. arkistonhoitaja Eljas Orrman (Helsinki); prof. Leo Suni (Petroskoi); John Wiita (Brooklyn, Conn.); Keski-Porin srk:n virall. apul. Kari Erkkolan selvitys; Birger Gestrin (Rektorsämbetet vid Svenska Normallyceum i Helsingfors); kansl. Eeva Aaltosen (Tammelan kirkkoherranvirasto) selvitys;

Suullisia tietoja seuraavilta henkilöiltä:

toimittaja Gaius Kajanti (Helsinki); päätoimittaja Arvo Poika Tuominen (Tampere)

Dos. Reino Keron hallussa:

Ernest Terho, Muistelmia ja vaikutelmia Neuvostoliitosta vuosilta 1930–1941. Eli yksitoista vuotta bolsheviikkidiktatoria (käsikirjoitus)

## 2. Painetut lähteet

- Bolshevik Propaganda. Hearings before a subcommittee of the committee on the Judiciary, United States Senate. Sixty-fifth Congress Third session and thereafter pursuant to S.Res. 439 and 469. February 11, 1919, to March 10, 1919. Washington, D.C., 1919.
- Documents Relatifs aux Relations Extérieures du Canada. Documents on Canadian External Relations. Vol. 3 1919–1925. Ed. by Lovell C. Clark. Ottawa 1970.
- Dokumenty vnešnej politiki SSSR. Tom II (1920). Moskva 1958.
- Kertomus Tampereen Työväen Sanomalehti (Kansan Lehden) Osakeyhtiön ja sen johtokunnan toiminnasta v. 1910. Tampere 1911.
- Kolmannen yleiskarjalaisen työläisten, talonpoikain ja puna-armeijalaisten Neuvostojen Edustajakokouksen Pöytäkirja. Kokous pidetty Petroskoissa lokakuun 2–7 p:nä v. 1922. Petroskoi 1922.
- Official Report of Debates House of Commons. Dominion of Canada. Fourth Session-thirteenth Parliament Vol. IV. Ottawa 1920; Second Session-fourteenth Parliament Vol. I. Ottawa 1923.
- Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1918, Russia, Vol. I. Washington, D.C., 1931.
- Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1919, Russia. Washington, D.C., 1937.
- The Parliamentary Debates: Official Report. Fifth Series – Vol. 32. Second Session of the thirty-first Parliament of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. House of Commons. Vol. VIII. London 1920.
- V vsekarel'skij sezd sovetov. Protokol. V yleiskarjalainen neuvostojen edustajakokous. Pöytäkirja. Petroskoi 1924.
- Revolutionary Radicalism. Its History, Purpose and Tactics with an Exposition and Discussion of the Steps Being Taken and Required to Curb It. Being the Report of the Joint Legislative Committee Investigating Seditious Activities, Filed April 24, 1920, in the State of New York. Part 1 (Vol. I–II), 2 (Vol. III–IV). Albany, N.Y., 1920.



- VI vsekarel'skij sezd sovetov. Protokol. VI yleiskarjalainen neuvostojen edustajakokous 5–13. 1. 1926. Pöytäkirja. Petroskoi 1926.
- VII vsekarel'skij sezd sovetov. Protokoly. VII yleiskarjalainen neuvostojen edustajakokous. Pöytäkirja. Petroskoi 1927.
- S Leniny meste. Vospominanija. Dokumenty. Petrozavodsk 1967. Soviet Documents on Foreign Policy. Vol. I 1917–1924. Selected and edited by Jane Degras. London 1951.
- Suomalaisten sosialistiosastojen ja työväenyhdistysten viidennen eli suomalaisen sosialistijärjestön kolmannen edustajakokouksen Pöytäkirja 1–5, 7–10 p. kesäkuuta, 1912. Toim. Aku Rissanen. Fitchburg, Mass., s.a.
- Suomen Sosialidemokratisen Puolueen seitsemännen edustajakokouksen Pöytäkirja. Kokous pidetty Helsingissä syyskuun 4–10 päivinä 1911. Helsinki 1911.
- Suomen Sosialidemokratisen Puolueen viidennen edustajakokouksen Pöytäkirja. Kokous pidetty Oulussa 20–27 p. Elokuuta 1906. Toim. Mikko Uotinen. Tampere 1906.
- Valtiopäiväasiakirjat 1907–1911. Helsinki 1907–1911.
- VIII-oh vsekarel'skij s'ezd sovetov. Protokol. VIII yleiskarjalainen neuvostojen edustajakokous. Pöytäkirja. Petroskoi 1929.
- Yhdysvaltain Suom. Sos. Järjestön Länsipiirin ylimääräisen piirikokouksen Pöytäkirja. Pidetty Astoriassa, Ore., huhtik. 23–27 p:nä ja toukok. 2 p:nä, 1914. Astoria, Ore., s.a.
- Yhdysvaltain Suomalaisen Sosialistijärjestön Neljännen Edustajakokouksen Pöytäkirja. Chicagossa, Ill., Marraskuun 22 p:stä Joulukuun 1 p:ään 1914. Toim. Eemeli Parras. Astoria, Ore., 1915.

### 3. Sanoma- ja aikakauslehdet

Arbetet (Turku)	1908–1909
Daily Herald (Lontoo)	1920
Folkets Dagblad Politiken (Tukholma)	1924
Forssan Lehti (Forssa)	1949, 1968
Forssan Sanomat (Forssa)	1905–1906
Izvestija (Moskova)	1921
Hufvudstadsbladet (Helsinki)	1924
Kansan Lehti (Tampere)	1907–1912
Karjala (Viipuri)	1905
Karjalan Kommuuni (Petroskoi)	1921–1923
Karelo-Murmanskij Kraj (Petroskoi)	1929

Leningradskaja Pravda (Leningrad)	1929
Maclean's Magazine (Toronto)	1919
Montreal Gazette (Montreal)	1920
Neuvosto-Karjala (Petroskoi)	1968, 1981
New York Times (New York)	1919–1921
New York Volkszeitung (New York)	1921
Punainen Karjala (Petroskoi)	1924–1929, 1933, 1935
Punanen Viesti (Helsinki)	1909
Raivaaja (Fitchburg, Mass.)	1918
Sosialisti (Turku)	1908–1910, 1929
Suomen Sosialidemokraatti (Helsinki)	1924
Tietoja ja ohjeita V.K.P:n suomenkielisille agitaattoreille ja puolueyöntekijöille (Pietari)	1921–1922
Times (Lontoo)	1920
Turun Sanomat (Turku)	1908–1909, 1981
Työmies (Helsinki)	1910
Työmies (Superior, Wis.)	1922
Uusi Suomi (Helsinki)	1980
Vapaus (Leningrad)	1920–1929
Washington Post (Washington, D.C.)	1920
Weekly Bulletin of the Bureau of Information on Soviet Russia (New York)	1919
Yhdenvertaisuus (Forssa)	1907
Åbo Underrättelser (Turku)	1924

#### 4. Kirjallisuus

- Bailey, Thomas, *America Faces Russia. Russian-American Relations from Early Times to Our Day.* Ithaca, N.Y., 1950.
- Balawyder, Aloysius, *Canadian-Soviet Relations between the World Wars.* Toronto, Ont., 1972.
- Beloff, Max, *Britain's Liberal Empire 1897–1921. Imperial Sunset Vol. I.* London 1969.
- Bondestam, Anna, *Arbetet. En tidning i Åbo på 1910-talet och människorna kring den.* Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland Nr. 426. Helsingfors 1968.
- Borkenau, F., *World Communism. A History of the Communist International.* New Introduction by Raymond Aron. 3rd printing. Ann Arbor, Mich., 1971.

- Braunthal, Julius, *Geschichte der Internationale*. Bd. 2. 2. Auflage. Braunschweig 1974.
- Browder, Robert Paul, *The Origins of Soviet-American Diplomacy*. Princeton, N.J. 1953.
- Brown, Anthony and MacDonald, Charles B., *On a Field of Red. The Communist International and the Coming of World War II*. New York 1981.
- Carr, Edward Hallett, *The Bolshevik Revolution 1917–1923. A History of Soviet Russia I–III*. London 1950.
- Churchill, Stacy, *Itä-Karjalan kohtalo. Itä-Karjalan itsehallintokysymys Suomen ja Neuvosto-Venäjän välisissä suhteissa 1917–1922*. Porvoo 1970.
- Copeland, William R., *Amerikansuomalaiset »pyhiinvaeltajat» Neuvosto-Karjalassa. Historiallinen Aikakauskirja 4/1973*.
- Draper, Theodore, *American Communism and Soviet Russia. The Formative Period*. New York 1960.
- Draper, Theodore, *The Roots of American Communism*. New York 1963.
- Dubofsky, Melvyn, *We Shall Be All. A History of the Industrial Workers of the World*. Chicago, Ill., 1969.
- Engman, Max & Eriksson, Jerker, *Mannen i kolboxen. John Reed och Finland. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr. 485*. Ekenäs 1979.
- Filene, Peter G., *Americans and the Soviet Experiment, 1917–1933*. Cambridge, Mass., 1967.
- Fitzpatrick, Sheila, *Education and Social Mobility in the Soviet Union 1921–1934. Soviet and East European Studies*. Bristol 1979.
- Foner, Philip S., *History of the Labor Movement in the United States. Vol. IV: The Industrial Workers of the World, 1905–1917*. New York 1965.
- Forssan Työväenyhdistys 1889–1939. 50-vuotistaipaleelta. Forssa 1939.
- Forssan Työväenyhdistys 1889–1969. Hämeenlinna 1969.
- Forssan Yhteiskoulu 1899–1924. Forssa 1924.
- Futrell, Michael, *Vallankumouksen etappimiehiä. Maanalaista toimintaa Suomessa ja Skandinavian maissa vuosina 1863–1917*. Suom. Kristiina Kivivuori. Helsinki 1964.
- Garraty, John A., *The Nature of Biography*. New York 1957.
- Hakalehto, Ilkka, *Suomen kommunistinen puolue ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918–1928*. Porvoo 1966.

- Higham, John, *Strangers in the Land. Patterns of American Nativism 1860–1925*. Rev. edition. New York 1973.
- Hoglund, A. William, *Finnish Immigrants in America 1880–1920*. Madison, Wis., 1960.
- Holodkovskij, V.M., *Suomi ja Neuvosto-Venäjä 1918–1920*. Suom. Marja-Leena Jaakkola. Helsinki 1978.
- Howe, Irving & Coser, Lewis, with the assistance of Julius Jacobson, *The American Communist Party. A Critical History*. 2nd printing. New York 1962.
- Hovi, Olavi, *The Baltic Area in British Policy, 1918–1921*. Vol. I: From the Compiègne Armistice to the Implementation of the Versailles Treaty, 11. 11. 1918–20. 1. 1920. *Studia Historica* 11, Forssa 1980.
- Hovi, Ritva-Liisa, *Amerikansuomalaiset osuuskunnat Neuvosto-Karjalassa 1920-luvun alkupuolella amerikansuomalaisten ja neuvostokarjalaisten sanomalehtien valossa*. Turun Historiallinen Arkisto XXIV, Turku 1971.
- Hummasti, Paul George, *Finnish Radicals in Astoria, Oregon, 1904–1940: A Study in Immigrant Socialism*. Ph.D. thesis, Univ. of Oregon, June 1975.
- Hyvönen, Antti, *Suomen kommunistinen puolue 1918–1924*. Tampere 1968.
- Höglund, Gunhild, *Moskva tur och retur. En dramatisk period i Zeth Höglunds liv*. Stockholm 1960.
- Istorija diplomatii. Tom III. *Diplomatija na pervom etape obščego krizisa kapitalističeskoj sistemy*. Moskva 1965.
- Itä-Karjala. *Esitys Itä-Karjalan maasta ja kansasta, sen vapausliikkeen tähänastisista vaiheista, nykyisistä taloudellisista, sivistyksellisistä ja valtiollisista oloista sekä Karjalan kysymyksestä*. Toim. Akateeminen Karjala-Seura. Helsinki 1934.
- Jevgen'jev, G. & Sapik, B., *Revoljucioner, diplomat, učenyj* (O L.K. Martense). Moskva 1960.
- Josephson, Erland F., *SKP och Komintern 1921–1924. Motsättningsarna inom Sveriges Kommunistiska Parti och dess relationer till den Kommunistiska Internationalen*. *Studia Historica Uppsaliensia* 84. Motala 1976.
- Jungar, Sune, *Skandinavische Unternehmen in der sowjetischen Konzessionspolitik der zwanziger Jahre*. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. Neue Folge Band 28, Heft 4 (1980).
- Jungar, Sune, *Skandinaviska företag i Sovjetunionen*. *Sovjetisk*

- koncessionspolitik på 1920-talet. Åbo Akademi, Historiska Institutionen. Meddelanden Reports nr. 3 (1974).
- Jussila, Osmo, Nationalismi ja vallankumous venäläis–suomalaisissa suhteissa 1899–1914. Historiallisia Tutkimuksia 110. Forssa 1979.
- Jääskeläinen, Mauno, Itä-Karjalan kysymys. Kansallisen laajennus-ohjelman synty ja sen toteuttamisyhtykset Suomen ulkopoliitikassa vuosina 1918–1920. Helsinki 1961.
- Kalemaa, Kalevi, Eetu Salin, legenda jo eläessään. Porvoo 1975.
- Kan, A.S., V.I. Lenin, Sovetskaja Rossija i nejtral'nye gosudarstva Evropy. Leninskaja vnešnjaja politika sovetskoj strany 1917–1924. Red. koll. M.A. Harlamov et al. Moskva 1969.
- Kansan Lehti 1899–1924. Tampere 1924.
- Kennan, George F., Russia and the West under Lenin and Stalin. Boston, Mass., 1961.
- Kero, Reino, Migration from Finland to North America in the Years Between the United States Civil War and the First World War. Annales Universitatis Turkuensis, Ser. B, Part 130. Vammala 1974.
- Kero, Reino, Pessimistin ja optimistin näkemykset Venäjän vallankumouksen onnistumismahdollisuuksista syksyllä 1918. Oskari Tokoin ja Santeri Nuortevan kirjeenvaihtoa yli Atlantin. Turun Historiallinen Arkisto XXVII, Turku 1972.
- Kero, Reino, The Role of Finnish Settlers from North America in the Nationality Question in Soviet Karelia in the 1930's. Scandinavian Journal of History 6/1981.
- Kero, Reino, Suuren lännen suomalaiset. Keuruu 1976.
- Kilbom, Karl, Cirkeln slutet. Ur mitt livs äventyr III. Stockholm 1955.
- Kommunistinen Internationaali. Historiallinen katsaus. Kirj. A.I. Sobolev et al., suom. K. Juntunen ja R.-L. Pöllä. Moskova 1973.
- Korhonen, Arvi, Eerikki Antinpoika. Porvoo 1953.
- Kostiainen, Auvo, Contacts between the Finnish Labour Movements in the United States and Canada. Finnish Diaspora I: Canada, South America, Africa, Australia and Sweden. Papers of the Finn Forum conference, held in Toronto, Ontario, Canada, November 1–3, 1979. Ed. by Michael G. Karni. Toronto, Ont., 1981.
- Kostiainen, Auvo, Elämäkerta historiantutkimuksena. Käsitteestä ja ongelmista. Turun Historiallinen Arkisto 38, Turku 1982.
- Kostiainen, Auvo, Finnish-American Workmen's Associations. Old Friends – Strong Ties. Ed. by Vilho Niitemaa et al. Vaasa 1976.
- Kostiainen, Auvo, The Forging of Finnish-American Communism, 1917–1924. A Study in Ethnic Radicalism. Annales Universitatis



- Turkuensis, Ser. B, Part 147. Turku 1978.
- Kostiainen, Auvo, 'Punaisen Suomen' edustus Yhdysvalloissa vuonna 1918. Turun Historiallinen Arkisto XXVII, Turku 1972.
- Kostiainen, Auvo, Turbulent Times: The Last Years of Santeri Nuorteva in America, 1918–1920. Finnish-Americana, Vol. III (1980).
- Krassin, Lubov, Leonid Krassin: His Life and Work. Tiptree, Essex, s.a.
- Kujala, Antti, Suomalaiset vallankumousjärjestöt ja poliittinen rikollisuus 1906–1908. Historiallinen Aikakauskirja 2/1981.
- Laine, Y.K., Suomen poliittisen työväenliikkeen historia II. Kahlittu demokratia. Helsinki 1946.
- Lehmus, August, Suomalaiset kommunistit Itä-Karjalassa. Tampere 1958.
- Lenin suomalaisten muistelmissa. Toim. Ture Lehén. Tampere 1969.
- Letonmäki, Lauri, Karjalan historia. Leningrad 1931.
- Levanen, Leo, Suomalainen kulttuuriharrastus Neuvosto-Karjalassa ajanjaksona 1920–1939. Yleisen historian laudaturtyö, Turun yliopisto 1976.
- Lähteenmäki, Olavi, Zefanias Kustaanpoika Suutarla Rymättylän pitäjistä. Valistunut talonpoika maaseudun heräämisen murroksessa. Turun Historiallinen Arkisto 29, Turku 1974.
- Lähteenoja, Aina, Pulkkinen, Osk. ja Hacklin, Werner, Reposaaren historia. Helsinki 1942.
- Lönnroth, Erik, Den svenska utrikespolitikens historia V, 1919–1939. Stockholm 1959.
- Mayer, Arno J., Politics and Diplomacy of Peacemaking, Containment and Counterrevolution at Versailles, 1918–1919. London 1968.
- Muisto-Albumi. Jaoteltu Pohjoislännen suurempiin suomalaisseutuihin ympäristöineen. Toim. Helmi Mattson. Sudbury, Ont., 1965.
- Mylly, Juhani, Vuosien 1905–1907 murros Suomen puoluejärjestelmän kehityksessä. Turun Historiallinen Arkisto 34, Turku 1980.
- Neuvostoliiton Kommunistisen puolueen historia. Kirj. B.N. Ponomarev et al. Alkuteos Istorija Kommunističeskoj partii Sovetskogo Sojuza. Petroskoi 1960.
- Niemi, Irja, Neuvostokasvatti. Helsinki 1944.
- Nyberg, Paul, Från Barock till nyrokoko. En släktkrönika. Borgå 1964.
- Nyberg, Paul, Kammarrådet Claës Henrik Nybergs och Ottiliana

- Anna v. Fieandts barn och barnbarn t.o.m. femte led 1824–1914. Helsingfors 1914.
- Nygård, Toivo, Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa. Keuruu 1978.
- Očerki Istorii Karelii. Tom II. Petrozavodsk 1964.
- Očerki Istorii Karel'skoj Organizacii KPSS. Petrozavodsk 1974.
- Oja, Aulis, Kerttu Nuortevan elämäntarina. Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen vuosikirja XL (1971). Forssa 1971.
- Paasivirta, Juhani, Suomi ja Eurooppa. Autonomiakausi ja kansainväliset kriisit (1808–1914). Helsinki 1978.
- Petrov, I.M. (Tojvo Vjaha), Moi Granicy. Petrozavodsk 1981.
- Petrov, V.S., Belov, V.I., Karenin, A.A., Neuvostoliiton ulkopoliittikka. Leniniläisen ulkopoliittikan kehitys ja näköalat. Suom. Aaro Majanen. Pori 1975.
- Pilli, Arja, Finnish-Canadian Radicalism and the Government of Canada from the First World War to the Depression. Finnish Diaspora I. Toronto, Ont., 1981.
- Pimenov, V.V. & Tarojeva, R.F., Ètničeskije processy v sovetskoj Karelii. 50 Let Sovetskoj Karelii. Red. koll. A.I. Afanas'jeva, V.I. Mašezerskij, K.A. Morozov. Petrozavodsk 1969.
- Pokrovskaja, I.P., Naselenije Karelii v 1920–1969 gg. 50 Let Sovetskoj Karelii. Petrozavodsk 1969.
- Preston, William, Jr., Aliens and Dissenters. Federal Suppression of Radicals 1903–1933. New York 1963.
- Renshaw, Patrick, The Wobblies. The Story of Syndicalism in the United States. New York 1967.
- Renvall, Pentti, Nykyajan historiantutkimus. Porvoo 1965.
- Romein, Jan, Die Biographie. Einführung in ihre Geschichte und ihre Problematik. Bern 1948.
- Rosenqvist, V.T., Svenska Normallyceum i Helsingfors 1864–1914. En minneskrift. Helsingfors 1914.
- Salmela-Järvinen, Martta, Miina Sillanpää. Legenda jo eläessään. Porvoo 1973.
- Salmi, Väinö, Punaisen sirpin Karjala. Muistelmia ja vastamuistelmia suomalaisten kommunistien kohtaloista Neuvosto-Karjalassa. Jyväskylä 1976.
- Salomaa, Erkki, Santeri Nuorteva, opettaja, lehtimies, vallankumouksen lähettäjä. Kommunisti 5/1962.
- Salomaa, Erkki, Yrjö Sirola. Sosialistinen humanisti. Kuopio 1966.
- Shannon, David A., The Socialist Party of America. A History. New York 1955.

- Šiškin, V.A., Rol' V.I. Lenina v razvitii mezhdunarodnyh ekonomičeskikh svjazej sovetskogo gosudarstva. Leninskaja vnešnjaja politika sovetskoj strany 1917–1924. Moskva 1969.
- Sivachyov, N. & Yazkov, E., History of the USA since World War I. Moscow 1976.
- Soikkanen, Hannu, Kohti kansanvaltaa 1. 1899–1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. Vaasa 1975.
- Soikkanen, Hannu, Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti. Porvoo 1961.
- Smirnov, V., Lenin Suomen vaiheissa. Suom. Ulla-Liisa Heino. Helsinki 1970.
- Sovetskaja Rossija i kapitalističeskij mir v 1917–1923 gg. Moskva 1957.
- The Soviet Diplomatic Corps 1917–1967. Comp. by the Institute for the Study of the USSR, Munich, Germany. Ed. by Edward L. Crowley. Metuchen, N.J., 1970.
- Spargo, John, Syndikalismi, teollisuusunionismi ja sosialismi. Suom. Santeri Nuorteva. Fitchburg, Mass., 1914.
- Sulkanen, Elis, Amerikan Suomalaisen Työväenliikkeen Historia. Fitchburg, Mass., 1951.
- Sutton, Anthony C., Wall Street and the Bolshevik Revolution. New Rochelle, N.Y., 1974.
- Sutton, Anthony C., Western Technology and Soviet Economic Development 1917 to 1930. Stanford, Calif., 1968.
- Tarle, G. Ja., Druz'ja strany sovetov. Učastije zarubežnyh trudjaščihsja v vosstanovlenii narodnogo hozjajstva SSSR v 1920–1925 gg. Moskva 1968.
- Tillman, Seth P., Anglo-American Relations at the Paris Peace Conference of 1919. Princeton, N.J., 1961.
- Toveri kymmenvuotias 1907–1917. Muistojulkaisu. Astoria, Ore., 1917.
- Truš, M.I., Lenin ja ulkopoliitiikka. Suom. Marja Koskinen. Helsinki 1970.
- Tuominen, Uuno, Eteläsuomalainen osakunta 1905–1930. Eripainos Eteläsuomalaisen Osakunnan 25-vuotisjulkaisusta v. 1930. Helsinki 1930.
- Uldricks, Teddy J., Diplomacy and Ideology. The Origins of Soviet Foreign Relations 1917–1930. SAGE Studies in 20th Century History, Vol. 9. London and Beverly Hills, Cal., 1979.
- Ullman, Richard H., The Anglo-Soviet Accord. Anglo-Soviet Relations, 1917–1921, Vol. III. Princeton, N.J., 1972.

- Varis, Marjatta, Santeri Nuortevan Forssan-kausi. Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen vuosikirja XL (1971). Forssa 1971.
- Weinstein, James, The Decline of Socialism in America 1912–1925. New York 1967.
- White, Stephen, Britain and the Bolshevik Revolution. A Study in the Politics of Diplomacy 1920–1924. Trowbridge and Esher 1979.
- (Wilén, Yrjö), Kansan Lehti 1899–1949. Tampere 1949.
- Wirtanen, Atos, Rauhanopposition totuuden hetki. Hella Wuolijoen rikos ja rangaistus. Suomen Kuvalehti 50/1972.
- Vorob'jev, Kondrat'jev, F., Jarovoi, A., Uhožu na zadanie. Izdanie 2–e, ispravlennoje i doplonennoje. Petrozavodsk 1974.
- Wuolijoki, Hella, Yliopistovuodet Helsingissä 1904–1908. Tapiola 1973.
- Yläräkkölä, Arvo, Edvard Gylling. Itä-Karjalan suomalainen rakentaja. Keuruu 1976.

## 5. Hakemistot yms.

- Diplomatičeskij slovar'. Tom II. Moskva 1971.
- Eteläsuomalaisen osakunnan matrikkeli I 1905–1925. Toim. Yrjö Blomstedt. Helsinki 1955.
- Kansallinen elämäkerrasto IV. Toim. Suomen Historiallinen Seura. Porvoo 1932.
- Nuorteva, Santeri, English-Finnish Dictionary. Fitchburg, Mass., 1914.
- Svenska Normallyceum i Helsingfors. Matrikel 1864–1974. Eleverna 1–2028. Upprättad av Boke Reuter. Del I. Helsingfors 1974.
- Telefonnyj spravočnik abonentov g. Petrozavodskaja po sostojaniju na sentjabr' mesjac 1933 goda. Petroskoin kaupungin puhelinverkoston tilaajien luettelo vuodelle 1933. Petroskoi 1933.
- Vystavka A.F. Nuorteva. Kratkij ukazatel'. Näyttely Santeri Nuortevan muistolle. Lyhyt opas. Toim. S.A. Makar'jev, suom. Hanna Karhinen. Petroskoi 1929.

## Santeri Nuorteva – an International Finn

By Auvo Kostiainen

This biographical study endeavours to chart the varying phases in the career of Santeri Nuorteva (1881–1929), a Finnish secondary-school teacher and journalist, whose original name was Alexander Nyberg. The source material on which the study is based has been scattered in several countries. In addition to Finland, archival material and documents have been gotten from the United States, Canada, England, Sweden, and the Soviet Union. Press reports and periodical articles from these countries have also often proved to be an invaluable source of information.

In this study the task of the biographer has been seen as that of relating Nuorteva's life to the changing pattern of events of the epoch. On the one hand the approach has been to show how Nuorteva himself reflected his time, but on the other hand the attempt has been made to reveal how a study of the vicissitudes of his life can illuminate the events that took place at the beginning of this century. Hence, biography can serve as a key to the understanding of historically significant phenomena and bring them, as it were, closer to the reader.

Santeri Nuorteva came from a Swedish-speaking family in Finland that had made a distinguished contribution to the cultural life of the country. Nuorteva himself attained in the course of his short life and in several countries the revolutionary reputation accorded to a radical. In the beginning of the century he joined with the Social-Democratic movement and soon became a leading member of the Party and an M.P. The period was one of great political unrest with continual dissolutions of Parliament as a result of the rapidly increasing pressure on Finland of the Russian Autocracy. In the year 1909 Nuorteva suffered a six months sentence of imprisonment for lese-majesty. This was due to the publication of writings critical of the Tsar. When in the course of 1911 it seemed clear that he could expect a further sentence for a corresponding crime, Nuorteva found it



prudent to join his fellow-countrymen who were leaving for the United States. Many other Finnish socialists had previously made the same decision.

In the United States Santeri Nuorteva quickly established himself as one of the leaders of the Finnish-American socialists and he worked as an editor of Finnish-language workingmen's journals and as an active functionary of Finnish-American socialist organisations. Thanks to his linguistic capabilities and to the fact that he was a very representative figure – he had after all had a significant political career in Finland – Nuorteva also became the representative of the Finnish-American socialists in their dealings with the Socialist Party of America. But it was not until the beginning of the year 1918 that Nuorteva sprang into real fame. He was then asked by Yrjö Sirola of the Finnish Red revolutionary government to be the representative of that government in the United States.

Nuorteva agreed and began to be particularly active in propaganda work, circulating articles describing the Finnish situation to American organizations and even reaching government level in this work. So successful was he in his task that he managed to embarrass the representatives of White Finland when they arrived in the United States by getting the funds placed at their disposal in New York banks frozen.

The main argument employed by this representative of Red Finland was that White Finland was an ally of Germany and a defender of German interests. Since the United States had already in the spring of 1917 joined the Allies in the war against the Central Powers, Nuorteva did not find it difficult to get opinion on his side.

From the beginning Nuorteva linked together in his propaganda the Finnish and Russian revolutions. When he made propaganda for the Finnish revolutionaries, he promoted on his own initiative the interests of the Russian Bolsheviks, too. As the Red revolution in Finland came down in final defeat in the spring of 1918, Nuorteva's role in the United States became more clearly than ever that of a defender of Soviet Russia. He was in contact with different organisations and individuals sympathetic to the Bolsheviks and by working with them he engaged in powerful propaganda activity for the Bolshevik cause.

When conditions gradually began to quieten down, Soviet Russia started to open up relations with other states and entered into commercial and diplomatic relations even with the United States. At the turn of 1918–9 the representation of Soviet Russia in the United

States was put on a firmer basis. Ludvig Martens, a Russian refugee who was living in the United States, was appointed representative of Soviet Russia and Santeri Nuorteva became his closest assistant.

The Finnish Information Bureau, which had been founded by Nuorteva in 1918, was now transformed into the Soviet Russian Information Bureau. The same lines were followed as before, though of course on a wider plane. But besides propaganda work the Bureau endeavoured in particular to develop commercial relations and to secure deliveries to Russia of sorely needed foodstuffs and industrial goods. Nuorteva was referred to as Secretary to the Information Bureau or as Head of the Diplomatic Section and in practice he seems even to have borne much of the responsibility for the work of the whole Bureau.

There were, however, in the United States many – both Finnish-Americans and Americans – who did not approve of Nuorteva's activity. He was suspected of being an agitator of the worst kind and it was even alleged that, with Martens, he was bringing revolution to the United States. By 1920 the United States was in the grip of the Red Scare and Nuorteva became a mote in the eye of the US Military Intelligence. He was followed on his speaking-tours, he was shadowed, and follow-up reports were made about him.

Santeri Nuorteva's great impact has been later recognised, for example, in the research on the history of the American Communist movement. He is felt to have been a very significant force in the creation of the ground for American Communism and his contribution in the early stages of US-Soviet diplomatic and economic relations appears to be one of particular importance.

Before long, however, the situation in the United States became strained to the utmost and the police raided the Information Bureau, taking with them all documents and other written material. Nuorteva and Martens were called before the Senate Committee on »Bolshevik Propaganda» investigating revolutionary activities in America and Nuorteva's deportation was obviously planned. He was also arrested at this stage for a brief period.

Furnished by Ludvig Martens with a diplomatic passport, Nuorteva got out to Canada, however, in June 1920. There his task was to contact businessmen who had shown a keen interest in the great markets that were now opening up in Soviet Russia. But the Red Scare was having its effect in Canada, too, and questions began to be put in Parliament about the way in which Canadian-Soviet trade was being handled and about Nuorteva. The latter had now, however,

found it wiser to leave for England – which was probably the final destination he had had in mind at the time of his departure from the United States.

This »Red Diplomat« arrived in England towards the end of June 1920 where the intended to work for the Soviet Russian commercial delegation in London. It was headed by the old Bolshevik Leonid Krasin, but Nuorteva only managed to work for him for a very brief spell of time. The fact was that Scotland Yard had kept a close watch on Nuorteva's activities and it was alleged that he had entered into relations with English Left-wing radicals. He was arrested and his deportation was planned; particularly in view of the information received from the United States, he was regarded as extremely dangerous.

The arrest of Nuorteva caused a great sensation in England and among other things questions were put to the Government in Parliament about his fate and the reasons for his arrest. The news spread quickly, too, to Finland and Soviet Russia. A sharply-worded demand for Nuorteva's release was sent by the Soviet Commissar for Foreign Affairs Chicherin. The English now had to consider where to deport him. The choice fell on Soviet Russia, a country to which Nuorteva himself wanted to go. He did not want to be returned to Finland, fearing that he would obviously be arrested there, and the United States refused absolutely to accept him back.

The actual deportation was a farce. The British despatched Nuorteva to Soviet Russia by way of Denmark, but the Danes refused to let him into the country and he was returned to England. This provoked further public controversy and the next step taken was to send him on a British warship to Tallinn, where he arrived at the end of July 1920. The British Government and Admiralty subsequently became the butt of criticism for having in the end determined on so expensive a solution.

The conclusion has to be drawn that the British wanted to get rid of Nuorteva at whatever cost. Their fear of him did not lack foundation, for in the United States he had shown himself to be a most effective propagandist for the Bolsheviks as well as a skilful creator of contacts. With his linguistic capabilities Nuorteva was able to move without any great difficulty in international circles. On the other hand the fear of Communism that prevailed in the West easily gave rise to exaggerated opinions about the danger of a man like Nuorteva. The improvement of trade relations could still be seen as an attempt to implant Communist beliefs in the world outside Soviet Russia. It certainly

seems to have been the case that among Nuorteva's duties was that of maintaining contacts with Left-wing groups in different countries – this is indicated by his work for the Comintern.

In Soviet Russia Nuorteva was given a post in the Commissariat for Foreign Affairs. He became the head of a section whose primary concern was the Anglo-Saxon countries. It has to be admitted that Nuorteva's career in the Commissariat for Foreign Affairs was sporadic, nor, with the limited material available, has it been possible to make a close study of it. Nevertheless it is clear that Nuorteva enjoyed the respect of Western diplomats stationed in Moscow. On the other hand, his radical reputation haunted him abroad, a matter which came out in the unsuccessful attempts to send him to Canada and Norway on commercial (and political?) missions. In the autumn of 1924 Nuorteva was sent to Stockholm to be head of the local branch of the Soviet Information Bureau, Rosta. He had nevertheless to be immediately recalled to Moscow at the request of the Swedish Government, for the Swedes strongly suspected that Nuorteva had gotten involved in the country's internal affairs and that he had in particular been in touch with the local Communists.

Once it appeared that no suitable tasks could be found for Nuorteva from Moscow, he was transferred to Soviet Karelia. There he worked as a commissar for educational work and in quite important aspects of the administration. Before his death he occupied for several years the highest post in Soviet Karelia – he was chairman of the executive committee or, in other words, president of Soviet Karelia.

Santeri Nuorteva's restless and eventful life already came to a close in 1929. It is a matter of sheer guesswork as to whether Nuorteva, who had known Lenin since the year 1907 when he helped him on his flight abroad through Finland, would have become a successful politician of the ilk of Otto Wille Kuusinen. He might, on the other hand, have been purged in the 1930's in the period of the Stalinist oppression, a fate that did indeed befall many other Finns who had moved to the Soviet Union. Doubts about Nuorteva's political position were frequently expressed during his lifetime – even in Finland he had engaged in controversy with Kuusinen about the legitimacy of reformism. In the United States radicals had criticised him for supporting »the bourgeois working-class movement» (i.e. the AF of L). When Nuorteva was arrested in Soviet Russia in the spring of 1921 and kept in prison for about ten months, speculation arose in the West that he had fallen into disfavour just on account of ideological errors. A more detailed study of this aspect of his career – as with many

other of the vicissitudes of his life – would seem to be possible only when the archives of the Communist Party of the Soviet Union are opened to researchers.

Santeri Nuorteva may be described as an internationalist who was at home in many different countries and cultural milieux. He has been portrayed as an impulsive person, easily moved and full of temperament, whose great gifts as a speaker drew the audience with him. His skill at languages (according to some sources he spoke more than ten languages even) and cultural background helped him to adapt to new surroundings.

His life strikingly reflects the disturbed period in the beginning of this century in the history of several countries. The vicissitudes of his life reflect, among other things, the Finnish struggle against Tsardom for the preservation of the country's constitutional rights; having emigrated to the United States, he became one of the American immigrants to experience the impact of the Red Scare on the States; his role in Soviet history is especially connected with his being one of the representatives of the early years of Soviet diplomacy. In Nuorteva's career, too, may be seen reflected the negative attitude taken towards »Red diplomats» in the West in the post-Russian Revolution period. Consequence of this, the vicissitudes of his life were very dramatic and he was obviously both physically and mentally prematurely worn out by his struggles. The fate of his children was equally dramatic. His daughter was parachuted into Finland as a secret agent during the Continuation War (1941–44), was captured, but returned to the Soviet Union after the armistice. Two sons were also sent during the war on spying missions behind the Finnish lines, but were caught by the Finns and executed by a field-court.

As a representative of his time Santeri Nuorteva was typical in several respects. His bourgeois origin was far from rare among the leaders of the working-class movement. He was only one of many who had to leave their native country as a result of the policy of the Tsarist administration and he was only one out of thousands of Finns who emigrated to the United States. It was not unusual for a Finn in the United States to be a socialist, nor was it unusual either for Nuorteva to return to Europe to help build »the workers' homeland». In addition there were of course in the early years of the century many international revolutionaries and Santeri Nuorteva can indeed be listed among them.

What then of the less typical features? These obviously relate to his



personal characteristics. And in this connection it can undoubtedly be maintained that in the early twentieth century one did not find many Finns who rose to as high a position or attained so many results and attracted so much attention in the political life of three different countries – Finland, the United States, and the Soviet Union – as Nuorteva. The background for all this was unquestionably Nuorteva's talent, skill, and energy in driving forward the ideals to which he was devoted.

## Henkilöhakemisto

(n = mainittu ko. sivulla vain alaviitteessä)

- Aho, Jalmari 193  
Ahonen, Anders 133–134  
Annala, Victor 95  
Archambault, Joseph 120  
Aro, Pirkko 200  
Askeli, Henry 87
- Baggen, W. 165  
Berzin, I. A. 133n  
Blåfield, Rolf 63  
Bobrov, William 127  
Boman, Vilho 77–78  
Borg, Walter 46  
von Born, Victor Magnus 53
- Čičerin, G. V. 112, 126, 127n, 131–134,  
138, 159, 164, 167  
Curzon, Lordi George 156
- Danielson-Kalmari, J. R. 36  
Debs, Eugene V. 104
- Eloranta, Evert 53  
Ewer 125
- Florinskij, D. T. 164  
Forsten, Karl Verner 148, 188  
Foster, Sir George 120  
Fraina, Louis C. 103, 137–138
- Grigorjev, N. 182  
Gylling, Edvard 144n, 147, 150, 168,  
170–171, 173–175, 179–182, 185,  
188–190
- Hackzell, Antti 145, 147, 152–153, 156–  
158  
Hahl, Moses 84  
Halonen, Alex 71
- Halonen, Yrjö (George) 95, 144n  
von Heidenstam, Carl 167  
Heikkilä, Kalle 29  
Hendrickson, Martin 71  
Hillquit, Morris 94, 97, 101, 103, 109, 116  
Hodgson, Sir Roger 153  
Holsti, Rudolf 134  
Hourwich, Isaac 109, 116  
House, Edward 112  
Humphries, Wilfred 127–128  
Huotari, Anton 62
- Ignatius, Kaarlo 92–93
- Jakhell 156  
Jalava, O. 36  
Janson (Yanson) 156  
Jousinen, »Setä» 33  
Jussijev, H. A. 179  
Järvisalo, I. E. 168, 180–181
- Kalinin, M. I. 168  
Kamenev, L. B. 127n  
Karahán, Lev 131, 133, 160  
Kari, J. K. 32, 66  
Katz, Mikael 17  
Keen, Dorothea 94, 109  
Kellock, Harold 94  
Kilbom, Karl 165, 185  
Kirves, Juho 66  
Kivi, Akseli 33  
Kollontai, Alexandra 154–156  
Korpivaara, Timo 62  
Koskinen, Kössi 62  
Krasin, L. B. 120–129, 218  
Krohn, Ilmari 17, 25  
Krohn, Kaarle 17, 25  
Krupskaja, Nadežda 47  
Kurikka, Matti 26, 71

Kuusinen, Otto Wille 66–67, 135, 139,  
166, 182–188, 216  
Käpy, Aleksii 53

Lansbury, George 125  
Lassy, Ivar 150  
Laukki, Leo 78, 81, 159, 183, 187n  
Lehén, Emil 38  
Lehtinen, J. K. 187n  
Leivo, Oskari 66  
Lenin, V. I. 46–47, 89, 93, 111, 116, 132,  
160n, 183, 188  
Letonmäki, Lauri 62  
Lindh, Nils 163–164  
Lindström, Ludvig 46  
Litvinov, Maxim 108, 131, 133, 138, 160,  
164  
Lloyd George, David 123  
Lomonossov, Juri 107  
Long, Olga 94  
Lore, Ludvig 95  
Lundberg, Birger 162

MacFarland, Granville S. 111–112  
McAlpine, Eaikmonn 103  
Malm, Hanna 187n  
Manner, Kullervo 29, 42, 67, 159, 183, 187  
Mannerheim, Carl Gustav Emil 90  
Martens, Ludvig C. A. K. 104, 106–109,  
112–116, 119–123, 139, 144, 217  
Melander, T. 55  
Miljutin, V. P. 127n  
Modén, Theodore 27n  
Murros, Kaapo 62, 69, 84  
Mäkelin, Yrjö 62

Nevanlinna, Ernst 44  
Nosovitski, Jacob 138  
Nummivuori, John 105  
Nuorteva, Kerttu 23  
Nuorteva, Kerttu 82, 198–200  
Nuorteva, Matti 82, 171, 198, 200–201  
Nuorteva, Pentti 73, 82, 171, 198, 200–  
201  
Nuorteva, Sanni (s. Tuomisto) 73, 82,  
150, 181, 198, 200  
Nuorteva, Väinö 17, 24n  
Nyberg, Alfred Reinhold 17  
Nyberg, Alma Josefina 24n  
Nyberg, Anna (s. Saharova) 16  
Nyberg, Berndt Axel 16, 20, 25  
Nyberg, Bertel 17  
Nyberg, Boris 17  
Nyberg, Claes Dmitri 17, 25  
Nyberg, Claes Fredrik 16–18, 23, 194  
Nyberg, Frans Edvard 17

Nyberg, Irene Sofia (s. Gustafsson) 20, 61  
Nyberg, Lydia 17  
Nyberg, Mikael 16  
Nyberg, Nicolai 17, 25  
Nyberg, Olga 17  
Nyberg, Otto Gustaf 17  
Nyberg, Paul 17, 200  
Nyberg, Robert Carl August 17

Ojala, Janne 45, 61  
Ordžonikidze, G. K. 171  
Orjatsalo, Aarne 38  
Ostroumova, Vera 68  
Ossinskij, N. (Obolenskij, V. V.) 162

Paloheimo, Hjalmar Gabriel (Brander) 36  
Parras, Eemeli 87  
Penttilä, Kaarlo 22  
Peters, William 156, 192  
Peterson, Ferdinand 137  
Pogany, Josef 158  
Polk, Frank 112

Radek, Karl 160  
Rahja, Jukka 182  
Reed, John 97, 103, 124, 128  
Reijonen, Erkki 128–129  
Reinstein, Boris 158  
Reuter, J. N. 92–93  
Reuterskiöld, Gunnar 164  
Rissanen, Kalle 104–105  
Robb, J. A. 154  
Rothstein, F. A. 163  
Rovio, Kustaa 171, 178  
Rutanen, Mikael 180–181

Saari, Henry 94n  
Saastamoinen, A. H. 118, 126  
Sajaniemi, Joos. 24, 30  
Salin, Eetu 26, 42, 56  
Sammer 186  
Sandburg, Carl 115  
Shotman, A. V. 179  
Sirola, Yrjö 18, 29, 38, 62, 77–78, 90–91,  
159, 176, 179, 182–183, 185–187, 193,  
216  
Sivenius, Arthur 42  
Smirnov, V. 46  
Stalin, J. V. 201  
Svinhufvud, Pehr Evind 42  
Syrjälä, Frans Josef 95, 100

Tainio, Taavi 38, 56, 71, 84  
Tanner, Linda 46  
Tanner, Väinö 38, 66  
Terho (Tuulensuu), Ernest 180–181

Thompson, Sir Basil 128  
 Tokoi, Oskari 38, 71, 100–101, 122–124, 183, 193  
 Trachtenberg, Alexander 107  
 Trotski, L. 93, 131  
 Tulajkov, N. M. 154–155  
  
 af Ursin, Nils Robert 18, 38, 66  
  
 Valetski, H. 158  
 Valkeapää, P. J. 93  
 Valpas, Edvard 66–67  
 Vanderlip, Washington B. 137  
 Varšavskij, Lev 176, 193  
 Weinstein, Grigori 95, 103, 107, 109  
 Westman, R. 54–55  
 Viita (Wiita), John 78n, 81  
  
 Williams 136–137  
 Wilson, Woodrow 111  
 Voionmaa, Väinö 133  
 Volynskij (Wolonsky) 136  
 Wrede, Mathilda 43  
 Wulpert, Julius 102  
 Wuolijoki, Hella 51–52, 124, 199  
 Wuolijoki, Sulo, 66, 124  
 Wuolijoki, Väinö 65–66  
 Vähä, Toivo (Petrov, I. M.) 135n  
  
 Yrjö-Koskinen, Eino Sakari 44  
  
 Zinovjev, Grigori 159, 185–186, 188  
  
 Åmark, Toivo 38